

A N N A L E S

ACADEMIAE RHENO-TRAIECTINAE.

Ann. CIOLOCCXVI - CIOLOCCXVII.

A N N A L E S

§ 675

ACADEMIE RHENO-TRIESTINE

AN. CIRCULAI - CIRCULAI

A N N A L E S
ACADEMIAE RHENO-TRAIECTINAE,

Ann. CIOIOCCCXVI-CIOIOCCCXVII.

I A N O B L E U L A N D,
RECTORE ACADEMIAE MAGNIFICO,
HERMANNO ARNTZENIO,
SENATUS GRAPHIARIO.

TRAIECTI AD RHENUM,
APUD OTTON. IOANN. VAN PADDENBURG,
ET I. VAN SCHOONHOVEN,
ACADEMIAE TYPOGRAPHOS.
M D C C X V I I I.

A N N A L S

OF THE

PROGRESS OF

THE

SCIENCE

AND

ARTS

IN

THE

WEST

INDIES

AND

THE

ISLANDS

OF

THE

WEST

INDIES

AND

THE

ISLANDS

OF

THE

HOC ANNALIUM VOLUMINE
CONTINENTUR.

Nomina Professorum et Lectorum in Academia Traiectina. §. I.

Quaestiones ad certamen literarium propositae

A. CIOCCCCXVI. §. II.

Series Lectionum in Acad. Traiectina habendarum. §. III.

Series Disputationum publice defensorum. §. IV.

Solennia Academica. §. V.

Nomina Professorum in Athenaeo Harderovicensi. §. VI.

Series Lectionum in Athenaeo habendarum. §. VII.

Solennia. §. VIII.

D. DYLIUS, Oratio.

I. BLEULAND, Oratio.

B. C. TILANUS, *responsio ad quaestionem Medicam.*

S. I. M. VAN GEUNS, *responsio ad quaestionem Literariam.*

N. THOLEN, *responsio ad quaestionem Literariam.*

C. A. DEN TEX, *responsio ad quaestionem Juridicam.*

B. NIEUHOFF, *Oratio.*

NICOLAUS CORNELIUS DE FREMERY.

BERNARDUS FRANCISCUS SUERMAN.

DANIËL DYLIUS (*).

MATHESIN ET PHILOSOPHIAM
2 NATURALEM;

GERARDUS MOLL.

IOANNES FREDERICUS LUDOVICUS SCHRÖDER.

IANUS KOPS.

PHILOSOPHIAM THEORETICAM ET
LITERAS HUMANIORES;

IOANNES THEODORUS ROSSYN, *ob aetatem
septuagenariam rude donatus.*

PHILIPPUS GULIELMUS VAN HEUSDE.

DITHMARUS HUISMAN.

IOANNES HENRICUS PAREAU.

ANTONIUS VAN GOUDOEVER.

ADAMUS SIMONS.

THE-

(*) *Huius Viri Clarissimi, anno Academico nondum exacto, die IX. Martii, rebus humanis erepti, memoriam celebravit Cl. BLEULAND. Vid. horum Annal. p. 32. seqq. — Opuscula ab eo edita indicantur p. 57. seq.*

THEOLOGIAM;

SEBALDUS RAU, *ab aetate septuagenariam
rude donatus.*

HERMANNUS ROYAARDS.

IODOCUS HERINGA, E. F.

GABRIËL VAN OORDT.

IURISPRUDENTIAM;

CORNELIUS WILHELMUS DE RHOER.

HERMANNUS ARNTZENIUS, *h. t. Acad. Gra-
phiarius.*

IOANNES RICHARDUS DE BRUEYS.

LECTORES.

PHILIPPUS FRANCISCUS HEYLIGERS, *Chirurg.
et Obstetriciae artis.*

SAMUEL NYHOFF, *Ling. Graecae; creatus
XXV Iunii, A. CIOCCCXVI.*

MAGISTER ACADEMICUS.

IOHAN SALENTYN HOFFMAN, *Equitationis.*

Quaestiones ad certamen literarium diversarum disciplinarum studiosis in Academiis et Athenaeis Batavis, ineunte anno CIOIDCCCXVI., fuerunt propositae his formulis.

THEOLOGICA.

Quaenam est Theologiae Naturalis in se spectatae praestantia? Quid doctrina insuper divinitus patefacta confert ad eam illustrandam et firmandam? Quaenam denique eius est vis atque utilitas apud eos, qui religionis Christianae notitia sunt beati?

IURIDICA.

Quaeritur, an ipsa natura obligationis civilis liberam e patria migrationem civi permittat? Si vulgo permittat, quae sint exceptiones, quibus facultas illa migrandi coarctetur, ex Iure Publico vel communi omnium Europae populorum, vel singulari huius illiusve imperii, repetendae?

Quae

Quae porro praecipuae sint causae impeditae illius libertatis? An tandem omnia iura et officia mutua, et civis, qui iure suo migravit, et patriae, quam dereliquit, post migrationem penitus intereant?

M E D I C A.

Breviter distinctèque indicetur modus et ratio actionis nervorum, quaeque sint maxime probabiles huius actionis explicationes.

M A T H E M A T I C A.

Quandoquidem parallelarum linearum theoria a variis mathematicis vario modo tractatur, nec tamen ulla methodus omnes tollit difficultates, quaeritur

- I. Recensio et comparatio praecipuarum methodorum quibus Geometrae, in primis recentiores, parallelarum theoriam exposuerunt.
- II. Investigatio causarum, cur adeo parum in hac re profecerint Mathematici, ut fere ad Euclidis rationem redeundum sit.

P H Y.

P H Y S I C A.

Quamvis multi Physici phaenomena magnetis explicare studuerint, eorum phaenomenorum causa nos adhuc latet. Itaque proponitur iuvenibus, Physices studiosis, ut

- I. *Recenseant, exponant, comparent praecipuas hypotheses, e quibus magnetis phaenomena explicari solent.*
- II. *Indicent phaenomena, quae facilius ex hac illave hypothese explicari possint.*
- III. *Ostendant, quid accuratae perfectaeque magnetis theoriae adhuc desit.*

H I S T O R I C A.

Quam vim habuerunt apud Romanos foeminae in res eorum politicas, bellorum civilium temporibus? Adiiciatur huic disquisitioni foeminarum Romanarum characterismus.

Quandoquidem explicanda haec erunt e domesticâ maxime vitâ principum Romanorum, fontes historicos, unde hauriatur, in primis significamus vitas Plutarcheas.

Ad

Ad quas erit respondendum ante diem xx. Januarii, A. ciciocccxvii. libellis, aliena manu scriptis, ac Senatus Academici Secretario misis, ut praemia reportata distribui possint, ipso die Academiae natali, qui futurus est xxvi. Martii, illius anni.

§. III.

Lectionum a finitis feriis aestivis, A. ciciocccxvi, ad ferias aestivas, A. ciciocccxvii, habendarum fuit ordo propositus, secundum quem docebunt,

In FACULTATE THEOLOGICA,

Theologiam naturalem G. VAN OORDT, d. lunae et iovis, h. XI.

Historiam Ecclesiasticam D. HUISMAN, quater per dierum hebdomadem, h. III.

Fundamenta interpretationis N. T. I. HERINGA, E. F. diebus martis, iovis et veneris, h. XII.

Exegeticas lectiones in Librum Iobi habebit I. H. PAREAU, d. lunae, martis et iovis, h. I.

Epi-

Epistolam D. Pauli ad Romanos interpretabitur H. ROYAARDS, d. mercurii, h. XII.

Actorum Apost. priorem partem interpretabitur I. HERINGA, E. F. diebus lunae et iovis, h. VIII. *Parabolas Domini nostri I. C.* eâdem hora, diebus martis et veneris.

Primum quidem *universa quaedam capita*, quibus *doctrina Religionis Christianae exponatur, illustretur, aut firmetur*, (*de algemeene leer van den Christelijken Godsdienst*) interpretabitur: dein autem *Theologiam Dogmaticam* docebit H. ROYAARDS, diebus lunae, martis, iovis et veneris, h. IX.

Collocutionibus de locis theologicis vacabunt I. HERINGA, E. F. d. iovis, horis vespert. a VII. ad IX; et G. VAN OORDT, die mercurii, horis vespertinis a VII. ad IX.

Christianam morum disciplinam docebit G. VAN OORDT, d. lunae, martis, iovis et veneris, h. X.

Praecepta homiletica tradet H. ROYAARDS, d. mercurii, h. X.

Exercitationes Oratorias Sacras moderabitur I. HERINGA, E. F. die saturni, h. I.

Officia nuntiorum Euangelii exponet H. ROYAARDS, d. mercurii, hora IX.

Puerorum doctrinae Christianae initiis erudientorum exercitationem instituent I. HERINGA, E. F. die martis, hora XI. et G. VAN OORDT, die mercurii, hora XI. alternis hebdomadibus.

Orationibus Sacris pronunciandis praeerunt H. ROYAARDS, die martis, hora XI; I. HERINGA, E. F. die lunae, hora XII; et G. VAN OORDT, die mercurii, hora XI.

Disputandi exercitationibus praeerunt H. ROYAARDS et I. H. PAREAU, d. veneris, h. I. alternis hebdomadibus; I. HERINGA, E. F. die saturni, privatim h. VIII, publice die mercurii, hora I; et G. VAN OORDT, publice eadem die ac hora: hi etiam alternis hebdomadibus.

Denique S. RAVIUS, licet propter aetatem rude sit donatus, iis tamen non deërit, quos consilio suo iuvare poterit.

IN FACULTATE IURIDICA,

docebunt

Institutiones, Westenbergio duce, H. ARNTZENIUS, quater per dierum hebdomadem, h. X.

Pan-

Pandectas, eodem duce, H. ARNTZENIUS, sexies per dierum hebdomadem, h. IX.

Ius naturæ C. W. DE RHOER, diebus lunae, martis, iovis et veneris, h. XI.

Ius gentium et publicum C. W. DE RHOER, iisdem diebus, hora I.

Ius criminum et poenarum C. W. DE RHOER, diebus mercurii et saturni, hora XI, vel alia, auditoribus forte magis commoda.

Ius belgicum I. R. DE BRUEYS, diebus lunae, martis, iovis et veneris, hora XII.

Encyclopaediam et Methodologiam Iuris I. R. DE BRUEYS, diebus mercurii et saturni ead. hora.

Historiam iurisprudentiæ Romanae H. ARNTZENIUS, diebus mercurii et saturni, hora X.

Disputandi exercitationibus alternatim praerunt H. ARNTZENIUS et I. R. DE BRUEYS.

In FACULTATE MEDICA,

docebunt

Anatomiam B. F. SUERMAN, quater per dierum hebdomadem, h. IV.

Physiologiam I. BLEULAND, quater, h. VIII.

Pathologiam B. F. SUERMAN, quater, h. IX.

Prax-

Praxin medicam D. DYLIUS, die lunae, martis, mercurii et iovis, horâ XII.

Pharmaciam, secundum Pharmacopoeam Batavam, vernaculo sermone, N. C. DE FREMERY, diebus martis et veneris, horâ III.

Materiem medicam, sive *Historiam remedium* D. DYLIUS enarrabit diebus mercurii et veneris, horâ I.

Institutionibus clinicis vacabit D. DYLIUS, singulis diebus, Nosocomio Academico hunc in finem exstructo et aperto.

Chirurgiam B. F. SUERMAN, quater per dierum hebdomadem, h. X.

Institutioni clinicae in arte chirurgica, quovis die, vacabit B. F. SUERMAN.

Artem obstetriciam theoreticam et practicam I. BLEULAND, ter quavis hebdomade, h. I.

Diaeteticam, Medicinam politicam et forensam N. C. DE FREMERY, diebus mercurii et saturni, h. VIII.

Denique M. VAN GEUNS, quamvis solito docendi et agendi officio academico suo, regia auctoritate, honorifice solutus iam sit, integramen manente docendi facultate sua, hac quidem, quantum aetas et valetudo sinent, lubens ad-

adhuc utetur, ut, exponendis partibus ad Iamatologiam facientibus, sive *Pathologiae*, sive *Diaeteticae* ac *Materiae medicae*, Studiosorum utilitati nostrorum inservire totus nondum desinet.

IN FACULTATE MATHESEOS ET
PHILOSOPHIAE NATURALIS,

docebunt

Elementa Matheos I. F. L. SCHRÖDER,
d. lunae, martis, iovis et veneris, h. VIII.

*Trigonometriam rectilineam et sphaericam, ad
elementa Astronomiae atque Geographiae ma-
thematicae adhibitam atque applicatam* I. F. L.
SCHRÖDER, iisdem d. h. XI.

Hydraulicam et Hydrotechnicam I. F. L.
SCHRODER, iisdem d. h. IV.

Calculus integram I. F. L. SCHRÖDER,
diebus lunae et martis, h. I.

Physicam experimentalem G. MOLL, d. lu-
nae, martis, iovis et veneris, h. I.

Physicam mathematicam I. F. L. SCHRÖ-
DER, diebus iovis et veneris, h. I.

Astronomiae primas notitias G. MOLL, d.
lunae, martis, iovis et veneris, h. IX.

Astro-

ticam G.

N. C. DE

tarum I.
X.

ata con-
us lunae,

, bis per
commoda.

d. lunae,

THEO-
UMA-

.XI. d.

, d. lu-

meritus,

HUIS-

Li-

Literas Latinas A. VAN GOUDOEVER, d. lunae, martis, iovis et veneris, h. XI.

Antiquitatem Romanam A. VAN GOUDOEVER, d. mercurii et saturni, h. IX.

Historiam Literariam Scriptorum Latinorum A. VAN GOUDOEVER, d. mercurii et saturni, h. XII.

Exercitationes Oratorias moderabitur A. VAN GOUDOEVER, d. saturni, h. I.

Literas Graecas Ph. G. VAN HEUSDE, interpretando cum *Dialogos Luciani*, die lunae et iovis, horâ X: tum *Aristophanis Plutum* et *Homeri Odysseam*, die martis et veneris, hora X.

Antiquitatem Graecam Ph. G. VAN HEUSDE, d. mercurii et saturni, h. X.

Literas Hebraicas docebit I. H. PAREAU, ita ut *Grammaticam* exponat d. lunae et iovis h. IX. eademque hora, d. martis et veneris, quaedam tractet capita e priore *Samuëlis* libro.

Literas Arabicas I. H. PAREAU, d. lunae et iovis, h. XI.

Literas Chaldaicas et Syriacas I. H. PAREAU, d. martis et veneris, h. XI.

Antiquitatem Hebraicam I. H. PAREAU, d. lunae, martis, iovis et veneris, h. IV.

His-

Historiam universam Ph. G. VAN HEUSDE,
d. lunae, martis, iovis et veneris, h. XII.

*Historiam politicam et literariam gentium
Europaearum recentiorum* Ph. G. VAN HEUS-
DE, die mercurii et saturni, hora XI.

Historiam Patriae A. SIMONS, d. mercurii
et saturni, h. VIII.

Literas Belgic. et Eloquentiam A. SIMONS,
d. martis, iovis et veneris, h. III. et d. iovis,
h. IX.

Historiam Poës. Belgic. A. SIMONS, diebus
et horâ, auditoribus commodis.

Disputandi exercitationibus praeerit, alternis
hebdomadibus, die saturni, hora I. Ph. G.
VAN HEUSDE.

PH. F. HEYLIGERS.

Artem obstetriciam theoreticam et practicam
docebit ter per dierum hebdomadem, hora XII.

Morbos ossium bis per dierum hebdomadem,
diebus et horis deinceps indicandis.

Operationes chirurgicas in cadavere humano
publice demonstrabit tempore hyemali, earumque
encheiresium rationem vernaculo sermone exponet.

Diebus Mercurii et Saturni Bibliotheca Aca-
demica, in Aede D. Iohannis, tempestate aes-
tiva ab hora III in V, hyemali vero ab hora
II in IV unicuique patebit.

§. IV.

A die xxvi. Martii, A. c1810cccxvi., ad
diem xxvi. Martii, A. c1810cccxvii., disputa-
tiones publice defensae sunt hoc ordine.

A. c1810cccxvi.
xxv Sept. Diatribe de Simplicitate in Euripidis
Oreste, quam, pro gradu magistri Philos.
theor. et Doctoris Litt. Human., defendit
in auditorio maiori CASPARUS BAX, Cam-
pensis.

xxvi Sept. Disputatio Academica de Vi musices
ad excolendum hominem, e sententia Pla-
tonis, quam in auditorio maiori defendit
CORNELIUS ANNE DEN TEX, Tilburgensis,
pro gradu Philos. theor. Mag. et Litt. Hum.
Doctoris.

v Oct. Disertatio de Haemorrhoidibus, pro
gradu Doctoris Medicinae, defensa in Senatu
a IOANNE BAPTISTA SPYCKET, Chimacensi.

viii Oct.

VIII Oct. *Disfertatio* de Arthritide, quam, pro gradu Doctoris Medicinae, in Senatu defendit CAROLUS AUGUSTUS BEUMIER, e Iamappa Hannoniensis.

XI Dec. *Disfertatio* de Dysfenteria, quam, pro gradu Doctoris Medicinae, in auditorio maiori defendit OLIVIER BRIXHE, Leodiensis.

XX Dec. *Disfertatio* de Morbo Scrofuloso, in Senatu defensa a FRANCISCO PARADIS, Binghamensi, pro gradu Doctoris Medicinae.

A. MDCCCXVII.

XIV Febr. *Specimen Medicum*, de Usu Medico muriatis hydrargyri oxydulati in morbo inflammatorio, quod, pro gradu Medicinae Doctoris, in auditorio maiori defendit SAMUEL DE BRUIN, Arnhemia Gelrus.

S V.

Die xxvi. Aprilis, A. MDCCCXVII. Vir Clarissimus, D. DYLIUS, postquam ab illustrissimis Academiae Curatoribus more legitimo ac solenni esset inauguratus in senatu, Medicinae docendae munus auspiciatus est habita oratione: de raro

medicorum principum proventu, ad amplificandam tamen Medicinam sufficiente. *Haec oratio hoc annalium volumine descripta est.*

Quum in annum Academicum, a natalibus Academiae A. MDCCCXVII. incipientem, e decreto Regis augustissimi, Rector Magnus designatus esset Vir Clarissimus, PHILIPPUS GULIELMUS VAN HEUSDE, Philos. theor. et Litt. Hum. Prof. ord.; partes vero Graphiarii Senatus, in concessu Curatorum, adiunctis Rectore et Adsesoribus, mandatae essent Viro Clariss. FREDERICO LUDOVICO SCHRÖDER, Mathes. et Philos. Nat. Prof. ord.; secuta est die XXVI. Martii A. MDCCCXVII. solennis horum virorum inauguratio. Quibus peractis, Vir Clar., IANUS BLEULAND, Med. Prof. ord., munere Rectoris se abdicaturus, orationem habuit: de vitae fructu, quo animalibus praestant homines, e corporis etiam fabricatione conspicuo. Hanc excepit enarratio eorum, quae sui magistratus anno adversa acciderint Academiae et prospera. Victorum porro in certamine literario recitatis nominibus, praemiisque solenni ritu distributis, indixit quaestiones denuo propositas. Tandem vero novum proclamavit Rectorem Magnificum.

§. VI.

*In Athenaeo Harderoviceno, a natalibus eius,
die xxv. Iunii, A. MDCCCXVI. ad natales Annæ
sequentis, docuerunt Viri Clarissimi,*

IOANNES ANTONIUS LOTZE, Theol. Prof. ord.

IOANNES OTTO ARNTZENIUS, Iurisprud. Prof.
ord. *h. t. Grapharius.*

THEODORUS GERARDUS VAN LIDT DE IEUDE,
Anatomiae et Physiol. Prof. ord.

IACOBUS VOSMAER, Botan. Chem. et Pharmaciae
Prof. ord.

BERNARDUS NIEUHOFF, Philos. theor. et Nat.
Prof. ord. *h. t. Rector Magnif.*

IACOBUS AMERSFOORDT, Lit. orient. Prof.
ord.

CASPARUS IACOBUS CHRISTIANUS REUVENS,
Lit. Graecar. et Latinar. et Historiae Prof. ord.

§. VII.

Lectionum et exercitationum in Athenaeo Harderoviceno habendarum hic ordo fuit descriptus.

IN FACULTATE THEOLOGICA.

IOANNES ANTONIUS LOTZE, *Theol. Doct. et Prof.*, Scholas habebit quater hebdomade; diebus Lunae, Martis, Iovis et Veneris, horâ IX. *Historiam ecclesiasticam* enarrabit; horâ autem X. *Theologiam Theoreticam* docebit; horâ XI. denique, duce KEILIO, *Hermeneuticam* tradet, et *primam Petri epistolam* interpretabitur: Bis, diebus Mercurii et Saturni, horâ IX. *Christianae morum disciplinae partem alteram* exponet; Bis item *Encyclopaediam et Methodologiam Theologiae*, aut *rationem fungendi munere doctoris Christiani*, duce BOERSIO, tractaturus est. Ceteris Commilitonum desideriis non defuturus.

IN FACULTATE IURIDICA.

IOANNES OTTO ARNTZENIUS, *I. U. D. Iuris Civilis Romani, nec non Hodierni, Professor ordinarius.* In domesticis exercitiis, diebus Lunae, Martis, Iovis et Veneris, horâ IX, *Ius Naturae*; iisdem diebus horâ XI, *Insti-*

situationes; horis et diebus deinceps indicandis Pandectas docebit.

IN FACULTATE MEDICA.

THEODORUS GERARDUS VAN LIDTH DE IEUDE, *Mathes. Mag. Philosoph. Natur. Doctor. Anatomiae et Physiologiae Profesfor ordinarius*, diebus Martis, Mercurii, Iovis et Veneris, horâ ante meridiem X, tradet *Elementa Anatomiae corporis humani*; horâ XI *Physiologiam* docebit. Diebus Martis et Iovis, horâ pomeridianâ I, *Zoologiam cum Anatomia coniunctam* exponet. Tempore autem hyemali, horis commodis, *Corporis humani fabricam cadaverum sectionibus illustrabit*. Publicis denique lectionibus *selecta quaedam Zoologiae capita* tractabit.

IACOBUS VOSMAER, *M. D. Botanices, Chemicæ et Pharmaciae Profesfor ordinarius*, sequentes habebit scholas: *De terminologia botanica et plantarum historia*, diebus Martis et Veneris, horâ VIII matutinâ; *De plantarum natura*, die Lunae, horâ XII; *De Chemicâ universâ*, eâdem ho-

horâ, diebus vero Martis, Mercurii, Iovis et Veneris; *De Pathologiâ*, diebus Lunae, Martis et Mercurii, horâ IX matutinâ; *De Pharmacologiâ*, eâdem horâ, diebus Iovis et Veneris.

Porro *institutiones medicas, ad praxin medicam ruralem adaptatas*, belgico sermone, id rogatus, exponet. Nec deërit occasio pertractandæ *theoriæ chirurgicæ*, atque *artis obstetriciæ*.

In FACULTATE PHILOSOPHICA.

BERNARDUS NIEUHOFF, *A. L. M. Phil. Doct. eiusdemque facultatis, ut et Matheseos et Astronomiæ Profesfor Ord.*, in domesticis exercitiis, horâ IX matutinâ *Logicam* et *Mathesin*; horâ III pomeridianâ *Physicam experimentalem*; horâ IV *Metaphysicam*; *Vitæ feliciæ præcepta*, et *Philosophiæ practicæ fundamenta*, horâ XI singulis diebus, tradet. Ad ordinaria disputandi exercitia, de primariis Philosophiæ theoreticæ et practicæ quaestionibus, suos invitat commilitones, ceterisque ipsorum, qui Philosophiæ cupiditate ferantur, petitionibus, lubens, quantum in se est, faciet fatis.

In FACULTATE LITTERARIA

CASPARUS IACOBUS CHRISTIANUS RED-
 VENS, *Iuris Licent. Lit. Graec. Lat. et
 Histor. Prof. Ordin.*, scholas habebit quater
 hebdomade, diebus Lunae, Martis, Mercurii
 et Iovis, horâ XI ante merid. *Latinas, de fa-
 bulâ TERENTII, et Oratione aliqua CICE-
 RONIS, et de OVIDII Heroidibus*; Quater
 item hebdomade scholas *Graecas, quibus XE-
 NOPHONTIS memorabilia, loca quaedam e
 Selectis Principum Historicorum, ed. WYT-
 TENB., et HOMERICAЕ Odysseae Rhapsodi-
 am tractaturus est*; Quinques hebdomade,
 scholas de *Historiâ Universali*; bis, de *An-
 tiquitatibus Romanis*; bis item, de *Anti-
 quitatibus Graecis*. Quibus omnibus tempora
 Auditoribus opportuna constituet.

IACOBUS AMERSFOORDT, *Theol. Doct.,
 Liter. Orient. Prof. Ordin. Linguae He-
 braicae elementa* tradet secundum N. G.
 SCHROEDERI *Institutiones*, adiunctâ exer-
 citatione *Analyseos Grammaticae*, diebus Mar-

tis

tis, Mercurii, Iovis et Veneris, horâ VIII. Nonnulla *Iesaiæ Vaticinia* interpretabitur, diebus Mercurii et Veneris horâ X. *Antiquitatem Hebraicam* exponet, diebus Martis et Iovis, horâ X. *Alias literas Orientales* docebit, diebus Lunae et Saturni, horâ X.

§. VIII.

Honores Rectoris et Graphiarii Athenæi in annum sequentem denuo sunt collati in eosdem Viros Clarissimos, B. NIEUHOFF et I. O. ARNTZENIUM. Rector vero Athenæi Natales celebravit oratione solenni, pro nostra aevi hora, humanitatis felicius amplificandae, praenuncia. Deinde exposuit, quae hoc anno ipsis Athenæi natalibus commemoranda viderentur.

DANIËLIS DYLI
O R A T I O,

D E

*DE RARO MEDICORUM PRINCIPUM
PROVENTU, AD AMPLIFICANDAM
TAMEN MEDICINAM SUFFI-
CIENTE.*

P U B L I C E H A B I T A

DIE XXVI. APRILIS MDCCCXVI.

QUUM IN ACADEMIA RHENO-TRAIECTINA
ORDINARIAM MEDICINAE PROFESSIONEM
SOLEMNITER AUSPICARETUR.

THE NEW YORK PUBLIC LIBRARY
ASTOR LENOX AND TILDEN FOUNDATIONS
455 FIFTH AVENUE
NEW YORK

O R A T I O

D E

THE NEW YORK PUBLIC LIBRARY
ASTOR LENOX AND TILDEN FOUNDATIONS
455 FIFTH AVENUE
NEW YORK

THE NEW YORK PUBLIC LIBRARY
ASTOR LENOX AND TILDEN FOUNDATIONS
455 FIFTH AVENUE
NEW YORK

O R A T I O.

ACADEMIAE RHENO-TRAIECTINAE CURATO-
RES, VIRI GRAVISSIMI, AMPLISSIMI, MAGNIFICI!

QUI IN REGNO BELGICO, IN HAC REGIONE,
AUT HAC IN URBE, REBUS PUBLICIS ADMINI-
STRANDIS, IUSTITIAEVE VINDICANDAE PRAE-
ESTIS, VIRI NOBILISSIMI, SPLENDIDISSIMI!

ACADEMIAE RECTOR, CAETERIQUE ARTIUM
AC DISCIPLINARUM PROFESSORES, VIRI CLARIS-
SIMI!

CHIRURGICAE ET OBSTETRICIAE ARTIS LEC-
TOR EXPERTISSIME!

DIVINORUM ORACULORUM INTERPRETES,
PRAECONES DOCTISSIMI, VENERANDI!

ARTIUM DOCTRINARUMQUE DOCTORES CON-
SULTISSIMI, EXPERTISSIMI, ACUTISSIMI!

CIVES ET HOSPITES OMNIS ORDINIS, LOCI
AC DIGNITATIS, ACCEPTISSIMI!

VOS ETIAM, CIVES ACADEMICI, ORNATISSIMI,
SPES PARENTUM, PATRIAE, HUMANITATIS!

Mirum profecto nemini vestrum videbitur,
dicere incipientem me magnopere perturbari ac
commoveri; neque, leves sed summae pertur-
bationis agitant me concutiuntque causae; et
maiores etiam, quam vulgo, in dicendi initio et
ipsa in dicendo imperitiâ, commovere solent
Oratores. Etenim Numinis Divini favore in
splendidâ hac tantorum hominum luce positum
me video, cui, non longo abhinc tempore, ex
gra-

gravissimo et periculosissimo morbo fatalis imminebat rerum exitus; Numinis vero Divini beneficio restituta est iam eum in modum fanitas, ut, qui latuissimam forte in sepulchri squalore ac tenebris, faustam mihi hacce die, novam quasi vitam ingresso, mihi meisque reddito, in hac doctissimorum hominum coronam frequentique virorum omnis doctrinae confesum, verba facere liceat; quae omnia profecto tanta ac talia sunt, ut iustae omnino sint excusandi rationes ab animi commotione vehementiori, mihi excitata, cum ex gratisimam erga Deum, mearum rerum arbitrum, mente, tum ex vestro in hunc locum amplissimum solemni concursu; dicentem itaque sic audite, ut nihil magis cogitetis prodesse ad felicem suscepti operis exitum, quam si lacto benevoleque, quali vos esse perspicio, vultu sustineatis oratorem, imperitum quidem, sed honorificam suorum Auditorum existimatione plenum, modestum, loci dignitatisque vestrae imprimis memorem.

Cogitantem vero de Orationis materie, et a loco in quem adscendi, et a personam quam sustineo, haud alienam, presit me difficultas, ex Medicinae ambitu, eam eligendi, quae
con-

conveniret omnibus, et ad omnium captum et intelligentiam esset accommodata, non neglectâ imprimis, quae, publicis solemnitatibus, cuiusvis ordinis Auditoribus debetur reverentiâ, quâ in re medici oratores caeterarum disciplinarum oratoribus infeliciores fere semper existere, cum ex ipsius disciplinae naturâ, tum ex rarâ inter medicos facundiae et eloquii famâ. Attamen, annuentibus vobis, A. A. H. H. talem invenisse materiem mihi visus sum, si dixerò, et breviter quidem, ut hac saltem dote se mea qualiscumque commendet Oratio:

De raro Medicorum Principum proventu, ad amplificandam tamen Medicinam sufficiente.

Volventi mihi salutiferae Artis annales, atque in immensam illam medicorum copiam intuenti, a quibus famam atque existimationem, post hominum memoriam, medica acquisivit disciplina, movit admirationem hoc imprimis, neque pari operâ, nec simili etiam laudis fructu, ad disciplinae prosperitatem contulisse illos omnes, quos medicos praestantiores omnis aevi celebravit Historia; alios enim fuisse, qui diligenter aliquam disciplinae partem

colendo atque perficiendo, laudem meruerint haud vulgarem; alios, qui fortuito quidem inventa atque detecta, industriâ singulari ulterius perficerent, et sic, Medicinae maxime prospiciendo, magnam nominis celebritatem consequerentur; paucissimos vero inter omnes reperiri illos, a quibus universa Artis Medicae forma in melius mutata sit, quique adeo Parentes Principesque huius disciplinae sint salutandi, Medicinae tam faustis omnibus Principatum tenentes, ut, quamvis rari, suâ tamen excellentiâ suffecerint ad conciliandam Medicinae eam dignitatem, quam consecuta fuit, Historiâ teste, non quidem multorum, sed paucorum Principumque virorum fortunâ perfecta atque amplificata. Quae meditantem atque in Medicorum horum illustrium rari proventus causis intentum, sapientissimi Baconi Verulamii mirifice me movit sententia, utpote eam, quam tractandam sumimus, plane continens exhibensque materiem. „ *Me-*
 „ *dicina (inquit) adhuc taliter est compara-*
 „ *ta, ut fuerit magis ostentata, quam elabo-*
 „ *rata, magis etiam elaborata, quam ampli-*
 „ *ficata, cum labores in eam insumpti, poti-*

„*us in circulo, quam in progressu se exercuerint*“ (*). Quae sententia, a summo viro suâ aetate prolata, uti modeste de salutiferâ hac Arte iudicare nos docet, sic ex ipsâ quoque Medicinæ omnino illustratur Historiâ. Subtiliter nempe distinxit ille inter eos qui elaborarunt, et illos qui amplificaverunt disciplinam, medicos; illorum, ut nos nostro tempore, ita ille suo insignem uberemque viderat proventum; horum vero valde exiguum numerum quum observaret, amplificatam minus, quam elaboratam Medicinam pronuntiavit, et ita quidem vere, ut ex hac ipsâ eius animadversione, summis medicis sui indicentur tituli atque honores. Etenim levioris est operæ aliquem disciplinae locum animadvertere, ad hunc illustrandum omnem industriam et diligentiam impendere, deditâ adeoque operâ quandam disciplinae perficere partem, quam summam eorum, quae singuli ad perficiendam disciplinam contulerint, perspicere, aut omnium in elaborandâ disciplinâ laboribus ad totius disciplinae formam emendandam sollerter uti, et in ipsâ et universâ scientiâ quasi ha-

(*) *De Augm. Scientiar. Libr. IV. C. II.*

habitare, illius vitia lacunasque detegere, desideranda ante oculos habere, uno verbo, disciplinae novam plane formam creare, limites eius extendere, et Medicinae ut ita dicam imperium tenere; hoc demum medici amplificatoris est, hoc difficillimum opus, haec non interiturae gloriae et immortalis nominis feques, haec omnia ad Medicum Principem, ut magno et splendido hoc utar nomine, formandum, me iudice, requiri videntur.

Tales autem quos delineavi, tantosque Principes medicos, paucos habuit Medicina; rem vero bene perpendenti patebit, plures eam habere non potuisse, sed paucos illos suffecisse ad amplificandam Medicinam, nempe ut amplificatam eandem gaudemus, quae sententia iam ulterius explicanda est.

Scilicet ab omni aevo disputatum est, ratione an [experientiâ magis perficeretur Medicina, praeponderante tamen eorum sententiâ, qui illam experientiâ maxime perfici censerent, si rationis luce, quantum oporteret, collustraretur; id enim ni fiat, futurum est, ut vel ad speculatores subtilissimos, vel ad ignavos omnino empiricos pertineant, qui se medicos profitentur,

tur. Fuit autem ea Medicinae fortuna, ut semper tanquam perpetuâ agitaretur vicissitudine; hinc alterum quoque intelligitur perspicacissimi Baconis effatum: „*Medicinae impensos labores, in circulo magis quam in progressu se exercuisse*” quippe inter rationis et experientiae, tanquam duo quasi extrema, puncta semper agitata Medicina, sic continuis rerum conversionibus obnoxia fuit, ut altera alteram semper ex se gigneret. Factum inde, ut circuli quidem, progrediente tempore, semper maior fieret ambitus et circumferentia, sed a rectâ viâ perfectionis metam versus progredi plane prohiberetur disciplina, a circuli ambitu auctiori, auctâ quidem ipsâ in dies, sed non in totum perfectâ. Hinc rationum sectarumque inmensa multitudo; hinc, post certa tempora, et, si sic vocare liceat, periodos prosperitatis, redeuntes tenebrarum et calamitatum in Arte vices; hinc, ut in rerum humanarum cursu, teste quoque Historiâ, post certa quaedam temporum intervalla redit opinionum atque eventuum similitudo, sic in Medicinâ quoque factum videas. Quippe constans observatio est, prosperitatis in arte periodos ortum semper ducere a

rerum statu minus felice, progrediente tunc ipsâ felicitate, ab excultâ minus Arte, aut per se ipsam, tamquam neglectu, in deteriora vergente, aut a vicinarum et iunctarum cum illâ doctrinarum, ut Philosophiae, Mechanicæ, Chemiæ similibusve, prae gravi mole atque pondere oppressâ; neglectâ imprimis, has inter turbas, Naturae in statu sano et morbofo iustâ observandi ratione, et quae hinc nascitur iustâ quoque agendi ratione omisâ.

Ad talium vero periodorum proventum requiri maiora vel minora temporum intervalla liquet; hinc sub infelice in arte rerum statu, commodum tempus est, ad viri Principis felicem proventum, quo semel sceptrâ tenente, regniq; imperio potito, licet in artibus doctrinisque non valeat imperium ullius, et, quamquam non imperante, inter aequales attamen eminente, caeteri quidem ad elaborandam Medicinam concurrunt, Ille vero ad instaurandam, amplificandam et perficiendam scientiam, unus a naturâ factus videtur.

Medici itaque Principis ante alios dignitas, non ad solam referenda est, quâ caeteros antecellit, praestantiam, sed omnino quoque ad tem-

porum, quibus existit, rationem, nam et exstat aliquando agitque Medicus princeps, quamvis eum non attendant coactanei; cumque haec minus prospera tempora non exiguis, sed longissimis aliquando, annorum intervallis contineantur, hinc raros illos fuisse, et raros esse debuisse, ex iis, quae diximus, cuius facile patebit.

Exigui vero rarique huius proventus haec est maxima utilitas, et in Medicinâ hic praefertim fructus, ut, Artis rebus in meliorem conditionem dispositis, amplificatâ per medicum Principem scientiâ, aureo, ut ita dicam, enato saeculo, per medici Principis eximiam, quam rebus desperatis attulit opem, felicitatis longa post eum currant tempora, non annorum, sed saeculorum aliquando spatiis metienda; vigente eius doctrinâ et salutarem vim exercente, scriptis scholisque propagatam; ita ut formatus temporibus ipse Princeps, posteriorum temporum formator ipse quoque dici haberique mereatur. Cuius quidem Principis medici opera ac labores, ad amplificandam Medicinam, si ad Naturae confirmata sint iudicia, nec in opinionum commentis posita reperiantur, maximâ co-

ac-

aetaneorum extolletur laude, et, quamdiu Arti
 suus constabit honos, posterorum gratâ cele-
 brabitur memoriâ.

Et haec A. A. H. H. quamquam ita in genere,
 reste experienciâ solent evenire, et ab ipsâ Prin-
 cipum medicorum, quos adducere animus est,
 Historiâ confirmantur, est tamen ea nostrae disci-
 plinae indoles, ut non tantum universa eius for-
 ma, sed separatae aliquando partes, a diversis in-
 ventoribus, et industriâ nonnullorum elaboran-
 tium nonnumquam maxime perficiantur, immo
 vero quod horum adeo opera in emendandâ atque
 amplificandâ Medicinâ summae persaepe fit uti-
 litatis. Porro disciplinae medicae in eo di-
 versa est a reliquis disciplinis indoles, ut, quum
 experienciâ imprimis perficiatur, longâ variâ-
 que experienciâ habeat opus, magnoque ex-
 perientium medicorum numero, quorum col-
 lectâ experienciâ, casti ratiocinii ope, regulae
 in medicando conduntur tales, quibus, sicubi
 ulteriore experienciâ reperiantur verae, Medici-
 nae accedit illustre augmentum, ipsaque ampli-
 ficatur Medicina; huius ergo facies non, ut
 nostris temporibus mutatam vidimus Chemiam,
 singulari aliquo invento in totum potest mutari.

Ita-

Itaque concedimus, non sine aliquâ difficultate, ut in omni aliâ re, poni certos quosdam limites, inter illos qui elaborarunt, et inter illos qui amplificaverunt Medicinam, ut voluit Baccius, cum non semper exacte adeo facileque limites illi ponendi sint, et ipsa nonnumquam amplificandi opera habenda quoque sit, quae in aliquâ parte elaboranda consumitur. Sed tamen amplificasse is demum vere dici potest, qui non tantum ad disciplinae augmentum atque amplificationem aliquid contulit, sed maxime, qui universam disciplinam amplificavit, usus amplificatorum singulorum, elaborantiumque, ut ita dicam, operâ ad disciplinae eam formam eamque dignitatem conciliandam, quâ tamquam appareat nova, aducta aliorum praecedentiumque inventis; atque ita stabilita, ut eventu successibus probato, novam periodum iniisse disciplinam constet, praeterlapsâ digniorem, suâque perfectione maximae utilitatis, non tempore tantum, quo splendidior quasi resurrexit disciplina, sed quamdiu renatae huius disciplinae felicitas durat, tandem, Historiâ teste, denuo ab infeliciore rerum conditione excipienda; quae ipsa rerum instabilitas non in Medicinâ sola, sed in

reliquarum quoque scientiarum, ad Medicinam pertinentium, inconstantia quaerenda mihi videtur.

Circumspicienti itaque mihi Principum Medicorum opera in amplificanda Medicina, et quomodo, quamvis rari, amplificandae scientiae suffecisse visi sint, diversis quidem modis ipsos utilitati disciplinae prospexisse video medicos Principes, et amplificandi non unam eandemque reperiri rationem modumque; Tribus autem viis disciplinae promoveri augmentum mihi posse videtur; aut enim observationum, inventionum, rerumve repertarum cumulo augetur disciplina, qua opera et disciplinam amplificasse aliquo modo dicendi illi, qui congerendo, inveniendo, experiundo ipsas Artis auxerunt divitias, rerumque iam notarum thesauros ulterius locupletarunt, quae prima est amplificandi ratio, Baconis fensu, elaboratio. Altera, quae est amplificatio totius disciplinae, spectat eius universam mutationem, tumque fieri videtur, sapientissimo consilio Principis medici, si, viciosa disciplinae forma existente, novam plane indicet viam, quae est sequenda; Talis erat regia ab immortali medicinae Parente monstrata via, ex-

cusso opprimentis Philosophiae ratiocinationumque iugo, de qua mox dicendi locus erit; Ultima tandem ratio consistit, non adeo excogitando, aut fingendo aliquo systemate, quo promoveatur an turbetur disciplina, dubitatur merito, immo vero quo systemate, tamquam fomno, quasi sepelitur Medicina, et ulteriores ad eam perficiendam labores retinentur; sed innovando totius disciplinae quasi obsoletam faciem, retinendo, quae vera, indubitata, Naturâ et Experienciâ testibus, prior aetas invenerat, copulâque indissolubili haec iungendo cum iis, quae posteriora repererunt tempora, eaque adaptando ad hodierni temporis rationem, et ex illis, quibus medicus Princeps vivit, temporibus, summâ cum sagacitate, utilissime reperta suos in usus ad disciplinae amplificationem colligendo, etiam a disciplinis, cum Medicinâ arcto iunctis vinculo, mutuando, quae ad disciplinae prosperitatem floremque facere posse videntur, licet non permittat medicus Princeps, ut ab iis ipsis medica quasi opprimatur disciplina.

Hinc cum in emendandâ amplificandâque Medicinâ, diversâ licet utrique eminuerint ratione

ne

ne Principes medici ambo, tum excellenti praestantiâ, tum ingeniorum similitudine, et successuum felicitate paene inter se pares, alter, divinus Artis nostrae parens Hippocrates, alter, terrarum nostrarum immortalis gloria, Hermannus Boerhaavius, hos tamquam exemplum liceat producere eorum, quae huc usque proposita fuere. In horum vero Principum medicorum laudibus occupato, quamquam meâ longe superiores laude, ne antiquitatis fervilem mihi quis vitio vertat exprobetve venerationem, tamquam per hos solos, quibus tamen maiores nec unquam ulla vidit aetas, stetit Medicina, nec posterorum operâ aut fuisset perfecta, aut ulterius perficienda. Absit a liberali, nec praeiudicatâ opinione imbuto cuivis, nostrâ aetate imprimis talis sententia. Sed Principum horum imagines eo magis et praë aliis effendas esse duxi, ad confirmandam sententiam, raros hosce Principes, quamvis diversâ ratione quemque, ad scientiæ ipsius amplificationem maximâ quidem pervenisse felicitate, et emendandae disciplinae liberalem vereque regiam posteris monstrasse viam.

Quae vero verba poterunt inveniri, quae tantam

B

ex-

excellentiam, qualis in Hippocrate fuit, exprimant, aut quaenam orationis vis, quae tanti Viri meritis laudandis conveniat. Etenim omnium Ille mortalium primus, quae fit ad regios in Medicinâ progressus, sequenda, viam Experientiae monstravit; Ille, in Philosophorum scholis, Socraticâ maxime, enutritus ac formatus, quid Philosophia in Medicinam valeret; probe intellexit, et à Philosophiâ Medicinam seiunxit. Itaque quo apparebat tempore, omnia ad recipiendum magnum hunc Artis amplificatorem erant disposita; Ars erat divisa et in varias sectas divulgata, magna ratiocinationum de morborum naturâ copia, exiguae ad curandum utilitatis. Infinitus vero exstabat numerus observationum, quae totum illum, pro magno quo erat ingenio, occupabant, conservatarum in Deorum templis, et in sinu familiarum medicarum, quae ante eum floruerant. Has omnes, pro summâ, quâ erat sapientiâ, non collegit tantum, sed itineribus, a se ipso institutis, et ab iis qui in magno eum adiuvarunt opere, scriptis deinde, et continuâ observatione usque adeo auxit, et verborum divinâ illâ, et fideliter ad Naturam compositâ simplicitate descripsit, ut Naturam ipsam

fam tamquam pinxisse videatur. Ab Illo itaque prima Artis forma est repetenda, qui, Naturâ viam monstrante, quâ sit eundum, docuit; ab Illo non secta condita, non in arctos systematum cancellos redacta scientia, sed liberali, et vero Philosopho dignâ ratione, scientiam perficiendi monstrata est via, ita ut eiusmodi neglecto abiectoque Medicinæ statu fuerit opus, ut tantus, qui corrigeret atque amplificaret eam, Princeps existeret, Vir ille raritatis eximiae, et cui plane similem nec præcedens ætas viderat, nec ulla posterum videbit unquam.

Num vero suffecit ille ad amplificandam Medicinam? Suffecit inquam, ac solus ita suffecit, ut, quum ab hoc Viro honorifice dictum studium, ultra viginti sæcula, non interiisse agnoscas, ubi sapientissimos sagacissimosque, post hominum memoriam, medicos coluisse illud observes, ubi scholam a summo conditam Viro, per omne hoc tempus non extinctam, sed variâ fortunâ, pro temporum ratione variâ, florentem videas, ecquid luculentum magis poterit reperiri argumentum, ad unius et rari Medici Principis in amplificandâ scientiâ potestatem probandam? Ecquid præstantius ad æter-

na Naturae iudiciâ confirmanda, et fundatam in illâ Medicinam, certam, per omnem aetatem, per omnes gentes, per omnes rerum vicissitudines, per omnes denique rationum sectarumque multitudinem duraturam?

Huic vero tanto Viro similem alterum nostrarum tellus, summum dico Boerhaavium, in cuius magni Viri laudes eo iuvat ire lubentius, quod, factâ eius cum Hippocrate divino comparatione multa adeo sint, quae inter hos convenire reperias, ut magni Viri non aliâ plenius ratione appareat magnitudo. Erat quidem in nostris terris alius rerum status ac in Graeciâ; Artis post tot saeculorum spatium non ea erat apud nos, quae Coi Principis tempore, infantia; nam et hoc sensu, quaecumque sunt artium scientiarumve incrementa, quicumque regressus, auctior tamen ac locupletior, ipso temporum decursu, quoque saeculo aliquid adiiciente, progreditur disciplina; sed quo tempore Boerhaavius florebat, vel ut melius dicam, florere incipiebat, abiecta erat omnino sterilisque per universam Europam Medicinae conditio; Chemicorum sive Alchemistarum potius scientiae pondere obruta iacebat Medicina, somni

niancium de acidis et alcali fermentantibus morborum causis figmenta, alia, quae enarrare longum, erant in usu, omnia uno verbo disposita, ad amplificatoris et magni illius et rari Viri proventum expectandum. Et in summo Boerhaavio, cuius vitam scripserunt multi, magnitudinem vero et celebritatem, quibus adeo excelluit, critice disquisivit nemo, tamquam Principe Medico, multae omnino maximaeque apparebant dotes ad amplificandam Medicinam, aut verius disciplinam amplificasse quam instaurasse dici possit. Nam instauratoris titulus ipsi maxime conveniret, si quando veterem collapsamque scientiae formam in pristinam restituisset, quod quidem quoad studium Hippocraticum fecit, cuius ipse commendaverat instauracionem; universae vero Medicinae statum emendavit, eamque suis aliorumque suo tempore praestantium ingeniorum inventis usque adeo adauxit, illorum labores suos in usus ita vocavit, temporis, quo vivebat, in diversis disciplinis excellentiam adeo adhibuit, et praesentis aevi commoda atque emolumenta cum veterum, Hippocraticae
maxi-

maxime scholae, praestantiâ et simplicitate sic iunxit, ut ab hac imprimis sapientiâ temporibus futuris in exemplum proponi, et summis semper laudibus cumulari debeat. Immo vero si Vir magnus in explicandis morbis mechanicam aliquanto magis fuerit secutus sententiam, quo vituperio posterius magni Viri memoriam nimium petiverunt, non tamen mechanicus erat dicendus medicus, qui omnium maxime naturae observandae studium adeo commendavit (*). Ab hac vero universam disciplinam complectendi augendique, quâ excelluit virtute, maxime quidem mihi repetenda videtur ratio, quâ suâ aetate per totam Europam haberetur Princeps, aliisque longe praecelleret, hosque ipsos suo ob-

(*) Hinc non ferenda iniuria magni Viri Manibus illata a Francico, caeterum haud indocto, medico Cabanifio, sic scribente: „ sans doute ce non, justement illustre, vivra dans la Postérité, si non comme celui d'un genie eminent et veritablement philosophique, dumoins comme celui d'un professeur tres laborieux, tres habile, et d'un ecrivain tres elegant”. Coup d'oeil sur les Revolutions de la Medicine § 14. p. 173.

obnubilaret splendore, suis interea quoque meritis insignes, et omnino praestantes, uti Gorterum, singulari excellentem ingenii acumine in rimandâ interiori nostri corporis fabricâ et functionibus; et in vicinâ Angliâ Sydenhamum, suo loco non nisi summâ cum laude nominandum, qui indefessâ suâ morborum Epidemicorum observatione, iuxta Hippocraticas leges institutâ, famae immortalitatem et ipse fuerat meritis.

Talis autem Principis Medici doctrina, quae, ut olim Cuius Principis, suo tempore totum terrarum orbem famâ suâ impleverat, num ad amplificandam, per satis longum tempus, suffecerit Medicinam, si quis quaerât, consulat ille nostrarum regionum Historiam; repetat memoriâ scholam a magno Virô conditam, et per Europam universam in honore habitam; repetat Gaubii, Viri Illustris, merita, et qui huius Academiæ famam atque gloriam Artē salutarî docendâ quam maxime promovit, Oosterdykii nobilem recordetur memoriâ, et tuam quoque Paradisi! in cuius beneficiis recolendis et laudibus extollendis, non quidem nisi cum vitâ meâ mihi finis erit. Quippe Vir ille A. A.

H. H.

H. H., quem, paucis abhinc annis. fato functum, adhuc vicina Leidensis luget Academia, quænam sanæ rationis, solertis ingenii, perfectæ cognitionis fatorum nostræ scientiæ, sit vis atque potestas, edocuit; si quis alius, ille certe, et acerrimâ, quâ erat, iudicandi facultate, perspexerat, quæ sit veteris et genuinæ Hippocraticæ doctrinæ præstantia, ita vero, ut et recentiores labores, et in commodum Artis impensas lucubrationes, maxime semper aestumaret; nec mirum ergo si huius Viri decessu, iudicis acutissimi, et temporum, quibus vivebat, perspicacissimi scrutatoris, discipulorum vero, quos habuit, sagacissimi ductoris, et, plura inter pericula atque aberrandi modos, candidi et aperti hortatoris, immensam iacturam fecisse Medicinam sit iudicandum.

Cum itaque ex iis, quæ diximus, constituere liceat, veram omnino summi Baconis esse sententiam, quâ „*elaboratam magis quam amplificatam Medicinam fuisse*” pronuntiavit, et amplificatorum, quæ attulimus, exemplis omnino patuit, raros eos fuisse, attamen in ipso raro suo, proventu suffecisse ad disciplinæ Medicæ formam ac summam prosperitatem, et hinc ul-

teriores progressus successusque conciliandam, liceat iam in temporum nostrorum ratione considerandâ, Orationis, quæ restat, partem absolvere.

Haec autem tempora perferutanti liquet, multa egregie excogitata atque proposita, alia ad disciplinae medicae ambitum proferendum eximie inchoata ac suscepta, plurima denique diversis modis felici exitu fuisse tentata, et in omnibus et magnis istis moliminibus humanae mentis factorum Artis consideratione habitâ, illud imprimis apparere „*volvi per gyros et circulos*”, ut dixerat B a c o, quaecumque ad Artem perficiendam fuere proposita, et „*in circulo magis quam in progressu sese exercuisse*”, istos ad Artis ambitum proferendum labores, immo vero talem nostrâ aetate, et quae hanc aliquantum praecesserat, rerum fuisse conditionem, ut novatorum, undarum more, sese propulerint opiniones, neque diuturnam fuisse, quae praecesserat, cuiusque opinionis dignitatem, alterâ alteram excipiente, tantumque unius fere saeculi spatium tanquam uberem fuisse opinionum in Medicinâ proventum, ut cum aliâ quâque Artis conditione ex remotissimorum temporum historiâ comparari omnino non possit.

Ete-

Etenim quae inortuo summo Principe Boerhaavio sequuta fuerat aetas, aliis in terris, et in Germanorum praesertim oris, Stahlîi, acutissimi Philosophi Medicique viderat felicitatem, cuius magni quidem Viri opiniones, nisi vivae corporeaeque Naturae humanae indagationem, animae eiusque potentiae in nostrum corpus, subtile nimium retardasset studium, forte quidem diuturniore fortunâ fuissent usae; Stahlîi, cui quoque in laudis societatem, tamquam de re medicâ multis nominibus bene meritus, iungi meretur Hoffmannus, Stahlîi inquam conamina subtilior Cullenî exceptit doctrinâ de solidis C. H. partibus, summi etiam Halleri face praelucente, insigniter aucta, quo quidem studio et vacillari omnino coepta sunt fluidorum in morbis considerationis dignitas atque usus, et constitui nova medendi ratio, unice solidarum partium aegritudini, atque adeo per priva adaequataque remedia restituendae intenta, quas opiniones inter medicos variarum nationum et nostros quoque receptas tanquam exceptit vel interceptit rursus Stollîi, eximii itidem practici, theoria de plurimis, dixeram fere omnibus, morbis,

bis, tanquam primarum viarum bili inhaerescenti-
que eius colluviei adscribendis opinio, et opinioni
huic iterum superstructa, et largior, et nociva
forte, ab intemperanti nimis usu, remedium
evacuantium purgantiumque administrandi ratio.

Quae postea ad promovendam Medicinam se-
quuta fuere conamina, aliâ rursus ratione et
profuisse et nocuisse quoque visa sunt. Nam
ex nuper accensâ luce, quam per Europam uni-
versam, pulchrius exiens, et suprâ veteris dis-
ciplinæ ruinas sese extollens Chemia sparserat,
sani corporis et morbofi usque adeo illustrata
fuerat natura; medicaminumque et auxiliorum
ad morbos tollendos indoles, copiaeque et divi-
tiae usque adeo adauctae, ut infinita omnino sint
censenda commoda, quae in Medicinâ attulis-
sent Chemicorum labores ac studia; feliciter ta-
men fortunatiusque cum ipsâ scientiâ fuisset
actum, si, qui medentium conamina suâ egre-
gie fulcirent Arte Chemicæ, ipsi se medicos non
fuisent professi, id est morborum curam tali
suscepissent ratione, ut ductâ a suarum operatio-
num similitudine, ipsos quoque morbos eorum-
que sanationem simili adgressi fuissent ratione,
probassentque ipsi, quantumvis vituperatâ, quae
prae-

praecesserat superiori saeculo, methodo, vitatisque aliquantum prioris veterisque modi erroribus, nec novam quoque sine his esse Disciplinam, fallique omnino illum, qui in hominum morbis, non vivae eiusdem animataeque indolis, suis propriisque legibus agentis, habeat rationem.

Chemicorum in Medicinam vigente adhuc imperio et potestate, iam quoque exortae novae rationes, rursus nova condita sunt coepta systemata, novae ad limites Artis extendendos excogitatae viae, novi aperti et prosperitatum et calamitatum in Arte fontes; quarum vicissitudinum historiam exponere cum non sinant et locus et tempus et Auditoribus reverentia debita, cogitando tamen assequi me doctrinam coniciet quisque illorum, qui non relictam tantum theoriam Chemicorum, sed spretam quoque Experientiam priorum temporum, novam excogitam medicandi rationem, inter arctos systematis cancellos, non stricti et laxi, quam in re Thesalum antiquitus iam decessore habuerant, sed vagam divisionem morborum, excessu defectuque virium vitalium, non satis firmo fundamento, eorundem adgrederentur curam. Brownii eiusque
 fec.

sectatorum intelligo doctrinam, et ex illâ doctrinâ progenitam Incitationis, ut vocatur, multarumque aliarum rationum systematumve historiam hic non protrahendam; quarum quidem opinionum, quantumvis modum excedentium, qui Artis fata penitus contemplatur, non omni quidem utilitate caruisse copiam et diversitatem censebit, immo vero medios inter hos rumores tumultusque, sapientioribus prudentioribusque Medicorum filiis fuisse visum, Ilicos intra muros extraque peccari, et dignas omnino esse vitales vires ut earum in morborum curâ habeatur ratio, ne presumantur methodo sive expectante et nihil moliente, hacque ipsâ male intellectâ, aut, quod peius, gastricâ severe nimis adhibitâ contererentur et irreparabili perderentur ruinâ.

Itaque, tanquam si conversionum in Arte non sufficeret numerus, non subsistere hic Medicinæ impensi labores; Quae in initiis Artis, et Hippocratis tempore quoque, infantili Artis aetate, Artem oppreserat Philosophia, pondere suo nostris quoque diebus opprescit Medicinam, immo nonnullis terrarum in locis oprescit adeo, ut, relictâ longiori nimis visâ

Experientiae viâ, statui oportere a priori, ut vocant, sit iudicatum, non quid fiat, sed quid fieri debeat; somnium de excogitando Artis Organo, philosophatum de perficiendâ Arte, quam multis nominibus imperfectam semper esse debere censebunt rerum aequi iudices, atque sic infelici Philosophiâ, quae a Naturâ nomen habet, Medicae disciplinae arctata potius quam extensa pomoeria. Non quod non laudandum censeremus humani ingenii ardens illud studium ad perfectiora quaevis attingenda, quod nostrâ imprimis aetate, in immenso illo scriptorum de re medicâ proventu emicuit, et quod in mutandâ scientiae medicae formâ intentum adeo apparuit, sed illud quidem per se laudabile scientiam promovendi studium quosdam adeo abripuit, ut obliviscerentur in Arte salutiferâ, non impetu neque ardore, sed ratione et longi temporis Experientiâ viam ad progressus muniri, nec istis conaminibus quidquam profici in brevitate huius vitae, nisi sine fructu brevioris reddendi Artem, quam longam esse verissime adeo pronunciaverat Cuius Princeps.

Leviter itaque iam illâ, et quantum ad propositum fuerat necesse, adumbratâ nostrorum

tem-

temporum Historiâ, A. A. H. H., liceat iam Orationis contrahere vela, finiamusque eâ in opinione, ob quam omnis huc usque habita haec et instituta fuit commemoratio.

Nimirum vixisse nos eâ temporum conditione apparet, ut conversiones conversionibus succedentes, quam brevisinima reliquerint intervalla inter novum quemque renâscentemque Medicarum rerum ordinem, ipsamque tempus celeri adeo praeteriisse cursu, ut vel damna, quae attulerit quaeque mutatio, diu satis perciperentur, vel fructus, quos rêvera si non habuerint, at certe potuissent habere, rerum mutatae formae gustarentur satis; dum in toto hoc tumultu et continuâ rerum vicissitudine attento et perspicaci scrutatori illud imprimis attentione dignum videtur, an non multitudo turbarum et conversionum in Arte et ipsa se composuerit, innovandi miscendi mutandi libidine, ad politicas totius Europae turbas, nostrae quoque olim Patriae adeo infestas.

Iam vero duplici ratione ac viâ res eventû, quae nostris temporibus acciderunt, mihi videntur disciplinae Medicae nocuisse et in se quidem rationes continuisse, cur Viri Medici Principis pro-

ven-

ventum, nisi me fallant omnia, qualem delineavi. conspiciere haud fuerit datum. Priorem si desideratis, sapiens idem prae ceteris mortalibus dabit illam Baco: „ *alius, inquit, error est praematura atque proterva reductio doctrinarum in Artes et Methodos, quod cum fiat, plerumque scientia aut parum aut nihil proficit; nimirum ut ephēbi, postquam membra et lineamenta corporis ipsorum perfecte efformata sunt, vix amplius crescunt, sic scientia, quamdiu in Aphorismos et Observationes spargitur, crescere potest et exurgere; sed methodis semel circumscripta et conclusa, expoliri forsā et illustrari aut ad usus humanos evolvi potest, non autem mole augeri*” (*). Fuit haec nostrorum temporum culpa; methodis circumscripta conclusaque nunc his nunc illis Medicina mole omnino aucta non fuit; fuit elaborantium illam magna, vere amplificantium, id est, Medicorum Principum copia non item; nec iniqua adeo sollicitaque ad innovandum illa fu-

is-

(*). *De Augm. Scientiar. Libr. I. p. 56.*

isset libido, si non viguisset methodorum systematumve creandorum ardor et a creatis methodis systematibusque, sapientioribus Medicis perspectae calamitates domini five Chémici, five Philosophici, five alius denique. Hinc et enatae sunt tam subito, et evanuerunt iterum vix ortae novae methodi, neque longae valde morae cuiusque fuit imperium.

Alteram causam, quò minus successerint nuper inventae methodi et rationes in Medicinâ, quaeri, me quidem iudicè, debere liquet in inconsultâ innovantium nostri temporis procedendi ratione, quâ ante acti temporis et quae in eo longo rerum usu erant comprobata coniungere cum novissimis quas ipsi tentabant mutationibus neglexerunt omnino utilitatem, tum de Disciplinâ bene meruisse se opinati, cum novâ investirent Disciplinam facie, novamque excogitarent novos, quos finxissent ipsi, morbos curandi viam. Utiliter et philosopho dignâ ratione incautos potuerant iterum monere sapientiae plenissima verba, quae Idem omnis humanae sapientiae protulit magister, scilicet, „ *Antiquitatem eam mereri reverentiam,* „ *ut homines aliquamdiu gradum sistere,* et su-

„ pra eam stare debeant, atque undequaque
 „ circumspicere quae sit via optima: quum au-
 „ tem de via bene consiterit, tum demum non
 „ restitandum, sed alacriter progrediendum”,
 in quam quoque sententiã inivit, immo aperte
 illam significavit Itatorum medicorum decus,
 Baglivius, sic nempe statuens: „ Nova non
 „ veteribus esse opponenda, sed perpetuo iungen-
 „ da esse foedere” (*). Tali itaque rerum, nostrã
 hac aetate, tamquam instabilitate et in Medicinã
 tumultu, memoriã imprimis repetentibus, ab
 omni aeyo aut ab Experientiae, aut a ratiocini-
 nii partibus in promovendã Disciplinã medicã
 summos post hominum memoriã Medicos
 stetisse, felicissimas vero Artis periodos tum
 demum illuxisse, quum Experientiae, sani, cau-
 ti et sobrii ratiocinii ope collustratae, primae
 tribuerentur partes, cur non ex praeteritorum
 temporum historiã, ex scientiarum factis, in
 universum consideratis, conicere liceret, fini-
 to tantisper sibi succedentium systematum di-
 versorum furore, lactam affulsuram esse diem,
 quae orbi medico Principem iterum monstret

Me-

(*). *Libr. I. de Prax. Med. C. I. Mon. 5.*

Medicum, perpetui illius neglectique foederis veteres inter et novos fundamenta ponentem, non sectarum studio abreptum, sed ex omnibus quae conveniunt veritentem in suam rem, neglectisque errorum causis, quae multitudinem abripiunt, non opinione, non auctoritate five antiquitatis, five magistri inductum, per se ipsum verum inquirentem sine sollicitudine, ubi-
nam inveniat veritatem, in hac illave Scholâ, apud Veteres, vel apud aequales, maxime vero providum, ne occurrentia fingat torqueatque phaenomena ad universalia tamquam posita principia, veritatisque unice adeo amantem, ut ab intolerabili sectarum pertinaciâ et a levitate quoque simul scepticorum puerili abhorreat; Naturae itaque Scrutatorem talem, verum Medicum Principem talem nobis, ad amplificandam Medicinam sufficientem, Reipublicae Medicae causâ expectare atque optare omnino liceat.

Et hic quidem luxurianti forsitan in amplo hoc argumento Orationi finem imponere iubent diei huius solennitas et debita vobis reverentia, Illustrissimi Academiae Rheno-Traiectinae Curatores, Viri generis splendore, bonarum H-

terarum cultu, renatae Patriae nostrae amore, multis denique virtutibus insignes! Regis Augustissimi favore ac voluntate huic adscriptus Academiae, Vobis, qui eam regitis, me meaque omnia commendo; multa fuerant sane, quae collati in me ab Augustissimo Rege beneficii nonnihil temperarent laetitiam. Linquenda erat Urbs mihi patria, linquendi in illa consanguinei, amici, perquam multi aegrotantes, aegre meum decesum ferentes; sed vestris sub auspiciis, Viri Illustres! quoniam vitam studiis deditam ducere licebit, honorificâ in statione, dictorum bonorum omnium iacturam refarciri posse, iubent cogitare vestra, quâ estis, non in literas tantum, sed in literatos, qui eas profitentur, aequalis benevolentia summaque humanitas; quam ego vestram benevolentiam ac humanitatem, quum felicitatis meae fastigium censeam, haud interrupto erga vos studio, et perpetuâ vestrarum virtutum veneratione, in Academiae huius tuendâ gloriâ, et in ipsis meis Academici muneris explendis accurate partibus omni modo demereri conabor.

Utinam vobis, Viri Illustres! plurimos felicesque largiatur Deus Optimus Maximus dies,

ut redivivae huius instaurataeque Academiae flore et prosperitate, quam promoveris adeo, in splendido quo insigniti estis munere, diu adhuc gaudeatis; Utinam instaurari inceptam sanitatem, aliquando in integrum mihi restitutam largiatur quoque, ut sic, Vobis conatibus meis annuentibus, si non scientiae, doctrinaeve, ceteris, quibus Academia haec Profesforibus gaudet, praecellam laude, at indefesso saltem studio, in Academiae et Iuventutis promovendis commodis, nemini, Vobis Iudicibus, Viri Illustrissimi! inferior possim haberi.

Vos vero cuiusvis doctrinae laude clarissimos compellare liceat huius Academiae Profesfores, valde honorifico mihi Collegarum nomine salutandos; Vestro adscriptus iam Ordini, sancte Vobis polliceor, neminem habituros vos, vestri Ordinis studiosum magis, neminem admiratione vestrae, quâ praecellitis, doctrinae, magis captum, neminem ad omnia officiorum genera magis paratum, neminem ad amicitiae semel nexa vincula facta tectaue conservanda animo magis propensum; quae cum cuiusque bene et honeste sentientis sint officia, ad exsequenda tamen illa eo magis compellor,

ex quo omnibus beneficiorum, humanitatis et benevolentiae documentis, novum me vobis hominem, omnes comulastis ac beastis; ut adeo ex mutuo, quod inter vos infigne est, concordiae studio, si in aliquam eius societatis partem pervenire me siveritis, ad quam felicitatem ego me, licet doctrinae meritis inferiorem vobis omnibus, totum tamen commendo, praeclare mecum agi non tantum, sed fausta quaevis et huic Ordini et huic Academiae, et erudiendae Juventuti et Patriae praesagiri posse non opinor, sed certa quâdam spe confido.

Verum enim vero arctiori etiam necessitudinis vinculo quum Vobiscum iungar, Viri, in clarissimo Ordine, ad Machaoniam Artem edocendam praesertim constituti, Vos imprimis compellare, et primo quidem loco Te salutare liceat, Celeberrime *Geunfi*! illo admirationis, illo venerationis profundae sensu, quo decet salutare Senem, Ordinis huius clarissimi columnen; Academiae *Rheno-Traiectinae*, per longam annorum seriem, decus, Patriae denique nostrae ornamentum, Et profecto, si senectuti per se suus sit habendus honos, quanto maiori Tu honore colendus eris, qui per *Nestoream*, quam

attigisti aetatem; per ingenii Tui praestantiam, eiusque in ipsa hac aetate superstitem adhuc vigorem uti in omnibus, sic in Arte salutari et docendâ et exercendâ, tam illustri et inimitabili fere exemplo, vitam viresque impendisti, ut Doctorem Academicum peritiorem, Medicum exercitiorum, annis denique et famâ insigniorem Patria frustra quaerat, Tuae itaque partes, in Academico munere, cum mihi non sint implendae dico, sed modeste et cum virium mearum diffidentia excipiendae, amicitiam Tuam, Venerande Senex! quâ me per plures iam annos honorasti, ne deneges, oro te atque obtestor, ad quam retinendam, uti semper studui, ita nunc maxime studebo, tum ex innato, ut quemque decet, ita et mihi quoque, erga senectutem summae venerationis sensu, tum ex praestantia Tuarum doctrinarum, quibus me, benedicta Te merentem, ulterius docere, erudire, in Academico munere rectam viam monstrare, eruditionis denique et experientiae locupletissimos, si Tibi sic placuerit, posses aperire thesauros; atque ita honorum et vitae huius terrestres metas quam attigeris, nec tamen nisi per aliquod tempus, quod longum nostra Tibi precan-

cantur vota, renatae huius Academiae videris
florem prosperitatemque, beatorum regionibus
excipiare placido, id optamus omnes, et sine
dolore ex hac vita secesfu, relicto nobis, in
quod imitando intueamur, illustri Tuarum vir-
tutum exemplo, gratâque et superstite semper
Tui memoriâ.

Vestram vero in tradendâ Medicâ doctrinâ,
muneris Academici Socii aestumatisimi, efflagi-
tare mihi quoque liceat amicitiam, quâ quidem
si frui mihi contingat, omni felicitatis cumulo
beasse vos intelligetis hominem, vestrorum me-
rita venerantem, ut nemo magis, atque viro-
rum excellentium, quales vos aestis, consue-
tudine et familiaritate, tentis suae doctri-
nae copiam augendi cupidum, et hanc im-
primis tenentem sententiam, cuiusvis generis
amicitias plane posthabendas esse illi, quae,
inter eruditos exculta, veram quoque promo-
vet eruditionem et ad eximiae in vitâ eruditâ
felicitatis percipiendos fructus utilisima est
confenda.

Vos vero, Iuvenes, in spem salutiferae Ar-
tis succrescentes, sic existimetis velim, diem
hance non adeo studiorum vestrorum Vobis de-
dis-

disse magistrum, sed socium, sed amicum, immo vero talem, qui, quum olim fuerit expertus ipse, quae sit consuetudinis et amicitiae vis eorum, a quibus erudimur, hinc contractâ a se ipso erga Vos obligatione, ad vestram augendam felicitatem, ad vestra commoda promovenda erit paratus, ad Vos, tali ratione erudiendos, ut cum ex hac Academiâ prodeatis, Medicis vobis gaudeat Patria, aegritudinum humanarum consolatoribus peritissimis, Belgarum, in Medicinâ quoque gloriae vindicibus egregiis, ad Artem denique nostram elaborandam, immo vero amplificandam eximie idoneis.

IANI BLEULAND,
O R A T I O,

D E

*VITAE FRUCTU, QUO ANIMALIBUS
PRAESTANT HOMINES, E CORPO-
RIS ETIAM FABRICATIONE
CONSPICUO,*

P U B L I C E H A B I T A,

DIE XXVI. MARTII, MDCCCXVII.

Q U U M

MAGISTRATU ACADEMICO

ABIRET.

LAND BEULAND,

O R A T I O,

D E

THE GREAT MINDS, AND
THE GREAT MINDS, AND
THE GREAT MINDS, AND
THE GREAT MINDS, AND

THE GREAT MINDS, AND

THE GREAT MINDS, AND

THE GREAT MINDS, AND

THE GREAT MINDS, AND

THE GREAT MINDS, AND

(4)

ORATIO.

VIRI AMPLISSIMI! ACADEMIAE RHENO-TRACTINAE CURATORES, MERITIS ET HONORIBUS ILLUSTRISSIMI!

QUI IN REGNO BELGICO, IN REGIONE TRACTINA, SIVE IN HAC URBE, REBUS PUBLICIS ADMINISTRANDIS, VEL IUSTITIAE TUENDAE PRAEESTIS, VIRI GRAVISSIMI, INTEGERRIMI!

QUARUMVIS DISCIPLINARUM PROFESSORES CLARISSIMI! COLLEGAE CONIUNCTISSIMI!

LECTORES ERUDITISSIMI, EXPERTISSIMI!

SACRARUM LITERARUM INTERPRETES FACUNDISSIMI, FIDELISSIMI!

CUIUSCUMQUE DOCTRINARUM FORMULAE DOCTORES CONSULTISSIMI!

ORNATISSIMA IUVENTUTIS ACADEMICAE CON-
CIO, AMOR PARENTUM, PATRIAE SPES, NOSTRA
CURA!

QUOTQUOT DENIQUE AD FESTUM HUNC DIEM
CELEBRANDUM HUC CONFLUXISTIS, CIVES, HOSPI-
TES, ACCEPTISSIMI, OPTATISSIMI AUDITORES!

Si quis unquam hujus Academiae natalis dies
festus fuit, hic profecto perfolennis, et plus
solito cultu, summa cum religione celebrandus
videtur. Miro enim, inexpectato, atque be-
nigno Dei O. M. favore et omnipotenti auxilio,
ab effrenatae tyrannidis jugo liberati, Regis op-
timi et dilectissimi benevolentia, atque liberâli
munificentia redditam huic urbi Palladem ante
gaudebamus; nunc vero, non tantum in pristi-
nam dignitatem restitutae, sed honore et gloria
etiam amplificatae, uberrimos jucundissimosque
fructus laeto animo percipere nobis omnibus
hoc die contingit.

Quis vero ego sum, qui hujus diei solenni-
tatem publica oratione rite celebrem, cui per

octo fere lustra, inter mortuos aut aegrotantes versanti, vix ullam eloquentiae operam dare licuit? Id vero per omne vitae tempus studiose sum secutus, ut corporis humani, animaliumque mirandam fabricam et functiones, subtiliori examine et indefesso labore, addiscerem, et clinica arte exercitatus miseris operiret solatium afferrém.

Suadebat hoc amor ille incredibilis, quo in anatomiae studium ab ineunte fere aetate ducebar; imò vero jubebat ratio muneris, in ad quod antea in Harderovicena, dein in hac Trajectina Academia vocabar.

Quum itaque inter tot tantasque haud intermissas occupationes vix mihi vel horae particulam superfuisset, quam elegantioribus literis propriam addicere possem, (quod quidem quotidie, sed eheu! vano desiderio, dolui,) fateri non erubesco, me maluisse modesta excusatione uti, honoremque, qui me expectaret, detrectare, quam hac hora uti, ut meam in dicendo tenuitatem conferrem cum tanta tot collegarum eloquentia et copia dicendi, quas idotes illi tantopere probaverunt, ut aliquam hac me hora laudem posse haurire, equidem penitus desperem. Quae vero mihi partes hodie sustinendae sunt, teocerunt

graviore, quo recentior est illius orationis memoria, quam ex hoc ipso loco, eademque opportunitate, summo eum Auditorum applausu et admiratione, dixit Cl. HERINGA, cum munus mihi traderet, quod ille per quinquennium tanta sapientia, tanta prudentia, et tam singulari gloria, difficillimis etiam temporibus, ita gesit, ut eum hac in re nemini secundum esse habendum, mecum omnes statuatis lubenter. Animum vero addit jam dicenti, et me recreat cogitatio, nec gloriae captandae aviditatem, neque publice dicendi pruritus in hunc me locum deduxisse, sed muneris mihi a Rege mandati rationem, sed legi scriptae parendi officium.

De argumento autem cum cogitarem, tale quaesivi, quod a persona, quam sustineo, non abhorreret plane; nec tamen e reconditis disciplinae medicae partibus desumptum, apud medicos solos, vel a iucunditate, vel ab utilitate, aliquam haberet commendationem; quod porro ab huius loci splendore non alienum, sed dignitati et eruditioni spectatissimae Auditorum coronae consentaneum videretur.

Haec vero cum mecum agitarem, unde quaeso gravio-
 cor-

corporis humani praestantia? Scilicet, si prospera et adversa, quae humano generi in hac vita solent accidere, aequa lance ponderemus; si perpendamus, quoties ipsum genus humanum suam felicitatem turbet; mirabimur certe, omni tempore fuisse homines, qui, disputantes, num summa malorum, quibus homo premitur, vincat summam bonorum, quibus fruatur, in deteriorem partem non tantum de hac quaestione pronunciant; verum eo etiam pervenirent impudentiae ac temeritatis, ut de sapientissimi Creatoris opere iudicium ferentes, contenderent, fabricam corporis humani talem esse, quae magis aerumnis et miseriis hominem objiciat, quam vitae felicitatem tueatur atque conservet.

Ab ingratis huiusmodi divinae sapientiae et bonitatis contemtoribus alienus erit, qui re ipsa didicerit, incredibili quodam ac divino artificio ita esse constructum corpus humanum, ut, quo accuratius singulas ejus partes, earumque agendi rationes cognoverit, eo ardentius adoret et veneretur summi ac divini Creatoris favorem, et ultro fateatur, non impedire innumeras calamitates et miseras, quibus afflictum subinde genus humanum dolemus, quominus, non opinionis levi-

ta-

tate, sed certa persuasione ducamur in eam sententiam, nihil esse in universa rerum natura, cui (ut taceam animum rationis participem) tot tantisque favores ad vitae jucundae felicitatem largiori manu sint concessi.

Haec igitur, grato, ut decet, animo, perpensi haud incongruum mihi videbatur, si hac occasione, singula, quae huc pertineant, paulo magis explicarem. Dicam igitur: *de vitae fructu, quo animalibus praestant homines, et corporis etiam fabricatione conspicuo.*

Quantum externa hominis forma jam primo aspectu ceteris animalibus antecellat, cum membrorum elegantia, tum vero etiam cutis lenitate, et coloris gratia, tanto; imo maiori etiam artificio, a summo Creatore intrinsecus homo constructus apparet, mirabili illo contextu partium internarum, quarum singulae ad diversas functiones suam tribuunt.

Quod vero ad externae figurae humanae elegantiam attinet, quis quaeso dubitat ejus excellentiam agnoscere, qui consideret celsam ejus et erectam coelum intuentis staturam? Hac sola sese terrarum animantiumque dominum, et, quod

longe maximum est, unum divini creatoris cultorem declarat, quasi spectatorem rerum superarum atque coelestium.

Miramur sane, hanc veritatem, omnibus bonis et intelligentibus perspicuam atque probatam, hac nostra aetate, novitatis studio, potuisse in partes vocari, ac si homo natura sua quadrupes esset: qua quidem opinione, nescio, quid dici possit, quod magis fit absurdum.

Quod si capitis externam formam contempleremur, eamque cum praestantissimis etiam animabilibus comparemus, tanta confestim diversitas apparet, ut, si vel in hac parte sola, singula pernitus explorare vellem, omni huic orationi habendae destinatum tempus vix sufficeret.

Quorumnam animalium vultum comparabimus cum facie humana, aperta fronte, genis roseis, oculis acerrimis, ore blandiente, mollissimis labiis, et mento rotundo lornata? Quam elegans verticis et occipitis forma, ad nobilissimi visceris cerebri insignem molem continendam atque tuendam, aptissima!

Quam praestanti, et decora forma eminent partes, quae vel rerum habitum spiritumve referunt ex odoratu, vel quae aëris sonori tremoribus

aptissime recipiendis destinatae sunt! Quam splendidam in colli proceritate admiramur columnam, caput sustinentem, eidemque quaquaversum movendo et torquendo aptissimam! Quam latum porro pectus; quam validi ad onus sustinendum humeri; quam mobilia in omnem partem brachia et lacerti, ad pondus ingens tollendum, ad caedem in praelio aequae apti, atque ad gratisimos et tenerrimos amplexus! Brachia inquam, quae non desinunt in duras callosasque plantas, aut ungulas equinas, bifulcasve, aut ad praedam dilacerandam confectos ungues; sed in agiles manus, in flexiles digitos, in quibus inest, cum vis et robur, durissima metalla gravissimorum malleorum ictibus flectendi, faxaque durissima disrumpendi et diffringendi, tum vero etiam facultas, fila, telis araneorum subtiliora, tractandi et connectendi! digitos, inquam, quos homini natura dedit multorum artificiorum ministros, quorum facilis est contractio, facilisque porrectio, quorum admotione sonos nervorum ac tibiaram prolicimus, quorum denique ea est affectio, ut tactus sensu exquisitissimo visus forte deperditi vicem suppleant!

In externa totius corporis forma, quid tandem

est in animalibus, quod vel ullo modo cum humana possit conferri? Dicant pictores, dicant statuarii. Quam gratus est virginei pectoris aspectus, vel matris ubera praebentis infanti! Contra, quam vim produnt, et sacrum veluti horrorem incutiunt in musculofo viro lacertorum tori: dorsum in coxas, femora, furasque desinens! quae partes omnes stabili non tantum pede nituntur, verum etiam, et motuum gratia, et virium intensione, tantam admirationem movent, ut nec in robustissimo, nec alacerrimo animali quidquam appareat, quod in homine non sit longe praestantius.

Sed ne pluribus A. A. H. H. vobis omnibus cognitam, quamvis forsan, propter consuetudinem, minus observatam; externam hominis formam verbis extollam, accedamus ad propositi argumenti demonstrationem.

Dicat forte quispiam, quid tu tantopere laudas hominis perfectionem? Nascitur homo omnium animalium stupidissimus, sui ipsius fere ignarus, nullo ad se tuendum aut conservandum praesidio instructus: bruta vero mox, postquam in lucem prodierunt, sese movent, ambulant, saltant, victum sibi quaerunt, imo ad propa-

gandam sobolem brevi apta sunt. Largior haec omnia: sed ipsam hanc indigentiam alieni auxilii infanti prodesse contendo. Hic matres mihi testes sint, quarum sedula et sollicita cura, non dico nihil negligit, sed sedulo omnia arripit, quae ad infantem fovendum, nutriendum, eumque infirmum a quibusvis injuriis et periculis defendendum, conducant. Quanta sollicitudine statim a primo nascendi tempore per artem ipsi conservatur calor! Quanta cura cavetur, ne vicissitudines aëris, in quem prodiit, tenelli corporis sanitati noceant! Matrem cogitate, vitae rationem appetissimam, et utilia tantum alimenta feligentem abstinentemque ab omnibus, quae sanguinis sui indolem ita mutarent, ut sua dote careret lac, quod foetui est praebitura! Infantem porro attendite, qui, suis pedibus cum insistere nequeat, in gremio matris jacet, sedetve; tutus ab omni periculo et laesione, quam laudata haec alacritas animalium foetui semper et ubivis ministratur. Quid ergo in homine reprehendamus lenta, quae capit, incrementa? Imo potius vengremur summi Creatoris benevolentiam, hac ratione homini censulentis, ne, in tenera infantia sibi relictus, infinitis periculis exponatur.

Sed

Sed ne hic quidem Dei erga hominem cura subsistit. In homine una cum animi viribus increscunt organa, quae sensui et motui inserviunt; quae res in animalibus longe aliter comparata est. Crescunt enim celerius corpora, animi vero vires vix in ullo animalium genere maiorem in modum augentur, quam, ut in posterum ad victum sibi quaerendum et prolem propagandam natura sua duci possint; et quemadmodum cito crescunt, ita brevi decrescunt, et, paucissimis exceptis, citius consumuntur. In homine vero sensim minuitur capitis moles; osium teneritas et mollities quaedam insignem in modum firmatur; tenaciore vinculo tandem artuum commisurae nectuntur; qui ipsi et amplitudine et robore increscunt, aptique redduntur, tum ad stabilitatem, tum ad omnem corporis actionem. Hoc demum tempore pedibus nititur corporis levitate velox puerulus, quo periculum ex audacia sua praevidere et avertere quodammodo iam possit.

Quid igitur? Scilicet omnia, quae hominem minus perfectum, quam animalia, tenera aetate reddere videntur, in summum ejus emolumentum, summamque felicitatem cedunt.

Sed

Sed quid in hisce diutius moremur A. A. H. H. ? Contemplemur hominem adultum, artificiosissimum illud omnipotentis Dei opus, et videbimus, in homine omnia esse, quae in reliquis animalibus vel profus non, vel tantum ex parte, et non adeo perfecta inveniuntur, imo, si quae in animalibus appareant perfecta magis, haec, si essent in homine eodem modo constructa, ipsi non prodesent, sed nocerent. Sed agite paucis rem exponamus!

Primarium illud organum attendamus, quod homini commune est omnibus cum animalibus, in quibus purpureus ille liquor, in quo vitam et animum habitare omnes novimus, per venas et arterias in omne corpus, in circuli modum, movetur; hoc organum, si diligenter intueamur, in homine ita constructum videmus, ut partem sui muneris tantum possit absolvere, nisi pulmones succurrant, quibus vapores, qui terram nostram ambiunt, larga satis copia haurire solemus: quod adeo est necessarium, ut, horum functione impedita, cesset actio cordis, cesset hominis vita. Quid ni ergo feliciora sunt illa animalia, in quibus cor sine pulmonum auxilio, liberrima sui ipsius actione, omni munere fungi possit? Haec enim
 non

non tantum in aëre libero vivunt, verum etiam aquis mersa vivere pergunt, quibus homo suffocatur. At vero, quanta est efficacia pulmonum in omnem hominis vitam; quantus usus; quanta utilitas; quanta necessitas; quot commoda, quot oblectationes homini praebet pulmonum et cordis iuncta agendi ratio, quibus illa animalia prorsus destituuntur! Perpetua requiritur in homine pulmonum actio, ut calor aequabilis per omnia membra, per omnia viscera diffusus servetur, ut omnes succi, partes omnes solidae integrae ferventur ac valentes. Quo vero minus ex inertia pulmonum cordis actio minuatur, sanguis ex huius altera parte satis valido impulsu in vasa pulmonalia influit, quo ad hauriendum spiritum continuo incitantur; hoc stimulo deficiente, si eadem structura cordis esset, ac in iis animalibus, quae sub aquis etiam vivere possunt, omnis oeconomia turbaretur; omnibusque commodis, omnique voluptatis sensu, quem homini libera respiratio praebet, privaremur.

Neque subsistit humanorum pulmonum usus in hoc solo, ut animam, quae ducta est spiritu, excipiant, et ex eo vitam et calorem eodem, quo in animalibus respirantibus fieri solet, modo conservent,

verum tubi aëriferi suprema pars ita constructa est, ut in solo homine etiam exspirandus aër, qui aliis animalibus vix ullam utilitatem affert, commoda praebeat, nullo sane pretio aestimanda. Ex aëre enim, quem e pulmone respiramus, vocem homini suppeditat artificiosissima laryngis structura; e voce vero per admirabilem machinationem formatur vis eloquendi, quae quam sit praecleara, quamque divina, e TULLIO audiamus. „ Haec”, inquit ille, „ efficit, ut ea, quae scimus, alios docere possimus, hac cohortamur, hac persuademus, hac consolamur afflictos, hac deducimus perterritos a timore, hac gestientes comprimimus, hac cupiditates iracundias, que restinguimus, haec nos societati devinxit.” Ex omnibus sane, quae natura humano generi concessit, nihil potest excogitari, quod hoc dono magis sit eximium et exquisitum.

Dicat autem quispiam: haec facultas non soli fabricae partis illius, quae sono formando destinata est, tribuenda videtur; imo potissimum hanc causam habet, quod usu rationis bruta careant. Sed careant bruta recta ratione; num vero ideo illae partes, quae ad sonos distinguendos inserviunt, in brutis tanta arte sunt confectae, quan-

ta in homine? Neque de omnibus quaero; sed de iis, quae propter similem fere conformationem homini quam proxime accedere videntur. Oculos mecum convertite ad simias; sonos edere possunt, voce distincta non utuntur: non ideo, quia loqui nesciunt, sed ob peculiarem structuram organorum, quae vocem et loquendi facultatem in homine formant. Nimirum in radice epiglottidis simiarum rima insignis adest, quae ducit ad marsupium quoddam, quo fit, ut, cum sonum edere conatur simia, in saccum veluti cadat aër, ad vocis aut loquelae usum nequaquam inferviturus. Igitur fingamus simiam ratione instructam, mutari etiam eius fabricatio debebit, ut eloquendi vim cum homine habeat communem. Apparet ergo luce clarius, humanae praesentiae veram causam ex ipsa huius organi structura peti non posse, sed debere.

Ad illud organum pergo A. A. H. H.! quod structura quidem a pulmonibus admodum videtur diversum, sua tamen functione cum iis connexam atque coniunctam habet rationem; cutem dico, qua natura omne corpus humanum vestivit, et ita sepsit, ut partes intus inclusas non contineat tantum et obducat, sed tegat atque defendat; cuius

ope aliena quaevis, quae retenta nocerent, ex principe humorum massa eliminantur; quaeque adeo continua perspiratione sanitati conservandae inservit. Favet autem maxime cutis singulari generis humani formae ac pulcritudini. Coloris nitidissimi sedes est in Europaeis, eiusdemque diversi in reliquis gentibus. Sed, quod omnium maxime huius partis artificium prodit, in quaque corporis parte adeo diversa est crassitudinis tenuitatisque ratio, ut prorsus diverso modo eam constructam diceres, nisi diligentior eius contemplatio doceret, eandem ubique esse partium descriptionem. At vero externa cutis lamina, quae epidermidis nomen habet, crassior et compacta magis quibusdam in locis deprehenditur, ut prorsus durorum corporum impune ferant subtiles illae papulae, quae ipsi subiectae latent; eandem vero aliis in locis conspicimus tenuem adeo et exilem, ut subiacentia vascula nuda diceres: nihilo tamen minus tantae necessitatis est, ut vel in minimo defectu laminae huius admodum tenuis, non aliarum rerum, sed ipsius aëris accessus dolores excitet acerbos nec tolerandos. Anne vero meliori conditione utuntur animalia, quae coriis tecta sunt, aut pluma-

squa-

-quamave obducta, aut spinis hirsuta, aliisve mo-
 -dis armata contra quasvis aëris hostiumque suo-
 -rum iniurias, ipsa naturae benignitate tuta esse
 -videntur? Non nego, ita posse dici, modo et
 -hominis et animalis eadem esset ratio. Natura
 -vero animalibus certas sedes destinavit, et pro
 -diversa in iis coeli aërisque ratione, in summa
 -brutorum varietate, singulis generibus pellem pa-
 -ravit talem, qua frigoris et caloris appulsus sua
 -in sede commode ferrent. At vero, quis nescit,
 -hominem prae omnibus animantibus totius orbis
 -terrarum civem esse, eum et frigidissimas et ca-
 -lidissimas regiones incolere, earumque diversum
 -aërem sine damno ferre posse? Nam manet in
 -his diversis regionibus calor internus semper
 -idem; sed cutis subtilitas hominem monet, iis
 -remediis uti, sive arte inventis, sive usu com-
 -probatis, quibus in quaque regione sentiat se a
 -frigore et calore tutum. Neglecta nocerent cer-
 -tissime: qualis vero esset huius necessitatis in-
 -dex, si alia ratione cutis esset constructa?
 -Quantum porro haec singula valeant ad utilita-
 -tem, quantum ad iucunditatis, dicam an vo-
 -luptatis sensum, omnes experimur.

non est. B 2

Et
 Din

Et sic sponte ducimur ad organa sensuum externorum, quæ non tantum omnibus animalibus et homini concessa sunt, sed quorum nonnulla etiam in iis videntur perfectiora: harmoniam vero et consensum singulorum sensuum si spectes in homine, si ad intelligendi et perspiciendi facultatem attendas, nemo sane dubitaverit, præ illis, hos dicere præstantissimos, exquisitos, eximios.

Quod si minus verbis fidem habeatis, agite, tactus organum, quale in homine apparet, cum eiusdem sensus organis in animalibus comparemus; tactum dico, qui omnis sensus externi, perceptionis omnis, fundamentum est. Hic enim sensus mirabili veluti iudicio non tantum formam rerum externam earumque adiuncta menti repræsentat, sed etiam sua subtilitate et artificiosa machinatione varias dotes internas ita indicat, ut singula contuens animus a tactu accipiat plenissimam rerum notitiam; non aliter, ac si manus humane et extrema digitorum oculis essent instructa. Quodnam vero animal tactu etiam exquisitissimo hæc assequatur?

In bestiis porro plerisque vix cognitum habemus peculiare tactus organum; in aliis vero non
nisi

nisi exigua quaedam pars huic sensui quodammodo apta videtur. Itaque rostro porcus, proboscide elephas, vacca et equus labio superiore, anas et anser maxillae superioris margini adnexis papillis, piscis labiis, insecta antennis tactum exercent; in homine non tantum summae digitorum, non tantum volae manus et pedum, planta hac dote excellunt, verum in tota corporis superficie adest tactus, ut omnes affectiones, amoenitates omnes utilitatesque experiri possit.

Gustatus porro vix ullum in nonnullis bestiis vestigium apparet. Quae vero animalia sentire possunt, quae vescantur, quam exigua, quam imperfecta est illorum in discernendo facultas! aut, si dote hac gaudeant, tantus tamen est huius sensus stupor, ut vix ullam ex gustu voluptatem capiant.

Vita quotidiana hoc confirmat. Canibus, (ut hoc utar exemplo), si, quod maxime amant alimenti genus, carnem offeras, insatiabili quasi voracitate ingurgitant, ut vix ea linguam attingere videatur. Quod si minus grata acceperint, lente et pigre solent ea manducare, quasi ipsis videatur difficile discernere, utrum delicatum, an vero ingratum saporem haec habeant. Homo con-

tra gratisimum sibi cibum vel potum fumens, curat sedulo, ne cito nimis per pharyngem transeat quod acceptum est; et hoc ipso sensu, quo mirabiliter affectum est palatum, sponte incitatur, ut prius ea digerat in ore, ut emulgeat lente, ut quam diutissime hisce deliciis ex gustu fruatur. Quidni igitur hominem et tactu et gustu longe superare cetera animalia omnes mecum assentiamini?

Sed odoratum forte mihi obiiciat quisquam, qui hominis praestantiam non in quibusdam sed in omnibus sensibus affirmo. Sane olfactus multis animalibus valde est acutus, et acutior quam homini; sed an ideo praestantior? an ideo maiores animi voluptates creat? Miremur profecto A. A. providam solertemque summi creatoris operam! Hic acutissimum dedit nonnullis animalibus olfactum, ut in pastu circumspectent, ut male affecta herbas quaerant salubres, quasi alia ratione discernere non noverunt: nonnullis etiam, ut ex hoc ipso homini commoditates et oblectamenta procurent. Homini is datus est odorandi sensus, qui suae naturae est consentaneus; acutior, quam quo gaudere solet, odoratus, homini noceret potius, quam prodesset.

Nonne aromaticorum, nonne florum gratisissimorum odores, quibus summopere delectamur, quos vero canes tanquam venenatos fugiunt, nobis essent aequae intolerabiles? nonne essemus privati sexcentis suavitatibus, quibus iam fruimur? Ut brevi complectar: est huius sensus organum in homine adeo perfectum, nostrisque desideriis adeo adaptatum, ut non tantum salutare exhalationes a noxiis, gratas ab ingratis apte discernamus, verum etiam cum omni nostro systemate nervoso tam arcto vinculo est connexum, ut huius consensus ope vitam fere extinctam excitari non sine admiratione videamus.

Non minori elogio dignum est organum auditus. Quamvis enim nonnulla animalia vehementius afficiantur sono, in homine tamen conspicuae sunt partes, quibus bruta vel destituuntur penitus, vel quae in illis apparent non adeo perfectae omnibusque numeris absolutae; adeo ut dubium sit Physiologis, quatenam earum ad sonum perficiendum necessario requirantur, quatenam vero in hoc sensu adiuvent potius. In homine autem hoc organum praestantius dicendum esse, quam in animalibus, quis dubitat, qui videat,

deat, non solum adesse, quae ad exquisitissimum auditum necessaria videntur, sed etiam et genera sonorum et intervalla et flexiones modorum distingui, quae non animalium sed [hominum auribus iudicantur. Mulcet porro aures variorum sonorum compositio; harmonia quadam eorum capimur, quae non est sonorum tantum, sed auditus humani: turbatis enim partibus auditus, quibus ille consensus constituitur, quod in morbis aliquando fieri observamus, acuitur quidem valde hic sensus, sed simul incommoda maxima inde experiuntur aegrotantes: hanc vero harmoniam non ita larga manu naturam animalibus quamvis acutissime audientibus tribuisse, nemo negabit, qui observaverit, quam intolerabilis illis sit sonorum varietas in tiliarum fidiumque cantibus, quae hominibus tot tantaque oblectamenta affert, ut divino quasi gaudio animus perfundatur.

Quid vero dicam de oculo humano, tantae artis opere, ut huius sane subtilis partium descriptio et admirabilis fabrica doceat divinam artem et curam sui Auctoris? Quod, quaeso, praeter talpam, invenitur animal, in quo lateant oculi tam utiliter excelsis undique partibus septi?

Cuius bestiae oculi adeo sunt mobiles, ut ad-
spectum, quo velint, tam facile convertant, aut
undique radios lucis recipiant? Quod animal lo-
corum intervalla oculo diiudicare potest? Cuius
nam in oculis tunicae diversae ita sunt disposi-
tae, ut vario lucis modo non laedatur visus?
Sane, si haec sint communia utrique animantium
generi, haec insunt in hominis oculo certissime
summa. Bestiis antecellit oculus humanus in iis
artibus, quarum iudicium est oculorum; in dis-
tinguendis coloribus, in contemplanda rerum
universarum forma et venustate. Loquuntur sine
voce oculi humani; sunt virtutum, vitiorum,
affectionum indices; admirationis, animi atten-
tionis, venerationis, amoris, irae, gaudii, ti-
moris, fortitudinis et vindictae nuntii et inter-
pretes.

Neque illis tantum humani corporis partibus,
quae vim suam et efficaciam habent in animi fa-
cultates, tanta inest praestantia, verum eay-
dem etiam conspicitur in illis, quae praepa-
rant ex cibo potuque ingesta ad totam machi-
nam conservandam, reparandumque, quod vitae
actione est detritum. Paucissimis exceptis. To-
mnia animalia has partes ita constructas habent,
ut,

ut vel ex sola animalium carne, vel ex plantis herbisve petita alimenta digerant et in nutrimentum convertant: in homine vero dentes ita sunt facti, ut et herbas, et fructus, et grana, et carnes morfu dividant et apta manducatione conficiant. In animalibus porro ventriculus et intestina omnia eâ sunt structurâ, ut paucissimis tantummodo consuetudine et domestica vita concedatur ex utroque regno sibi alimenta parare: ventriculus vero humanus et omnis intestinorum tractus eas habent partes, quae in carnivoris apparent; habent etiam, quae in iis inveniuntur, quae per herbas pascuntur, ita ut omnis generis cibos extenuare, digerere, et in succum et sanguinem convertere possint. Quas cumque etiam regiones inhabitent, ubivis inveniunt, unde se nutriant: imo vero per egregiam hanc partium structuram natura humana et simplicissimo, et vario, et quacumque ratione mixto victui facillime asuescit.

Quae cum ita sint, quis est, qui dubitet, quin hoc etiam nomine homo animalibus longe sit anteponendus?

Restat, ut ex functionibus, quae ad oeconomiam corporis humani pertinent, ultimo loco, pro-

prolis procreandae stimulum attingam. Non opus est multis, ut doceam, hunc in brutis non nisi corporeae voluptatis sensu perfici et absolvi; quae vis libidinis, si in homine locum haberet, is omnium vilissimus merito haberetur et esset. Quare non est ut illorum argumentis moveamur, qui existiment, maiora gaudia et plura has partes praebituras esse bestiis, quae citius hunc stimulum experiuntur, et ad sobolem procreandam incitantur; dum per aliquot annorum spatium, quos innocens homo transigit, partes huic functioni inserviturae veluti quiescunt in utroque sexu. Ita statuatur, in quo dominatur voluptas; quique, effrenatas libidines cohibere non edoctus, impuros sequitur amores! Hoc autem stimulo impellente, in animalibus extinguimus amorem, quo ante ducebantur erga vitae suae auctores; prolem deserere genitores; vicissim hos deserere ab illa; nullam remanere inter bruta cognationem, consanguinitatem nullam, nullum vinculum, quo inter se iungantur, quae ex eadem stirpe originem ducunt.

Quot vero commoda, quot gaudia, quot animi voluptates, imo quam veram felicitatem haec partium generationi inservientium tarda maturitas
hu-

humano generi largitur! Quam grata parentum cura! quam iucundum liberorum quotidie laetę crescentium consortium! quot voluptates ipsis parentibus praebent gaudia, quae iuvenili aetate et pubertate matura experiuntur liberi ex nuptiarum honestarum appetitu!

Quot animi voluptates humano generi praebet adulta aetas, quā vigent nervi, robur summum, et illius roboris conscientia! quorum omnium animal nihil simile experitur.

Multa iam dixi A. A. H. H.! multa vero sunt praetereunda. In hoc uno defungar. Longae-
vitate pleraque animalia superat homo. Arguat quisquam vitae humanae miseras in provectora aetate, aut ingravescentis senectutis dolores et infirmitates. Non conturbor. Hi enim dolores, haec infirmitates, haec inertia, suntne affectiones morbosae? An sunt perpetui senectutis comites? Sed videmus senes vultu hilares, corpore sanos, auctoritate venerabiles, prudentia eximios. Quot non reperiuntur, qui animi constantia, consilii sapientia, iudicii vigore vincant iuniores? Nonne denique ex repetitis nuptiis aliquando quasi iuvenescere videmus aetate iam provectoros? Profecto non est per se misera se-

ne

nectus, sed grata, sed optanda. Habet, quo laetetur, qui ad vitae metam properat homo, vitae bene actae sibi conscius et fanus; qui in convictu suorum, qui stirpem sui generis colunt, venerantur, amant, aut in aequalium consortio iuvenilis aetatis gaudia recordatur; qui vitae feliciter et cum fructu peractae memoriam repetit; qui infinita beneficia accepta refert Deo, quem colit, quem amat, a quo futurae salutis et aeternae vitae beatitudinem pia mente placidus expectat.

Quod si tandem adeo detrita machina est, ut menti amplius domicilium praebere nequeat; mori tandem homo succumbit. Sed hic etiam miremur Creatoris benignitatem, qui partes singulas corporis ita construxit, ut hanc vitam relinquere huic aetati non sit difficile. Solvitur enim omnis nervorum vis et musculorum irritabilitas; obtunduntur et hebescunt paulatim sensus externi; hinc internarum facultatum vigor minuitur; et sic exitus ex hac vita, spectatoribus multo terribilior quam aegrotantibus; totius machinae iam detritae destructione facilis redditur et fere optandus. O Praeclaram corporis humani structuram! O Sapientissimum rerum modera-

torem! qui hominem tantis, et tam eximiis, et a natura et ab arte dotibus prae ceteris animalibus beavisti, ut et Te laudare, et suas ipse corporis et animi vires admirari, nunquam fatis possit!

Sed tempus monet ut ad ea pergam, ad quae me vocat festa diei natalis Academiae nostrae celebratio: qui dies ut huic Musarum sedi felix sit atque fortunatus, vehementer opto!

Recte a maioribus institutum censuit Rex Augustissimus, ut, qui Magistratus Academici stationem relinquunt, rerum, quae per id tempus prosperae vel adversae acciderint, memoriam renovent et exponant: quod dum agere instituo, illud affirmare iam licet, multa nobis hoc anno evenisse, cum nobis omnibus iucunda, tum Academiae salutaria. Atque statim quidem in eo exultare licet, quod summo omnium rerum Moderatori placuerit, Regem nostrum, Academiae huius instauratorem et fautorem eximium, salvum fervare atque incolumen; nec amplissimorum virorum, quibus Academiae cura est mandata, turbatam fuisse valetudinem.

Si

Si rogatum huncce ordinem intueor, eosdem clarissimos viros, qui incunte meo magistratu nostram Academiam ornabant, in hunc usque diem salvos esse, non sine grati animi sensu dicere licet. Id vero eo magis oportet commemorare, si recordamur, quam tristia fata nobis hoc anno imminerent, quæ maximam (utinam omnem dicere liceret) partem Optimi Maximi Dei gratia sunt sublata.

Gravi enim morbo decumbentes ac morti vicinos vidimus RAVIUM atque GEUNSIUM, qui laboris quidem per multos annos peracti honorifica quiete iam fruuntur, sed quorum nomina et meritorum recordatio, dum vivunt, Academiae præclaro erunt ornamento: sed salvi sunt, sed, quoad eorum patitur aetas protracta, bene valent.

ROYAARDSIUM atque RHOERIUM nostros lætatur salvos et sospites: quos si levis affectio corporis, qua laborant continuo, negotiis publicis interesse vix patiatur, vivunt tamen, omnesque muneris sui partes eadem ingenii alacritate et doctrinae copia explent, quibus dignissimi hi præceptores docili inventati sese semper reddiderunt commendatissimos. Te quoque cor-

poris quidem viribus, non vero facultatibus animi, senem ROSSINUM, hic praesentem videre non tantum contingit, sed tibi gratulari licet de sanitate hoc anno meliore, quam qua ante fruebaris: quo licuit tibi in docendo sine ulla fere intermissione pergere, easdemque fere partes implere, quas ultra dimidii seculi spatium tanto cum succesu et omnium bonorum approbatione, sustinuisti.

Nostra porro vota pro vestra incolumitate, cl. viri, HUISMANNE, SUERMANNE et VAN GOUDOEVER! valuerunt; et ita valuerunt, ut nobis redditi sitis; ut restituta sanitate, reparatis auctisque viribus, Vos hic adspicere, salutare, vobisque et nobis gratulari, non sine summa animi voluptate, contingat.

Utinam vero A. A. in laetis hisce rebus omnino pergere liceret! Sed vix unquam res humanae ita sunt comparatae, ut non laetis quoque tristia misceantur. Utinam nullius funeris memoranda mihi esset tristitia et luctus! Utinam cl. quoque DYLIUM, prospera valetudine fruentem, hic praesentem videre, nobisque et ipsi, qui tot animi facultatibus excellit, de restituta quoque sanitate, de reparatis corporis

viribus cum veri amici voluptatis sensu gratulari! At vero, A. A.! non ita placuit summo rerum humanarum Rectori, arbitro iustissimo, sapientissimo. Frustra enim hic quaerimus DYLIUM nostrum, quem hoc solenni die publice Academiae nostrae insigne decus, togati ordinis dignissimum focium, mihi carissimum amicum, Medicinae studiosis eximium Praeceptorem salutare; cui de honorifico, quod auspiciatus hoc anno fuit, munere, de summa cum laude incoepato Academico labore gratulari speraveram.

Desideramus nostrum DYLIUM; virum, si eruditionem spectes, doctissimum; si mores, blandum, comem, affabilem, piun; virum, praeter universae eruditionis famam, tanta Medicinae practicae excellentia insignem, ut cives Amstelodamenses, sibi tam cari et omni dote optimi medici iacturam illatam fuisse, in hunc usque diem merito doleant.

Infirmo autem nimis corpori quum inesset ingenii alacritas incomparabilis, literarum omnium, et inprimis disciplinae Medicae amplificandae, infatiabilis amor, sperabat ipse, et nos sperabamus fore, ut honesta, a difficili munere praeceos in tam celebri urbe exercendae, quies

et literarium otium, Deo favente, amissas gravi haemorrhagia pulmonum vires, sed quodammodo recuperatas, in integrum restituisset. Et revera, quanta cum laude opus suum in hac Academia, et quam felicissimo cum successu, aggressus fuerit, omnes novistis, qui eum, quae erat eloquentia, audivistis dicentem: *de raro Medicorum principum proventu, ad amplificandam tamen Medicinam sufficiente.* Ita pergebat et animi facultatibus excellere, et corpore satis bene valere, et iuventuti nostrae medicae egregia artis salutaris praecepta aliquamdiu tradere. Quantum itaque sibi detractum querebantur Amstelodamenses, tantum nobis accessisse summo iure gaudebamus. Utinam illud gaudium diuturnum fuisset! Ea vero est humanarum rerum inconstantia, ea varietas, ut, qui hodie in gratissima felicitatis sede positi sunt mortales, non raro inopinato fortunae damna gravissima sentiant.

DYLIO nostro id evenisse, A. A.!! quid vobis memorem! Vix enim munus auspiciatus, vitaeque deliciis, quas sibi e nova hac provincia promiserat, per aliquot tantum menses fructus erat, quum atrocissimis lumborum doloribus corripere-
retur, quibus aliquamdiu utilissimas, quas insti-
tue-

tuerat lectiones, intermittere fuit coactus. Hisce vero torminibus, quae mira animi constantia fuerat perpesus, quodammodo cesantibus, mox dilectum sibi laborem denuo suscepit. At vero, proh dolor! non diu eum sustinere potuit: verum maiori malo afflictus, funesto scilicet sanguinis e vasis pulmonum fluxu, tantam virium patiebatur iacturam, ut de recuperanda sanitate nobis; qui ad servandum Collegam eximium, ad servandum amicum dilectissimum omnes vires indefessa cura intendere conabamur, parum spei superesfer. Eventus tristis metum nostrum non inanem fuisse eheu! docuit. Etenim altiores indies malum egit radices, ut consumptis tandem hectica febris omnibus corporis viribus, animus placide admodum suam sedem relinqueret, et nobis, consanguineis, Academiae, et universae rei literariae ereptus sit DYLIUS. Est sane, quod Academiae, quod necessariorum, quod amicorum fortem infelicem doleamus, qui per DYLI mortem, viro ingeniosissimo, diligentissimo, doctissimo, et communis utilitatis augendae studiosissimo privati sumus. Studiosae iuventutis vicem dolemus, quae doctorem amisit egregium et discipulorum commodis semper et ubique de-

vorum: sed ipsi gratulamur, qui iam corporis vinculis solutus, et liber omnium malorum contagione, laboris et vigiliarum sempiternam agit quietem.

Ignoscite A. A. si prolixius paulo Cl. DYLLII mortem vobis commemoraverim, cum tot alia memoranda restant. Dandum hoc videbatur huic loco, qui eum horum virorum ordinem nuper adhuc ornantem conspexit: dandum hoc amicitiae, dum licuit, cum egregio viro cultae: dandum hoc denique eius discipulis, quibus tanti magistri, (cuius quamvis per breve tantum temporis spatium cura et eruditione frui licuerit,) memoria, grata semper et honesta mentione, in omne tempus erit memoranda. Grave itaque huic Academiae et ordini nostro medico vulnus est illatum; quod ut provida Maecentum cura, digno creando successore, non semper sentiat, etiam atque etiam optamus.

Sed plura sunt a me commemoranda, quae per annum magistratus mei, et ad doctrinarum studia adiuvanda, et ad tuendam huic Academiae gloriam avitam imprimis videntur pertinere. Quae, cum haberi debeant fructus, qui larga mense iam hoc anno sunt collecti ex amplificata

Academia nostra, certissima simul, praebent documenta, e quibus statuarur de summa Regis in literas munificentia.

Etenim Academiae nostrae Bibliotheca multis hoc anno in omni literarum doctrinarumque genere praestantissimis operibus aucta est; eademque ad publicum usum et legentium commoditatem rite instrui, adaptarique coepit. Speramus autem fore, ut locus ei aliquando destinetur, qui et praesenti et futurae eius conditioni consentaneus videatur.

Insignia habuit hoc anno incrementa. Hortus Academicus, in suos usus multo labore et industria collegerat summus GEUNSIUS herbarium, quod fere ter mille species plantarum arefactarum, aliarum vero semina, aliarum denique fructus arte conservatos continebat. Has divitias, privato usui destinatas, publicas iam factas esse gaudemus. Donis porro seminum et recentium et integrorum duobus, altero ex India occidentali, altero ex promentorio Bonae Spei acceptis, instructor factus est studii Botanici apparatus; additis eidem centum, et quod excedit, speciebus plantarum, quae in horto desiderabantur.

Instrumentis Physicis nova quoque accesserunt

runt nonnulla; alia expectamus; antiqua etiam multum sunt emendata.

Astronomicis observationibus destinatus locus brevi non tantum ita erit instructus, ut scopo sit aptior, et accurata diligentia observari possit, quidquid in hoc disciplinarum genere coelum contemplanti sese offerat; sed etiam concessit Regis optimi et Curatorum liberalitas in hæc studia, ut a clarissimo artifice Reichenbachio conficiatur instrumentum, quod pretio carum, utilitate eximium, et adeo inter summa Principis beneficia commemorari meretur.

Zoölogicum Museum post instauratam Academiam auctum imprimis fuit plurimis, iisque egregiis, avium sarctarum, quæ hactenus in illo penitus desiderabantur, exemplis.

Musei Mineralogici et Geologici condendi spes affulget.

Laboratorium Chemicum, in alium locum quum sit transferendum, ita instruetur, ut perfectæ adeo hodiernæ disciplinæ Chemicæ conditioni, quoad eius fieri possit, sit adaptatum; quo etiam consilio plura instrumenta, hactenus deficientia, sunt coëmpta.

Regii decreti sapientia cautum quoque fuit,
ut

ut in hac Academia constitueretur Nosocomium, ut nostrae disciplinae alumni in Medicina, Chirurgia, et Arte obstetricia exercenda ipso usu peritiores evaderent. Facile hoc forsitan videbitur opus cogitanti, idem iam ante quadrantem seculi a GEUNSIUS, patre et filio, fuisse et institutum et effectum. Sed quid non delet omnia vastans manus tyranni? Novum fere ex suis rudibus prodiit opus; nec novum tantum, sed dotibus auctum; sed ad disciplinae amplitudinem conformatum, ut his usibus esset consentaneum. Non desunt loca tum aegris recipiendis, tum instruendis arti medicae operam dantibus; nec praxi tantum internae, sed omnibus partibus artis salutaris inservit; non hic recipiuntur aegri, quorum aut afflictio, aut fortunae tenuitas misericordiae commendat, sed tales, quos visitare quotidie, et quorum periodos observare maxime interest eorum, qui medicam artem aliquando exercere velint.

Utilissima haec institutio non inchoata est, sed consummata. Ad lectos decumbentium aegrorum et puerperarum docili inventuti quotidie praecepta dantur de omnibus partibus Praxeos medicae et chirurgicae; de cura aegris habenda;

da; de ope parturientibus ferenda; de arte medicamentorum recte parandorum; verbo, de omni in eo, quod Medicum practicum formare possit.

Quae denique in hac Academia ad Physiologiam humanam animaliumque illustrandam necessaria desiderabatur suppellex, quae ad detegendas morborum diuturnorum, quos lenta mors sequi solet, latentes causas, requirebantur specimina, haec, ne discentibus deessent, indefesso labore, industria et non exiguis sumptibus mihi parare in Harderovicena Academia incepi, hic perficere conatus sum. Cui operi per multos annos me totum ita tradidi, ut omnia, quae de functionibus corporis sani vel morbis affecti in lectionibus exposita essent, oculis discentium praeberentur conspicienda. Sic sensim museum mihi comparavi, si numerum speciminum spectes, non exiguum; si formas, non inelegans; si utilitatem, pernecessarium. Sed plura silentio praetermitto. De praestantia mei laboris iudicent alii. Optime vero de hoc meo labore actum arbitror, quum annis crescentibus et ad metam properante mea aetate, evanuerint curae et sollicitudines meae, quas non inficior menti obvenisse, ne res mihi tam

ca-

cara vel in alias forsitan migraret regiones, vel tandem post mortem misere distracta atque discerpta Auctoris etiam sui memoriam apud posteros nequaquam servaret. Sed provida Regis nostri cura me, quam honorificentissime, ab hoc metu liberavit, atque pro suo munificentissimo et liberali erga Academiam nostram favore effecit, ut in Medicae disciplinae usum, et meae industriae memoriam, semper in hac urbe servavetur.

Uti autem Academiae de hac Regis nostri in disciplinas omnes liberali cura gratulari licet, mihi imprimis, (nam quid dissimulem) laetari contingit, laborem meum Regem invenisse factorem.

Pro hoc igitur inestimabili beneficio, et Academiae et mihi praestito, Regi nostro dilectissimo, optimo; et qui rebus Academicis supremam curam gerit, viro spectatissimo, excellentissimo, RAEPELARIO VAN DRIEL; quique huic ab actis est, praeclaro nostro DE GEER, pro meritis palam summas ex animo gratias ago; et habebō, dum vivam.

Vestra vero, viri Amplissimi et Gravisissimi, quibus huius Academiae cura mandata est, praesentem

sentia ideo mihi praefertim iucundissima accidit, quod occasionem praebet, non tantum pro benevolo animo et pro indefesso labore, quibus omnia, quae ad promovendas artes atque disciplinas conferri possint, et ope et consilio contrulistis, gratias agendi, quas possum maximas; verum etiam pro magno illo beneficio animum obtestandi gratisimum, quo vobis placuit omne studium et operam impendere, ut publicis usibus destinaretur mea supellex anatomica; tum vero etiam, quod amplissimum et splendidum locum concedere voluistis, quo in sempiternam memoriam servaretur, quodcumque ad explicandas corporis humani animaliumque functiones sanas et morbosas ante oculos ponere tentaverim.

Denique prodierunt nuper, me Rectore, Annales Academiae: quae institutio quantopere augere possit gloriam Academiae, cum propter rerum gestarum memoriam, tum propter rei literariae progressum, vel me silente, omnes ita intelligitis, ut merito haec inter daeta et prospera, quae nobis acciderint, commemorare liceat.

Quod si tot ac tanta sint commoda, quae hoc

anno experta est Academia, et in docentium ordine, et in exornanda omnis generis suppellectile, et institutionibus ad veram doctrinam necessariis, laetam certissime vos omnes, A. A. H. H. ! foveatis spem, fore, ut tantis curis et numeris, et diligentia iuventutis, doctrinarum studiosae, respondeant.

Haec vero spes fallax non fuit. Superavit hoc anno omnium expectationem numerus novitiorum, qui hisce sacris sunt initiati; ita ut spes nobis affulgeat, fore, ut brevi cladis nobis a tyranno inflictæ effectus deletos videamus. Quod si assiduitatem quaeratis, adsunt specimina in plurimis disquisitionibus publice institutis; quod prudentissimum a Rege institutum et auget discentium alacritatem, et docentium honorem. Adsunt industriae specimina in disputationibus publice habitis, in omni fere disciplinarum genere. Adsunt specimina in dissertationibus publice pro gradu doctoris summa cum laude disceptatis, quæ pariter gloriam huius Academiae, etiam in extrema calamitate conservatam ac defensam, probant atque reserantur.

Modestiam hisce iungere liceat summam et

morum probitatem tantam, ut nihil habeam, quod meo magistratu vituperem, quod laudem plurima.

Sed quid ego de discentium ingenio et indole plura commemorem? Novistis omnes, ex Regio decreto praemia esse proposita iis, qui victores forent in certamine literario. Patebit iam continuo, quid hac in parte praestiterint cives nostri; cum mihi haec sit imposta provincia, ut de dissertationibus pro praemio ad nos perlatis exponam, quid singulae facultates iudicant.

Si quae res oratorem turbare possit, atque confundere, fane sentio, quantopere huc faciat festum novi moris solenne celebrandi necessitas. Movent animum meum et liberalitas ac munificentia Regis, et sensus honoris, qui vestros animos, Ornatisimi in certamine literario Victores! hac solemnitate merito stimulat, atque excitat; sed praeter ceteris publica hilaritas et omnium expectatio. Causa enim, quae agitur, non ad iuvenes tantum spectat praemiis ornandos,

dos, non ad Profesores, non ad cives Academicos, sed ad omnes, quotquot doctrinarum dulcedine capiuntur. Quidni enim ad hos omnes pertineat, quod communia studia iuventur, alantur, et, quod summum est, praemiis ornentur, qui in iuventute reliquis palmam praeripiunt. Fieri non potest, A. A.! quin tanti favoris tantaeque laetitiae auctorem ab omnibus, qui literis favent, debita reverentia et pietate colendum putetis.

Ut ergo iusto Regio pareamus, flagitat officii mei ratio, ut exponam, quid quisque ordo censuerit de quaque disquisitione, quam ad quaestiones, superiori anno propositas, certaminis causa conscriptam accepit; maxime vero, ut publice edicantur nomina eorum, qui victores sunt iudicati.

Ut autem ab ordine Medico, qui hoc anno primus est, initium fiat. Proposuerat hanc quaestionem:

Breviter et distincte indicetur modus et ratio actionis nervorum, quaeque sint maxime probabiles huius actionis explicationes.

Tra-

Traditae sunt ordini Medico disertationes quatuor, omnes diligentiae, imo vero eruditionis testes idonei.

Prima fuit inscripta
*Ins Innre der Natur dringt kein erschaffner Geist
 Zu glücklich wenn Sie nur die äusfre Schale weist.*
 Est haec multis in locis bene conscripta, et valde commendanda ab egregia, quam continet, magnetismi animalis theoriae descriptione.

Secunda praeferebat nostratis BILDERDYKII, verba:
*Een ander grijpe 't zwaard, of gespe 't harnas aan,
 Om in de zenuw, koord, of vochtbuijs voortestaen.*
 Arbitratus est ordo Medicorum, hanc disertationem exhibere egregiam enarrationem theoriae GALLII, de systematis cerebri structura, et iustam expositionem discriminis, quod inter systema cerebrale et gangliorum intercedit; post quae ad propositam quaestionem in ultima disertationis parte breviter respondet huius diatribes auctor.

Tertia disquisitio distincta fuit hoc effato TERTENTII:

Quid-

Quidquid praeter spem eveniet, id omne deputabo esse in lucro.

Ex ordinis Medici iudicio haec disertatio iusto rerum ordine est conscripta, et pluribus de causis vehementer placuit: sed quum verosimiliter eius auctor non illud temporis spatium, quod res postulavit, impendere potuerit, paulo minus distincte quaestionem pertractavit. Eam certe vicit quarta, inscripta dicto PLINIANO:

Mirum et indignum, nullam Artium Medicina inconstantior fuisse, et etiamnum saepius mutari, cum sit fructuosior nulla.

Omnia enim, quae in quaestione requirebantur, tanta cura et diligentia hic conscripta sunt, ut dignissima haberetur, quae praemium reportaret. Resignatis literis prodiit Auctor

CHRISTIANUS BERNHARDUS TILANUS,

In Acad. Rheño-Trajectina, Med. Studiosus.

Qui in examine, ex lege Academica cum eo instituto, ita satisfecit ordini Medicorum, ut abunde se scriptorem huius dissertationis probaret.

Medicos excipiat ordo Philosophiae Theoreticae et Lit. Hum. Hic quaestionem proposuerat:

Quam vim habuerunt apud Romanos foeminae in res eorum politicas, bellorum civilium temporibus? Adjiciatur huic quaestioni foeminarum Romanarum characterismus.

Quatuor accepit responsa, suis singula laudibus insignia. Memoramus primam disputationem

Ὅστις ποτ' ἐγὼ πολέμῳ ὄχλαδ' ὑποδέχομαι,

ARISTOPHANES.

Quae commendat se distributionis diligentia, disferendi ordine, tum etiam Auctoris modestia.

Magnis item virtutibus, sed aliis excellit scriptio

Croyez moi sexe fait pour charmer,

Contentez vous. — PALLISOT.

In qua mirabilis exstat lectionis doctrinaeque cum copia tum varietas, et viget simul fervor quidam, et veluti luxuries ingenii.

Utrique tamen longe praestare visa est disputatio:

Γυναικί γάρ, σιγή τε καὶ τὸ σωφρονεῖν,

Κάλλιστον εἶσω δ' ἤσυχον μένειν δόμων.

EURIPID. Heracl. v. 477.

Magis enim hæc propositæ satisfacit quæ-
stioni; et prodit insignem inquirendi perseveran-
tiam, cum pari coniunctam iudicandi subtilita-
te. Quapropter dignam eam censuit ordo Phi-
losophico-literaria; quæ typis mandaretur:
(Nos vero, veniam nacti; Academiae annalibus
eam inferendam dabimus; gratulamur autem hunc
honorem præstantissimo Auctori,

NICOLAO THOLEN;

in Athenæo Franequerano Med. Studio)

Nec dubitasset Facultas forte, huic descriptioni
palmam tribuere, nisi excelleret etiam disseratio
inscripta,

Πάντες ἄνθρωποι τῶν γυναικῶν ἀρχοῦσιν, ἡμεῖς
δὲ πάντων ἀνθρώπων, ἡμῶν δὲ αἱ γυναῖκες.

CATO.

Nam siue orationem spectes, perspicuitas et ele-
gans simplicitas summam legentibus voluptatem
praebent; siue historiae agitur Romanae studium,
patet manifestò, interius eam perquisivisse aucto-
rem; siue tandem ad curam attendas, omnia
congesta ad quaestionis explicationem accom-

modandi, iudicium miraberis iuvenis, qui, ut nihil voluit omittere, quod ad propositum facere posse videbatur, nihil tamen addiderit inutile et otiosum; sed omnem potius scriptio- nis suae materiem iisdem limitibus terminaverit, quos Facultas ipsi praescripsisset.

Itaque dignissima habita est, unanimi ordinis Philosophico-literarii consensu, haec disputatio, cui praemium assignaretur. Patuit autem, auctorem eius esse:

STEPHANUM IOANNEM MATHIAM VAN GEUNS,

In Acad. Trai. Juris Studiosum,

qui solenni etiam disquisitione naviter eam adversus Profesorum dubia defendit.

Ab ordine Theologorum proposita fuit quaestio: *Quaenam est Theologiae naturalis in se spectatae praestantia? Quid doctrina insuper divinitus patefacta confert ad eam illustrandam et firmandam? Quaenam denique eius est vis atque utilitas apud eos, qui notitia religionis Christianae sunt beati.*

Exhibitae fuerunt ordini tres commentationes. Harum prima praefixa habebat verba PAULI: *ὁ θεός γὰρ ἐφανερώσας.*

Alterâ eiusdem Apostoli verbis erat inscripta:

Ἡ πάντα δοκιμάζετε, τὸ καλὸν κατέχετε.

Tertiâ denique CICERONIS dictum additum habebat: *Honos alii Artes.*

Nulla harum disquisitionum fuit, quae non sua laude fuerit dignissima: in omnibus apparuit studium constans in conatibus perficiendis: in singulis multa observavit ordo Theologorum, à quibus quaeque scriptio esset commendanda; desideravit vero vel quarumvis partium absolutam magis tractationem, vel in elaboratione exactam magis diligentiam, vel in disputando subtilitatem magis accuratam. Doluit sane ordo, nullam earum praemio condecorari potuisse. Generosorum tamen iuvenum conatus laudat, eosque excitat, ut, qualecumque virium suarum fuerit periculum, non defugiant concertationis laborem, aut de praemio alio anno reportando desperent.

Quaestio denique a Iuriscónsultorum ordine proposita haec fuit:

Quaeritur; an ipsa natura obligationis civilis liberam e Patria migrationem permittat? Si vulgo permittat, quae sint exceptiones, quibus facultas illa migrandi coarctetur, ex iure pu-

blico vel communi omnium Europae populorum; vel singulari huius illiusve imperii repetendae? Quae porro praecipuae sunt causae impeditae illius libertatis? An tandem omnia iura et officia mutua et civis, qui iure suo migravit, et Patriae, quam dereliquit, post migrationem penitus intereant?

Traditae sunt ad hanc quaestionem duae commentationes, ordini Iureconsultorum, quae singulae vim ingenii et industriae prodebant. Harum altera indicata his CICERONIS verbis: *Ne quis invitus in civitate maneat.*

non una de causa laudem mereri visa est. Singula, quae huius scriptionis Auctor sibi tradere proposuit, et iusto ordine proposita sunt, et dictione bene latina. Non pauca sane ingenii specimina in hac disertatione reperiuntur: et probavit Auctor, se plures, qui de hoc argumento exposuerunt, scriptores cum fructu legisse.

Altera vero disertatio hoc lemmate instructa: *O iura. praeclara atque divinitus iam inde a principio Romani nominis a Maioribus nostris comparata, ne quis invitus civitate mitteretur, neve in civitate maneat invitus.* Haec sunt enim fundamenta firmissima nostrae liber-

*ratis, sui quemque iuris et retinendi et dimit-
tendi esse dominum: egregie placuit. Facultas
enim in ea notavit sermonis puritatem et eleganti-
am: porro specimen hoc iuvenile ingenii vere acuti
indicium est. Magnam etiam diligentiam Auc-
tor ad illud scribendum contulit; nam res trac-
tandas non tantum distincte, atque ordinate dis-
posuit, sed et singulas, quae argumento conti-
nebantur, quaestiones accurate elaboravit, et ad
eas recte respondit; denique suam sententiam
ubique laudatissimorum iuris Naturae, et Publici
interpretum testimoniis erudite, et cum delectu,
confirmavit.*

Itaque his disertationibus inter se collatis, Fa-
cultas censuit, hanc posteriori loco memoratam
utique dignam esse, quae praemium reportaret.

Aperta subinde epistola, qua scriptoris no-
men continebatur, Auctorem indicavit

CORNELIUM ANNE DEN TEX,

Philosophiae Theoreticae Magistrum, et Litt.

Hum. Doctorem: Iuri in Academia Traiecti-

na operam navantem:

qui in examine per legem praescripto ita rem
gesit, ut, quin ipse conscripserit hanc disertatione-
nem, nulla prorsus dubitatio superesse potuerit.

En

En itaque, iuvenes, digni iudicati, qui splen-
didissimis praemiis condecemini! Haec sunt
egregia studiorum vestrorum documenta, quae
sunt eximia vestrae industriae praemia! Ita Au-
gustissimo Regi nostro pro munificentia sua
vestrarum in campo Literario virium peticula
probare atque adeo publice singulari honore
ornare placuit. Quid tandem, nisi hoc, mentes
vestras moveat, excitet, inflammet! nec ullum
vobis antiquius sanctiusque incumbat officium,
quam pro viribus Regi atque Patriae reddere,
quae Princeps in Patriae salutem vobis largiatur.

Pergratum mihi igitur est atque adeo ho-
norificum tibi gratulari, ornatisime TILANE!
quod prima vice, qua in certamen literarium
descenderis, tam prosperum hi tui conatus ha-
buerint successum! Accipe a Rege Munificen-
tissimo tibi designatum praestantissimum prae-
mium, sitque hoc pretiosissimum tuae in Theo-
reticae Medicinae parte industriae pignus, calcem
eximium, ut in practica quoque addiscenda
atque excolenda tantos facias progressus, ut
in tuam felicitatem et aegrotantium aliquando,
meae curae committendorum, salutem ex voto
tibi cuncta cedant!

Tu quoque ornatisime GEUNSI! accipe, quod meruisti, quodque laetus tibi trado, insigne illud honoris ornamentum. Quidni enim animo laeter, quod mihi iuvenem condecorare contingit, qui, cum Avi, cum Patris quoque virtutes referens, eodem rei literariae amore te iam nobis hac aetate ardere comprobasti, quo illi tantopere inclaruerunt. Perge in exercenda virtute, in literarum studio, uti huc usque fecisti, veram vitae felicitatem quaerere: nusquam enim hanc certius tutiusque inveniri, quis ignorat?

Tibi autem doctissime DEN TEX, qui iam publica in Literis Humanioribus et egregia eruditionis specimina, rara sane iuvenili tua aetate dedisti, gratulor ex animo, quod tam feliciter etiam tibi ceserint conatus, quibus probasti, quid a Te Iurisprudencia, quid Patria a Te iure suo expectare possit. Accipe, quod tibi trado, et de quo tibi gratulor, honoris praemium. Gratulor Praeceptoribus de tam eximio discipulo. Perge et animi dotes intendere, et modestia excellere, et corpore bene valere, ut tibi felix, iustitiae utilis, Patriae ornamentum sis insigne!

Pergite sic vos exempla esse vestris commilitonibus, Academiae nostrae decora! Pergite

te vos omnes, ornatisissimi Iuvenes! nostrae deliciae, nobis laetam laboris mercedem afferre, vobismet ipsis laetissimum industriae fructum! Pergite tam assiduitate vestra, quam bonis moribus, Traiectinae Palladi ornamento esse, uti (palam enim confitebor) hoc anno fuistis! Pergite eâdem qua coepistis via, et ex puris fontibus, quos vobis monstramus, eam indefessa cura haurire scientiam, quae quantam vobis afferat laudis et commodi copiam, tantam ex ea Patria utilitatem percipiat aliquando necesse est. Et ne vobis desit argumentum in quo, quid humeri valeant tentare liceat, agite, vobis recitabo, quae sint a singulis Ordinibus in annum sequentem propositae quaestiones.

(Hic recitatae sunt quaestiones in annum sequentem propositae.)

En iterum, optimi Iuvenes! apertam vobis Palaestram! Erigite ergo animos, et quibus hoc anno vel opportunitas defuit, vel quos virium tenuitas deterruit, aut quorum conamina successu optato caruerunt, iam in arenam descendant, honore, quo commilitones suos ornari viderunt, excitati, eorum diligentiam aequare, aut, si fieri possit assiduo labore superare studeant.

At-

Atque ita peractis solennibus A. A. ! ad me-
tam properare licet et Magistratum Academicum
tradere. Viro Clarissimo, qui ex benignissimi
Regis decreto mihi designatus est, succesfor.

Te itaque, PHILIPPUM GULIELMUM VAN HEUS-
DE, in proximum annum Academiae Rheno-
Traiectinae Rectorem Magnificum publice di-
co, pronuncio et proclamo.

Accedas ergo Vir Clarissime ! sedemque hanc,
quam a me relictam iam ad Te pertinere puto,
quemque lubens tibi cedo, occupa et fasces
Academicos accipe !

Salve, recens create Rector Magnifice ! Hono-
rem, quem iterum assecutus es, amplissimum
ex animo Tibi gratulor ! Praei nobis consilio,
prudencia, et quibus polles plurimis animi doti-
bus egregiis, in nostrae Academiae, nam potes,
gloriam et incrementum. Quum vero, uti cum
reliquis Honoribus, sic hoc quoque tuo Ma-
gistratu aliquot incommoda pluresque curae
coniuncta esse solent, Collegarum consensio,
concordia et amicitia, uti nec me (quidni enim
gratus confitear) reliquerunt, sic et Tibi in mu-
neris oneribus sustentandis et levandis lubentes

ade-

aderunt, licet et Ipse viribus et ingenio valeas tibi que facile sufficias.

Academiam igitur, quam tuae curae committimus, inclytam ornas atque adaugeas, omni in munere obeundo voluptate ac dulcedine fruare! Cuncta tibi e voto prospera ac laeta cedant, cum carissimis omnibus Collegis optamus precamurque pii.

Ita et Vos, Viri Amplissimi Gravisissimi! peragite Academiae commodis nostrisque laboribus favere! Conatibus vestris nostrisque adspiret benigne Deus Optimus Maximus! Servet Regem nostrum dilectissimum, in Academiae, in Patriae salutem, ad seram usque senectutem saluum, incolumem, et cum omni Regia domo, cum speratis Nepotibus, beatum! Servet praeclaros Viros, qui summam artium atque disciplinarum in Patriâ nostrâ curam habent, salvos, et ad provehendum Academiae nostrae decus eâdem semper benevolentia pronos! Servet vos omnes, Viri Gravisissimi Amplissimi! fospites, omni que fortuna beatos! Ita vivite omnes diu in Academiae, vivite in Patriae commodum et utilitatem.

SERIES OPUSCULORUM,
a Viro Clar.

DANIELE D'OLIO
inde ab a. 1793 usque ad 1817.
scriptorum.

Disertatio Medica inauguralis, de *Claudicatione*. Lugd. Bat. 1793.

Verzameling van Waarnemingen over de borstwonden. Praemio ornata et inserta est haec disquisitio operibus, a societate Amstelaedamensi editis, hoc titulo: *Verhandelingen van het Amsterdamsch Genootschap ter bevordering der Heelkunde.* Vid. Vol. VI. A. 1801.

Ver-

*Verhandeling over den Breukband, en des-
zelfs geschiedenis.* Haec praemium reportavit
a moderatoribus Legati Monnikhoffiani. A. 1801,
Sed in editis ab hac societate disertationibus
non exstat, propter sumtus, qui in excudendis
centum tabulis, huic scriptioni additis, erant
impendendi. Vid. dictarum Disert. Vol. III,
part. 3.

*Oratio, ad raro Medicorum Principum pro-
ventu, ad amplificandam tamen Medicinam sus-
ficiende.* Traiecti ad Rhen. A. 1817.

Disertio Medica inauguralis, de Clastica
tione Lugd. Bat. 1793

Verhandeling van Waarnemingen over de
bestanden. Praemio ornata et illustrata est hanc
disertio operibus, a societate Amstelredam-
si editis, hoc titulo: Verhandelingen van de
Koninkrijksche Geneeskundige Societate der
Hochschule. Vid. Vol. VI. A. 1801.

CHRISTIANI BERNHARDI TILANUS,

HARDEROVICO - GELRI,

MED. STUDIOSI IN ACADEMIA
TRAIECTINA,

RESPONSIO

AD QUÆSTIONEM
AB ORDINE MEDICO
PROPOSITAM,

SIC SE HABENTEM:

„ Breviter distincteque indicetur modus et ratio actionis Nervorum, quæque sint maxime probabiles huius actionis explicationes”.

QUAE PRAEMIUM REPORTAVIT.

STUDIIUM DE...
CIRCA...
MAGISTER...

RESONSIO

AD...
DE...
PROPOSITA...

SIC SE HABENT:

...
...
...
...
...

QUE PRÆMIUM RESPONSA...

EXORDIUM.

Systema nervosum priores in corpore animali agere partes, nemo ibit infitias. Homini inprimis instrumenta largiri debet, quorum ope mente sua rationali utatur, et dotes suas, quibus caeteris antecellit animalibus, exferat. Non igitur est quod miremur, ab omni aevo physiologos multum operae posuisse, in structura et actione cerebri et nervorum indaganda, ut tali indagazione nostra intimae oeconomiae animalis cognitio auferetur.

Verum enimvero quamvis pulcherrimum et inquisitione dignissimum sit hoc argumentum, magnis tamen difficultatibus dubiisque premitur, quibus circumscripta nostra cognitio, et impotentia ea diiudicandi, quae sensus nostros fugiunt, nullam lucem afferre possunt. Quo minus mirari subeat, doctissimos omnis aevi physiologos, quamvis omnia, argumentum nostrum spectantia, ad Lydium quasi lapidem exaggerent,

nil

nihil tamen fere profecisse, ita ut etiam nunc nihil certi de eo constet.

Hoc animo volventi, imprimis mihi difficile visum est quod aggredior opus, respondendi ad quaestionem, de Nervorum actione, in Academia Rheno-Traiectina a Facultate Medica propositam; eoque magis cum mihi causa esset verendi, ne nimis alta petens, graviore caderem ruina; at vero animum quasi fractum, reficiebat Nasonis illud: *ut desint vires, tamen est laudanda voluntas*: cuius haud immemor, pro viribus, quas exiguas esse sentio, opus propositum perficere conabor. Itaque sequentem mihi ordinem proposui; ut

I Sectione agam de Nervorum structura.

II ——— de eorum functionibus, et tandem III ——— de vario modo, quo omnis aevi physiologi nervorum agendi rationem explicare studuerunt.

Quorum autem in tractatione, causa brevitatis commendatae, praecipua tantum attingam; itaque multa sane in ea desiderabuntur.

(10)

S E C T I O

DE NERVORUM STRUCTURA

Hac sectione e proposito nostro acturi de Nervorum structura, videamus primo breviter de sententiis maxime diversis, quas ab omni aevo auctores hacce de re foverunt, ut dein fusius exponamus ea, de quibus recentior et perfectior anatome nos certiores reddidit.

Tempore Hippocratis et Aristotelis, quos fere Sec. 36. M. (*) vixisse constat, exigua erat nervorum notitia. Hi enim ligamenta et tendines cum nervis confundebant, et omnes has partes communi Nervorum nomine insigniebant. A Praxagora et Erasistrato eorum notitia iam aliquantulum aucta fuit. Herophilus vero primus fuit, qui eos a tendinibus et ligamentis aliquo modo distinxit. Tres enim posuit nervorum species, quarum prima eos continet, qui e cerebro oriuntur et voluntarii sunt, sive nervos proprie dictos: altera vero species eos complectitur, qui ab uno osse orti, in alterum

(*) Conf. Blumenbachi, *Introduc. in Hist. Medic. Litter. Goetting.* 1786. p. 23, 139.

inferuntur; tandem tertiae speciei nervos vocat; a musculis procedentes. Celsus (*) nervorum medullam non cognovit; locutus enim de nervis opticis et spinalibus, tantum membranularum; a membrana cerebri deductarum, mentionem fecit (**).

In summi Graeci medici et auctoris Galeni scriptis, plura de nervis, eorumque structuram invenimus. Vir enim eruditissimus, qui Pergamo natus, regnante Marco Aurelio Romam veniens, ibi chirurgiae et medicinae praxim circiter annum 165 post C. N. exercuit, optime de re anatomica meritus est. Ligamenta et tendines recte a nervis distinxit; cognovit Nervorum substantiam mediam, seu medullarem, et eorum membranas: illam a cerebro, has a pia et dura meninge originem ducere censuit. Duriores nervos motores, molliores sensitivos esse, et hos a cerebro, illos a cerebello oriri, statuit. Nervos, uti etiam arterias et venas, non e rubro sanguine, sed ex albo semine generari putavit. Nervos opticos esse perforatos, a ventriculis anterioribus usque ad oculum, credidit, quia nondum noverat arteriam centalem. Per hunc meatum spiritum lucidum deferri dixit

(*) Haller *Bibl. anat.* T. I. L. I. § 30.

(**) Celsus *de Med. Libr. VII. Cap. VII. art. 14. et Libr. VIII. Cap. L.*

et hinc per analogiam conclusit, reliquis omni-
 bus nervis eosdem inesse meatus, per quos spi-
 ritus quidam deferretur, et quos in exortu spi-
 nalis medullae etiam visui patere perhibuit (*).
 Multi posteriorum scriptorum non a Galeno
 differunt. Per longum etiam tempus anatomicè
 post Galenum inculta iacuit, donec ab Italis
 denuo coli coepisset. Inter hos Berengarius
 simpliciter Galenum secutus est, porum vero
 in nervo optico negat (†). Andreas Vesali-
 us autem, vir meritisimus, Galeni sententiam
 quoque probat, et non dubitat nervos vasa di-
 cere, quamquam cavitates sensibiles non sint.
 Visorium nervum nunquam perforatum vi-
 dit (§). Abiis vero dissensit V. Coiter, instaurator
 anatomies comparatae meritisimus, Croningae
 natus, dein medicus Norimburgensis, qui
 nervos intus compositos esse, ex filis diversis
 sibi contiguis, demonstrare voluit, quae in
 principio coöperta sint expansione piaë matris
 usque ad foramina sui exitus, postea vero dura
 matre investiantur (**).

(*) Galeni, *Opera* ed. Chart. T. IV. L. de osf. L. 9. de usu part. C. 13. T. V. L. 7. de Hipp. et Plat. decr. C. 3. 4.

(†) Haller, *Bibl. anat.* Tom. I. Lib. IV. § 149.

(§) Vesalius, *de Corp. Hum. fabr.* L. IV. C. I.

(**) V. Coiter, *C. H. Tab. et Obsery. Norimb.*

Eandem filiformem nervorum structuram, ex chordis albis oblongis, nulla sensibili cavitate donatis, agnoverunt Casparus Bauhinus, Bartholomaeus Gabrol, Andreas Laurentius et Joannes Riolanus. Porosam autem sive spongiosam ponunt eorum substantiam, quam spiritus animales tenuissimi libere permeent (*).

Novae sententiae auctor fuit Renatus Descartes, externam nervorum tunicam durae matri continuatam esse censens, quam considerat tamquam maiorem tubum, quo plures alii tubuli teneriores, a pia matre producti, continentur. Hisce, secundum eius opinionem, inest medulla, constans e tenuissimis filamentis, e cerebri substantia prodeuntibus, quibus vero cavitas tubulorum non ita repletur, ut nulli spiritus transire possint. Extremitates autem ramorum in musculis tunicas flaccidas formare finxit, quae inflari possint a copiosiore spiritu adfluente. Tandem valvulas nervis tribuit (†).

Cel. Willifius putavit medullam cerebri protrahi in nervos, involvi primo a pia matre, dein et, egressam ex osseis partibus, a dura matre. Porro ex eius opinione medulla constat nervulis

(*) J. Riolanus, *Opera omnia* Par. 1610. pars anat. Sect. IV. C. 4.

(†) R. Descartes, *de homine* pag. 19-25.

minimis, in cerebro seorsim ortis, qui, quae tales, per totum ductum usque ad finem decurrunt. Nervos non esse cavos perhibet, sed fila solida, intra quorum latera spiritus nervei moventur (*):

Audiamus vero meritisimum, olim civem nostrum, Antonium a Leeuwenhoeck, oculatissimum illum totius naturae observatorem. Microscopijs se detexisse gloriatur, cerebrum, medullam spinalem et nervos, totum quantum, e meris vasculis constare, humori alicui perviis; porro vasculorum parietes crassos esse, respectu exiguae cavitatis; denique se non tantum cavitates vasculorum nervorum conspexisse, verum etiam exilissima animalcula, aqua innatantia, libere per illas cavitates transcurrisse (†). Posteriorum nonnulli denuo nervorum cavitatem negarunt, uti Cl. Graanen, qui nervos constare demonstravit fibrillis cylindricis solidis innumeris, in rectum exporrectis, sed per fibrillas transversas intertextas in suo situ custoditis; hac conformatione finxit oriri canales triangulares, inter accumbentes fibrillas cylindricas, per quas nimirum vehantur spiritus (§); nec non Go-

(*) Th. Willisii, *de Cerebri anatome* Cap. XIX. in *Oper. omn.* Amst. 1682.

(†) Leeuwenhoeck, *Epist. Physiolog.* XXXII.

(§) Graanen, *Tractatus physico-medicus de homine.* Tab. XVII.

defridus Bidloo, qui testatur se semper nervos vidisse constare e filis solidis, iuxta se positis et tela cellulosa iunctis, cum omnem iis cavitationem plane deneget (*). Cum quibus vero dissentit Clar. Raymundus Vieussens, nervos etiam considerans tanquam constantes e fibris medullaribus, e cerebro ortis, et membranis, piae et durae matri continuatis, inclusis; quam texturam plures intrare arterias et venas docuit; meatus porro in hisce fibris assumsit insensibiles (†). Boerhavius (§) et Heisterus (**), eiusdem ac Vieussensius fuerunt sententiae.

Guilielmus Cowper fibras nervosas cellulas continere globosas, quae originem ducerent immediate a vasis sanguiferis in fibrillas nerveas transeuntibus, affirmavit; fretus observationibus suis microscopicis, minime vero has cellulas e cerebro oriri, cum neque fibrae cerebri, neque nervorum, ipsi tubulatae apparerent (††).

J.

(*) G. Bidloo, *Opera anat. chir. Dec. I. Exerc. I, 10.*

(†) R. Vieussens, *Neurograph. univers. Lib. III. Cap. I.*

(§) Boerhave, *Instit. med. § 281, 2 etc.*

(**) Heister, *Comp. anatom. Tom. I. § 301.*

(††) G. Cowper, *Anat. Corp. Hum. L. B. 1739. Tab. X. fig. 6.*

J. B. Winslow nervum habet vas membranaceum, innumeris septis membranaceis, oblongis, atque filis medullaribus inter haec septa fitis, occupatum (*).

Summus nunc memorandus venit vir, Albertus Hallerus, qui ipse nervorum indagans structuram, decessorum nonnullorum sententiam confirmavit, de nervorum medulla, quam scilicet etiam encephalo et spinali medullae continuatam describit. Cum Willisio sumit omnes funiculos, quibus nervi sunt compositi, a cerebro aut medulla spinali ortum ducere et usque ad ultimum nervorum finem distinctos esse. Vasa rubra in iis invenit. Singula nervi filamenta a membranulâ, vasculis picta et piae matri continuata, cincta vidit, quae filamenta tela cellulosa inter se cohaerent, dum totus funiculus pariter a tela cellulosa ambitur, quam cum arachnoidea cerebri tunica continuari dicit. Per hanc telam cellulosam vasa nervorum sanguifera decurrunt. Negat, suis et Cl. Zinnii observationibus fretus, nervos durae matris continuatione investiri, excepto nervo optico, quem manifeste ab ea cingi invenit. Putat vero internam durae matris laminam resolvi in eam telam cellulosam, quae funiculos nerveos in

fu-

(*) J. B. Winslow, *Exposit. Anat. struct. corporum. T. III. p. 235, 6.*

funes maiores ligat, dum externa eius lamina reflexa continuatur cum pericranio. In telam cellulofam, quae funiculos nerveos ordinat, vaporem, ut in alias eius textus cavernulas, halare ex arteriolis observavit. Denique nervorum filamenta fistulas esse contendit (*).

Kirckland novum quid excogitare studuit. Medullam nervorum non constare e fibris prohibet, sed e substantia singulari mucosa, conveniente cum simili cerebri mucosa materia; inde concludit nervos inservire, mucosae cerebri substantiae per totum corpus distribuendae, quae per eos, tamquam per canales, a dura et pia matre formatos, a cerebro ad totum corpus defluat, et in capite continuo a sanguine alato reparatur (†).

Ast curiosius aliquid nobis docuit P. D. Giovanni Maria della Torre. Per observationes enim microscopicas invenire se credit, medullarem substantiam nervorum nihil aliud esse, quam accumulationem infinitorum globulorum transparentium et in fluido aliquo viscoso, factis pellucido, natautum, qui tamen in lineas rectas essent dispositi et fila aut fibras affecta-

(*) Haller, *Elementa physiol.* T. IV. L. X Sect. VI.

(†) Kirckland, *Two dis. on the brain, nerves, Sympathy of nerves and irritability.*

tarent. Hos globulos sursum et deorsum fluere existimat, ad sensum et motum producendos.

Post eum Georgius Prochaska in peculiari tractatu *de structura nervorum* egit. Cum Hallero aliisque consensit substantiam cerebri medullarem nervos intrare, hanc statim in origine involucro arcto cingi, quod certo piae matri continuum sit, et nervos per totum decursum comitetur; porro tunicam arachnoideam et internam durae matris laminam, resolutas in textum cellulosum, eos per totum tractum involvere, defendere, atque vicinis partibus alligare. Haec tela cellulosa haud raro aliquid pinguedinis continet, et vasa, tam arteriosa quam venosa, multa, forsitan etiam lymphatica. Involucro, a pia matre orto, fortem texturam et elasticitatem tribuit, et medullarem substantiam invenit constare immensa globulorum multitudine, inter se peculiari quodam ac elastico nexu cohaerentium, minime vero eos in liquore viscoso natare, uti de la Torre existimaverat, credidit. Figuram iis tribuit non exacte sphaericam, sed irregulariter rotundam; magnitudinem eorum statuit se habere ad magnitudinem globulorum sanguineorum = 1: 8. Quaestionem movet de hisce globulis, utrum sint glomeres vasculorum minimorum, an aliud quid?

Alexander Monro a^o. 1783 *observationes*
suas

suas *de Systemate Nervoso*, lingua anglica E. dinburgi edidit. Multa continent scitu dignissima. Refellit erroneam Halleri, aliorumque multorum, sententiam, ac si omnis cerebri medulla transiret in nervos, et eorum energia ab hocce viscere penderet. Potius enim dici possunt nervi solummodo cum cerebro cohærere, dum revera topice nutriuntur: nam, transversim dissecto nervo ischiadico ranae, post elapsum annum pars nervi, infra sectionem, eadem gaudebat rotunda et bene nutrita forma ac superior pars. Pia mater per totum decursum nervis partim eorum substantiam largitur, vel potius vasa sanguifera in ea contenta. Magnam observavit similitudinem inter duram matrem et tunicam cellulosam nervorum; monet etiam non solum maiores funes, uti voluit Hallerus, sed etiam minores nervorum funiculos tela illa cellulosa cingi. Nervis per microscopium visis, quod 146^{ies} diametrum obiectorum augebat, ultima eorum fibra ei apparebant serpentina et convoluta, valde similia convolutionibus ductuum seminalium in testibus et epididymide. Cum autem in omnibus non tantum animalium, sed etiam vegetabilium et mineralium partibus, eandem hancce structuram, si nempe per microscopium memoratum viderentur, observaret, concludit hic fallaciam opticam, nimia magnitudi-
nis

nis auctione et nimia lucis adhibitae quantitate productam, locum obtinere.

Pervenimus iam ad egregias illas observationes, quas Cl. Reil, (in *Exercit. suarum Anatom. fasc. I.*) de structura nervorum cum publico communicavit. Vir ille eximius, (quem, praematura morte Germaniae et nostrae scientiae ereptum, moerent iam omnes genuini artis salutaris cultores), peculiari chemica methodo usus, cognitionem nostram, de intima nervorum structura, certe ad tantam perfectionem perduxit, ut fere nihil ulterius desideretur. — Videamus igitur primo de iis, quae circa nervorum involucra detexit.

Funes Nervorum compositi sunt e canaliculis, medulla farcitis. Hanc fabricam organisationi singularis membranae, quam *Neurilema* vocat auctor, debent. Hoc neurilema neque a pia meninge, neque ab ulla alia corporis parte gignitur, sed iis ipsis locis, quibus apparet, materiae animalis attractione immediate procreatur. Facile distinguitur a tela cellulosa colore suo, ob transparentem medullam, lacteo, vel, si medulla iam corruptione sit affecta, fusco, et ab argenteo telae cellulosae colore satis diverso. Medulla secundum neurilematis et extensionem, et diminutionem, aut crescit, aut decrescit, quare voluminis mutationes, ramificationibus con-

ve.

venientes, non sic in nervis, ut in vasis, observantur, et opinio falsa est, quodvis filum nerveum separatim a peripheria ad cerebrum procedere.

Paucissimae nervorum propagines cum cerebro et medulla spinali, per medullam suam et neurilema, in piam matrem transiens, immediate cohaerent, reliquae inter caeteras corporis partes libere finiuntur, sola telâ cellulosa firmatae. Interni et subtiliores canaliculi, in funium vaginis contenti, paullo ante copulationem cum cerebro, iam cessavisse videntur, saltem in nervis opticis, ubi tantum citra commissuram hi canaliculi inveniuntur. In vaginae ambitu longius procedunt, in axi autem citius finiuntur, unde cavea oritur conoidea.

Neurilema constructum est e tela cellulosa, multis vasis sanguiferis et lymphaticis munita, quae tunica est satis firma, imo elasticitate praedita, cuius ope medullam arcte amplectitur, et per subtilissima fila parum cum ambiente tela cellulosa cohaeret. Exigua haec cohaesio motum quemdam neurilemati permittit, forsane medulla laedatur, valida corporis artuumque intentione.

Diameter canaliculorum, in quos nervorum funes solvuntur, differt pro variis nervis. In nervo scil. optico dimidiam lineam aequat, in caeteris vero nervis minor est. Hi canaliculi, longitudinem
fu-

funium sequentes, varias anastomoses inter se ineunt, unde, expressa medulla, per unum canaliculum omnis tunica hydrargyro repletur.

Neurilema hoc, ne nervis peregrinum et accidentale, vel tantum ad eos tuendos et corroborandos datum, consideret, caveat quisque: in ipsa enim calvaria et vertebrarum specu etiam eo vestiti sunt, quibus locis nullo tutamine indigent. Medullae enim receptaculo infervit, et iactura, quam haec in nervorum actione partium suarum constituentium patitur, ex sanguine, neurilematis vasis contento, continuo restituitur, quae tunica igitur est organon secretorium medullae.

Nervi itaque nulla definita gaudent origine, si illam referamus vel ad locum natalitium, vel ad partem, ex qua energiam petunt.

Tunica nervorum cellulosa neurilema ambiens extus laxa est, intus in densam compactam texturam abit, argenteo colore gaudentem. A nervis separata textum refert cellulosum, neurilema vero fibrosum. Omnes cingit nervorum funes, quorum duo, tres, quin et plures, in una vagina conjunctim sunt positi, in qua alia pellucida et subtilissima cellulari tela vestiuntur. Non separari potest haecce tunica in duas membranas, unam a tela cellulosa, alteram a dura matre petitam, quod quibusdam placuit. Crassior
et

Et fortior est ubicunquē nervi, inter musculos dispersi, maiori defensione indigent. Deest fere in propaginibus nervorum, qui cerebrum et medullam spinalem adeunt, cum duram matrem superaverint. Interna durae matris lamina, nervum initio extra calvariam ambiens, in telam nostram cellulofam solvitur, excepto unico nervo optico, quem usque ac oculi bulbum cingit.

In cellulis telae huius cellulofae arteriae continuo vaporem animale exhalant. Pinguedo etiam in iis invenitur.

Non vera, sed quasi peregrina nervi pars habeatur necesse est.

Haec de nervorum involucris, sequatur verbum de eorum divisione et medulla.

Omnes nervi, quales sese sensibus nostris offerunt, sunt fasciculi plurium *chordarum* seu *funium*.

Omnis nervus dividi potest in *corpus*, s. mediam partem, et *propagines*, s. extremitates. Numerus funium maior est in corpore, quam in propaginibus; sed numerus omnium nervi propaginum superat numerum funium in corpore.

Medulla, canaliculis neurilematis contenta, *fila* s. *fibrillas* nervorum fistit. Eorum crassities est diversa in singulis nervis, ubique tamen subtilissima. Fila haec, quamvis parallela iux-

ta se posita, nexu mutuo non carum, plexus, retia, anastomoses invicem formantia; quare funem tamquam plexum filorum, ope neurilematis in unum corpus cylindricum colligatum, considerare licet.

Nervorum vasa sanguifera sunt valde numerosa, nam eorum fasciculi maiores ubique vasa maiora comites habent. Arteriae ubivis pariratione dividuntur ac nervi; in plures ramos secedunt; denso numero ramos laterales ad nervos dimittunt, qui rami plurimum in duos discedunt, quorum alter nervum sursum, alter deorsum comitatur, ita ut subtilissimae nervorum funes suas arterias comites habeant. Mirandae subtilitatis rete vasculosum in neurilemate formant arteriolae, ex quo radicle furculique neurilema perforant et ad canaliculos tendunt.

Vasa lymphatica, an in neurilemate inveniuntur, non inquaesivit Reilius; verum non dubitat, quin revera adsint.

Et haec, quantum ad nostrum facit propositum, de nervorum structura dicta, sufficient. Sequitur nunc ut, ordine nobis proposito, de eorum functione breviter agamus.

(57)
S E C T I O II.

DE NERVORUM FUNCTIONIBUS:

Nervos proxime infervire motui musculari excitando et sensibus variis in corpore animali constituendis, nemo est, qui dubitat.

Primum illud ut praestent officium, voluntatis imperia non tantum ad musculos etiam remotissimos, brevissimo tempore, deferunt, sed etiam in involuntarios motus, stimulo suo horum organorum contractiones excitando, suam exferunt vim.

Alteram autem ut peragatur functio, variae impressiones, in sensuum organa a rebus externis allatae, ab iis receptae, statim communi sensorio communicantur, ubi anima earum conscia fit, vel etiam nonnumquam reactiones in alias corporis partes excitantur.

Quaeritur vero, an nervi praeterea nullum praestent usum? — Et huic quaestioni omnino affirmando respondendum esse mihi videtur, quamvis illae actiones nondum distincte in apri-
co poni possint.

Varia enim corporis animalis organa confiderantur, plura occurrunt, nervorum non exigua copia praedita, et tamen motu ac sensu plane destituta. Quem in finem v. c. adessent nervi in intestinis, si eorum officium per sensum et motum exclusive terminaretur? — Quae de re cor, et viscera paralytica evadunt, dissectis eorum nervis? — Quid deficerent nervi in iis animalibus, quae sibi non nisi imperfectas vel plane nullas formare possunt repraesentationes? — In monstris, sine cerebro et medulla spinali natis, attamen nervi reperiuntur. — Haec omnia facile probant nervorum vim, ad vitam et partium organisationem conservandas, necessario requiri. Quo modo? An *nutriendo*? Hoc de argumento fusius videamus.

Plures veterum Physiologorum putarunt omnes corporis partes fluidos nerveo, in cerebro secreto, et motui sensuique simul inserviente, nutrirunt. Inter hos nominari debent Glissonius, Vieussensius, Willisius, Santorinus, Boerhaavius, aliique. Nonnulli etiam si necum nerveum, viscidum et glutinis similem, huic officio idoneum crediderunt. Dicunt autem per vulnerato nervo etiam eius artus nutritionem perire, et paralyticas partes graciles scire. Ipse Hallerus, licet acris fluidi nervei defensor, hanc opinionem iam refutavit. *Di-*
cit

cit enim nutritionem lentiori, magisque viscido liquore egere, quem sensus et motus poscunt mobilissimum, atque lateri sui canalibus quam minime adhaesurum: porro multas absque nervo in corpore humano partes esse, quae perinde nutriuntur: in aliis exiguâ copiâ adesse nervos, uti in vasto hepate, liene, et pulmonibus, quae igitur minime ab iis ali possunt. Dein atrophiam partis paralyticae derivat, a tota integritate et motu corruptis in artu, cuius laesus est nervus (*).

Post eum etiam Alex. Monro huic sententiae se opposuit. Existentiam enim cerebri anterior (quam adversarii contendebant) Halleri experimentis refutatam esse dicit. Dein gracilescentiam partium paralyticarum a nonnullis physiologis valde exaggeratam esse posuit, quam porro non solum derivat a nervi laesione, sed etiam a diuturnâ semper eâdem artus positione et deficiente motu. Contra nutritionem corporis per cerebrum, ope nervorum, etiam adfert:

1° In diversis animalibus magnitudinem cerebri minime adaequatam esse celeritati, quâ crescunt, vel quantitati nutritionis, quam accipiunt sic v. g. cerebrum bovis, licet huius animalis pondus sexies superet pondus hominis, non nisi

(*). Haller *l. c. T. IV. Lib. X. Sect. VIII. § 30.*

quartam humani cerebri partem pondere aequat; inde sequeretur, bovis cerebrum vicies quatuor tantum nutrientis materiae parare, quantum portionem humani cerebri ei analogam. 2° In monstris absque capite natis, artus eundem habebant magnitudinem et perfectionem ac in aliis neonatis. 3° Organa, quorum nervi adeo sunt parvi, ut dissectione inveniri non possint, uti ossa, placenta etc. aequè celeriter crescunt, ac reliquae. 4° Anno elapso post abscisum nervum ischiadicum ranae viventis, hoc membrum altero non gracilius erat, et vulnera, ei inflicta, aequè celeriter sanabantur ac antea. 5um ab eo propositum argumentum minus firmo mihi niti videtur talo, dum quaerit: an organa nostra, colore et consistentia adeo differentia, possint nutriri a nervis, qui ubique apparent uniformes? — eadem enim obiectio nutritioni per sanguinem opponi posset, quod fluidum pariter in nullis non corporis partibus eandem monstrat indolem. 6° Addit argumentum, argumentum crucis dicendum; pulvere enim radice rubiae tinctoriae alimentis iuniorum animalium intermixto, ossa inde rubro tinguntur colore, qui color etiam in sero sanguinis observatur, minime vero in nervis (*).

Alia

(*) A. Monro, *Observat. on the Struct. and Funct.*

Alia insuper addit argumenta quae nutritionem per arterias fieri probant (*).

Hisce igitur argumentis satis quidem probari videtur, nutritivam materiem minime nervis per varias corporis nostri partes distribui. Verum enimvero exinde non patet, efficaciam nervorum in nutritionem esse negandam. Hanc enim magnum existimo, ob actionem nimirum quam in arterias exercent. Quomodo enim alias explicarem defectum nutritionis in partibus paralyticis, vel quarum nervi sunt dissecti, nisi accipiamus, nervos esse necessarios, ad energiam illam vitalem, cuius ope omnes vigent functiones, in arteriis sustentandam?

Nervorum deinde efficaciam in *secretionibus promovendis* non levis aestimamus momenti.

Dissecto enim vel ligato nervo glandulae submaxillaris, secretionem salivae tardius procedere observavit iam Cl. Nuck (†).

Probatur porro haecce efficacia ingenti secretionum vicissitudine stimulos psychicos sequente. Hoc quotidie v. c. observamus in lacrymantibus, ubi affectione animae tristi, vel etiam nonnumquam laeta, secretio in glandulis

la-
funct. of the Nerv. Syst. Edinb. 1783. Cap. XXV. Sect. IV.

(*) *l. c. Sect. V.*

(†) A. Nuck, *Sialographia Cap. I. p. 24.*

lacrymalibus ita augetur, ut humor ille guttatim destillet; quod absque dubio explicandum est, ex maiori arteriarum actione, ab aucta energia, nervo stimulo producta.

Quot dein, quam insignes humorum vicissitudines in nullis non nervorum morbis, sive febrilibus, sive spasticis, quotidie observandae nobis occurrunt, quae protinus cessant, ac nervorum actio pacata est!

Cl. Bichat eam nervosae actionis efficaciam levem habuit, ac nullius fere momenti, cum in nervorum vesicae resolutionibus, mucus tamen fecernatur: cum in paralyti artuum inferiorum, erectio tamen penis et coitus obtingere possit: cum praefectis nervis, testiculus canis tamen pus conceperit: cum in hemiplegia, et auris, et nasalis membrana secretiones suas perficiat: cum uvulae resolutae glandulae tamen mucum excernant: cum rescisso nervo vago alterius lateris, bronchia eius lateris tamen mucum fecernant: cum tandem, a convulsionibus partium, earum glandulae haud uberiores laticis copiam producant.

Quae quidem argumenta nil probare, nisi sensibilitatem etiam post rescisos aut infirmatos nervos per aliquod tempus superstitem, recte animadvertit Sprengelius, dum addit, paralytin etiam artuum inferiorum necessario

enervare vires genitalium non debere, quoniam spermatici nervi et pudendi, licet e lumbalibus et sacralibus oriantur, nequaquam tamen iidem sint ac cruralis et ischiadicus: et quotidie nos observare in paralytibus imperfectis superesse calorem et sensumque, cum secretionibus: minime verò inde aliquem colligere, sensum haud a nervis pendere (*).

Licet veterum nonnullorum opinio, ac si calor animalis in cerebro generaretur, et ex eo, nervorum ope, per totum corpus distribueretur, quam maxime sit erronea, nervorum tamen vis in calore animali producendo negari nequit. Maiorem enim systematis nervosi efficaciam, maiorem etiam producere calorem, ex eo etiam patet, quod in iis animalibus, quae maximam gaudent cerebri mole, habita ratione reliqui corporis magnitudinis, etiam maximus caloris animalis gradus observetur, qui sensim decrescit, pro decrescente cerebri volumine (†). Huc accedit, quod nervorum actione in secretiones, et vasa capillaria (quibus hodie merito magna pars in calore producendo tribuitur) calor animalis necesse etiam ab iis regi debeat.

Di-

(*) C. Sprengel, *Instit. physiol.* T. II. p. 14.

(†) C. Sprengel, *l. c.* pag. 14.

Diversas vero illas functiones nemo quis absque discrimine omnibus nervis tribuat, caveat necesse est.

Duo scilicet nervorum systemata in animalibus nobilioribus esse distinguenda, recentiores Physiologi manifesto probaverunt. Alterum autem constituunt cerebrum, medulla spinalis et nervi in iis desinentes; alterum vero ganglia et plexus nervorum, abdomen, thoracis cavum et collum occupantes, cuius centrum in magno illo solari s. coeliaco plexu invenitur, qui ventriculum circumdat. Primum illud nervorum systema, *cerebralis* nomine gaudens, voluntatis imperio subiectum est, nec non commercium animum inter et res externas constituit; nobiliori itaque illi vitae *infervit*, quem *sensiferam* vocamus. Gangliorum nervi ad ea tendunt organa, in quae nullum est voluntatis imperium, et ad vitam *reproductivam* constituendam suas conferunt partes. Vitam vero *irritabilis* ab utroque systemate simul pendere, satis probabile videtur. Denique monendum est, commercii ope, quod in primis nervus ille sympatheticus magnus, cum ramis 5ⁱ et 6ⁱ paris nervorum cerebralium et omnibus nervis spinalibus communicans, inter utrumque systema constituit, nonnumquam ex interioribus illis organis, morbo affectis, sensationes quasdam cum anima

com-

communicari, ut v. c. dolores colicos, voluntatem vero nullam unquam haec in organa exercere vim. — De aucta huius gangliorum systematis vitalitate, quae a Magnetismo animali produci videtur, disferendi locus hic non invenitur.

[The following text is extremely faint and largely illegible, appearing to be bleed-through from the reverse side of the page. It contains several lines of Latin text, including the word "vitalitate" and "Magnetismo". A small asterisk is visible in the middle of the page.]

S E C T I O III.

DE VARIO MODO, QUO OMNIS AE-
VI PHYSIOLOGI NERVORUM A-
GENDI RATIONEM EXPLI-
CARE STUDUERUNT.

Antiquissima certe opinio nostrum spectans
argumentum est ea, quae nervos considerat
tamquam chordas musicas tensas, quarum actio
vibrationibus perficitur. Brevi iam post Hip-
pocratem orta fuit, strenuissimos autem de-
fensores naeta est in Fernelio, Argente-
rio, Helmontio. Inprimis vero Stahl-
us, eiusque Schola, nervos elateri agere, ac in
oscillationes erumpere percusos, cum magna
animi contentione asseruerunt.

Omniū vero est rudissima. Pōnit enim in
nervis vibrationes et oscillationes apertas, quas
quotidie in chordis musicis, fortiter tensis,
observamus. Talis vibratio, a sensorio orta,
per totum nervi decursum transferretur ad mus-
culos, etiam remotissimos, vel versa vice, a
quoque sensus organo ad sensorium commune.

In.

Infinite certe huic hypothesi obstant rationes, quarum nonnullas paullo latius exponemus.

Prima scilicet requisita chordae vibrantis sunt elasticitas et tensio, quae tamen in nervis desunt. Quid enim, quaeso, a molli et tenera nervi interna structura magis abhorret, quam elasticitas? Fibrae scilicet medullares, in canaliculis neurilimatis contentae, pulpam referunt, quae vestigia impressa servat, pressione defluit, neque umquam figuram nativam recuperat. Medulla haec quidem e finibus canaliculorum dissecti nervi prominet, ab exigua neurilematis, eam continentis, vi elastica, quae vero minime sufficiat ad requisitam illam elasticitatem toti nervo impertiendam. Neque magis sunt tensi: abscissi enim non resiliunt vel breviores sunt, sed, quod Hallerus iam monuit, ne distracti quidem brevitatem suam recuperant, at longiores potius manent.

Porro e physicis constat, vibrationes in corporibus elasticis simul cessare, ac cum corporibus mollibus et non elasticis in contactu ponantur, unde sequitur, nervos ad tales vibrationes exercendas, liberos esse debere et separatos a partibus vicinis. Manifesto vero patet situm et nexum nervorum huic conditioni minime favere. Nervi enim per totum suum decursum

undique cincti sunt tela cellulosa mollissima, & adipe, aliisque succis repleta, et cuius ope ubi-
visi cum vicinis partibus cohaerent. Deinde, ut vibratio per totam chordae cuiusdam longitudinem propagetur, chorda talis, directione rectilinea, non abrupta, ad finem suam decurrat oportet. Contrarium vero plane quid locum habet in nervorum decursu. Multis enim locis eorum decursus interrumpitur per plexus et ganglia binque, in quibus plures rami invicem connectuntur, angulos inter se formant, et dein, mutata saepe directione, ulterius decurrunt. Tali structurae certè omnis vibratio, nec oscillatio plane impediri debent. Accedit necesseario perturbationes oriri in nervorum actionibus, si eorum fila vibrarent, ramus enim vibrans, in decursu suo cum aliis ramis cohaerens, eos certè etiam in vibrationem traheret, et sic confusus sensus in sensorio excitaretur. Sensus etiam non nisi sursum tendit, ita ut, nervo in humero puncto, non doleat digitus, Idem chordarum vibrationes, ab uno puncto ortae, totae chordae, aequè deorsum ac sursum, communi-
centur.

Denique secundum hanc hypothésin, sensationes et in genere nervorum functiones, deberent esse eo vividiores, quò magis nervi ad chordarum tenarum naturam accederent. Con-
tra-

trarium attamen obtineri experientia quotidie docet. In pueris enim, in quibus omnes corporis partes quam mollissimae inveniuntur, impressiones vividissime per nervorum commercium ad sensorium deferuntur, dum senilis aetas, in qua omnes fibrae rigidum et strictum habitum referunt, homines ad tardiores et obtusiores sensationes disponat.

Et licet nonnulli, et clari in arte, viri hanc sententiam ornatiùs quodammodo propulerint, cum scilicet a rudibus illis vibrationibus abstinerent, et oscillationes topicas locum habere dicerent, in minimis nervorum elementis, contraria argumenta tamen minime refutantur.

Cl. Newtonus inter solida nervorum capillamenta aetheremque officium divisit. Vibrationes autem aetheris, voluntatis potestate, in cerebro excitari statuit, indeque per solida, pellucida, et uniformia nervorum capillamenta, in musculos propagari (*).

V. d. Monde nervos spirales contortos esse descripsit et eo magis sensiles, quo spiralis linea arctior esset (†).

Sic

(*) J. Newton, *Optice*, Lib. III. *Quaest.* 24.

(†) Van der Monde, *Essais sur la maniere de perfectionner l'esp. hum.* T. 1. p. 377.

Sic Cl. Nicolaus Robinson in nervis sensificis machinulas papillares posuit, quae, a sensili objecto percussae, in se mutuo oscillant et impressionem, quam passae sunt, ad animam porro transmittunt.

De Borden senfit nervos habere rugas, quae in eorum actione ampliores reddantur et vicissim minuantur (*). Hae tamen opiniones nullam unquam obtinuerunt auctoritatem.

Nonnulli vibrationem tunicarum nervorum conjunctim cum fluido nerveo agere putarunt, ita ut motus huius fluidi per vibrationes illas acceleretur. Inter hos eminent Gorterius, Ludwigijs, Crusius et nostris etiam tempore Cl. Blumenbachius.

Ast vero satis iam diu in hocce argumento morati sumus, cum enim liquido demonstratum sit, actiones nervorum cum vibrationibus vel oscillationibus funiculorum solidorum minime comparari posse, ad alteram transeamus sententiam.

Iam a Galeno orta hypothesis de *spiritibus animalibus*, *nervos permeantibus*, plurimorum physiologorum suffragium tulit. Crediderunt enim huius opinionis sectatores, ultima nervorum

(*) Haller, l. c. § 3.

filamentâ cavâ esse, et humore aliquo subtilis-
 simo, in cerebro secreto, pererrari; (cui alii
 spirituum animalium vel vitalium, alii fluidi ner-
 vei nomen imposuerunt), eiusque itum et reditum
 sensus et motus peragi. Quos omnes enumera-
 re cum inutile ducam, sufficiat monuisse, inter
 eos maxime eminere, Cl. Bôerhaviu[m], eius-
 que indisciplulum Albertu[m] Hallerum,
 porro Unzerum, Tissot, Meopmans,
 Mayerum, Heinzeliosque. Fortiter vero op-
 pugnatâ est iam a Stahliô, et inter recentio-
 res, ab utroque Albino, Hartleyo, Hoff-
 mannio, Ludwigio filio, Caldani,
 Metzgero, Arneimanno etc. vigebunt.

Argumenta præcipua, quibus incitur hæc
 opinio, sunt sequentia:

1^a Scilicet eius fundamentum præbent difficul-
 tates, in quibus opinio de nervorum vibratione
 præmitur; dicebant enim eius fautores, quia
 de monstratum est nervos non solidarum chor-
 darum in modum agere, necesse est eos cavos
 esse et fluidum vehere.

2^a Tanta est sanguinis, cerebrum aduentis,
 copia, ut soli eius nutritioni inservire nequeat,
 exinde necessario sequitur, fluidum quoddam in
 eo fecerni, quod per nervos, quasi per ductus
 excretorios, devehatur: non enim ea ex causa
 sanguis cerebrum adducitur, ut a venis redu-
 catur.

3° Nervi, ad perfectam usque corporis magnitudinem, crescunt, longiores fiunt, et ad extremum usque, vitae finem nutriuntur; quod non explicari potest, nisi liquidum aut fluidum subtilissimum in iis admittatur, quod eos extendat.

4° Ligatis nervis perit sensus et motus partis: pressis vero his nervis infra ligaturam, motus aliquis in eam partem redit, si vero supra eam irritetur, nullus inde motus.

5° Adducitur subita Nervorum actio, sive in sensatione, sive in motu, neque sine fluido tali, rapidissime per nervorum canales ascendente et descendente, intelligenda.

6um Argumentum petitur ex analogia cum vasorum sanguiferorum functione.

Cum autem fluidum illud nerveum conspicuum reddi nequeat, differunt auctores de eius indole et proprietatibus. Nonnulli illud spirituosum, acidum et sulphureum invenere; alii aëreum, quod inspirari putabant ex atmosphaera per nares, et inde viam ei ad cerebrum patere. Aetheris nomine valde etiam celebratum est. Alii, quos inter Glissonius, hosce spiritus aqueos, albuminosos, fecerunt, quas vero conditiones in iis non inveniri, monet Hallerus, qui sequentes iis tribuit conditiones: oportet esse mobilissimum ad excitandos maximos

motus idoneum et absque cordis potestate, & voluntate, et a sensuum impressione in motum fieri posse: dein fluidissimum, tenuissimum et tamen adhaerere nervis, ne, ante munus absolutum, nervum deserat; porro insipidum, inodorum, non coloratum, neque calidum, ne tali qualitate fluidum hocce perpetuo se menti repraesentet.

Porro illud vocat activum, omni sensuum acie subtilius, tamen igne, aethere, electro et magnetica materie crassius, elementum, ut et contineri vasis, et vinculis coërceri aptum sit, denique ex cibis nostris comparandum, non sine suspitione partem tamen eius fluidi, non exiguam, ex rectore illo stirpium spiritu constare, quo recepto, spiritus nostri augeantur, ut et sensuum acumen intendatur, et imaginatio succedat vividior, et vires musculorum increscant. Oportet autem, haec mobilia elementa in raritatem quandam expansa esse, ut nostros sensus non feriant. Reicit vero sententiam nonnullorum, quos inter pertinent, uti iam vidimus, Bauchinus, Gabrol, Riolanus, Cartesius, Willisus, Graanen, ac si in nervis inter solidos funiculos elementum spirituale moveretur. Nam elementum illud, aethere, electro, aut aëre crassius, non videtur ea celeritate moveri posse, per vias cellulosis laminis

fi-

filisque abruptas, quae poscitur a phaenomenis. Movetur igitur per fistulas, e quibus ultimae nervorum constant fibrillae. Duplicem ei tribuit motum: alterum a corde impressum, lentum, quo motu in foetu, homine dormiente, et in nervis, quorum auxilio anima nunc non utitur, spiritus continuo a cerebro ad nervorum fines tendunt; alterum rapidissimum, quem ad objectis, sensus ferientibus, aut ab anima, motum muscularem valente, accipit. Tandem ei videtur, pro parte saltem, fluidum hocce resorberi; cum vero ultimae fibrillae nerveae nos lateant, ita et eae sensus nostros fugiunt, quae inconspicuum liquorem reducant (*).

Exposita sic fluidi nervei, nervos permeantis, hypothese, examinemus nunc argumentorum, quibus nititur, pondus.

Quoad *primum*, hoc nihil valere facile liquet, cum nervorum actio, licet vibrationem reiiciamus, meliori modo explicari possit, quam per hancce hypothesein uti dein exponemus.

Ad 2um vero animadvertimus, magnam etiam sanguinis copiam adire lienem, glandulam thymum et thyreoidaeam, cum tamen, ad nostrum usque tempus, nullum fluidum detectum sit, quod in iis organis fecernatur. Porro in nonnullis ani-

ma.

(*) Haller, l. c. § 13 - 19, 30.

malibus cerebrum tam parvum est, ut minime sufficiat, ad requisitam fluidi huius quantitatem, nervis propinandam; sic v. c. pisces valde parvo gaudent cerebro, ratione habita nervorum crassitiei et multitudinis, dum tamen eorum nervi maxima agilitate sint praediti. Dein ad putredinem seu corruptionem corporis adeo mollis et laxi, quale cerebrum est, arcendam, certe sanguis magna copia id adeat oportet, isque facpius renovandus.

Tertium argumentum nimis est imbelle. Topice enim augeri et nutriri nervos, e vasis suis sanguiferis, verosimillimum est: et hoc nil magis rationi obstat, quam topica nutritio et augmentum cartilagineum, aliarumque partium solidarum.

4° Ligatis nervis perire sensum et motum partis, non probat fluidum quoddam per ligaturam prohiberi in suo cursu, sed solummodo, laesa nervorum integritate, eorum actionem cessare! Integro porro adhuc nervo sub ligatura, hic etiam a pressione potest irritari et sic motus cieri: atque igitur hoc argumento non probatur portionem fluidi nervei, sub ligatura residuam, illa pressione ulterius protrudi.

Celeritas actionis in 5° argumento proposita nil probat. Ei opponimus quaestionem: an materies electrica, directionem metalli conducen-

centis fecuta, ideo quod celerrima sit, per fistulas metallo inscriptas, decurrat?

6°. Nullam comparationem instituere licet inter nervorum et vasorum sanguiferorum modum agendi. Ubi enim videre possumus vim fluidum nerveum pellentem, sicuti eam observamus in cordis et arteriarum contractionibus, sanguinem pellentibus? In genere etiam argumenta, ex analogia deprompta, fallacissima sunt habenda.

- Ad hypothefin illam debellandam, infervit porro accuratior nostra nervorum intimae structurae notitia. Anastomoses enim et plexus, quos Reilius in medullaribus fibrillis observavit, potentissimum, fluidi cuiusdam regulari motui, per fibrillarum harum cavitates, obstaculum ponunt. Galvanicum vero, facile instituendum, experimentum, quod argumentum crucis contra fluidi nervei, nervorum tubulos permeantis, hypothefin sistit, a Cl. Soemmerringio propositum, est sequens: Crus ranae posterius praeparatur cum nervo ischiadico, solito more; dein transversim dissecetur nervus et eo situ ponatur, ut pars superior sita sit iuxta inferiorem partem. Excitetur nunc, ope metallorum, actio Galvanica, et cruris contractiones eodem modo sequentur, ac si nervus intactus esset. Sin autem actio nervi esset tribuenda fluido, nervorum

canales permeanti, nulla hic sequeretur contractio, nam fluidum illud efflueret ex superiore parte et deflueret ad latera inferioris, eamque non intraret (*).

Verbum adiciamus de *tertia* nervorum actionis explicatione, sc. de *Collisione*.

Excogitata fuit illa hypothesis et cum publico communicata, ab illustrissimo, olim nostro, Petro Campero. Postquam enim opinioniones refutavit de nervis, chordarum solidarum ad instar agentibus, nec non de fluido nerveo, ita et reditu per nervorum canales, motum et sensum efficiente, suam opinionem hisce verbis exprimit: „Verosimile igitur videtur, nervos non esse chordarum instar solidos, sed canales regulares, liquidum vehentes subtilissimum, valde elasticum, a cerebro, ac cerebello praeparatum. Concipimus simul, ultimas huius fluidi particulas sphaericas esse, sibi contiguas, non nisi tardissime avolantes, maximo gradu elasticas: Eas si cum globis eburneis, in directum positis, sibi contiguis, conferimus, probatu facile erit, ictu minimo motum, vel vim allatam, per intermedias transi-

(*) S. T. Soemmering, *Wederopneming van het Zenuwvocht door de Watervaten.* p. 11, 12.

turum, momento citius, et veluti in instante; ubi ultimus globulus definit, integer erit effectus, ac si directe ictus fuisset" (*).

Hanc sententiam, quam etiam amplexus est Cl. PLOUCKET, minime posse admitti, facile liquet cuivis consideranti, physicas leges, secundum quas motus, in serie recta durissimorum globulorum eburneorum, propagatur, non quadrare in sphaerulas fluidissimas, cito citius in se ipsas confluentes, ita ut motus acceptus mox destruat; sed praesertim eas non quadrare in nervos per ganglia, plexus, angulos obtusos et retrogrados incedentes, quae eius generis motum non admittunt sed intercipiunt. Mirum certe nobis videtur, sagacissimum CAMPERUM de hisce non cogitasse. ERNESTUS PLATNER fere eodem modo explicare studuit nervorum actionem. Dicit enim nervos spiritu vitali, non cerebro adducto, sed in ipsis nervis secreto, imbutos esse, ut filum sericum imbitur materia electrica; dein sensus impulsam in fibris nervorum propagari, per spiritus huius vitalis — globulos, vel elementa (†)?

Quarta, ad nervorum actionem explicandam,

ex-
 (*) P. Camper, *Demonstrat. anat. pathol. Lib. I. p. 8.*

(†) E. Platner, *Quaest. Phys. Lib. II. C. IV.*

excogitata hypothesis habetur Cl. Arnemanni opinio, quae vero mihi videtur potius vibrationis hypothesis modificatio esse dicenda. *Expansionem* scil. et *contractionem* nervorum in scenam vocat, ad functionum nostri corporis energiam sustentandam, quibuscum vibrationem et oscillationem quandam simul agnoscit (*). Rem eodem modo explicare studuerunt Darwinus (†) et Brandis, reiectis tamen omni vibratione et oscillatione; quam sententiam hic fulcire conatur, analogia actionis nervorum cum ea fibrarum muscularium. Affert enim, dissectis vel ligatis muscularibus fibris, eorum actionem perire eodem modo ac in nervis; eandem vim musculos incitare, quae nervos in actum ducat; nos igitur ex arbitrio aliam huius actionis quaerere explicationem; et iure posse concludi, stimulo admoto in nervis, eodem modo ac in fibris muscularibus contractionem materiae organicae produci; quae vero contractio, peculiaris nervorum organisationis causa, ita fit modificata, ut nostris sensibus animadverti nequeat, usque ad sensorium pro-

(*) Arnemann, *Versuch über die Regeneration*, Vol. I. p. 301.

(†) E. Darwin, *Zoonomia*, Lond. 1794.

pagetur, et versa vice ab animo, in nonnullis saltem nervis, excitari possit, quae tunc, usque ad huius nervi finem decurrens, stimuli loco in fibrâ muscularem agat (*). At vero huius sententiae fautores certe non cogitarunt, musculorum structuram toto coelo differre a nervorum fabrica, et ideo contractiones, quas in fibris muscularibus, firma structura et fixo insertionis loco gaudentibus, observare licet, non concedi posse nervis, partibus mollissimis, canaliculis compositis et nullo firmo puncto insertis; praeterea difficultates, quibus vibrationis hypothesis premitur, suo loco recensitae, hanc etiam debellant,

Recensitis itaque praecipuis, de nervorum agendi ratione, opinionibus, quae usque ad ultimos praecedentis seculi annos excogitatae fuerunt, alia nunc memoranda venit nostri argumenti explicatio, quam, viginti circiter annis elapsis, primo tentarunt physiologi, nervos considerantes, tamquam *Conductores fluidi cuiusdam imponderabilis, ultra eorum fines vim suam exerentis.*

Cl. sc. Reilius primus ex coniectura scrip-

(*) I. D. Brandis, *Versuch über die Lebenskraft*, § 10.

scripsit: Efficaciam nervorum ultra ipsorum materiem extensam, extremitatesque eorum irritabili quasi orbe efficientiae esse circumdatas, quam opinionem sequentibus argumentis superstruebat.

Nervi quidem dividuntur in musculis, quam subtilissime, non ita subtiliter vero ac ipsae fibrae musculares. — Nulla est inter molem musculi nervorumque in illum ingredientium iusta proportio. — Nervus plerumque fibras musculares, saltem sub introitu in musculo, transversim fecat, quod vix fieret, si quaevis fibrilla nervum recipere deberet. — Nullus adest continuus nexus nervum inter et fibram muscularem. — Quodvis cutis punctum sentit: foret vero cutis continua lamina medullae, si in omni puncto sentiente nervis opus esset. — Pars, quae sana sensu caret, haud raro a morbo, ipsius materiem animale[m] emolliente, sensibilitatem nanciscitur, etc. (*).

Interim Fr. Al. ab Humboldt varia instituebat experimenta, de stimulo Electricitatis galvanicae (†) in partes animales. Inter multas

(*). In libro iam citato: *de structura Nervorum.*

(†) Phaenomenon hocce nomen traxit a Cl. Galvani, Italo, qui detexit, simplici contactu duorum metallorum cum conductore humido, vel et animalia-

tas magni momenti observationes ab eo factas, illa praecipue eminet, per quam praesentiam illius orbis efficaciae nervorum, quam Reilii suspicatus erat, sensibus fabricere credidit. Scilicet in crure posteriori ranae, cuius nervus ischiadicus metallo erat armatus, coniungenda armatura illa cum parte musculosa cruris, ope conductoris metallici, facillime contractiones ciebat; cum autem eadem contractiones orientur, si nervum caute transversim dissecaret et eius fines ad distantiam $\frac{1}{2}$ lin. poneret, conclusit se visibilem reddidisse *atmosphæram* illam *sensibilem*, per quam nervi in distantia agere possunt. Idem phaenomenon observavit, si nervorum fines iuxta se ad eandem poneret distantiam. Experimentum non succedit, nisi rana valde vivida fuerit et cruris praeparatio ce-
 mali, electricitatem cieri. Hoc phaenomenon vario modo explicare studuerunt physici, et plurimi eum in scopum fluidum quoddam peculiare assumserunt, quod ab inventore *fluidum Galvanicum* vocarunt; recentissima vero experimenta analogiam probaverunt electricitatem vulgarem inter et fluidum istud Galvanicum, quod ab illa non differt nisi modo, quo cietur; hoc igitur vocant hodierni physici Electricitatem *per contactum*, illam vero Electricitatem *per frictionem*. Videatur praeter al. Berzelius, *Elemente der Chemie*, 1816. T. I. pag. 124.

celeriter instituta. Sensim vero distantia diminui debet, ita ut, 5 — 8 min. elapsis, nulla oriatur contractio, nisi nervorum fines se invicem tangent. Experimento instituto cum animalibus calidi sanguinis, v. c. cum muribus, cuniculis, et agno, successus idem erat, sed distantia, qua nervi agebant, non superabat $\frac{1}{2}$ lineam, quod explicari debet e vitali efficacia, post mortem celerius evanescente in hisce animalibus, cum in amphibis longe diutius superfit (*).

Ad hasce igitur observationes explicandas, necesse est ut ponamus medium quoddam adesse superiorem nervi partem inter et inferiorem. Hocce medium ab ipsa nervi medulla, quam maxime differt. Non sistitur a fluido quodam stillatio, nam nervorum finibus, per supposita vitrea sustentacula, in libero aëre elevatis, contractiones eodem modo ac antea observantur; quod dein probatur, sensibili illa efficaciae huius atmosphaerae diminutione, unde etiam se, tamquam a vi vitali pendentem, manifestat. Eius actio convenit cum actione caloricæ, lucis, vel fluidi magnetici aut electrici (†).

Alio experimento probavit Humboldt, at-
mos-

(*) F. A. von Humboldt, *Versuche über die gereizte muskel- und nerven-faser*, T. I. p. 213 - 219.

(†) Humboldt, *l. c.* p. 219, 220.

mosphaeram illam sensibilem non solum nervos, sed etiam alias animales partes, v. c. musculos, circumdare. Nervus enim cruralis ranae ponebatur laminae zinci, cui etiam frustulum carnis muscularis eiusdem individui erat impositum; Ranae crus tangebatur excitatore argenteo, cuius alterum brachium, statim ac carnem hanc distantia $\frac{5}{4}$ lin. appropinquaret, contractiones iam ciebat (*).

Doctiss. Rudolphi praesentiam fluidi cuiusdam conducentis inter nervorum fines, in hisce experimentis refellere studuit. Dicit enim phaenomenon hocce longe simplicius explicari posse e fluido galvanico, non solum per conductorem immediate applicatum, sed etiam distantia quadam in nervum ruente (†); quae vero explicatio, cum aliis experimentis et phaenomenis huius electricitatis, mihi minime congruere videtur. Praeterea etiam nonnulla phaenomena, a Reilio, tamquam suae coniecturae faventia, allata, alio modo explicatu facillima proponit. Sensilitatem v. c. cutis non derivandam putat ab activitate nervorum, ultra eorum fines extensa, sed potius a stimuli propagatione

(*) l. c. p. 86. cf. etiam p. 233.

(†) Cf. Reil, *Arch. f. d. Physiol. T. III. part. 2.*
p. 195.

ad nervum vicinum, dum ponit ad minimum quintam cutis partem nervis constare; osium autem, morbo affectorum, dolores explicandos esse, vel ab ossis tumore, vicinas partes stimulante, vel a morbosa vasorum sanguiferorum ossis et periostei conditione, vel ab ipsorum nervorum, vasa illa adeuntium, affectione, primario affectis maioribus ramis, e quibus deducuntur. Ad haec Reilii sequentia animadvertit: quod si quinta tantum cutis pars nervis constet, punctura in parte, nervo carente, per pressionem in vicinum sensationem produceret; haec autem ab acutissimo acu excitata, in quovis cutis puncto, semper eadem est, dum pressione in nervum sub et circumiacentem, sensus plane diversus excitari deberet ab illo, quem ipsius nervi punctio producit; deinde probatu difficillimum esset, recentis calli in ossibus fractis sensilitatem, a nervis, ubique in eo dispersis, pendere (*). Attamen animadverrendum est, Humboldtium proprie non confirmasse Reilii coniecturam: hunc enim rem alio modo intellexisse, ex ipsorum verbis luculenter patet.

Humboldtius scilicet e narratis experimentis hanc conclusionem deducit (†): „Man kann

(*) Reil, *l. c.*, p. 200, *in nota.*

(†) *l. c.* p. 218.

kann sich um jeden Nerven, wie um einen magnetischen Stab, eine punktirte Linie denken, welche den sensiblen und reizenden Wirkungskreis desselben bezeichnet". Reilius biennio post editum Humboldtii librum dixit (*): „Ich muß bemerken, daß ich unter dem reizbaren Wirkungskreis der Nerven nicht etwan ein elastisches Fluidum verstehe, das gleich einem Heiligenschein den Umfang der Nerven umschwebt. Nein: ich denke mir darunter ein Vermögen der Nerven, den an sie angränzenden Theilen, die nicht Nerve sind, in einem verschiedenen Maafs, nach ihrer verschiedenen Capacität, Reizbarkeit, und Empfindlichkeit mitzuthellen. Wie sie dies bewerkstelligen mögen, das laß' ich völlig unentschieden".

Quidquid sit, ex observationibus institutis, et cauto ratiocinio, mihi videtur maximo iure concludi posse: actionem nervorum perfici ope fluidi cuiusdam imponderabilis, quod, aliorum imponderabilium, v. c. lucis aut fluidi electrici, ad instar, sine temporis dispendio functiones suas exserere capax est. Etiam si sphaeram sensibilem et irritabilem, e tali fluido ultra nervorum ultimas propagines formatam, reiciamus,

mus,

(*) l. c.

mus, huius fluidi praesentia aliis tamen experimentis probari potest. Etenim in cruribus ranarum contractiones fieri posse absque ullo metallo, solummodo reflectendo nervo ischiadico denudato in musculofam lumborum partem, caeque eo vehementiores, quo maior sit longitudo nervi denudati et aëre ambiente isolati (sit venia verbo), docuerunt etiam experimenta Humboldtii (*), ab aliis physicis post eum instituta atque probata. Neque plane reiicienda mihi videtur huius phaenomeni explicatio, quam proponit Vir sagacissimus; statuit scil. fluidum illud imponderabile in nervo, medio non conducente (aëre) circumdato, accumulari, ita ut differat a musculo = y ; post aliquot temporis aequilibrium restituitur per nervi insertionem in musculo; sin autem, aequilibrio nondum restituto, nervus cum musculo in contactu ponatur, contractio sequatur necesse est, eo fortior, quo magis distet musculus a nervo (†).

Ne verò quis putet fluidum illud solum sufficere ad nervorum actionem explicandam, respiciendum est ad illa, quae supra de nervorum interiori structura monuimus. Ibi scil. exposuimus nervos constare canaliculis, neurilemate forma-

(*) *l. c. p. 32.*

(†) *l. c. p. 417, 418.*

tis et fibrillis medullaribus farcitis, qui canaliculi, telae cellulosae ope, invicem in nervorum funes coniunguntur. Igitur verosimilimum videtur imponderabile illud, cuius ope quaevis nervi actio perficitur, a vasis sanguiferis, neurilemate contentis, secerni, una cum vapore vel halitu, in interstitiis nervorum cellulosis contento. Hicce vapor, totum nervum lubricando, multum conferre videtur ad eius actionem promovendam, dum praeterea considerari debet tamquam optimus subtilissimi imponderabilis fluidi nervei conductor.

Neurilema igitur, *medulla*, et *vapor* ille *nervus* communiter requiruntur ad subtilius illud *fluidum imponderabile* in actum deducendum: a quibus quatuor tota nervi actio pendet. Et hinc facile refellitur obiectio, contra praesentiam talis fluidi nervum ambientis, a ligato nervo desumpta. Quaerunt enim cur, nervo ligato, eius actio desinat, cum talis fluidi motus non a ligatura impediri posset. Respondemus autem nervi actionem minime tantum a fluido illo imponderabili pendere, verum etiam omnes nervi partes, illud conducentes, integras requiri.

Quod ad *naturam* huius fluidi imponderabilis, multum de ea philosophati sunt recentiores physiologi ac physici. Nonnulli illud analogum dixerunt materiae lucis, fluido electrico,
mag-

magnetico aliove. Alii, quos inter Girtanner et Ackermann, oxygenium eius principium habuerunt. Attamen nil certi de eo constat. Eius natura nos adhuc latet et forsan semper latebit: neque definire possumus, num procesu quodam chemico-vitali in ipso corpore animali formetur, eique privum sit, an potius partem constituat fluidi cuiusdam aetherei, per totam rerum naturam diffusi. Ac ne fluidi quidem nervei nomen meretur; cum secundum Humboldtium non solum nervi, sed etiam musculi, aliaeque partes, ab eo animentur.

Alia quaestio est, an nervus, durante actione sua, tamquam *conductor mere physicus* sit considerandus? — num vero intima eius chemica mixtio, ratione polaritatis eum inter et partes adnexas, aequae ac in catena Galvanica clausa mutationem subeat?

Et profecto hic iterum nobis aquam haerere ingenuè est fatendum. Quanta enim fiducia et auctoritate nova illa theoria, secundum quam omnes vitales procesus functionesque, galvanicorum procesuum in modum, polarica elementorum directione peragantur, et ubicumque manifesto, inter omnes animalis corporis partes, polaritates illae ostendantur, in vicina Germania ventilata sit, mihi tamen videtur nondum ita plane extra dubitationis aleam esse posita, sed

variis adhuc difficultatibus premi. Polaritatem illam nervos inter et musculos, huius systematis propugnatores, evidenter demonstrari posse putant. Nervos scil. hydrogenio, musculos vero oxygenio scaterere perhibent: dum nervorum velamenta inter et pulpam medullarem polaritas illa etiam locum habeat, hanc enim negative, illa vero positive electrica statuunt, unde concludunt nervos non solum Galvanismi conductores, sed etiam motores esse, ut cum Voltæ columna comparari possint, processusque Galvanico-chemici continuò ab iis excitentur.

Tandem probabile mihi videtur, *eandem nervi irritationem simul motum in musculis et sensationem in sensorio producere.* — Scio equidem cum hacce opinione multas observationes, in sensu deperdito, superflite motu, in parte quadam morbose affecta, non congruere; explanationes vero huius phaenomeni pathologici, quas tentarunt physiologi, minime conveniunt: Distinctio enim veterum inter nervos motorios et sensificos minime usu venit, dum dudum iam demonstratum sit, eundem nervum partis alicuius motui et sensui inservire. Alii statuerunt in eodem nervo fibras separatas motui et sensui destinatas esse; hoc vero, cognita nervorum intima structura canaliculata, qui canaliculi anostomosibus et plexibus invicem sunt coniunc-

luncti, non magis veri speciem habet. Posteriore tempore Treviranus dubia illa solvere conatus est: dum motum nervorum membranis, sensum vero medullae ope perfici putaret. Convenire posset haec explicatio, si nervi unum canalem, medulla farcitum, constituerent, canaliculata vero eorum structura prorsus impedit membranarum et medullae separatam actionem. Phaenomenorum igitur talium pathologorum explicationem mittamus oportet, donec nos dies meliora doceat!

Sic igitur pensum, mihi propositum, pro viribus exiguis absolvi. Explicationem, quae mihi *maxime probabilis* videbatur, exposui; multum tamen ei deesse, et certam haberi minime posse, lubens fateor! Dolendum certe nostram intimae organisationis animalis cognitionem, etiamsi ab ultimo praecedentis seculi decennio usque ad nostrum tempus multum profecerit, tot ac tantis dubiis premi, et adeo variationi obnoxiam esse, ut hodie adhuc nobiscum Plinio causa sit querelae:

Mirum et indignum nullam artium Medicinam inconstantiorem fuisse, et etiamnum saepius mutari, cum sit fructuosior nulla!

STEPHANI IOANNIS MATTHIAE
VAN GEUNS,

RHENO-TRAIECTINI,

LITT. HUM. CAND. IUR. STUD.

IN ACADEMIA RHENO-TRAIECTINA,

R E S P O N S I O,

AD QUAESTIONEM,

AB ORDINE
PHILOSOPHIAE THEORETICAE
ET LITERARUM HUMANIORUM

PROPOSITAM,

*Quam vim habuerunt apud Romanos foeminae
in res eorum politicas, bellorum civilium
temporibus? Adiciatur huic disqui-
sitioni foeminarum Romanarum
characterismus.*

QUAE PRAEMIUM REPORTAVIT.

ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΤΗΣ ΑΓΙΑΣ ΚΑΤΑ ΤΟΝ ΠΑΡΕΛΘΟΝ ΑΙΩΝΑ

ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΤΗΣ ΑΓΙΑΣ ΚΑΤΑ ΤΟΝ ΠΑΡΕΛΘΟΝ ΑΙΩΝΑ

ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΤΗΣ ΑΓΙΑΣ ΚΑΤΑ ΤΟΝ ΠΑΡΕΛΘΟΝ ΑΙΩΝΑ

ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΤΗΣ ΑΓΙΑΣ ΚΑΤΑ ΤΟΝ ΠΑΡΕΛΘΟΝ ΑΙΩΝΑ

ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΤΗΣ ΑΓΙΑΣ ΚΑΤΑ ΤΟΝ ΠΑΡΕΛΘΟΝ ΑΙΩΝΑ

ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΤΗΣ ΑΓΙΑΣ ΚΑΤΑ ΤΟΝ ΠΑΡΕΛΘΟΝ ΑΙΩΝΑ

ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΤΗΣ ΑΓΙΑΣ ΚΑΤΑ ΤΟΝ ΠΑΡΕΛΘΟΝ ΑΙΩΝΑ

Πάντες ἄνθρωποι τῶν γυναικῶν ἀρχοῦσιν, ἡμεῖς
δὲ πάντων ἀνθρώπων, ἡμῶν δὲ αἰ γυναῖκες.

ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΤΗΣ ΑΓΙΑΣ ΚΑΤΑ ΤΟΝ ΠΑΡΕΛΘΟΝ ΑΙΩΝΑ

ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΤΗΣ ΑΓΙΑΣ ΚΑΤΑ ΤΟΝ ΠΑΡΕΛΘΟΝ ΑΙΩΝΑ

ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΤΗΣ ΑΓΙΑΣ ΚΑΤΑ ΤΟΝ ΠΑΡΕΛΘΟΝ ΑΙΩΝΑ

ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΤΗΣ ΑΓΙΑΣ ΚΑΤΑ ΤΟΝ ΠΑΡΕΛΘΟΝ ΑΙΩΝΑ

ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΤΗΣ ΑΓΙΑΣ ΚΑΤΑ ΤΟΝ ΠΑΡΕΛΘΟΝ ΑΙΩΝΑ

ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΤΗΣ ΑΓΙΑΣ ΚΑΤΑ ΤΟΝ ΠΑΡΕΛΘΟΝ ΑΙΩΝΑ

ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΤΗΣ ΑΓΙΑΣ ΚΑΤΑ ΤΟΝ ΠΑΡΕΛΘΟΝ ΑΙΩΝΑ

ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΤΗΣ ΑΓΙΑΣ ΚΑΤΑ ΤΟΝ ΠΑΡΕΛΘΟΝ ΑΙΩΝΑ

Historia generis humani utriusque sexus historiam procul dubio continet, nec rite illi operam dederimus, nisi tam foeminarum, quam virorum efficaciam apud varias gentes consideraverimus. Vulgo existimatur gentium fata unice a viris pependisse, viros rebus administrandis praefuisse, viros leges dedisse, reges creavisse, bella gessisse, alia multa peregisse, quibus gentium conditio vel mutaretur, vel firmaretur; foeminas contra ad nihil aliud valuisse, nisi ad liberos procreandos et educandos ac res domesticas curandas. Quicumque vero, sive antiquarum, sive recentiorum gentium fata accuratius consideraverit, facile animadvertit, paucas ortas fuisse rerum conversiones, pauca memorabilia extitisse, in quibus foeminae non aliquâ ratione suas egerunt partes. Ubique occurrunt foeminae, quae rerum domesticarum curâ non contentae, rebus politicis se immiscuerunt. Nullus vero populus talia nobis praebet exempla, qualia

apud Romanos exstant. Iam inde a primis Romanorum incrementis usque ad gentis lapsum, modo palam, modo minus aperte, maximam vim habuerunt foeminae in res eorum politicas. Summi momenti foret, datâ operâ illud ostendere, eumque in finem universam Romanorum investigare historiam.

Nostrum vero propositum nunc tantum eo spectat, ut inquiramus, quam vim habuerint apud Romanos foeminae in res eorum politicas, bellorum civilium temporibus, istique disquisitioni Romanarum foeminarum characterismum adiiciamus, antiquorum scriptorum testimoniis singula firmantes.

Hac disquisitione respondere conabimur quaestioni historicae, quam Academia Rheno-Traiectina proposuit; etiamsi exiguas nostras vires tantis ausis impares sentiamus.

Primum igitur varia bella civilia percurramus, foeminas, quae in illa suam vim exercuerunt, notabimus, easque accuratius depingemus; ut dein ad alias etiam progrediamur, atque ex earum omnium consideratione, foeminarum Romanarum characterismum efficiamus.

P A R S P R I M A.

FOEMINARUM ROMANARUM VIS
IN RES POLITICAS
BELLORUM CIVILIU TEMPORIBUS.

§ 1.

Gracchorum seditiones.

Bella civilia, quae vulgo ita dicuntur, certe ante Marium et Syllam non exstiterunt; seditiones autem, quarum Tiberius et Caius Gracchus auctores fuerunt, inde ab anno U. C. 620. primum belli civilis dederunt speciem. Antea Patricii et Plebeii saepius sibi oppositi fuerant, turbasque in se invicem excitaverant; sed numquam cives aperto impetu alios cives aggressi fuerant, eosque trucidaverant; id demum obrinuit in Gracchorum seditionibus; illae viam straverunt, qua deinceps tot turbae civiles ortae sunt.

Non alienum igitur iudicamus a contemplatione bellorum civilium, etiam res gestas Graccho-

chorum considerare, atque indagare, quam vim foeminae in illas exeruerint. Magis etiam eo adducimur, ut Gracchorum seditiones nostrâ contemplatione comprehendamus, cum in Gracchorum historiam statim occurrat foemina, dignissima profecto, a qua disquisitionem nostram ordiamur,

Cornelia, Scipionis Africani filia, Gracchorum mater. Illam uxorem duxit Tiberius Sempronius Gracchus, cuius summa fuit laus in Republicâ administrandâ. Ex eo Cornelia duodecim liberos suscepit, quorum plurimi post patris obitum immaturâ morte deceserunt; matri superstites tantum fuerunt Tiberius, Caius ac Sempronius. His liberis educandis summas laudes sibi peperit praestantissima mulier. Filios tam praeciare informavit, ut magis etiam instituti, quam nati, ad virtutem crederentur (1). Illius diligentia filii inde a pueris docti, et Graecis literis eruditi fuerunt (2). Cornelia non tantum curabat, ut filii exquisitos haberent magistros, sed ipsa illos docebat. Unde Cicero statuit: filios, non tam in gremio educatos, quam in

(1) Plutarch. *Vita Gracch.* p. 824.

(2) Cic. *Brut. Cap. 27. Dialog. de Oratorib. cap. 28.*

sermone matris (1). His filiis felicem merito se iactare poterat; cumque Campana quaedam matrona, apud illam hospita, ornamenta sua pulcherrima ostendisset, Cornelia liberos suos e schola redeuntes ei monstravit, tamquam sua ornamenta praestantissima (2). Regem Ptolemaeum, qui illam petebat uxorem, abnuvit, ac maluit vidua liberorum educationi penitus vacare (3). In filios unice intenta erat, filios praeclarissimos reddere studebat, ipsa simul per filios inclarescere cupiebat. Filia eius Sempronia nupta erat Scipioni Africano minori, atque inde Cornelia vulgo focus Scipionis vocabatur; iam vero Cornelia Tiberium suum et Caium excitabat, ut egregium aliquid praestarent, quo ipsa non tantum tamquam Scipionis focus, sed maxime tamquam Gracchorum mater omnibus innotesceret (4). Huic materno voto filii eximia satisfecerunt. Primum Tiberius, qui antea in bello Punico tertio fortissimum se geserat, dein ad Tribunatum Ple-

(1) Cic. *Brut.* Cap. 58.

(2) Val. Max. *Lik. IV. Cap. 4. ex. 1.*

(3) Plutarch. *Vita Gracch.* pag. 824. D.

(4) *Ibid.* pag. 827. E.

Plebs adscenderat, legem proposuit de agris hostium devictis inter cives rite dividendis, prout antea lege Liciniâ sancitum fuerat. Tali lege Plebem omnino sibi devinxit; divites vero, qui agros devictos possidebant, sibi infestos reddidit. Variis difficultatibus remotis, Tiberius voti compos factus est; Octavius, eius collega, qui divitum parti se adiunxerat, Tiberio succumbere debuit; lex Agraria fuit lata; plebs Romana summo honore Tiberium affecit. Cum vero deinceps Tiberius ulterius progredetur, et contenderet Regis Attali Philopatris haereditatem plebis dispositioni relinquendam esse, senatum gravius etiam offendit, pluresque sibi inimicos reddidit. Consilium ideo ei datum fuit, ut denuo Tribunatum Plebis ambiret, eoque adversus inimicos se munitur; sed ipso illo die, quo Tribuni creandi erant, adversarii in Capitolio Tiberium aggressi sunt; ipsum, multosque eius amicos trucidarunt.

Cornelia graviter hac filii morte afflictata fuit, quod maxime cernimus in istis Caii Gracchi verbis, a Cicerone adductis: „ quo
 „ me miser conferam? quo vertam? in
 „ capitollumne? at fratris sanguine redundat.

„ An

„ An domum? matremne ut miseram lamentan-
 „ temque videam et abiectam?” (1) Dein
 etiam Tiberii fato edocta, Caio prudentiam
 semper commendavit. Eius epistolae Cicero-
 nis aetate celebrabantur (2), quas nobis tem-
 pore abreptas maxime dolemus; harum tamen
 fragmenta duo supersunt, quae, licet parva, plu-
 rimum eo faciunt, ut Corneliam rite cog-
 noscamus, et cernamus, quomodo filiis consi-
 liis suis adfiterit. Fragmenta ista epistola-
 rum post Tiberii caedem ad Caium Gracchum
 misarum, hic negligere non potuimus, illaque
 integra hic apponimus.

Prius sic sese habet. „ Dicis, pulchrum esse
 „ inimicos ulcisci. Id neque maius, neque
 „ pulchrius cuiquam atque esse mihi videtur,
 „ sed si liceat republica salva ea persequi;
 „ sed quatenus id fieri non potest, multo tem-
 „ pore, multisque partibus, inimici nostri
 „ non peribunt; atque uti nunc sunt, erunt
 „ potius, quam respublica profligetur atque
 „ pereat”.

In altero fragmento eandem prudentem, patriae
 amantem, et de filio sollicitam matronam sic
 audimus.

„ Ver-

(1) Cic. *de Orat.* III. Cap. 56.

(2) Cic. *Brut.* Cap. 58.

„ Verbis conceptis deierare aufim, praeter-
 „ quam qui Tiberium Gracchum necarunt, ne-
 „ minem inimicum tantum molestiae, tantum-
 „ que laboris, quantum te ob has res mihi tra-
 „ didisse: quem oportebat omnium eorum,
 „ quos ante habuerim liberos, partis eorum
 „ tolerare: atque curare, ut quam minimum
 „ sollicitudinis in senecta haberem, utique quae-
 „ cunque ageres, ea velles maxime mihi pla-
 „ cere: atque uti nefas haberes rerum maiorum
 „ adversum meam sententiam quicquam facere.
 „ Praesertim mihi, cui parva pars vitae su-
 „ perest, ne id quidem tam breve spatium po-
 „ test opitulari, quin et mihi adverseris, et
 „ Rempublicam proffiges. Denique quae pau-
 „ sa erit? et quando desinet familia nostra in-
 „ fanire? et quando modus ei rei haberi pote-
 „ rit? et quando desinemus, et habentes, et
 „ praebentes, molestiis desistere, et quando
 „ perpudescet miscenda atque perturbanda Re-
 „ publica? sed si omnino id fieri non potest,
 „ ubi ego mortua ero, petito Tribunatum; post
 „ me facito, quod licebit, cum ego non sen-
 „ tiam; ubi mortua ero, parentabis mihi,
 „ et invocabis Deum parentem. In eo tempore
 „ non pudet te eorum Deum preces expetere,
 „ quos vivos atque praesentes relictos atque de-
 „ fertos habueris. Ne ille sinat Iupiter, te

„ ea perseverare, nec tibi tantam dementiam
 „ venire in animum; et si perseveras, vereor
 „ in omnem vitam tantum laboris culpâ tuâ re-
 „ cipias, uti in nullo tempore tute tibi placere
 „ possis (1).

Ne vero his epistolis in eam ducamur opinio-
 neu, Caium matri obsequium non praestitis-
 se. Quamvis juvenilis fervor maternae pruden-
 tia subinde adversaretur, Caius summo amo-
 re Corneliam prosequatur, eius consiliis
 saepius utebatur, eiusque honorem adversus
 inimicos maximo fervore vindicabat. Cum
 Caius legem proponere cuperet, quae Oc-
 tavium Gracchorum adversarium omni mune-
 re publico privaret, maternis consiliis ab hoc
 proposito destitit, ac palam id professus fuit.
 Populo id quam maxime placebat, quippe qui
 Corneliam, et propter patrem, (et propter fi-
 lios, plurimum veneraretur.) Postea etiam
 Corneliae statuam aeream erexit populus, quae
 ad posteritatem eius laudes transferret (2).
 Caius autem, non illâ prudentiâ usus, quam
 commendaverat perspicacissima mater (3), fra-
 tris instar, Plebis privilegia adversus Patricios

(1) *Fragmenta C. Nepotis scriptis adiuncta.*

(2) *Plut. vita Gracch. pag. 836. E.*

(3) *Ibid. pag. 840. D.*

vindicavit; sed tandem optimorum conaminum
victima cecidit. Cornelia hanc calamitatem
magnanima tulit; quippe quae virtute moe-
rorem vincere didicerat. Reliquam vitam in
villa suâ ad Misenum transegit, multos Grae-
cos philologos aliosque hospitio suo excipi-
ens; reges etiam dona illi mittebant, ac vi-
cissim ab illâ accipiebant. Loca sacra, quibus
cecidérant filii, tumulos illis dignos dicere sole-
bat. Omnibus familiaribus gratisima erat, quum
patris Scipionis vitam moresque exponeret;
aut filiorum res gestas narraret. Multi pror-
sus stupebant, quod tantâ animi tranquillitate
filiorum mentionem faceret, eorumque fata ita
traderet, ac si prioribus sacculis viguissent;
non satis animadvertentes, quantam efficaciam
indoles egregia exercere possit ad pellendum
moerorem (1).

Sic igitur Cornelia, ad senectutem us-
que, a Romanis aliisque culta fuit; cuius
historiam hic fusius exposuimus, ut praestan-
tissima haec foemina accurate cognosceretur.
Prout Gracchorum seditiones bellis civilibus
viam aperuerunt, ita Cornelia, istâ educatio-
ne, quam filiis praebuit, istis hortationibus,
quibus utrosque incitavit, his seditionibus an-
sam dedisse videtur. Dein etiam suis consiliis

ca-

(1) Plut. *vita Gracch.* p. 843.

cavit, ne Gracchorum conamina maiorem etiam turbam in Romanâ civitate excitarent.

Pares huic Corneliae paucissimas foeminas Romanas inveniēmus, cum, quod ad indolem, tum etiam, quod ad vim in res politicas. Aliae tamen singulae suis laudibus celebrantur, inter quas praetermittere hic non possumus —

Semproniam, Corneliae filiam, Scipionis Africani minoris uxorem. Hanc merito laudavit Valerius Maximus: „ nihil a suorum amplitudine degeneratam. ” Equitius quidam Tiberii Gracchi filium se simulabat, atque ad plebis tribunatum evehi studebat; censor vero Q. Metellus, aliique illum agnoscere nolebant, idque Lucium Apuleium, tribunum plebis, permovit, ut Semproniam in publicum produceret, quae, dato osculo, Equitium, tamquam fratris filium, agnosceret. Sempronia vero sexus sui imbecillitati non succubuit, qua alii abuti cupiebant. Neque minaci vultu magistratum, neque clamore plebis permota fuit, ut L. Apuleio morem gereret; Equitium repulit, istaque constantiâ suâ magnam vim in Romanae reipublicae conditionem habuit (1).

Non ausim huic Semproniae neque Cor-
ne-

(1) Val. Max. III. Cap. 8. ex. 6.

neliae matri, caedem tribuere Scipionis Africani minoris, cuius nonnulli historici illas accusarunt (1). Utriusque enim huius foeminae indoles a tali scelere abhorrere videtur.

Quantopere hoc tempore foeminae rebus politicis sese immiscere, virisque clarissimis affinitate coniungi studerent, palam nobis facit —

Antistia, Appii Claudii uxor. Appius, inscia uxore, filiam Claudiam Tiberio Graccho desponderat, ac domum redux uxori desponsam filiam narrabat. Haec vero mulieriter indignabunda, statim in eum sic inuenta fuit: „unde tanta festinatio? anne Tiberio Graccho illam despondisti” (2). Ipsa prius consuli cupiebat, quam maritus aliquid de communi filia statueret; sed Tiberii Gracchi affinitatem tanto pretio habebat, ut ipsa inconsulta, filiam ei concedi pateretur. — Quamvis Livius (3) eadem referat de Scipione Africano minore, eiusque uxore Aemilia, quorum filia natu minor Tiberio desponderetur; Plutarcho hic maiorem fidem habemus, qui post Livium accurate rem indagavit.

Ea-

(1) Appian. Alex. I. p. 361.

(2) Plut. vita Gracch. p. 825. E.

(3) Liv. Hist. L. XXXVIII. Cap. 57.

Eâdem istâ aetate cernimus Liciniam, Caii Gracchi uxorem, consiliis suis marito adstantem, eiusque politicam agendirationem regere studentem. Illa praevidebat, quod ipse Caius cernere nolebat; illa maritum praemonebat, eum perditum iri a fratris percussoribus. Cum Caius in forum procedere vellet, dum hostes arma illi parasent, Licinia, altera manu maritum, altera filiolum tenens, illum ab hoc proposito avocare studebat. Sed ipsam audiamus maritum hisce hortantem: „ Non „ ad rostra, mi Caie! te dimitto, ut antea, tri- „ bunum et legislatorem, neque ad bellum „ gloriosum, ut mihi, etiam si quid humanitus „ passus fueris, honorificum certe luctum re- „ linquas; sed Tiberii ficariis temet ip- „ sum obiicis, inermem quidem pulchre, „ ut potius iniuriam patiaris, quam inferas; „ sed ad nullum Reipublicae usum pereas. „ Iam deteriores partes sunt victrices; iam vi „ ac ferro ius administratur. Si frater tuus „ ad Numantiam cecidisset, eius cadaver pacto „ nobis redditum fuisset; nunc et ego forsitan „ flumini vel mari cuidam supplex ero, ut „ aliquando corpus tuum detentum appareat; „ quid enim ultra legibus aut Diis fidem ha- „ bes post Tiberii caedem ”? (1) Caius vero

I uxo-

(1) Plutarch. *vita Gracch.* pag. 841. D, E.

uxoris monita non audivit, eius amplexibus solutus in forum abiit; dum Licinia humi delapsa animae defectum pateretur, et domum fratris Crassi veheretur. Neque diu post factum est, quod Licinia vaticinata fuerat: Caius cecidit, ipsa ne dotem quidem sibi servare potuit, atque ab omni luctu abstinere coacta fuit (1).

§ 2.

Bellum Civile Marianum.

Gracchorum contentiones exemplum praebuerant belli intestini, quo cives civium sanguinem palam profunderent; illisque post aliquot annos graviora bella civilia successerunt. In hisce primum exstitit bellum inter Marium et Syllam, cuius belli tempore variae occurrunt foeminae, efficacia suâ in res politicas conspicuae.

Romanis bellum gerendum erat adversus Mithridatem, Ponti Regem, anno U. C. 665; eiusque belli principatum Marius et Sylla, utrique sibi cupiebant. Marius auctoritate P. Sulpicii, tribuni plebis, adiutus, voti compos factus est. Sylla ve-

(1) Plutarch. *vita Gracch.* pag. 842. F.

ro cum copiis suis Romam ingresus, Marium coëgit, ut fugâ vitam fervaret. Variis periculis Marius hac fugâ expositus fuit; tandem ad senem quemdam prope Minturnas se contulit, qui in vicinam paludem eum immisit, ut ab equitibus insequentibus tutus foret. Mox vero equites isti Marium ex palude eduxerunt, eumque nudum, coenoque oblitum, Minturnarum Magistratibus tradiderunt. Isti viri multum deliberarunt, quâ ratione Marium tractarent, cuius caedem adversarii itulerant; interim autem illius curam mulieri commiserunt. Aderat Minturnis Fannia quaedam, foemina nobilis, quae antea impudicitiae rea, a Mario sextertio nummo damnata erat, eamque ob causam Mario infesta credebatur. Illa vero istius ignominiae vindictam sumere noluit; ope, quantacumque potuit, Marium adiuvit (1). Fanniae profecto maximam partem tribuendum videtur, Minturnenses Mario pepercisse; nisi haec illi bene consulisset, Marius verosimillime fospes Minturnis non egressus fuisset. Marius igitur Fanniae vitam debuit; Fannia Marium servando omnibus istis an-

(1) Val. Max. *Lib. VIII. Cap. 2. ex. 2.* Plutarch. *vita Marii pag. 427. 428.*

ansam dedit, quae dein a Mario in Republica Romanâ gesta fuerunt.

Eâdem aetate vixit Metella, quam L. Sylla uxorem duxit, summoque loco habuit. Haec per Syllam in res politicas magnam vim exseruit; haec Syllae consilia saepius rexit. Cum populus Romanus Marianos revocare cuperet, Sylla vero id concedere nollet, Romani Metellam adierunt, ut suâ intercessione hanc revocationem impetraret (1). Metella Syllam comitabatur, quocumque se conferret, etiam ad moenia Athenarum, quas ille obsidione cingebat. Aristion Athenarum tyrannus, aliique Athenienses, qui, ut ipsum Syllam, uxorem quoque Metellam ludibrio habuerant, Athenis captis, eo graviore poenâ a Syllâ affligebantur (2). Dein etiam Metella Syllae nuntia fuit, Marianas partes Romae victrices esse factas; Syllamque incitavit, ut Romam rediret, ac suos vindicaret (3). Sic foemina ista Syllae consiliorum particeps erat, ejusque actiones regebat, quo magnam vim in civitatem Romanam habuit.

Aliam foeminam peculiarem prorsus hic praeter-

(1) Plutarch. *vita Syllae* p. 455.

(2) *Ibid.* pag. 460. A.

(3) *Ibid.* pag. 466. B.

mittere non possumus, quae aperte ostendit, quantopere foeminae Romanae hoc tempore clarissimorum virorum consortium desideraverint, ut ipsae per illos gloriam atque auctoritatem acquirerent. Significamus Valeriam Mesalae filiam, Hortensii oratoris sororem, a priore marito nuper divortio seiunctam. Haec Syllae vicina in gladiatorum spectaculo adsidens, e loco suo surrexit, ad Syllam a tergo accessit floccumque ex eius toga avulsit; dein in sedem priorem rediit. Sylla respiciens, hanc agendi rationem magnopere mirabatur; cui respondit Valeria: „Cuperem, Imperator! tuae „gloriae tantillum particeps fieri.”

Huius voti brevi compos evasit audacissima foemina. Sylla, postquam illius conditionem cognovit, Valeriam uxorem duxit. Inter illos enim, uti Plutarchus nativa adeo ratione depingit: ῥιψεις ὀμμάτων ὑπὲρ ἀλλήλοισι, περιεστροφας συνεχεῖς προσώπων, καὶ μειδιαμάτων διαδόσεις tandem sequebantur ἰσομολογίαι καὶ συνθέσεις περὶ γάμων (1).

(1) Plutarch. *vita Syllae* pag. 474. C. D.

§ 3. *Bellum Catilinarium.*

Quemadmodum foeminae in variis Romano-
rum bellis civilibus magnam vim exseruerunt;
in nullo profecto vis ista foeminarum adeo elucet,
atque in bello Catilinario. Coniurationi Catili-
nariae maximam partem foeminae ansam dederunt;
foeminae illius sociae fuerunt; sed foeminae quo-
que prohibuerunt, quo minus hac coniuratione
Respublica Romana penitus everteretur. Primo
loco hic notanda erit Aurelia Orestilla, quae
nubere Catilinae dubitabat propter filium, cui hae
nuptiae non placuissent (1). Hunc autem e medio
fustulit Catilina; eaque res Sallustio merito visa
fuit causa fuisse facinoris maturandi: „ Nam-
que animus impurus, ” (ut ille ait) „ Diis
„ hominibusque infestus, neque vigiliis, ne-
„ que quietibus sedari poterat; ita conscientia
„ mentem excitam vastabat ” (2). Orestilla
igitur Catilinam ad tale flagitium impellendo,
reliquis sceleribus aptiorem illum reddidit. Aliae
vero foeminae magis aperte coniurationis Ca-
tilinariae participes memorantur. Multae mu-
lie-

(1) Appian. *Al. de Bell. Civ. II. pag. 428.*

(2) Sallustii, *Bell. Catil. Cap. 15.*

lieres illi se adiungebant, luxuriâ perditæ, quæ rerum novarum studio ducebantur, ut de aere alieno non tenerentur, vel a maritis liberarentur. Catilina per illas servitia urbana sollicitare, earumque viros sibi adiungere, vel e medio tollere posse credebat (1).

Ut istarum foeminarum mores cognoscamus, iuvat hic adducere effigiem, quam Sallustius nobis reliquit *Semproniae*, inter has coniuratas valde conspicuae. Haec mulier, quæ multa saepe virilis audaciae facinora commiserat, genere atque forma, praeterea viro, liberis satis fortunata: litteris Graecis atque Latinis docta: psallere, saltare elegantius, quam necesse est probae: multa alia, quæ instrumenta luxuriae. Sed ei cariora semper omnia, quam decus atque pudicitia fuit: pecuniae an famae minus parceret, haud facile decerneres: libido sic accensa, ut saepius peteret viros, quam peteretur. Sed ea saepe antehac fidem prodiderat, creditum abruerat, caedis conscia fuerat, luxuriâ atque inopiâ praeceps abierat. Verum ingenium eius haud absurdum; posse versus facere, iocum movere, sermone uti, vel modesto, vel

mol-

(1) Sallustii, *B. II. Catil. Cap. 24. App. A. l. l.*

„ molli, vel procaci; prorsus multae facetiae, multusque lepos inerat ” (1).

Huiusmodi foeminis adiutus, Catilina Romanae civitati interitum parabat.

Aliae vero foeminae huius coniurationis successus prosperos inhibuerunt. Aderat inter Catilinae coniuratos Q. Curius, vanitate ac garrulitate insignis, cum Fulvia quadam, muliere nobili, clandestinâ consuetudine iunctus. Haec foemina ex Curii vaniloquio intellexit, quantum Romanae reipublicae immineret periculum; idque, auctorem reticens, compluribus indicavit. Huius rei fama multos permovit, ut M. T. Ciceroni consulatum mandarent, qui ad eam dignitatem evectus, fortiter coniuratis resistere potuit (2). Fulvia igitur, reipublicae periculum indicando, effecit, ut Ciceroni facultas daretur, qua cunctis viribus illud averteret. Nisi Fulvia reipublicae saluti consulere maluisset, quam coniuratorum partibus se tradere; incautos Romanos Catilinarii facile superassent. Deinde civitati etiam utilisissima fuit Fulvia, cum coniuratorum consilia, sibi a Curio exposita, continuo Ciceroni nuntiaret (3).

Ca-

(1) Sallust. *l. l. Cap. 25.*

(2) *Ibid. l. l. Cap. 23.*

(3) Sallust. *l. l. Cap. 23.*

Catilinae duo equites se obtulerant, ut Ciceronem, coniuratorum propositis molestissimum, e medio tollerent. Constituerant, ut, cum armatis hominibus, velut salutandi causâ, eadem nocte ad Ciceronem intrôirent. Fulvia vero, cui Carius hoc propositum prodiderat, cum Cicerone illud communicavit; eoque effecit, ut Cicero istâ nocte adversus coniuratos sese muniret, ac postridie Catilinam in senatu palam aggredere-
tur (1). Huic igitur foeminae Cicero vitam debuit; totaque civitas Romana per illam a maximâ calamitate liberata fuit.

Nec vero Fulvia sola fuit foemina, quae Ciceroni vim tribueret in Catilinos.

Terentia quoque, Ciceronis uxor, adversus istos eum incendit, atque audaciâ implevit. Terentia ista, οὐδὲ πραεῖά τις οὐδὲ ἀτολμος τὴν φύσιν, ἀλλὰ φιλότιμος γυνή, uti Plutarchus ait, magis politicis mariti consiliis se immiscere solebat, quam illum domesticae curae participem pati. Haec foemina, unde omnes opem petere solebant (2), maritum regebat, et ab eo multum impetrare poterat. Id etiam oppor-

(1) Sallust, *l. l. Cap. 28.* Cic. *Orat. Catil. l. Cap. 4.* Plutarchi *vita Cic. p. 868. D.*

(2) Cic. *Epist. ad Terent. II. Epist. 14.*

tunitate huius coniurationis Catilinae palam fecit.

More Romanorum in aedibus Ciceronis, quippe eo tempore Consulis, nobilissimae foeminae, praecedente Terentia uxore, praesidibusque Virginibus Vestalibus, annua Bonae Deae festa celebrabantur. Istis mulieribus sacrificantibus splendida flamma sese obtulit, quam Vestales tamquam faustissimum omen accipientes, Terentiam emiserunt ad monendum Ciceronem, ut intrepide exsequeretur, quae ad Reipublicae salutem sibi proposuisset. Cicero eadem nocte, propter Bonae Deae sacra aedibus suis celebrata, domum cuiusdam amici ingressus, multum deliberaverat, qua ratione Catilinos opprimeret; iam vero, nuntio isto a Terentia accepto, eius hortationibus permotus fuit, ut fortiter coniuratos aggrediretur (1); postridie in senatu sententiam defendit istos coniuratos morte damnandos esse; mox illos in carcere interficiendos curavit. Postquam Cicero isto die hac re occupatus fuerat, vesperam per forum domum se conferbat; eoque itinere non tantum a viris, sed maxime etiam a foeminis summo honore afficiebatur. Mulie-

(1) Plutarch. *vita Cic.* p. 870.

res, quae antea coniurationis fama perterritae, magnopere sese adflixerant, ac superbia delictisq; omisiss, sibi patriaeque diffiderant (1), laudibus summis Ciceronem extollebant; ex tectis prae lucebant, ut eum contemplarentur, atque honorarent (2).

Sic igitur Terentia, sive reuera flamma quaedam non vulgaris Vestales Virgines in huiusmodi opinionem induxerit; sive iam antea inter illam et Ciceronem de huiusmodi nuntio ferendo convenerit; sive etiam ipsa eiusmodi quid confinxerit, ut efficaciam in Ciceronem exsereret; maiorem vim Cicero praebuit, ut Catilinarios opprimeret, ansamque dedit, ut Respublica Romana a magna calamitate feliciter liberaretur.

Aliis etiam temporibus summa Terentiae fuit efficacia in consilia Ciceronis politica. Clodius clandestino amore Pompeiae, Caesaris uxori, coniungebatur; illamque visere cupiens oportunitate Bonae Deae sacrorum utebatur, quae in aedibus J. Caesaris peragebantur, muliebri veste indutus aedes istas ingressus fuerat; sed paullo post ab ancilla quadam agnitus, atque Aureliae curâ detectus fuit. Dein

ve-

(1) Sallust. *l. l. Cap. 31.*

(2) Plutarch. *vita Cic. p. 871.*

vero huius facinoris reus contendere studuit, se isto tempore Romae non adfuisse, quo Bonae Deae festum celebratum esset. Ipse Caesar, quamvis Pompeiâ repudiata, Clodium non damnavat. Cicero vero testimonium protulit, se, ipso peractorum sacrorum die, Clodio Romae obvium fuisse. Idque Cicero testatus fuisse non videtur, propter aequitatem, vel propter similitatem cum Clodio peculiarem, sed ut dominae suae Terentiae morem gereret (1).

Clodius enim, Catilinaria coniuratione flagrante, Ciceroni se adiunxerat, illique amicum ac defensorem se praestiterat; Terentiâ vero, quae Clodium credebat sororem Clodium Ciceroni uxorem daturum, Clodio infestissima erat, ac Ciceronem incitabat, ut illum hocce testimonio premeret. Ipse Clodius deinceps id fatebatur, ideoque quodammodo cum Cicerone reconciliatus fuit (2); sed specie magis, quam re verâ conciliatio ista obtinuit. Testimonium istud a Cicerone latum Clodium adeo in Ciceronem exacerbavit, ut deinceps auctoritate pollens gravissimam de istâ iniuria vindictam sumserit, Ciceronemque coegerit, ut in exilium abiret.

Om-

(1) Plutarch. *vita Cic.* pag. 874, 875.

(2) *Ibid.* pag. 876. A.

Omnes igitur turbæ, quæ propter istam Clodii a Cicerone alienationem in civitate Romanorum exstiterunt, hisce Terentiae incitamentis originem debuerunt. Eadem vero Terentia summâ ope nisa fuit, ut Cicero Romam revocaretur; eius calamitates quam maxime levare studuit, idque feliciter etiam peregit. Ex Ciceronis epistolis aperte illud intelligimus. Literis multorum et sermone omnium ad Ciceronem perferebatur, incredibilem Terentiae fortitudinem esse, illamque, nec animi, nec corporis laboribus defatigari (1). Cicero ab illâ omnia fortissime et amantissime fieri cernebat; illam omnes labores excipere, in illâ omnia esse videbat. Terentia Romæ magnâ contumeliâ, Ciceronis gratiâ, afficiebatur, ac vendebat, quæ ipsa sibi propria haberet, ut Ciceronis causam agere posset (2). Terentia literis continuo Ciceronem certiores faciebat, quid ei agendum esset; in quemnam locum se conferret; quæ Romæ peragerentur, aliæque multa illi utilia mandabat (3). Ipsa ad Ciceronem se contulisset, ut in exilio ei adstaret; hic vero, qui sciebat, magnam oneris partem Romæ ab illa

(1) Cic. Ep. ad Ter. 1.

(2) Cic. Ep. ad Ter. 2, 3, 4. caet.

(3) Cic. l. l. 3.

illa sustineri, istic Terentiam remanere malebat. Tempore huius exilii, ac deinceps quoque, literis suis Cicero Terentiam continuo optimam, fideissimam, ac suavissimam suam vocat uxorem; facpius ei significat: illam sibi carius nil esse, nec umquam fuisse. Tandem vero manifeste ostendit, laudes istas non ex constanti animi sententiâ, sed obsequii causâ Terentiae tributas fuisse; vel ex imbecillitate quâdam originem duxisse. Terentiam enim, quae rebus politicis se immiscere malebat, quam rei domesticae assiduam curam habere, senex repudiavit, ansam arripiens ex aere alieno, quo illa ipsum oneraverat (1). Cicero deinde Publiliam quamdam, divitiis se commendantem, duxit; Terentia etiam ad secunda ac tertia vota transit, annumque aetatis centesimum tertium explevit (2).

In Ciceronis historiâ versantes, negligere hic nolimus Tulliam, praestantissimam Ciceronis filiam, quae in Ciceronem, eiusque consilia politica summam vim exercuit. Hanc pater plurimum amabat, eique petenti lubenter satisfaciebat. Tullia scribendo Ciceroni consilia dabat, vel amicorum sententias cum eo communicabat

(1) Plut. vit. Cic. p. 881.

(2) Val. Max. VIII. Cap. 13, ex. 16.

bat (1); aut ipsa ad patrem se conferebat, ut suâ praesentiâ illum bearet. Cicero ex eius virtute, humanitate et pietate summam capiebat voluptatem (2). Tullia primum Pisoni, dein Craspedi, tandem Dolabellae nupta fuit; cuius animum turbulentum sua prudentia visa fuerat temperatura (3). Divortio tamen ab eo separata fuit, pauloque post interiit; quâ morte Cicero tantâ tristitiâ afficiebatur, ut neque philosophi, neque amici, sive scripto, sive voce, illius dolorem sedare possent (4).

Itaque iam consideravimus, quantam efficaciam foeminae exseruerint in res Romanorum politicas, tempore belli Catilinarîi, ut et in Ciceronis fata, cuius tanta auctoritas apud Romanos fuit. Progrediamur deinde ad bellum Caesarem inter et Pompeium, cuius spatîo foeminae multum quoque ad civitatis conditionem contulerunt.

(1) *Ep. Cic. ad Att. X. 8.*

(2) *Ep. Cic. ad Att. XI. 17.*

(3) *Ep. Cic. ad Fam. VIII. 13.*

(4) *Plut. vita Cic. pag. 882. A.*

§ 4.
Bellum Caesaris et Pompeii.

Magnam vim in civitatem Romanam habuit I. Caesaris cum Pompeio coniunctio. Hanc autem sola effecit Iulia, Caesaris filia, Pompeio in matrimonium data.

Iulia ista pacifici erat ingenii, Pompeiumque perquam diligebat, adeo, ut tunicam Pompeii sanguine maculatam cernens, post turbas quasdam in foro exortas, statim animi deliquium pateretur (1). Haec igitur, et apud patrem Caesarem, et apud maritum Pompeium, suam efficaciam utebatur, ut pacem inter illos servaret.

Lucanus eam hac de causa sic alloquitur:

„Tu sola furentem
 „Inde virum poteras, atque hinc retinere parentem,
 „Armatasque manus excusso iungere ferro,
 „Ut generos foceris mediae iunxere Sabinae” (2).

Dum vivebat Iulia, tranquilla erat reipublicae conditio; sed vix illa morte immatura disceserat, quin subito Caesar et Pompeius an-

fam

(1) Plut. *vita Pompeii* p. 647.

(2) Lucani *Pharsal.* l. v. 115 - 118.

sam quamdam arripere studerent, ut arma in se invicem converterent.

Istâ aetate plures eiusmodi nuptiae viros in republicâ pollentes inter se iungebant: quod Cato maximopere reprehendit, intolerabile aiens, viros per foeminas ad imperia militaria, ad munera, ad auctoritatem omnino qualemcumque sese invicem evehere (1). Ipse Cato, quum Pompeius, Iulia nondum uxore ductâ, illius filias utrasque, sibi ac filio Sexto uxores peteret, ut Catonem sibi devinciret, Pompeio morem gerere noluit, etiamsi filiabus uxoriq̃ue Catonis, gloriae et auctoritatis studiosis, tales nuptiae acceptissimae viderentur (2). Quantum hoc tempore foeminarum aura captaretur ab iis, qui auctoritatem sibi in civitate quaerebant, ex I. Caesaris exemplo patet. Hic enim bellis Gallicis occupatus, aurum, argentum, reliquamque praedam Romam mittebat: his donis non tantum Magistratus complures, sed et eorum uxores sibi adiungere, simul Pompeii potentiam labefactare studens. Dein quoque e Gallicis bellis reduci, obsequii gratiâ,

vi.

(1) Plut. *vita Caes.* p. 714. App. Al. II. p. 435.

(2) Plut. *vita Pompeii*, p. 642. C.

virorum *mulierumque* ingens numerus Caesari obvius ivit (1).

Post Iuliae obitum Pompeius uxorem duxit Corneliam, Metelli Scipionis filiam, quam maximo profecutus est amore, consiliorumque participem habuit. Haec foemina formâ, ingenio, moribusque magnopere praestabat; literarum, musices, geometriae, ut et philosophiae peritiâ se commendabat (2). Bello inter Caesarem Pompeiumque flagrante, Cornelia in Lesbum abiit, ut illic pugnae eventum expectaret; rebusque feliciter a Pompeio ad Dyrrachium gestis, multi ad illam in Lesbum navigarunt, ut istius victoriae nuntium illi ferrent (3). Interim vero rerum facies magnopere mutata fuit: Pompeius in fugam se convertit. Cornelia, quae marito victori obviam ire cupiebat, fugitivum sibi appropinquantem cognovit. Hacce calamitate compertâ, Cornelia prorsus obstupuit; exanimis humum delapsa fuit; mox autem vires recollegit, ad mare se contulit, ut cum Pompeio aufugeret. Quum in Pompeii conspectum venisset, sibi fatoque suo infausto infortunii causam attribuit. Pompe-

(1) Plut. *vita Pompeii* p. 646. B.

(2) *Ibid.* p. 648. E.

(3) *Ibid.* p. 654. C.

peius mox illam sedavit, atque ad spem excitavit. Cornelia igitur, opibus suis ex urbē adductis, Pompeium iuvit, illumque navis fugientem comitata est; deinde vero, quamvis invita, sanam praebuit, ut mortem Pompeius obiret. Hic enim ad Parthos se conferre cupiebat, ut praefens periculum evitaret, opemque adversus Caesarem peteret; sed ab isto proposito Theophanes eum avertit, indignum censens, Corneliam, mulierem nobilem, ad barbaros deportare. In Aegyptum igitur tendere constituit Pompeius; ad Regem Ptolemaeum progressus est, qui, consiliis principum virorum auditis, caedem ei parabat. Cornelia eius exitum iam deplorabat, cum Pompeius ex navis sua in naviculam Aegyptiacam procedens, salutem ei precaretur. Anxia cum sociis rei eventum speculabatur, donec Pompeium ictibus virorum Aegyptiorum percussum cerneret; mox autem magno terrore confecta, ancoram navis solvit, curavit, ac fugae se mandavit (1). Hac ratione Cornelia Pompeii neci opportunitatem dedit. Nisi Cornelia Pompeium comitata fuisset, Pompeius Aegyptum non petiisset, sed ad Parthos, vel ad Iubam, Numidiae Regem se contulisset, atque ab istis opem accepisset, qua

Caes-

(3) Plutarch. *Vita Pompeii* pag. 658. - 661.

Caesarem forte superasset; alia omnino civitatis Romanae conditio extitisset.

Duabus Pompeii uxoribus, Iulia Corneliaque, consideratis, alias etiam duas foeminas attendamus, quae in Iulium Caesarem magnam vim exercuerunt, matrem eius Aureliam, uxoremque Calpurniam. Plurima sane egregia, quibus I. Caesar eluxit, praeclarae institutioni debebantur, quam illi mater Aurelia procuraverat (1). Hanc Caesar deinceps magno honore profectus fuit, eamque consiliorum consciam habuit. Caesare Pontificis Maximi munus ambiente, Aurelia, de filii salute valde sollicita fuit, eique Caesar, die instante, foras egrediens dixit: „O mater! hodie vel Pontificem Maximum, vel fugitivum me videbis (2)”. Caesaris uxorem, Pompeiam, a Clodio amatam, diligenter observabat Aurelia (3); istumque veste muliebri ad Pompeiam accedere conantem assiduam suam curam detexit (quod supra iam vidimus (4)). Sic per totam vitam egregia haecce matrona Caesaris commodo serviit, eique consiliis adstitit.

Mag.

(1) *Dialog. de Orat. Cap. 28.*

(2) *Plutarch. vita Caes. pag. 710. D.*

(3) *Ibid. pag. 711. D.*

(4) *Pag. 137.*

Magnam quoque laudem sibi vindicat Calpurnia, cuius cum Caesare nuptiae Pisonem Caesari adiunxerunt, huiusque vires auxerunt. Consiliis suis Caesarem Calpurnia iuvare solebat, quibus si parvisset, supremo vitae die mortem in senatu non obiisset. Illa enim non tantum somnio terrifico, verum aliis etiam indicijs sibi persuadebat, magnum Caesari instare periculum; ideoque Caesarem hortabatur, ne in senatum se conferret. Monitis hisce neglectis, Caesar ad senatum abiit, ibique ictibus M. Bruti, reliquorumque coniuratorum periit (1). Non possumus Caesaris caedem attendere, ac Brutum illius auctorem contemplari, quin simul foeminam praestantissimam cogitemus, quae Brutum ad istam caedem reddidit alacriorem. Porcia, Catonis filia, Marco Bruto nupta, coniurationis conscia fuit, Brutumque magnopere excitavit, ut propositum audacter exsequeretur. Bruto Caesaris interficiendi consilium secum volvente, perspicacissimam Porciam non latuit, maritum maiora quaedam fovere proposita. Ut igitur fortem Bruto se ostenderet, dignamque se praerberet, cui secreta crederentur consilia, acuto cultro ipsa sibi femur vulneravit, ac magnam inde sanguinis iacturam

pas-

(1) Plutarch. *vita Caes.* p. 738.

pasſa, Brutum exſpectavit, eumque hac ratio-
 ne allocuta fuit: „ Ego, Brute! quæ patre
 „ Catone gaudeo, non pellicum; inſtar, ad lec-
 „ ti tantum et menſæ confortium tibi nupta
 „ fui; ſed et ad proſperæ adverſæque fortunæ
 „ ſocietatem. Tuâ quidem cauſa nihil eſt,
 „ quod de nuptiis querar; ſed quidnam oblec-
 „ tamentum, aut documentum tibi e me pro-
 „ veniet, ſi neque reconditum animi crucia-
 „ tum, neque curas fidem requirentes tecum
 „ feram? Procul dubio novi, muliebrem natu-
 „ ram ſecretis ſervandis imbecillioſiorem videri;
 „ mihi vero contigit, ut Catonis ſim filia,
 „ Brutique coniux, quibus antea quidem mi-
 „ nis freta, nunc memet ipſa ad dolorem in-
 „ victam cognovi”.

His verbis auditis, perſpectoque vulnere, quo
 Porcia de ſe ipſa periculum ſuſceperat, Deos
 invocavit Brutus, ut ſucceſſus ipſi felices
 præberent, dignumque tali ſe muliere redde-
 rent maritum. Porciæ dein coniurationis
 propoſita aperuit, eiſque fortitudine incita-
 tus, Caefari necem paravit (1). Unâ conſciâ
 uxore, Brutus pugione accinctus ad ſenatum
 progrediebatur, ut propoſitum exſequeretur.
 Quid mirum? fortiffimam caeteroquin foemi-
 nam

(1) Plutarch. *vita Bruti* p. 989. 990 A.

nam hoc tempore sexus infirmitati succubuisse, et prae magnâ suâ de Bruto sollicitudine animae deliquium passam fuisse (1). Porcia deinceps consiliis suis Brutum iuvabat; cum illo, aliisque perpendebat, qualem agendi rationem Brutus et Cassius post mortem Caesaris instituerent (2). Quum dein Brutus et Cassius Italiam relinquere constituissent, ut Macedoniam Syriamque peterent, Porcia ad Veliam usque eos comitata fuit, Romam inde reditura. Appropinquante reditus tempore, pictura quaedam, quae Andromachen Hectori valedicentem referebat, Porciae lacrymas saepius expressit. Hinc Acilius quidam, Bruti amicus, Andromaches ad Hectorem verba Porciae convenientia observabat:

Ἐκτορ, ἀτὰρ σὺ μοι ἔσσι πατὴρ, καὶ πότνια μήτηρ,
Ἦδὲ κασίγνητος, σὺ δέ μοι θαλερὸς παρακοίτης (3).

Cui retulit Brutus: „ attamen Porciae se non
„ mandaturum, quod Hector Andromachae prae-
„ cipiebat:

Ἴδοντ', ἡλακᾶτην τε, καὶ ἀμφιπόλοισι κέλευσ (4).

„ Porciam enim corporis quidem indole vi-

(1) *Ibid.* pag. 991 A.

(2) Ep. ad Att. XV. 11.

(3) *Iliad* VI. v. 429, 430.

(4) *Ibid.* v. 491.

rilibus facinoribus imparem, animo viriliter pro patria pugnare" (1).

Tali laude ornatam Brutus Porciam reliquit; Athenas ipse profectus fuit; Romam illa rediit (2). Quamvis Plutarchus ex quadam Bruti epistolâ, cui ipse plenam fidem non habet, demonstrare conetur, Porciam morbo periisse (3), ab huius mulieris indole aliena non videntur, quae Valerius Maximus (4), Dio Cassius (5), Appianus Alexandrinus (6), alique de Porciae suicidio memoriae prodiderunt. His testibus, post caedem Bruti cognitam, Porcia accurate a familiaribus observabatur, ne violentas sibi manus inferret. Illa vero patris maritique exitum imitari vitaeque finem sibi ipsa imponere cupiens, ferro deficiente, prunas ardentem ore hausit, modoque isto expiravit.

Quemadmodum Porcia magnam in Brutum habuit efficaciam, ita in Bruti historia, mater eius Servilia non exiguas egit partes. Servilia ista, ante alias amicas a Caesare dilecta fuit;

qui

(1) Plutarch. *vita Bruti*. p. 994. D. E.

(2) *Ibid.* p. 994. D. E.

(3) Plutarch. *vita Bruti*. p. 1009. C. D.

(4) Valer. Max. *IV. Cap. 6. ex 5.*

(5) Dio Cass. *XLVII. pag. 238.*

(6) App. Al. *IV. pag. 669.*

qui inter varias donationes, margaritá quadam, sexagies HS. empta, praediisque amplissimis proscriptorum, illam donavit (1). Praedium Pontii Aquilae, etiam tenebat, qui Brutifocius in occidendo Caesare fuerat; unde merito Cicero inter istius temporis *υποσολοικα* referret: matrem tyrannoctoni Pontii bona possidere (2). Post Caesaris necem apud partes Caesarianas magnam sibi servabat auctoritatem, adeo ut et senatusconsulta posset immutare; Brutum autem consilio precibusque regebat (3). Quum Hirto, Ciceroni, aliisque necesse videretur, Brutum Cassiumque Italiam nondum relinquere, Servilia apud filium effecit, ut ab Italia non discederent (4). Cicero deinde Antium ad Brutum et Cassium se contulit, ibique Serviliá, Porciá, Tertullá Cassii uxore, aliisque audientibus, deliberarunt, qualem agendi rationem instituerent. Brutus et Cassius in Asiam atque Siciliam tendere volebant, in quas regiones senatus ad frumenti curationem eos emittere decreverat. Cassius in Achaïam se conferre, Brutus Romam redire cupiebat; quamvis

Ci

(1) Suetonius, *vita Caes.* Cap. 20.(2) Cicero, *Epist. ad Att.* XIV. 21.(3) *Ibid.* XV. 10.(4) Cic. *Epist. ad Att.* XV. 6.

Ciceroni ista proposita multum displicerent. Quum vero Servilia polliceretur se curaturam, ut illa frumenti curatio de senatusconsulto tolleretur, cuius ignominiam non ferebant, Ciceronis consiliis obsequi constituerunt (1). Tantam vim Servilia in filium, atque simul in universam reipublicae conditionem exferebat.

§ 5.

Bellum Mutinense.

Mortuo Caesare, Romam petiit Octavius five Octavianus, Caesaris ex fororis filia nepos, ut Caesaris haereditatem adiret, eiusque necem vindicaret. Iuvenilia ista Octaviani conamina rexit, atque adiuvit Atia, prudentissima matrona, Octaviani mater, primum C. Octavio, dein Marcio Philippo nupta. Corneliam Gracchorum, atque Aureliam, I. Caesaris matrem antea laudavimus, quae ipsae filiorum educationi praesuerunt, istaque curâ principes filios produxerunt; eandem vero laudem Atia sibi vindicat (2). Octavianus, qui quadrimus patrem amiserat, maternâ institutione praeclare informatus fuit; deinde quoque, aetate magis pro-

(1) Cic. Ep. ad Att. XV. 11.

(2) Dialog. de Orator. Cap. 28.

profectâ, e maternis consiliis summam utilitatem cepit:

Morte Iulii Caesaris compertâ, Octavianus Romam statim ire cupiebat, Caesarisque caedem vindicare; quod forte incautus peregisset, nisi Atia, vitricusque Philippus literis prudentiam ei commendasent (1). Eorum vero consiliis permotus, primum accurate de Caesaris morte cognovit, ac Romae conditionem scrutatus est, antequam aliquid conaretur. Quum deinde Romae conditionem sibi opportunam intelligeret, plurimique Caesaris amici illi se adiungerent, Romam progressus fuit; ubi denuo mater atque vitricus consiliis illi adstant, eiusque temeritate paululum sollicitarentur. Matrem iam allocutus fuit Octavianus, Achillis ad Thetidem verbis:

Λύτῃκα τεθναίνην, ἐπεὶ οὐκ ἄρ' ἔμελλον ἑταίρω
κτεινομένῳ ἐπαμῦναι (2).

Atque alia addidit, quibus ostenderet, officium Caesareae necis vindicandae sibi incumbere. Illa, hisce permota, gaudio metum deposuit, filium amplexa, solum Caesare dignum iudicavit; eumque commonuit, ut, Diis faventibus, decreta exsequeretur; simul vero pruden-

(1) App. Al. de Bell. Civ. III, pag. 532. (1)

(2) Hom. Iliad, XVIII. v. 98, 99.

dentiam ac patientiam magis, quam apertam audaciam ei commendavit (1). Octavianus maternis consiliis obsecurum se pollicitus, assidue illa observavit, istâque ratione ad tantam auctoritatem euectus fuit. Initio enim ab omni vi abstinuit; ipse M. Antonium adiit, qui Caesaris bona occupaverat, eiusque vindicem se praebere studebat; iniurias ab Antonio acceptas patienter tulit. Deinde sensim sensimque auctoritatem sibi quaesivit, belloque Mutinensi, cuius Antonius adversus D. Brutum fuerat auctor, senatui se addixit, istiusque causam contra Antonium defendit, ut huncce adversarium opprimeret. Mox isto voto potitus, consulatum a senatu vi armatâ sibi extorsit; cum Antonio Lepidoque foedus iniit ad Caesaris inimicos extirpandos, atque cum iis Triumviratum constituit, quo atrocissima quaeque in civitate Romana peracta fuerunt. Non omnia vero triumvirorum proposita successus habuerunt prosperos; foeminae maxime eos inhibuerunt. Triumviri omnes Caesaris adversarios proscribent; sed plurimae fuerunt uxores, sorores, aliaeque mulieres, quae maritorum, fratrum, aliorumque vitam servarunt ad laetiora Roma-

(1) App. Al. de Bell. Civ. III. pag. 533, 534.

norum tempora, quibus iidem ad magistratus ur-
 banos pervenerunt, exercitibusque praepositi vic-
 torias reportarunt (1). Acilium, omni mundo suo
 muliebri militibus prolato, horum militum ope
 servavit uxor fidissima (2). Apuleius, quia
 uxor comitabatur, fugae suspicionem evitavit.
 Reginus ab uxore occultus fuit, donec tempus
 fugae opportunum adesset. Coponii uxor, hac-
 tenus pudica, prostratâ apud Antonium pudici-
 tiâ, vitam marito servare constituit (3). Thuria
 maritum suum Q. Lucretium, qui deinde ad con-
 sulatum eVectus fuit, inter cameram et tectum
 cubiculi, unâ consciâ ancillâ, abdidit, eumque
 hac ratione, ipsâ periculum sibi non verita, tu-
 tum praestitit (4). Plura huiusmodi foeminarum
 memorantur exempla, quae curâ suâ et audaciâ
 proscriptos servarunt, magnamque vim in civi-
 tatis Romanae conditionem habuerunt.

Aliâ etiam opportunitate, foeminae Trium-
 virorum conaminibus fortiter se opposuerunt.
 Quum proscriptorum praedia vilius venderentur,
 quam Triumvirorum cupiditas expectaverat,
 novam viam ingredi illi constituerunt, ut num-
 mos

(1) App. Al. IV. pag. 598.

(2) Ibid. pag. 611.

(3) Ibid. IV. pag. 612.

(4) Val. Max. VI. Cap. 7. ex. 2.

mos sibi colligerent, bellumque gerere possent. Mulieres mille et quadringentas ditiores designarunt, quas cogere studebant, ut bona sua profiterentur, ac singulae tantum ad belli apparatus tribuerent, quantum Triumviris placuisset. Mulieres illae hancce iniuriam aegerrime ferentes, viri alicuius patrocinium frustra quaesiverunt; Triumvirorum cognatas adierunt, sed a Fulvia Antonii uxore repulsae fuerunt. Ipsae igitur suam causam agere constituerunt; Hortensiam, celeberrimi Oratoris Hortensii filiam, sibi ducem praeposuerunt; in forum usque ad Triumvirorum tribunal se contulerunt, ibique hunc in modum intrepide Triumviros allocuta fuit Hortensia:

„ Quod nos decebat, opis vestrae egentes,
 „ ad cognatas vestras confugimus; quod vero
 „ non decebat a Fulvia passae, ab ea coactae
 „ fuimus ut unâ forum peteremus. Vos nobis
 „ iam ademistis parentes, filios, maritos, fra-
 „ tres, crimen illis imponentes, quod laesi sitis
 „ ab iis: si etiam opes nobis auferatis, ad ea
 „ nos adigetis, quae nec genus nostrum decent,
 „ nec mores, nec sexum muliebrem; si quidem
 „ a nobis, prout a viris iniuriam vos passos
 „ dicatis, nos etiam ut illos proscribite: quod
 „ si mulieres neminem vestrum hostem iudica-
 „ verimus, neque cuiusquam aedes diruerimus,

„ aut

„ aut exercitum corruerimus, aut aliquena
 „ coëgerimus, ut magistratum honoremve al-
 „ teri concederet; cur poenarum participes su-
 „ mus, quae ab iniuria alienae fuimus? Cur
 „ tributis gravamur, quae nec de magistratibus,
 „ nec de dignitatibus, nec de praefecturis con-
 „ tendimus, nec de republicâ administrandâ, de
 „ quâ vos tantopere pugnatis. An, quia bel-
 „ lum instare dicitis? at quando defuerunt bel-
 „ la? et quando tributalia mulieribus petita
 „ sunt, quae inter homines ipsarum naturâ, ab
 „ omnibus sunt immunes? Matres nostrae ali-
 „ quando supra istam naturam tributa tulerunt;
 „ quum totum imperium, ipsaque urbs peri-
 „ culo versaretur, Poenis prementibus: tunc
 „ etiam ultro contulerunt tributa, idque non ex
 „ agris, aut villis, aut pecuniâ dotali, aut ac-
 „ dibus, sine quibus ingenue non vivendum est,
 „ sed ex solo mundo muliebri, neque ad cer-
 „ tum censum, neque propositis indici prae-
 „ miis, neque ob vim ac necessitatem, sed
 „ quantum ipsis placuerit. Quid autem nunc
 „ imperio vel patriae timetis? Oriatur: cum
 „ Gallis Parthisve bellum, matribus ad patriae
 „ salutem non deteriores erimus: ad bella vero
 „ civilia, neque tributa dabimus, neque opem
 „ vobis feremus inter vosmet dimicantibus.
 „ Neque enim Caesari Pompeiove tributa tu-
 „ „ li-

limitis; neque Marius, neque Cinna eo nos
coëgit; neque Sylla patriae oppresfor. Vos
autem rempublicam constituere profite-
mini.

Dolendum profecto, Hortensiae orationem non
nisi Graece nobis apud Appianum exstare, eam-
que non integram ad nos pervenisse. Qualicum-
que vero ratione nobis innotuerit, satis inde in-
telligimus, quantâ fortitudine, quantâque fa-
cundiâ, Hortensia illa Triumviris ea exposue-
rit, quae viri illis palam facere non audebant.
Quis miretur, Triumviros molestissime Hor-
tensiae verba tulisse, ac iussisse, ut mulieres a
tribunali submoverentur? Adstantis multitudinis
clamor Triumvirorum apparitores cohibuit,
quorum minus illud mandatum exsequerentur.
Triumviri coëcti fuerunt, ut in crastinum diem
rem differrent, ac dein mille et quadringentarum
mulierum loco, quadringentis tantum ditissimis
praescripserunt, ut tributum ipsis conferrent (1).
Sic foeminae, dum viri triumviris morem ge-
rerent, eosque adularentur, illis resistere aude-
bant; illorum conamina avertebant, ac mag-
nam efficaciam in res publicas exercebant.

(1) App. Al. IV. pag. 608, 609. Val. Max. VIII. C. 3. ex. 3.

§ 6.

Bellum Perusinum.

Varias consideravimus foeminas Romanas, quae per filios, maritos, aliosque multa efficerent, quae civitatis Romanae conditionem, sive immutarent, sive confirmarent: iam vero ad foeminam accedimus, quae per se ipsa plurima peregit.

Accedimus ad *Fulviam*, *M. Antonii* uxorem. Haec mulier, ut ait *Plutarchus*, non lanificium vel domestica negotia curabat, neque virum privatum regere cupiebat: unice studebat ἀρχοντος ἀρχειν, καὶ στρατηγοῦντος στρατηγεῖν (1). Primum *Clodio*, quem *Milo* trucidavit, dein *Curioni*, qui cum legionibus a *Inba* in *Africa* deletus fuit, tandem *M. Antonio* nupsit; variis iam ante opportunitatibus, rebus politicis se immiscuerat, genioque suo indulserat, ac proscriptionis tempore, quam modo memoravimus, atrocissime faevierat. *Ciceronis* caput, ad ipsam allatum, omni contumeliâ affectit, ut mortuum etiam puniret, qui et *Clodio* et *Antonio* inimicissimus fuerat (2). *Rufus* quidam

Ful-

(1) *Plut. vita Antonii pag. 920.*

(2) *Dio Cass. XCVIII. pag. 3.*

Fulviae pridem aedes suas, ei opportunas, vendere noluerat; tunc vero, quamvis illas ei concessisset, proscripſus fuit. Huius caput ad Antonium ac dein ad Fulviam adductum fuit, quod illa ante istas aedes exponi iussit, ut cuique innotesceret, quam ob causam Rufus inter proscriptos relatus fuisset (1). Pari ratione multos morte affecit Fulvia, Antonio nunquam cognitos. Maxime vero conspicua facta fuit bello Perusino, cuius ipsam auctorem cernimus. Postquam Antonius atque Octavianus ad Philippos Brutum Cassiumque devicerant, suam auctoritatem firmaverant, atque imperium inter se dividerant, Antonius in Orientem se contulit, ibique amoribus Cleopatrae corruptus, inertem et lascivam vivendi rationem instituit. Cum illa Alexandriae turpiter tempus trivit. Interea L. Antonius, Triumviri frater, et P. Servilius Vatia Isauricus Romae consulari munere fungebantur, sed re verâ Fulvia Romanam civitatem regebat. Illa enim, cuius filia Clodia Octaviano in matrimonium data fuerat, tamquam Octaviani socrus, atque Antonii uxor, Lepido ob ignaviam nihili habito, summâ auctoritate pollebat. Neque populus, neque Senatus aliquid statuebat, nisi Fulviâ proban-

(1) App. Al. IV. pag. 606.

bante. Quam L. Antonius triumphum agere cuperet de quibusdam Alpum incolis devictis, assequi illud votum non potuit, quamdiu Fulvia ei resisteret; Fulviam vero deprecatus, istaque annuente, triumphum impetravit. Sic specie quidem Antonius de victoriâ, quam prae se ferret, triumphum egit, sed re verâ Fulvia honore afficiebatur et triumphabat; praestat enim triumphandi facultatem alicui concedere, quam istâ facultate ab alio acceptâ, triumphum agere (1):

Dum Fulvia Romae tantam exerebat auctoritatem, Romam rediit Octavianus, quem primum sibi devincire conata fuit; deinde bello opprimere studuit, ut iniuriam, ab Octaviano acceptam, vindicaret, ac simul Marcum Antonium Romam revocaret, eumque a Cleopatrae amoribus averteret. Octavianus agrorum divisionem instituere cupiebat inter suos ac Marci Antonii milites, quemadmodum antea cum isto pactus fuerat. Fulvia contra contendebat: sibi Lucioque agros Marci militibus esse dividendos; istaque ratione controversiam cum Octaviano ordiebatur. Quum vero Octavianus agrorum dominos, quos militibus concedere statuerat, plurimum exacerbasset, Ful-

(1) Dio Cass. XLVIII. pag. 240. (via

via et Lucius hisce se adiunxerunt; horum causam adversus Octavianum susceperunt, militibus interim ostendentes, agrorum divisione non opus esse, sed hostium bona optime illis concedi posse. Hisce Fulviae Lucique conaminibus Octavianus in angustias adeo adductus fuit, ut pacem cum illis componere studeret. Illi vero laeto successu freti, Octavianum non audiverunt, sed bellum adversus eum instruxerunt (1). Fulvia Praenestem occupavit, senatores et equites sibi adiunxit, cum istis consilia inivit, edicta proposuit, gladio se accinxit, militibus insignia dedit, concionem saepius inter istos habuit, viriliter omnia perégit (2). Sed belli eventus Fulviam sefellit; post varias contentiones et excursiones, (quas hic exponere longum foret) Octavianus Lucium Perusio continuit; post gravem obsidionem, urbem fame conflictam cepit, Lucium devicit, Fulviam coëgit, ut fugâ sibi liberisque consuleret. Ad maritum se illa contulit, eique Athenis obviam venit (3). Marcus Antonius autem Fulviam tanquam belli Perusini auctorem in-

(1) Dio Casf. XLVIII. pag. 241, 242.

(2) *Ibid.* pag. 243.

(3) App. Al. V. pag. 701.

crepabat; illamque deinde, Sicyonē aegrotantem, non curabat. Ambitiosissima mulier aegerime istas querelas tulit; prae moerore ipsa sibi mortem accivisse creditur. (1). Hae morte causa sublata fuit, quae bello Brundusino, inter Octavianum atque Marcum Antonium, originem dederat, ac brevi post pacem illi inter se composuerunt. (2).

Sic Fulviam contemplati sumus; quae tantas turbas in civitate Romana excitaverat, quae belli Perusini ipsa exstiterat auctor, istoque bellum Brundusinum pepererat. Nunc vero ad alias foeminas progredimur, quarum efficacia in res Romanorum politicas bella non excitavit, sed pacem atque concordiam peperit. Considerandae nobis restant Julia, Marci Antonii mater, et Octavia viri eiusdem uxor, Octaviani soror.

Julia, praestantissima mulier, Antonio Cretico nupta fuerat, qui nimia liberalitate facile abreptus, acerrime ab uxore observabatur, ne rem familiarem corrumperet. Quum aliquando scyphum argenteum amico egenti clanculum dedisset Antonius, statim Julia aedes perlustravit, omnes de isto scypho inquisivit, donec

ille

(1) App. Al. V. pag. 706.

(2) Plutarch. vita Ant. pag. 929.

ille ὁρῶν χαλεπαίνουσαν τὴν γυναῖκα, rem confiteretur, uxorisque consensum precaretur. Post huius Antonii obitum, Iuliam uxorem duxit Cornelius Lentulus, quem Cicero inter Catilinae coniuratos deprehensum morte damnavit (1). Filium M. Antonium summâ curâ educavit Iulia, ac per totam vitam magnam vim in illum exseruit. Tempore proscriptionis L. Antonium, triumviri avunculum, cuius necem Octavianus postulaverat, aedibus suis servavit. Centuriones eam diu reveriti fuerant, tandem vero eius aedes intrare constituerunt, ut Luceium inde protraherent. Isto proposito cognito, Iulia in forum se contulit, Triumvirorum tribunal adiit, ipsa se indicavit, quae Luceium receperat, quae poenam eandem meruerat. Antonius illam reprehendit, quae optimam sororem magis quam probam matrem se praestitisset; at tamen morem illi gesit, avunculum servavit (2).

Bello Perusino flagrante, Iulia Romam reliquit, ad Sextum Pompeium in Siciliam confugit, qui amicissime illam excepit, eamque emisit, ut filium M. Antonium cum ipso con-

(1) Plut. *vita Ant.* pag. 916. A. B.

(2) App. Al. IV. pag. 611.

Dio. Cass. XLVII. pag. 221.

ciliaret (1). Sed maior Iuliae fuit efficacia in Octaviano cum filio M. Antonio coniungendo.

Post Fulviae obitum optima oriebatur opportunitas, qua Octavianus cum Antonio pacem denuo componeret. Utrique confoederationem cupiebant, ipsi vero ad illam primum accedere verebantur. Cocceius igitur, utriusque amicus ad Iuliam se convertit, cuius intercessione ad concordiam reduci posse videbantur. Neque spem Cocceii fefellit eventus, Iulia precibus consiliisque suis ab Antonio impetravit, ut amicitiam cum Octaviano iungeret (1).

Hanc amicitiam diu custodivit Octavia, Octaviani soror, isto tempore M. Antonio in matrimonium data. Quum post Antonii de Parthis victoriam, inter fratrem atque maritum similtas quaedam exorta esset, (cuius causam veteres non accurate tradiderunt) Octavia prohibuit, quo minus ista in bellum transfret. Antonius trecentarum navium classem in Italiam retenderat, ac Tarentum appulerat. Inde Octavia, quae maritum e Graecia comitata fuerat, ad Octavianum se contulit, in itinere ei occurrit, ab illo impetravit, ut pacem cum Antonio servaret. Fratrem orabat, ne sineret ipsam ex muliere omni-

(1) App. Al. V. pag. 708.

nium fortunatissimâ, miserrimam fieri. „ Nunc
 „ enim”, ait, „ omnes homines me adspiciunt
 „ duorum Imperatorum, huius uxorem, illius
 „ sororem. Quodsi deteriora consilia prævalu-
 „ erint, et bellum existerit, utri vestrum victo-
 „ ria an clades obtingat, incertum est, mea
 „ vero fors utrimque misera erit”.

Octaviae precibus non restitit Octavianus, pa-
 catus Tarentum ad Antonium accessit, sororis
 causâ prior ab Antonio convivio exceptus fuit.
 Deinde pactum inierunt, ut Antonio duae legi-
 ones ad Parthicum bellum ab Octaviano conce-
 derentur; hic autem naves rostratas centum ab
 illo acciperet. Octavia insuper ab Antonio vi-
 ginti myoparones Octaviano obtinuit, a fratre
 mille milites marito pacta fuit (1). Exinviâ hac
 uxore indignum prorsus se præstitit Antonius.
 Post istam cum Octaviano conventionem, Anto-
 nius Octaviam liberosque suos illi commendavit;
 ipse in Asiam se contulit, ac denuo Cleopatrae
 amoribus detentus Octaviam neglexit. Quum
 ad maritum navigare constituisset Octavia, at-
 que Athenas venisset, literis ei mandavit Anto-
 nius, ut illic præstolaretur. Attulerat autem
 Antonio vestes permultas militares, plurima iu-
 men-

(1) Plut. *vita Ant.* p. 931. 932. A.

App. Al. V. pag. 726.

menta, pecuniam, dona ducibus amicisque tribuenda, milites praeterea bis mille dilectos; idque Nigri cuiusdam ope Antonio significavit.

His competitis, maximopere verebatur Cleopatra, ne Antonius Octaviae sese traderet, ipsamque desereret. Omni ope nisa fuit, ut ab uxore illum averteret; idque tanto successu perfecit, ut Octavia contemptus impatiens Athenas reliquerit, ac Romam redierit.

Domum reversa, Octavianum facillime permovere potuisset, ut injuriam sorori illatam vindicaret, et arma adversus Antonium susciperet. Octavia vero vindictam non spiravit; fratrem oravit, ut rebus suis non moveretur, nisi alia de causa Antonium bello petere constituisset. Antonii aedes, prout antea, inhabitavit, eiusque liberos ex Fulvia natos praecclare educavit. Amicis Antonii, honores aut munera sibi cupientibus, ab Octaviano impetravit quae postulassent. Istâ ratione effecit, ut ipsam honore atque amore omnes prosequerentur; ac maxime Antonium contemnerent, qui talem foeminam Cleopatrae postponeret (1). Ille vero magis magisque Cleopatrae subiectus fuit, ac tandem egregiam Octaviam repudiavit, quae id imprimis dolebat,

(1) Plut. *vita Ant.* p. 940. 941. A. 19 C)

belli intestini causam ipsam fieri invitam (1). Dirupto enim vinculo, quod Octavia inter maritum et fratrem servaverat, Octavianus Antonium atque Cleopatram bello petiit, tandem ad Actium eos devicit, bellis civilibus finem imposuit, Imperatoriam dignitatem adeptus est, solus Romanam civitatem gubernavit.

Itaque iam ad finem perduximus, quae de foeminis Romanis, bellorum civilium temporibus, disquirere cupieramus. Bella civilia maxime insignia notavimus, ac tempora proxime cum istis coniuncta percurramus, ut foeminas depingeremus, quae his temporibus in res Romanorum politicas vim et efficaciam habuerunt. Post talem disquisitionem cuique facile patebit foeminas apud Romanos, in rebus eorum politicis, isto spatio maximas egisse partes.

Foemina primam bellis civilibus ansam dedit. Foemina Marium servavit, qui tantas deinde turbas in civitate Romana excitavit. Foemina Syllae consilia rexit. Foeminae Catilinariam coniurationem pepererunt, dein detexerunt, tandem everterunt. Foemina Pompeium cum Caesare coniunxit. Foemina necando Pompeio ansam dedit. Foemina Bruti conamina mutavit. Foemina Octavianum instruxit.

Sed

(1) Plut. *vita Ant.* pag. 942. C. D. 190

Sed quid omnia ista repetam, quae ex superioribus innotuerunt? Nulla fere magna facinora, nullae fere rerum conversiones isto spatio nobis occurrunt, quorum foeminae magis minusve participes non fuerunt. Si foeminae apud Romanos rebus politicis se non immiscuisent; si euris domesticis unice intentae reliqua omnia viris penitus reliquissent, alia prorsus civitatis Romanae facies fuisset; aliam prorsus Romanorum cognovissemus historiam.

Huc usque ad istas foeminas Romanas unice attendimus, quae bellorum civilium temporibus viguerunt; iam vero ad alias ducimur, quarum permultae, summam quoque in res Romanorum politicas efficaciam exseruerunt. Restat enim, ut nostrae disquisitioni foeminarum Romanarum characterismum adiiciamus.

PRO A. R. S. A. L. T. E. R. A.

FOEMINARUM ROMANARUM
CHARACTERISMUS.

U niversam Romanorum historiam contemplantibus, difficile videatur foeminarum Romanarum characterismum accurate conficere. Variis enim Romanorum aetatibus varias admodum apud eos se praestiterunt foeminae. Quotopere, exempli causa, distant inter se Lucretia et Messalina! Cloelia, et Poppaea Sabina! Veturia Coriolani et Agrippina Neronis mater! Quantum interest inter prima Romanorum tempora, quibus portentum crederetur, si foemina causam suam in foro ipsa egisset (1), et Hortensiae aetatem! Quotopere inter se differunt priora Romanorum saecula, quibus, ad Tarquinium usque Superbum, nullae mulierum rixae innotuerunt, nisi Thaleae cuiusdam, Pinario nuptae cum Gegania socru litigantis (2), et belli Catilinarium spatium! Quan-

10.

(1) Plut. *vita Numae* p. 76.

(2) *Ibid.*

topere discrepant antiquae Romanorum mulieres, quibus vini usus interdicebatur (1), quibus, ad annum U. C. 230, divortia ignota fuerunt (2), a foeminis istis, in quas Iuvenalis adeo invectus fuit! (3) Veruntamen, licet earum mores variis temporibus admodum varii fuerint, nonnulla in iis omnibus insignia apparent, quae Romanarum foeminarum indolem constituent. Neque etiam ad istam indolem cognoscendam, necesse erit, ut quaslibet foeminas attendamus, quae inde a Romuli usque ad Iustini temporibus exstiterunt, nobisque innotuerunt. Prout in genere indoles Romana ex iis saeculis maxime cognoscitur, quibus ad vigorem suum pervenerunt Romani; ita et foeminarum Romanarum ingenium ex isto spatio optime intelligitur.

Nos igitur ad earum characterismum conficiendum plurima adducemus exempla foeminarum, ex istis temporibus, quibus maxime viguerunt Romani, paucissima vero ex Regum saeculis, vel ex Imperatorum aetate. Foeminae Romanae nondum pervenerant ad veram foeminae ma-

(1) Val. M. I. Cap. I. § 5.

(2) Plut. vita Numae p. 76.

Val. M. II. Cap. I. ex. 4. qui annum U. C. 520. tradit.

(3) Iuvenal. Sat. VI.

maturitatem. Prouti genus humanum sensim sensimque ad perfectionem tendit, suoque progressu cuiuslibet hominis progressum ad maturitatem refert; sic etiam foeminae apud varias gentes, varias cuiuslibet foeminae aetates exhibent. Gens Romana ad maturitatem istam maiores fecerat progressus, quam varii Orientis atque Graeciae populi. Sed multa adhuc in illa desiderabantur, quibus Germanicae gentes adeo praestiterunt. In foeminis Romanis in genere ea nondum cernebatur humanitas; nondum aderat sensus ille nobilior, quibus foeminae vere Germanicae excellunt. Vigebat in foeminis Romanis summa *fortitudo*; sed in audaciam subinde illa et ferociam vertebatur. Flagrabant in eorum animis *honoris gloriaeque studia*; sed coniuncta haec fere erant cum pari ambitione et dominandi cupiditate. Singula exemplis quibusdam illustremus.

I. Primum fortitudinis documentum praebent mulieres istae *Sabinae*, omnium Romanarum matres. Bellicum strepitum non timentes in medias acies prouunt; ab altera parte maritos, ab altera patres precantur, ut bello finem imponant, eaque fortitudine ad pacem utroque coniungunt (1). *Cloelia*, *Valeria Poplicolae* filia,

(1) Plut. vit. Rom. p. 29. Liv. l. Cap. 13.

filia, sociaeque caeterae, Porfennae obsides datae, intrepidae custodes trans mare effugiunt (1). Veturia, Coriolani mater, Volumentia, eius uxor, Valeria Poplicolae soror, plurimaeque nobilissimae matronae urbem ipsae egrediuntur, ad hostem Coriolanum se conferunt, eumque precibus et consiliis permovent, ut pacem cum Romanis componat (2). Maxime etiam foeminarum Romanarum forsitudo atque constantia sese exseruerunt, quum legis Oppiae abrogationem peterent. Matronae nullâ nec auctoritate, nec verecundiâ, nec imperio virorum, contineri limine poterant; omnes vias urbis, aditusque in foro obsidebant; viros ad forum descendentes rogabant, ut Oppiam legem abrogarent, qua mulierum luxus nimis coërceretur. Undique mulieres confluebant, ut istud votum assequerentur, Consules, Praetores, aliosque Magistratus adibant, et rogare audebant. Quum M. Porcius Cato, Consul alter, vehementer mulierum insolentiam increpasset; ac L. Valerius, Tribunus plebis pro derogandâ lege Oppia disseruisset, postero die plures etiam foeminae in publicum prodierunt; istorum tribunorum ianuas obsederunt, qui ipsis mo-

rem

(1) Plut. vit. Poplic. p. 107.

(2) Plut. vit. Coriolani p. 229. 230.

rem gerere nonlebant; nec ante abstiterunt, quam abrogata esset lex perodiosa (1). Vidimus intrepidam istam Semproniam, quae, nec populi strepitu, nec magistratuum minis constantiam remittebat; Terentiam, Tulliamque, quas Cicero fortiores noverat, quam quemquam virum (2); Porciam, quae ipsa sibi femur vulnerabat, ut fortitudinis suae periculum faceret; quae mortem atrocissimam sponte adibat. Observavimus Apuleii uxorem, ac Thuriam, Lucretio nuptam, quae sua virtute maritos servarunt. Eadem constantia Sulpicia matris custodiam effugit; ad Lentulum, maritum se contulit, fugaeque comitem illi se praestitit (3). Animadvertimus ad Hortensiam, caeterasque matronas Romanas, quae ipsae Triumvirorum tribunal adierunt, causamque suam optime defenderunt. Pari constantiam Amaesia Sentia, et Afrania, Licinii Buccionis senatoris uxor, ipsae causas suas coram Praetore peregerunt.

(1) Liv. XXXIV. Cap. 1 — 8.

(2) Cic. Ep. ad Terent. 7.

(3) App. Al. IV. pag. 612.

Val. M. VI. Cap. 7. ex. 8.

II. Eadem vero foeminarum Romanarum fortitudo in ferociam, atrocitatem et crudelitatem saepe numero vertebatur. Abhorremus Tulliam, Servii Tullii filiam, quae sororem, mariti fratrem, tandem patrem necandos curavit, ut ipsa sibi Tarquinioque Superbo regiam acquireret auctoritatem; quae per patris corpus carpentum agere iussit, ut genio atroci indulgeret (1).

Stupemus ad Livii testimonium, (quod ipse falsum volebat) eiusdem anni spatio centum et quinquaginta matronas veneficas Romae deprehensas fuisse (2). Terremur detectis istis Bacchanalibus, quibus discrimen omne pudoris extinguebatur; quibus falsi testes, falsa signa ac testimonia, venena, intestinaeque caedes parabantur; quibus illi necabantur, qui scelerum participes esse nollent; quibus Duronia Aebutium filium corrumpere studebat; magis autem eo terremur, quod foeminae hisce festis maximas egerint partes (3).

Horrorem nobis iniicit Pomponia, Quinto Ciceronis fratri nupta, dirissimo supplicio Philologum afficiens, qui occultum Ciceronem per-

eue-

(1) Liv. I. Cap. 46-48.

(2) Liv. VIII. Cap. 18.

(3) Liv. XXXIX. Cap. 8-14.

cusforibus indicaverat (1); nec minus Fulvia, atrocissima illa, mortuo Ciceroni linguam evellens, quod supra attigimus.

Odio incendimur in Salassii, Septimiique uxores, quae adversariis ipsae maritos produnt (2); alias quam plures ob eandem atrocitatem damnamus, quas omnes hic memorare necesse non erit.

III. Ad alia enim progredimur, quae foeminarum Romanarum indolem magis exornant. Foeminae Romanae summa gloriae cupiditate, maximo honoris studio conspicuae fuerunt. Quid magis eo adegit Lucretiam, ut violentas sibi manus inferret, quam summa honoris cupido? Amisam pudicitiam, mulieri nihil salvi esse statuebat; ideoque vitae finem sibi ipsa imposuit (3). Summus ad gloriam ardor elucet in fororibus utrisque Fabiis; quarum natu minor aegerrime tulit sororem maximo haberi honore, propter maritum patricium, eumque militem Tribunum; ipsam vero, quippe viro plebeio nuptam, huius honoris expertem esse. Patri dolorem significavit, istoque modo perfecit, ut propediem Plebeii istos

ma-

(1) Plut. vit. Cic. p. 886.

(2) App. Al. Lib. IV. pag. 602, 603.

(3) Liv. l. Cap. 58.

magistratus capeserent, quos antea Patricii sibi vindicaverant (1). Eandem laudis aviditatem optime demonstrat certamen in sacello Pudicitiae patriciae, cuius Virginia auctor fuit. Virginiam ab isto sacello arcuerant matronae patriciae, quod e Patribus tenuisset. Illa vero Pudicitiae plebeiae aram sacrauit, mulieresque plebeias hortata est, ut sanctiores, etiam et castiores istam colerent; atque hoc modo praestantissimam aemulationem inter ordinis utriusque foeminas instituit (2).

Varias foeminas eodem stimulo ductas antea contemplati fuimus; Corneliam, Gracchorum matrem, quae per filios maximas sibi laudes quaerebat; Antistiam, Claudii uxorem, quae Tiberii Gracchi affinitatem vehementer cupiebat; Valeriam, quae Syllae matrimonium summo studio petebat; Catonis filias atque sorores, quae Pompeii Magni consortium *ὑπεργάπησαν* (3).

IV. Istud vero honoris studium coniunctum fere sibi habebat magnam dominandi cupidinem, summum ad auctoritatem ardorem. M. ille Porcius Cato, optime foeminas sui temporis nove-

rat,

(1) Liv. VI. Cap. 34.

(2) Liv. X. Cap. 23.

(3) Plut. vit. Catonis. Min. p. 773.

rat, tamquam honoris avidissimas, ac dominandi cupidissimas; optime principia tenebat, quibus nitebatur magna illa seditio de lege Oppiâ abrogandâ. Mulieres veram illius causam ita exponentes inducit: „ Ut auro et purpurâ fulgeamus; ut carpentis, festis profestisque diebus, velut triumphantes de lege victâ et abrogatâ, et captis, et ereptis suffragiis vestris, per urbem vectemur: ne ullus modus sumptibus nec luxuriâe sit.” (1). Viros Romanos hunc in modum increpat: „ Si in suâ quisque nostrum matrefamilias, Quirites! ius et maiestatem viri retinere instituisset, minus cum universis foeminis negotii haberemus. Nunc domi victa libertas nostra, impotentia muliebri, hic quoque in foro obteritur et calcatur: et quia singulas sustinere non potuimus, universas horremus.” (2).

Plutarchus eiusdem Catonis nobis servavit effatum, initio nostrae disquisitionis notatum, quo *γυναικοκρατία* maxime increpavit (3).

„ Omnes homines, ait, mulieribus imperant; gens nostra omnibus hominibus; nobis vero mulieres.” Ex variis hisce sententiis patet,

Ca-

(1) Liv. XXXIV. Cap. 3.

(2) Ibid. Cap. 2.

(3) Plutarch. vita P. Catonis p. 340. B.

Catonem, acutissimum illum iudicem, et gloriae, et auctoritatis cupidinem in foeminis Romanis observasse. Post aliquot saecula, pari modo Severus Caecina, quum censuisset, ne quem magistratum, cui provincia obvenisset, uxor comitaretur, foeminas Romanas vocavit: „ non imbecillum tantum et imparem laboribus sexum, sed, si licentia adsit, saevum, ambitiosum, potestatis avidum.” addidit etiam: „ Vinculis exsolutis, foeminae domos, fora iam et exercitus regerent.” (1). Sed viro- rum placitis non tantum insistamus, ipsas foeminas Romanas denuo attendamus, ut domi- nandi cupidissimas illas cernamus. Si plures Romanorum epistolae ad familiares nobis super- essent; si domestica Romanorum vita accu- ratius nobis exposita fuisset, plures procul du- bio foeminae nobis innotuissent, isti Pompo- niae similes, quae ex Ciceronis ad Atticum litteris, domesticae auctoritatis avidissima cog- noscitur. P o m p o n i a, Attici soror, Quinto Ciceronis fratri nupta, maritum maximâ acer- bitate vexabat; nisi ipsa omnium rerum domes- ticarum conscia fieret, hospitam se aiebat; ipsa omnia curare cupiebat, caeteroquin, neque ad mensam accedere, neque cum Quinto dormire

(1) Tacit. Ann. III. Cap. 133. (2)

volebat (1). Terentiae, Iuliaeque Antonii matris, domesticam auctoritatem notavimus, ac multa alia istius dominandi cupidinis indicia vidimus. Matres in genere apud Romanos in filios magnam vim exerebant. Pauca offendimus patrum Romanorum exempla, qui a filiis, auctoritate pollentibus, aliquid impetraverunt; plures autem innotescunt matres, quae filios, summis muneribus conspicuos, suis praeceptis regebant. Cognovimus Veturiam, Coriolani matrem, Corneliam Gracchorum, Aureliam Caesaris, Serviliam Bruti, Atiam Augusti, Iuliam Antonii, aliasque, quae per totam fere vitam filios rexerunt, atque per illos dominandi studium exseruerunt. Inde etiam Romani Muciam, Sexti Pompeii matrem, adibant; ab eâ postulantès, ut filium cum Octaviano et Antonio conciliaret (2). Summâ dominandi cupidine cernitur quoque Livia, Octaviani uxor, quae, isto regnante, plurimum polluerat, eiusque consilia rexerat (3). Postquam vero ad imperium pervenisset Tiberius, Liviae filius, Livia omnia agebat, quasi ipsa imperio praeesset; maiorem sibi, quam filio, potesta-

(1) *Ep. ad Att. V. 1.*

(2) *App. Al. V. pag. 712.*

(3) *Dio Cas. LV. pag. 79, 80.*

tem vindicabat, quia filium ad imperium evexerat (1). Pari indole cernuntur utraeque istae Agrippinae, Germanici et Claudii uxores, aliaeque istius aetatis mulieres notissimae.

Caeterum a poëtis maxime exagitari solet haec Romanarum mulierum dominandi cupiditas. Cernimus Cynthia[m] illam, quam Propertius celebravit, quum amicum inter alias puellas convivantemprehendisset, summâ audaciâ istas expellentem, ipsumque verberantem:

„ Cynthia gaudet in exuviis, victrixque recarrit,

„ Et mea perversa sauciat ora manu:

„ Imponitque notam collo, morfuque cruentat:

„ Praecipue oculos, qui meruere, ferit.

„ Indixit leges. Respondi, Ego legibus utar.

„ Riserat imperio facta superba dato (2).

Ovidius maxime amatoribus commendat, ut amatis puellis opportunitates praebeant, quibus ambitionem et dominandi cupidinem exerant.

„ Libertas alicui fuerit promissa tuorum;

„ Hanc vamen a domina fac petat ille tua.

„ Si poenam servo, si vincula saeva remittis;

„ Quod facturus eras, debeat illa tibi.

„ Utâ

(1) Dio Cass. LVII. pag. 417.

(2) Propert. IV. El. 8. v. 63-66, 81. 82.

„ *Utilitatis tua sit: titulus donetur amicis.* ”

„ *Perde nihil: partes illa potentis agat* (1). ”

Puellae apud varios hosce poëtas semper occurrunt, tamquam dominae, quibus amatores submituntur. Audiamus Tibullum (2):

„ *Hic mihi servitium video, dominamque paratam,*

„ *Iam mihi libertas illa paterna, vale.* ”

Eadem ratione plurimis locis foeminae proponuntur, quibus hancce disquisitionem nimium producere non licet. Sufficiat nobis historicis maxime documentis declarasse, quibus potissimum virtutibus, quibus item vitiis insignes fuerint foeminae Romanae.

Plurima profecto huic disquisitioni defutura veremur, quae Iudices clarissimi atque perspicacissimi in illa desideraverant. Attamen iis illam exhibere constituimus, fore sperantes, ut, quamvis vires defuerint, nihilominus sit laudanda voluntas.

(1) Ovid. *Art. Am.* II. v. 289 — 294.

(2) Tibull. II. *El.* 4. v. 1. 2.

NICOLAI THOLEN,

IN ATHENAEO FRANEQUERANO

MEDICINAE STUDIOSI

R E S P O N S I O,

A D

QUAESTIONEM HISTORICAM,

AB ORDINE PHILOSOPHIAE THEORETICAE

ET LITERARUM HUMANIORUM,

IN ACADEMIA RHENO-TRAIECTINA,

P R O P O S I T A M,

„ *Quam vim habuerunt apud Romanos foemi-*
„ *nae in res eorum politicas, bellorum civi-*
„ *lium temporibus? Adiiciatur huic disquisi-*
„ *tioni foeminarum Romanarum Characteris-*
„ *mus*”.

ΝΙΟΟΛΑΓΗΟΝ

Α ΜΗΝΕΣ ΕΝΑΝΤΙΟΝ

ΜΕΔΙΣΤΡΟΝ

ΕΡΕΣΤΟΝ

ΜΑΡΙΟΤΣΗ ΜΕΜΟΣΤΗ

„ Γυναικί γὰρ σιγή τε καὶ τὸ σωφροεῖν.
„ Κάλλιστον, εἶσω δ' ἥσυχον μένειν δόμων”.

Eurip. Heracl. vs. 477.

ΕΡΕΣΤΟΝ

„ Οὐκ εἰς τὴν ἀρετὴν ἀφ' ἧς ἡμεῖς
„ εἰς τὴν ἀρετὴν ἀφ' ἧς ἡμεῖς
„ εἰς τὴν ἀρετὴν ἀφ' ἧς ἡμεῖς
„ εἰς τὴν ἀρετὴν ἀφ' ἧς ἡμεῖς

liebrem, bellorum civilium temporibus, augendam, nonnulla praemonueram. Characterismum praemittere haud inutile credidi; nam cum de moribus et indole foeminarum Romanarum notitiam haberem, rectius de vi *istarum* foeminarum in res politicas me iudicare posse putabam. Existimavi autem, non tantum disferendum esse de indole mulierum, uti fuerit civilium discordiarum tempore, sed generatim de antiqua, etiam ante morum corruptionem, agendum esse. Primum speciaticim nonnulla de matre Gracchorum Cornelia conscripseram; ast ubi mecum reputarem, illam ante bella civilia floruisse, atque ita proprie ad disquisitionem propositam non pertinere, ut de nobili illa matrona agerem, haec iterum, brevitatis studio, abstuli atque describenda librario non tradidi.

Utut erit laboris mei eventus, hocce certe lucrum inde iam tuli, quod amoena exercitatione multa didicerim, multaque, quamvis minus recte, in historia Romana perspexerim, quae forsitan non ita intellexissem, nisi Academiae nostrae Celeberrimi Viri quaestionem hancce de foeminarum vi in res politicas, literarum studiosis proposuissent.

PARS

CAPUT PRIMUM.

FOEMINARUM ROMANARUM CHARACTERISMUS.

Romani, antiquissimis temporibus, multarum rerum indigentes, iis virtutibus clari fuerunt, quas omnis recens exorta civitas cives exercere iubet. Mores, luxu nullo corrupti, quamvis rudes (1), gravitate tamen quadam insignes fuere: character enim popularis in summa simplicitate (2), ad eas facultates virtutesque componebatur, quibus e parva magnam Romani reddiderunt rempublicam. Erant ani-

(1) Cf. Ferguson, Hist. of the Rom. Rep. I. ch. 1. pag. 4.

(2) Cf. Valer. Maxim. IV. 4. 6. Livius XXI. 18. De morum Romanorum simplicitate laute disseruit Meicrotto, uber Sitten und Lebensart der Römer, Tom I. pag. 157. et seqq.

mo et corpore ad labores prompti et flagranti erga patriam amore, quo solum, quod habitabant, tum amplificarent, tum validissime defenderent. Hisce certe virtutibus primi Romae conditores civesque praestiterunt; et pro certo affirmandum videtur, raptum Sabinarum et deinde cum Sabinis secutam societatem, qui mores quodammodo emendatos iam habebant, Romana quoque vitia emendasse. Mores autem hominum rudis et inculti ingenii, in summa etiam antiquitate, eo vitio iam laborasse constat, quo debilior generis humani pars vilioris habetur pretii: sic et Romani veteres, foeminas parvi faciebant; eorum saltem leges grave et iniquum onus sexui sequiori imposuisse, nemo non mecum affirmet (1). Parum equidem abfuit, quin uxores maritorum ancillae evaderent, quum et praeterea mandatum eas presferit, quo binas, foemineo sexui qualitates proprias,

(1) Foemina, ut res mobilis in manum viri conveniebat: qui matrimoniorum contrahendorum modus satis probare videtur, Romanos ne quidem magni foeminas duxisse. Cf. Ernestus Spangenberg, Hist. Civil. Roman. foemin. specim. Sect. 1. § 8 et 9. pag. 27. seq. Vid. porro Aulus Gellius, X. 23. Valer. Max., II. 1. Cf. Dionys. Hallic, Lib. III. 21. Plutarch., in comp. Lycurg. et Num. et Cicero pro Mur. 12. I

prias, domare coactae erant, curiositatem et loquentiam, ita ut, teste Plutarcho (1), de necessariis quidem rebus verba tantum, absente marito, facerent. In bellis semper fere versabatur exoriens civitas, qua de causa pars maior civium cum exercitu in castris erat; igitur rerum statu vel necesse fuit, foeminas maiorem rerum domesticarum administrandarum partem tulisse, quam illis tributa fuisset, ratione foeminarum dignitatis habita. Ne autem absentibus maritis intemperantia et victu inmodico praecipites abirent, legibus prohibitum fuit (2). Mulieribus severe sic habitis, primo rerum adspectu affirmetur, illas iugi intolerantes, neque maritos neque patriam amavisse: nam cum maritum pro domino, patriam pro ergastulo haberent, iure quaeratur, quid tandem maritos, quid urbis incolatum amarent? Romanarum autem rerum scriptores plurima nobis tradiderunt exempla, quibus extra omnem dubitationem ponitur, amorem atque fidem socialem non minus ac patriae amorem apud Romanas mulieres valuisse. Ne autem longa rerum notissimarum enarratione quemquam defatigare videar, sufficiat in memoriam revocasse, quae

(1) In V. L. pag. 77. Edit. Xyland.

(2) Cf. Athen. X. 7.

a matronis Romanis, duce Herfilia, belli Sabini tempore gesta sunt (1), et ad illam matrimoniorum sanctitatem respexisse, qua quingentos amplius annos inaudita Romae fuerint divortia (2), quae tamen ob levisimas etiam causas erant licita, et licita remanebant, quum leges duodecim Tabularum aequiora paulo iura foeminis tribuissent. Verum enim vero, si facta et eorum in mores vim accuratius consideremus, difficile intellectu non est, unde iste foeminarum Romanarum erga coniuges et patriam amor, quae quidem virtutes inprimis in Romanarum indole enituerunt, ortum duxerint.

Simulac homines libertatem amiserunt, et vitam servilem trahere coacti sunt, unusquisque aut vi afflictam fortunam extollere conabitur, omnesque nervos intendet, ut oppressam libertatem restituat, aut Stoicorum more in animum sibi inducet, se nihil nisi rem parvi vel nullius pretii amisisse; corporis servitutem spernens; dummodo libera sit mentis cogitatio. Licet hi iugum minus urgens ferant, nihil impedit, quominus animus, servili conditione pressus, a libe-

(1) Vd. Plutarch. in Rom. pag. 29. seq.

(2) Vd. Id. l. l. sub fin. comp. p. 390. Conferri meretur Zach. Huber, Disf. Lib. 2. Disf. 3. pag. 288. cf. etiam Plutarch. Quaest. Rom. Tom. II. pag. 267.

ra sententia et cogitatione abalienetur. Minus autem molestam illi servitutem existimabunt; quorum assuevit conditioni natura, quique eam ab incunabulis passi sunt; tunc nullus quasi liberioris vitae status inscius servum se esse dolebit. Facit autem efformandis moribus multum haecce servitus, et hoc quoque ad foeminas Romanas omnino pertinere, nemo facile infitias iverit. Hae enim, quandoquidem erant natae atque enutritae sub legibus, quae mulierum libertatem circumscribebant; diu ante nuptias maritale imperium noverant et iugum suum, quasi deceret ita, aequo animo ferebant. Nam quum „ per iuvenilem aetatem, matrum edoc-
 „ tae exemplis, anili prudentia, matronali gra-
 „ vitate, et tamen suavitate puellari, cum vir-
 „ ginali verecundia ” (1), insignes iam essent, et vitae domesticae assuevisissent, neque alius vitae exemplum ante oculos habuissent, sensim, ipsis invitis, nullam poenituerit servitutis, verum gaudia omnes perceperint e conditione vitae. Omnes porro e rerum statu intelligere, sibi que in animum inducere, necesse erat, magnarum rerum et ingenii facultatum gloriam, sibi non esse propositam: virtutis solum exercitii laudem et maritorum amorem scopum esse, quem pe-

(1) Sunt verba Plinii, Epist. V. 16. 10-

terent. Quum quidem omnem suam sortem, immo vitam (1), in maritorum esse potestate, scirent (2), duplicis profecto illis pretii, integra coniugum caritas fuit; ad hanc adipiscendam rerum domesticarum anxia cura, totus inviolatus et bona liberorum educatio unicum erat iter. Hinc quod mirum erat, nisi quaeque Romana domi, ancillis suis circumdata repereretur, nunc tela trahens (3), tum educatione liberorum occupata (4). Quum itaque ad id semper attenderent, quo arctius maritis coniungerentur, et cum imprimis inviolata tori fide coniugum amorem sibi vindicarent, deinde pudicitiae virtus, in animos penitus inducta, quasi foeminarum Romanarum characteris nobile indicium, facta est. Omnia quae quidem impudicitiae odorem spirarent, mulieri Romanae vituperio erant, atque ita ab umbra etiam mali refugientes, amoris vinculum uxorem et

(1) Cf. Dion. Hall. Lib. II. 25. Aul. Gell. II. 23.

(2) Cf. Spangenberg, in Disf. laudata § 13. pag. 37.

(3) Exemplo sint Lucretia et iam antea Tanaquil: de quibus praeter alios cf. Plinius, Hist. Nat. VIII. 48.

(4) Conferri meretur scriptor dialogi de Oratore § 28. sub fin. cf. et Columella Rer. Rust. XII. sub fin. Praefat. d'Arnaud de la vie privée des Romains ch. 6. pag. 396.

Maritum inter arctius in dies constringebatur. Maritos enim eo pluris pudicitiam facere necesse erat, quo peccandi occasio mulieribus saepius data fuerit; praebant autem continua bella impune peccandi crebram opportunitatem; haec enim ab uxoribus maritos diu separatos tenebant. Neque in bellis urbiumque obsessio- nibus maritos uxorum oblitos fuisse; sed e contrario illarum virtute fretos, suam quemque laudavisse; Ardea restatur obsesa (1).

Licet itaque exercuerint mulieres primo verecundiam, et quae huic iunctae esse solent vir- tutes, sui commodi causa, subinde tamen haec virtus, praestantiâ suâ laudata, nobilias etiam calcar habuit, et veterum uxores Ro- manorum, coniugum amore felices, socialium virtutum seriem, tanquam pudicitiae et vitae domesticae, sequelas fovebant. Republicae porro ipsa fortuna conjugalem quoque auxit amorem: magnum enim absentium amoris desi- derium est; neque aliter evenire potuit, quin viri e bellis reversi maxima etiam perceperint gaudia in uxorum amplexu, oblitique fuerint istas leges severas in quibus maritalis potestas et vis litae erant. Reduces Romam victores

hos-

(1) Vid. Livius, I. 57. seq. et Cvidius, Pastor II. 725. seqq.

hostium spolia ante uxorum pedes deposuerint, et de vulneribus suis, patriam defendendo vel imperio reipublicae amplificando acceptis, gloriari amaverint: mulieres ab altera parte, mutua amoris pignora pro se tulerint, matrisque pietatem in animos maritorum quasi effuderint; et quis negare audeat, parentum erga liberos amorem multum et matrimoniorum sanctitati et coniugali amori contulisse? An fuerit a milite strenuo alienum, magna cum voluptate, parvulos suos, sibi blandientes, conspiceret? Cur Hectorem potius quam Romanum fortem bellatorem deceret, manus puero porrigere? quum heros ille, oratione digna tanto viro habita,

„ — οὐ παιδὸς ὀρέξατο Φαίδιμος Ἑκτωρ.” (1).

Decorum certe fuit, virum militarem, molli pietatis commotum suavitate, in uxoris et liberorum amplexu adspicere; et nihil dubitandum, ferocis Romani animum et mores domesticis voluptatibus studiisque emollitos fuisse; nihil dubitandum, Romanos veteres incultos pacem potius quam bella amavisse.

„ — οὐ μὲν γὰρ τοῦ γε κρεῖσσον καὶ ἀρεῖον,

„ Ἡ δὲ ὁμοφρονέοντε νοήμασιν οἶκον ἔχοντων,

„ Ἄνὴρ ἠδὲ γυνή. — ” (2).

Sic

(1) Homer. Iliad. Z 466.

(2) Homer. Odysf. Z 182 sqq.

Sic verecundia, coniugali amore (1) et studio domestico foeminae Romanae, antiquissimis temporibus, inclaruerunt; et multa in civitate Romana concurrere, quibus foeminarum virtus et morum austeritas servaretur. Nominanda magistratuum censura, leges de luxu ac dotibus, leges sumptuariæ, quæ cultum et ornamenta vestitus definiebant, honores virtutis præmia foeminis tributi, templum Deae Pudori consecratum, facellum denique Deae Viriplacæ, ubi disidia uxoris atque mariti componebantur, ut domestica concordia, firmum illud civitatis fulcrum, firmaretur. Merito hac de re Valerius ille Maximus, magnarum virtutum scriptor, „veneranda”, inquit, (2) „et nescio an „ præcipuis, sed exquisitis sacrificiis colenda: „ utpote quotidianæ ac domesticae pacis cus- „ tos, in pari iugo charitatis ipsa sui appella- „ tione virorum maiestati debitum ac foeminis „ reddens honorem”.

Haec

(1) Quæ autem Marco Claudio Marcello et C. Valerio Cosf. a foeminis perpetrata esse narrantur, veneficia nempe, hæc mihi fide vix videntur digna, et cum Livio (VIII. 17.) potius credimus, tot viros non veneno, sed morbo forsan contagioso obiisse. Vid. Stuart, Rom. Gesch. Deel IV. bl. 361. sqq.

(2) II. 1. 6.

Haec (igitur omnia ad morum integritatem efformandam conduxerunt; quae quidem praeterea affirmare videntur, magnam foeminae virtutis apud Romanos fuisse existimationem, dum et ipsi virtutes colerent. Erat porro gravitas quaedam viris foeminisque communis, et ubique in Romanorum ritibus decorum quoddam grave observatur (1). Non e virorum coetibus ac commensationibus mulieres segregabantur (2), „ sed cum viris *cubantibus sedentes* „ coenitabant (3)”. In ipsis nuptiarum solemnibus eadem reperitur verecundia, quum nova nupta mariti domum non ingrederetur, verum quasi invita super limen tolleretur (4). Magnifane ipsi Romani muliebrem verecundiam faciebant (5). Nota est illa Catonis maioris severitas, qua

(1) Maximi duxisse Romanos decorum vel exinde pateat, quod dubitaverit Cicero, *Officium* an *Decorum* antiquius habendum esset: quod passim ex opere eius praestantissimo *de Officiis* liquet.

(2) Conf. Corn. Nepos in Praef. 6.

(3) Valer. Maxim. II. 1. 2.

(4) Plutarch. Quaest. Rom. Tom. II. pag. 263 sq. Lucan. Phars. II. 358. Serv. ad Virgil. Ecl. VIII. vs. 29.

(5) Cf. Gellius IV. 3. Festus in v. pellex. Tertullian. de Cult. Foem. cap. XII. et Val. Maxim. IV. cap. 4. et VI. 1.

qua Censor fenatu Manilium quemdam movit, quia, vidente filia, uxorem osculatus esset (1).

Notissimum illud Virginii facinus, qui necare filiam maluit, quam pati, ut foedus ille Appius Decemvir scortum illam haberet (2).

Quum itaque magni muliebrem virtutem viri facerent, foeminae quoque vita sua domestica contentae remanserunt, neque aliam ferme voluptatem noverunt, nisi quam recta rei familiaris afferret administratio. Quum et officiis domesticis cesayerint nunquam, maior cura in liberis educandis bonos cives protulit, ut ita strenuis militibus patria gauderet, ut ipsarum matrum fama e gloria filiorum inclaresceret.

Sic apud antiquas Romanas non virtutes late fulgentes, non ingenii claras facultates, quae vel doctos admiratione impleant, verum tranqui-

(1) Plutarch. in Cat. mai. Op. Tom. I. p. 346. Quae coniugatis foeminis, non tamen virginibus, visu vel auditu sunt decora. Hinc Virgo *πρωτογαμος* apud Erasmus, in Colloquiis, pag. 171. (Ed. Elzev.) „ Offendunt me”, inquit, „ In aedibus patris, ternis crebra convivia; nec semper virgineas sunt, quae illic dicuntur inter conjugatas; nec aliquoties fit, ut osculum negare non possum”.

(2) Vid. praeter alios Livius, III, 44.

quillam hancce reperimus boni animi indolem, et humilem illam ast venerandam rei domesticae peritiam, quarum virtutum praestantia saepius, proh dolor! ignota iacuit; quae tamen vera sunt, atque semper erunt fulcra civitatum firmissima, — Probe vivere, neque malos novisse mores; in officia incumbere, neque voluptatum causa ab iis unquam abstinuisse; rem familiarem diligenter curare, neque iactavisse unquam, civitatis salutem inde firmari; placida tangi naturae dulcedine, neque infectas esse unquam subtilitate illa, immo depravatione sensus, quae saepissime ridicula est; ecce virtutem simplicem, foeminarum Romanarum decus et ornamentum. Quum opulentam intuear matronam, voluptatibus plane deditam, quae ubique ingenii sui acumine fulget, quamque turba admiratorum circumdat; atque oculis versis, matremfamilias contempler, quae nunquam a labore vacat, quae ad id semper tendit, quo salutem domesticam firmet, quo liberos reddat beatos atque utiles patriae cives: licet magnificentiae ostentatio, licet cultus victusque sumtuosus et splendidus oculos meos caligine primo obumbraverit, rationemque obtupesce-
 re fecerit; subinde tamen tranquillus animus sententiam pronuntiabit, matremfamilias fedulam magni faciet, illam illustrem ducet, et al-

alteram illam lautam despiciere paulatim incipit.

Sic plurimi matronas facio Romanas, antiquis reipublicae temporibus, quae quidem placida illa et domestica virtute praeclarae appellantur. Sunt quoque veterum scriptorum testimonia, quae nostram firmant probantque sententiam. „ Apud Romanos (ita Columella (1)) usque in patrum nostorum memoriam, fere domesticus labor matronalis fuit, „ tanquam ad requiem forensium exercitiorum, omni cura deposita, patribusfamilias intra „ domesticos penates se recipientibus. Erat enim „ summa reverentia, cum concordia et diligentia „ mista, flagrabatque mulier pulcherrima diligentiae aemulatione, studens negotia viri, cura „ sua, maiora atque meliora reddere. Nihil „ conspiciebatur in domo dividuum, nihil quod „ aut maritus, aut foemina proprium esse iuris „ sui diceret: sed in commune conspirabatur ab „ utroque, ut cum forensibus negotiis, matronalis sedulitas industriae rationem parem faceret.”

Tantae virtutes abunde cum sufficerent ad foeminas honorandas, alia accessit virtus, quam ipsi Romani, mulieres imprimis, in honore habue-

(1) Rei. Rust. XII. Praef.

buerunt: caeteris enim (uti iam antea diximus) virtutibus insignis erga patriam amor iungendus est, qui nobiliores multo reddidit foeminarum Romanarum mores.

Rectio imperii apud Romanos, commune cum rebuspublicis omnibus hoc habuit insigne lucrum, quod ipse rerum administrandarum modus patriae amorem inter cives auget; ita et foeminae e populari regendi modo (*Democratia*) auctum traxerunt erga rempublicam amorem (1).

Sed

(1) Facillime prorsus Romanis ea accommodentur, quae generatim de populis antiquis dixit acutissimus Montesq. *Esprit des Loix*. IV. 4. „ La plupart des peuples anciens vivoient dans des gouvernemens, qui ont la vertu pour principe; et lorsqu'elle y était dans force, on y faisoit des choses, que nous ne voions plus aujourd'hui et qui étonnent nos petites ames: — Et cap. 5. sic pergit: „ La crainte des gouvernemens despotiques naît d'elle même parmi les menaces et les châtimens; l'honneur des monarchies est favorisé par les passions, et les favorise à son tour: mais la *Vertu* est un renoncement à soi même, qui est toujours une chose très pénible. On peut définir cette *Vertu*, l'amour des lois et de la patrie. Cet amour demandant une préférence continuelle de l'intérêt public au sien propre, donne toutes les vertus particulières; elles ne font que cette préférence. Cet amour est singulièrement af-

Sed et alia erant quae mulierum erga patriam flagrantem amorem auxerunt : vita domestica, labor assiduus in re familiari, cura liberorum, cum quorum virtute ipsarum foeminarum iuncta erat gloria, omnis impudicitiae detestatio, amor denique erga maritos liberosque : haec omnia quasi totidem adhortamenta fuerunt, quibus patriam amarent, a cuius salute, in vitis legibus, quae de foeminis severe sane pronuntiabant, propria pendebat fortuna. Subblandiebatur porro muliebri superbiae, quod uxores dicerentur invictorum virorum, et a coniugibus tantis adama- rentur, qui, ut fructus victoriarum perciperent, ingenti semper cum gloria domum redibant. Odise gentes, victas vicinas vel longe abiacentium regionum incolas nomen Romanum, nisi iam intellectum tenuissent, experientia certe docuerit. Populus enim vic-

tor,
 „ affecté aux Démocraties. Dans elles seules le gou-
 „ vernement est confié à chaque citoyen. Or le
 „ gouvernement est comme toutes les choses du mon-
 „ de : pour le conserver il faut l'aimer". Cf.
 Iselin, über die Gesch. der Menschh. Tom. II.
 Lib. 7. cap. 8. pag. 145. et cap. 20. pag. 197-204.
 et I. G. Herder, Ideen zur Philosophie der Gesch.
 der Menschh. Tom. III. Lib. 14. cap. 2. pag. 280-
 295.

tor, qui tot regiones regnaque armis ceperat, quomodo vacuus ab odio remansisset? Quo maiora igitur incrementa imperium Romanum fumeret, eo magis odium crescere necesse erat, et maior quoque, oblata occasione, timenda vindicta. Quum itaque detrimentum aliquod caperet respublica, ipsis hoc foeminis damno erat, et timor, ne ipsam urbem inimici popularentur, animos muliebres affligebat (1). Sic amor sui suorumve, originem praebuit praestantissimae illi mulierum virtuti, quae iteratis vicibus in historia Romana tantopere enituit. Verum et educatio (2), leges, vel ipsa reipublicae

(1) Sic Montesq. Reflex. sur la grand. et decadence des Romains ch. 1. p. 8. Edit. Stereotyp. (Les Romains), „ toujours exposés au plus affreuses „ vengeances, la constance et la valeur leur devinrent „ nécessaires; et ces vertus ne purent être distinguées „ chez eux, de l'amour de soi même, de sa famille, „ de sa patrie, et de tout ce qu'il y a de plus cher „ parmi les hommes”.

(2) Iure enim merito apud Plutarchum (in Bruto Tom. I. pag. 989 et sq.) ad maritum Porcia ἄλλ' ἔστι τις, ἡ βροῦτε, καὶ τροφὴς ἀγαθῆς καὶ ὀμιλίας χρηστῆς εἰς ἡδονὴν ἰσχύς. ἐμοὶ δὲ καὶ τὸ Κάτωτος εἶναι θυγατέρα, καὶ τὸ βροῦτον γυναῖκα, πρόσκειναι. Cf. omnino Sallust. in Jug. pag. 20 sqq. (Ed. Thyf.) et Polyb. Hist. VI. 51. seq. p. 689. Ed. Gronov.

fortuna atque clarorum virorum exempla (1), tantum apud foeminas valuerunt, quod vel ideo virtutes exercuerint, quae sexum muliebrem masculo nobiliorem fecerunt. Sic nobilior Veturia Coriolano, sic fortior Terentia Cicerone, Paulina philosopho marito; sic Scipionis Catonisque filiae, sic Gracchorum mater, sic Bruti conjux ab antiquis generis virtutibus abalienari nullo modo potuerunt. Non ex Orientalium, neque Graecorum gynaeceis, cum optima etiam indole, tales prodierunt mores et virtutes, quales educatio et vita austera ac domestica inter Romanos protulerunt. Siquidem historias consulendas adeamus, genus muliebre facinorum clarorum serie praeclarum et insigne reperiemus, videbimusque, populum quoque Romanum grates mulierum meritis solvisse de-

(1) Ipse Cicero, vel publica oratione, virtutis exemplum foeminam e contrario proposuit viro; ut in Orat pro M. Coelio cap. 14. ubi, quum (Coecum) Appium loquentem induxerit, „ Nonne te, (Q. Metelli,) „ si nostrae imagines viriles non commovebant, ne „ progenies quidem mea, Q. illa Claudia, aemulam „ domesticae laudis in gloria muliebri esse admonere „ bat? non virgo illa Vestalis Claudia, quae patrem complexa triumphantem, ab inimico tribuno „ plebis de curru detrahi passa non est? &c.

bitas. Sic audaci Cloeliae honoris testimonium statua equestris posita est (1). Sic amore erga patriam ductae mulieres omnes, maximi viri Publii Valerii Consulis mortem, ut Bruti, luxurunt (2). Sic Coriolani tempore a foeminis servata Roma est, et praemia facti mulieres a Senatu lauta reportarunt (3). Sic matronae Romanae, urbe a Gallis capta, aureis cultus ornamentis patriam quasi redimere, promptas sese praeflitterunt; laudationes publicae patriae amoris praemium fuerunt (4). Sic, quum Terentii Varronis insigni temeritate septuaginta militum millia cecidissent, in his nobiles multi et magnus Aemilius: quum clades illa Cannensis rempublicam fere evertisset; quum Hannibal exitio urbis instare videretur; quumque Romanis nihil superesset, nisi ipsa civium virtus, omne quod haberent divitiarum foeminae, libenter in maxima moestitia patriae devoverunt (5). Denique; ne plura addam, tanti matris Gracchorum me-

(1) Vid. Livius II. 3.

(2) Idem, l. l. cap. 16.

(3) Vid. Plutarch. in Coriol. Tom. I. p. 230. sq. et Livius, l. l. c. 40.

(4) Plutarch. in Cam. Tom. I. pag. 140. seq.

(5) Vid. Plutarch. in Fabio Tom. I. p. 182. seq. Cf. porro Livius, XXII. 44. seq.

merita de patria Romani duxerunt, ut statua illi poneretur (1).

Vidimus itaque mulierum Romanarum characterismum multis virtutibus, pudicitia inprimis et erga patriam amore ornari; verum de iis hactenus foeminarum moribus nihil disferuimus, qui laude minus videntur digni: ut de hisce nunc agamus, brevitatis ratio suadet.

(1) Vid. Plutarch. Gracch. Tom. I. p. 336. vers. fin.

CAPUT SECUNDUM.

Temperantiâ et modestiâ praestitisse mulieres Romanas antiquis temporibus, affirmo; neque ideo negandum, nulla eas ad intemperantiam proclivitate laborasse. Numa enim, praestans ille Rex et pacificus, Romanorum sapientissimus legislator, qui quidem populi Romani indolem exploratam omnino se habuisse demonstravit, mores statutis legibus profus frugales reddi, necesse duxit. Nisi igitur timendum fuisset, ne quodammodo a vitae austeritate et temperantiae instituto aberraret populus, nullam invenio causam, cur in maxima morum simplicitate, de victu foemineo leges essent latae (1). Iam ipse Romulus, licet sexui obraptum Sabinarum blandiretur (2), legibus tamen

(1) Cf. Meiners, *Gesch. der Weibl. Geschl.* Tom. I. pag. 385.

(2) Vid. Plutarch. in *Comp. Lyc. cum Num.* pag. 77.

men eum cohibuit; et Numa, in integro foemina relictis honoribus, severe de mulieribus statuit (1). Romulus, foedere cum Sabinis icto, ut via foeminis decederetur, iusserat, ne muliebris unquam laederetur pudor (2): insignis quoddam liberis e Romana muliere natis tribuebat, et, quod maximum honoris erat documentum, *Matronalium* institutione dies festos auxerat (3). Quamvis hisce institutis adfenserit deinde Numa, nihilominus foeminarum mores severis iusis emendari necesse existimavit. Mira autem narrata mihi crederem, si quis, data occasione, genio nunquam foeminas indulgisse, affirmare veller. Si quidem contra modestiam vel pudicitiam aliqua peccasset, inter ipsas foeminas crimen obprobrio erat; sed levius multo intemperantiae crimen ductum fuerit; et quomodo tandem fieri potuisset, ut vetus illa in liguritionem proclivitas nunquam praevaluerit?

Maritorum fuit hac in re leges vindicare, quod satis indulgenter ab iis tractatum videtur.

NI-

(1) Vid. Idem eod. l. et Plin. Hist. Nat. XIV. 3. Gellius, X. 23. et Valer. Max. VII. 3. 9.

(2) Cf. Acta Societ. Rheno-Traj. Tom. I. pag. 116. seq.

(3) Vid. Plutarch. in Rom. Tom. I. pag. 30. med. et sub fin.

Nimiam enim illam virorum indulgentiam mox
 gravisimus Censor inprobat in oratione illa,
 ne Oppia lex abrogaretur (1). „ Si
 „ in sua, inquit Cato, quisque nostrum ma-
 „ trefamiliae, Quirites! ius et maiestatem viri
 „ retinere instituisset, minus cum universis foe-
 „ minis negotii haberemus: nunc domi victa li-
 „ bertas nostra impotentia muliebri.” Neque
 autem facile fuit, foeminam cohibere Ro-
 manam; quippe in eadem oratione Cato „ Re-
 „ censete, inquit, omnia muliebria iura, qui-
 „ bus licentiam earum alligaverint maiores nos-
 „ tri, per quaeque subiecerint viris: quibus
 „ omnibus constrictas vix tamen continere po-
 „ testis.”

Magnificentiam cultus magnopere etiam ma-
 tronae Romanae amabant: et ubinam mulier re-
 peritur cui alia mens est? faciunt beatitudini mu-
 lieris ornamentorum copia et delectus (2). Ni-
 mium autem cultus lauti desiderium virtutum
 Romanarum nitorem et morum gravitatem inter
 foeminas imminuit. Ignobile et vile fuisse prae-
 mium a Senatu foeminis tributum, uno orna-
 mento lautius caput exornare, quis infitias eat?

Ri-

(1) Vid. Livius, XXXIV. 1. seqq.

(2) Apud omnes gentes, etiam minime cultas, cor-
 pori exornando foeminas studere, viatores nobis affirmant.

Ridiculum profecto fuerit, si quis olim Romanus vir foeminarum nobilissimum facinus cum facti praemio comparaverit. Magnus Coriolanus iure in patriam infensus cum Volscorum exercitu ipsi Urbi imminet; frustra deprecari Imperatorem sacerdotes et Senatus Romanus conantur; adeunt autem mater eius et uxor duccem belli, ac binis virtutibus salva Roma est! Quale facinus! Splendidus capitis tegmen inter praemia recensetur. Hoc profecto naturali quodam modo muliebrem naturam exponit.

Sed eo usque cultus lautioris ardor foeminas propulit, ut contra verecundiae atque modestiae decorum graviter etiam peccarent, turbatim in forum prodirent, viros quin imo alienos et magistratus vel Consules adirent, magno cum strepitu orantes atque postulantes, ut saltem Oppia lex, frenum illud foeminei fastus, abrogaretur. Quam alienum a moribus Romanorum factum hoc fuerit, exinde affirmare licet, Senatum quondam ad Deos consulendos misisse, quidnam urbi portenderet mulier, causam in foro dicere ausa (1).

Gra-

NIYYZ, ubi (1)

(1) Plutarch. in Comp. Lyc. cum Num. 1. p. 77. Conferendus Valer. Max. VIII. 3. 2. ubi de Afrania, matrona minime obscura, quae semper pro se apud Praetorem verba fecit, „ Non quod advocatis deficiebatur, sed quod impudentia abundabat.” Livius ubi (3)

Graviter etiam Cato, quum de Oppia lege ageretur, facinus muliebre infectatus est (1). „E-
 „quidem, inquit, non sine rubore quodam
 „ paulo ante per medium agmen mulierum in
 „ forum perveni. Quod nisi me verecundia sin-
 „ gularum magis maiestatis ac pudoris, quam
 „ universalium tenuisset, ne compellatae a
 „ Consule viderentur dixissem; qui hic mos in
 „ publicum procurrendi, et obsidendi vias, et
 „ viros alienos appellandi?” Nolo autem affir-
 mare, antiquis temporibus audaciam mulieris
 Romanae tantam fuisse; quippe quum haec fie-
 rent, morum corruptionem incrementa in dies fu-
 mere perspicuum iam erat. Quamquam Car-
 thago, Corinthus et Numantia nondum dirutae
 iacerent, quanta tamen, profligato bello Pu-
 nico secundo, morum corruptela fuerit, inter
 omnes constat (2). Iam saepius de morum a
 simplicitate et virtute ad luxuriam et vitia con-
 versione questus erat Cato (3). Iam iam ad ea
 tempora pervenerat civitas, in quibus foeminae

(1) Livius, XXXIV. 2.

(2) Cf. Groti Parall. rer. publ. edente Meer-
 man. Tom. I. pag. 91. et Valer. Max. II. 7. 11.
 ubi de meretricum turba e Romano exercitu ad Nu-
 mantiam, a Scipione pulsa.

(3) Vid. Livius, l. l.

pleraeque, ut Columellae verbis utar (1), „ sic
 „ luxu et inertia diffuebant, ut ne lanificii qui-
 „ dem curam suscipere dignarentur, sed domo se-
 „ dentes confictas vestes fastidio haberent, per-
 „ versaque cupidine pretiosiores alias a viris pelli-
 „ cerent, quae grandis pecunia et totis pene sensi-
 „ bus redimebantur”. Iam iam ad ea accedebat
 tempora, quibus foeminae accusarentur de *libidini-*
bus, amoribus, adulteriis, Baiis, Actis, convivis,
commesationibus, cantu, symphoniis, navigiis (2);
 Ad ea iam iam pervenerat tempora, quibus, ut
 cum Sallustio loquar (3), „ Pro pudore, pro
 „ abstinentia, pro virtute, audacia, largitio,
 „ avaritia vigeant”. Et praeterlapsa illa tempo-
 ra, quibus „ animi virorum et foeminarum vige-
 „ bant in civitate (4).”

Observavimus itaque indolem foeminarum
 Romanarum antiquis praesertim temporibus,
 sedulitate, simplicitate vitae, obedientia, pu-
 dore, pudicitia, liberorum cura, domestico
 studio et imprimis amore erga ipsam patriam,
 periculosissimis reipublicae temporibus, prae-
 claram fuisse: et licet ad summum accreverit

(1) De Re Rust. XII. sub fin. praef.

(2) Sunt verba Ciceronis pro M. Coel. cap. 15.

(3) Bell. Catil. pag. 7.

(4) Sic. Valer. Max. IV. 4. 9.

fastigium corruptio morum, vestigia tamen antiquae virtutis inter foeminas nunquam rara fuerunt; sin vero integra quaererentur exempla, frustra quaesitum foret. Maculas etiam nonnullas eandem illam praestantem indolem contaminasse vidimus. Neque enim, *nihil perfecti sub sole*, sapientes, qui dixerint, immerito dixerunt.

Addamus etiam nonnulla, de quibus bellis Punicis finitis mulierum mores cognoscantur.

Foeminarum probitatem arctissime cum virorum virtute cohaerere, ipsa docet res, et numerus probat exemplorum. Verum ad Romanam civitatem haecce veritas praecipue pertinet, qua virtus muliebris ex ipsa reipublicae fortuna, ex ipsis virorum virtutibus originem duxerat. Quamdiu uxorum suarum amorem magni fecerunt mariti, quamdiu illis recta rei familiaris administratio cordi fuit, tamdiu fides socialis, tamdiu foeminarum domestica cura, morum nobilis character remansit. Sed cum ipsi Romani Asiae luxu et luxui iunctis vitiis conmaculati, felices sese esse uxorum amore, negare auderent; cum simplicis vitae domesticae dulcedinem amplius gustare detrectarent; incitamenta, quibus virtutes foeminae colerent, pariter evanescere, dura fuit necessitas. Quum viri libidinibus sese darent et in vitia praecipites abirent, quum bella meretrix et
alie-

aliena forma magis placeret, quam pulchra et proba coniux; quæ tandem matronarum pudicitia et puellarum integritas vacua ab insidiis esse potuerunt? Ubinam tanta in virtutibus perseverantia, quam morum universa contagio intactam reliquit? Ubinam denique probæ mulieres quo defunt probi viri?

Sic bellis tribus Punicis profligatis, sensim sensimque deleta antiqua frugalitate, lûxus vitia attulit et omnium rerum faciem inter Romanos mutavit (1). Viri, foeminae, iuvenes, puellae, virtutis immemores, de vitiis æmulari videbantur. Quum starent adhuc moenia Carthaginis, Roma magnitudinis æmulam habuit, et sui honoris causa, mores austeros legesque servare debuit; sed quum eo usque pervenisset imperium Romanum; ut armis vel Carthaginem cepisset magnus Scipio, parum temporis intercescit, quum in ipsius Carthaginis rudibus, patriæ infortunium Marius deseret (2).

Orien-

(1) Bene quoque de Romana civitate hocce tempore cecinisset poeta :

„ *Et memini et meminisse dolet, quia nulla supersunt,*
 „ *Temporibus nostris priscae vestigia laudis.*”

(2) „ Remoto Carthaginis metu, inquit Velleius
 „ Paternulus, Hist. Rom. II, 1., sublataque imperii
 „ æmula, non gradu, sed præcipiti cursu a virtute
 „ descitum, ad vitia transcursum; vetus disciplina

„ de-

Orientis divitiarum copia et luxus Romam invasere, Africa et Asia expilatis (1). Cum privatorum divitiae ita accrevissent, ut singulorum possessiones regias opes adaequarent, omne ingenium eo tendit, ut voluptates auferentur atque artium utilissimarum inter cives nobiliores cura nulla esset. Ad ea usque tempora excogitatum non erat, artes utilissimas minime consen-

ta-
 „ deferta, nova inducta, in somnum a vigiliis, ab armis
 „ ad voluptates, a negotiis in otium conversa civitas”.
 Et Florus III. 12. „ Nescio, inquit, an satius
 „ fuerit populo Romano Sicilia et Africa contento
 „ fuisse, aut his etiam carere, dominantem in Italia
 „ sua, quam eo magnitudinis crescere, ut viribus suis
 „ conficeretur; quae enim res alia furores civiles pe-
 „ perit, quam nimia felicitas? Syria prima nos victa
 „ corripuit, mox Asiatica Pergamenae hereditas, illae
 „ opes atque divitiae adflixere saeculi mores: mer-
 „ sanque vitiiis suis quasi femina, rempublicam pesum
 „ dedere.” Cf. Meiners, *Gesch. des Verfalls der Sitten
 und der Staatsverfassung der Römer* pag. 40 — 48.
 „ Die herrlichen Bildsäulen, inquit pag. 45., Ge-
 „ mälde und Geräte, womit Mummius alle Tempel
 „ und öffentliche Plätze in Rom und andern Städten
 „ von Italien anfüllte, erregten in den vornehmen
 „ Römern eine wüthende Begierde nach schönen
 „ Kunstwerken, besonders nach Korinthischen Ge-
 „ fäszen”. Vid. porro Auct. ad h. l. cit.

(1) Cf. Florus, l. l. et Polyb. de virtut. et vit. p. 1458.

taneas esse cum gratia muliebri placendique studio, neque hasce exerceri, sine honoris maiestatisque detrimento, posse: tum autem deterrima illa opinio matronarum fere omnium sententia facta est, et omnium studia in voluptates et delicias collata sunt. Desiit operibus intenta, civis patriae utilis esse, matrona Romana. Ad illud usque tempus in officiis domesticis sedulo curandis foeminea gloria posita erat, tum vero officii exercitio acquirere illam, si quaequam voluisset, ut stolidam irrisa fuisset.

Morum antiqua severitas nunquam permiserat foeminis, ut ludorum publicorum neque scenorum participes essent. Hisce autem temporibus tanta abstinentia ignota fuit; ubicunque erat vir, et ibi mulier: ubi autem maiorem licentiam semel amare mulieres coepissent, avide qualibet opportunitate usae sunt, ut magis magisque sibi integram, omnia, quae ferret libera voluntas, agendi licentiam vindicarent. Tum angustiores videbantur aedium parietes, neque rerum domesticarum administratio amplius placuit; in res valere publicas studium ortum et aucta mulierum vis fuit, studentium, ut omnes *Matronae* appellarentur. Vix abrogata erat lex Oppia, et, solutis vinculis, omnia regendi cupiditas mulierum animos implevit.

Relaxabant quasi sponte ipsi viri frenum; et
ge-

generatim affirmandum videtur, quo maior fuerit luxuria et morum contagio, eo maiorem leges mulieribus licentiam praebuisset (1). Minime enim sufficiebat leges abrogare sumptuarias, negligere quae de dotibus et tutela mulierum statutae erant, sed aliae leges aliter de luxu et foeminis pronuntiabant.

Diu iam ante Ciceronis aetatem maritale iugum excutere conatae erant. Ipse Tullius (2) „ cum permulta, inquit, praeclare legibus essent constituta, ea Iureconsultorum ingenii „ pleraque corrupta ac depravata sunt. Mulieres omnes (si excipias Vestales) propter infirmitatem consilii maiores in tutorum „ potestate esse voluerunt: hi invenerunt genera „ nera tutorum, quae potestate mulierum continerentur.

Habuit in mores et characterem populi, maior illa licentia vim sane molestissimam. Nam

(1) Quo magis inculta gens sit, eo durior fortuna mulieres premit. Meretur hac de re conferri oratio V. Er. Kantelaar over den invloed der ware verlichting op het lot der Vrouwen en het Huwelijksgeeluk. Quum igitur cum morum corruptela, literarum studium et ingenii cultura inter Romanos auferentur, ipsa mulierum aucta licentia, sponte e rerum statu originem traxit.

(2) Pro Muren cap. 12. cf. pro Caccin cap. 25.

quum olim matrona Romanâ mariti uxor, mater quoque familias veneranda esset, hisce temporibus rara fuere matrimonia, quae secundum veterum instituta contraherentur, et nulla sponsa materfamilias fieri voluit. Tres quum essent matrimoniorum contrahendorum ritus, vel *confarreatione*, quae nobilior fuit ratio, vel *coëntione*, vel *usu*, tempore luxus emancipatio et remancipatio uxoris usui venit, quum *uxores* tantum essent foeminae, cura abiecta domestica (1).

Quantum hoc morum contagioni addere debuerit, quantam efficere in mulieribus indolis conversionem, ex ipsâ re patet et docet historia. Nonne ille, mores qui noverit tantum veterum Romanorum, fabulam legere crederet, si quidem haec Senecae (2), ante oculos posita, videret. „ Pudorem rei tollit multitudo peccantium, et desinit esse probri loco, commune maledictum. Num quid iam ulla repudiorum erubescit, postquam illustres quaedam ac nobiles foeminae non consulum numero, sed maritorum, annos suos computant; et exeunt matrimonii causa, nubunt repudii.”

Et

(1) Cf. Grup. de uxore Rom. cap. VII. pag. 224. sqq. et auctores a doct. viro citati.

(2) De Benefic. III. 16.

Et deinceps. „ Num quid iam ullus,“ ad-
 dit, „ adulterii pudor est, postquam eo ver-
 „ sum est, ut nulla virum habeat, nisi ut
 „ adulterum irriter? Argumentum est deformita-
 „ tis pudicitia. Quam invenies tam miseram,
 „ tam fordidam, ut illi fatis sit unum adultero-
 „ rum par? nisi singulis divisit horas et non
 „ sufficit dies omnibus, nisi ad alium gestata
 „ est, apud alium mansit. Infrunita et antiqua
 „ est, quae nescit matrimonium vocari unius
 „ adulterium.” Vera, quamvis inaudita,
 scripsit philosophus. Hae autem sub Impéra-
 toribus nequitiae ac morum pestis summum fas-
 tigiū attingunt. Verum quid? cum iam ante
 multos annos, vir Senatorii ordinis, Cato ille
 Uticensis, in ipso Patrum concilio, sic disce-
 ruerit (1)? „ Nolite existimare, maiores nos-
 „ tros armis rempublicam ex parva mag-
 „ nam fecisse; — sed alia fuere, *quae no-*
 „ *bis nulla sunt*; domi industria (2), fo-
 „ ris iustum imperium; animus in consu-
 „ lendo liber, neque delicto neque lubrici-
 „ obnoxius. Pro his nos habemus luxuriam,
 „ atque avaritiam; publice egestatem, priva-
 „ tim opulentiam: laudamus divitias, sequi-
 „ mur

(1) Sallust. Bell. Cat. pag. 163.

(2) Cf. Cicero, pro Rosc. Am. cap. 18.

„ mur inertiam ; inter bonos et malos discrimen nullum ; omnia virtutis praemia ambitio possidet ; neque mirum , ubi vos separatim sibi quisque consilium capitis , ubi domi voluptatibus , hic pecuniae aut gratiae servitis , eo fit , ut impetus fiat in vacuam rempublicam .”

Sic revera ardor pro patria extinguebatur , simulac morum pestis integram civitatem infece- rat , et ad occasum , repentino gradu , vergebat res- publica libera (1). Neque mirum ; quippe magnorum officiorum cura voluptatibus ces- sit ; „ per Deos immortales ,” idem inquit Cato (2), „ Vos ego appello , qui semper domos , villas , signa , tabulas vestras , plaris quam repu- blicam fecistis ,”

Quare , siquidem , vergente republica Roma- na , civium erga patriam amor elanguit , ipsam aemulationem principum virorum haud parum huc contulisse constat . Etenim gloriae cupiditas magnos caeteroquin viros , suam famam patriae saluti praeferre docuit : haec Marium et Cinnam et Syllam ; haec Pompeium et nobilem Caesa- rem ;

(1) Montesq. (Grand. et dec. ch. 4. pag. 25.) hinc iure dixit. „ La tyrannie d'un Prince ne met pas un etat plus pres de sa ruine , que l'indifferen- ce pour le bien commun n'y met une republique.”

(2) Sallust. l. 1. pag. 159.

rem; haec Antonium et Augustum, patriae pestes, genuit.

Quum igitur tot et tanta vitia viros macula-
verint, quid de mulieribus cogitandum? Has
profecto principum exemplis, patriam neglexis-
se, quis negaret? Has saeculi sui peste cor-
ruptas, reliquam quoque virtutum seriem, in-
dolis quondam ornamentum, despexisse, quis
facile non crederet? — Sed ne plura his adda-
mus; quum nonnulla certe, quae ad caracte-
rismum foeminarum Romanarum faciunt, dicen-
da erunt, ubi de vi, quam habuerunt apud Ro-
manos foeminae in res eorum politicas, bello-
rum civilium temporibus, agemus; quam dis-
quisitionem iam aggrediamur.

P A R S A L T E R A

C A P U T P R I M U M

DE VI FOEMINARUM APUD ROMANOS IN EORUM
REBUS POLITICAS BELLORUM CIVILIUM TEM-
PORIBUS, GENERATIM CONSIDERATA.

Foeminas animo et corpore minus quam viros
valere, nemo infitias facile ibit; neque autem
omnibus ingenii facultatibus viros mulieribus
prorsus praestare affirmandum; id tantum agi-
tur, illam rationis sublimitatem, quae viris
propria esse solet, illam animi fortis constanti-
am sexui muliebri minus quam virili compete-
re. Voluit prudentia Divina foeminam vitae
comitem viro dulcem atque utilem praebere, et
eam ob causam idem ille Creator, iis animi et
corporis facultatibus foeminas instruxit, quibus
ad finem potissimum, quo ducit earum natura,
pervenirent. Ingenium enim acutum, iucunda
et hilaris loquela, sermonis iocosi facetae et
lepos, summa clementia, ex oculorum nutu ef-
ful-

fulgens, vel e suavi vocis fono intellecta, forma venustissima cum arte blandiendi subtilissima; en! quae habet a natura mulier; et ubinam vir reperiat, quem haec omnia nullo modo tangant? (1). Est praeterea in utroque sexu mutus appetitus, qui vinculum praebet firmitus etiam virum foeminamque inter. Nonne maritus uxore, cuius maximi facit merita, beatus et amoris dulcedine captus ad obsequendum coniugi coactum prorsus sese videbit? Ac per Deos! quid unquam animo carius, amabiliusve, quam iuvenilis et venusta materfamilias, quae animo hilari officiis per diem intenta domesticis, sub vesperam marito ad quiescendum a labore domum repetenti, obviam eat; parvulus puer a matre edoctus, quo patri subblandiatur et gentibus haereat; et pia mater, casta coniux, infantem ubere lactans et marito offerens. — Hoc modo vel viris imperent mulieres; hoc modo antiquis Romae temporibus sibi maritos coniunctissimos habuerunt (2).

Vir-

(1) Quantum mulierum illarumque commercii interfit virum, bene exposuerunt Pockels, (Character-schets der Vrouwen, abedente van der Linden, Tom. III. p. 103 sq.) et elegantissimus Thomas, (Essai sur les femmes, Op. Tom. IV. pag. 193 sq. edit. a. 1802).

(2) „Iam primum”, inquit Scriptor Dial. de Orat.

Virtutis autem domesticæ amabilitate bellorum civilium tempore, nihil ferme mulieres valuerunt; virtus enim simplex a luxu aliena est. Sed, quod tristius est, corruptio morum omnes fere quoque foeminas infecerat. Aliam itaque norma extitit, secundum quam vis foeminarum in viros atque sic in res politicas ageretur.

Maximam astutiam generi quippe inprimis muliebri propriam esse, quis neget? Varias arripere opportunitates, quibus ad voluntatem suam negotia dirigant, nunc hanc, nunc illam agentes personam, nunc sensus, nunc rationem, iam virtutem et mores corruptos oppugnantes, en varia artificia, quibus vim sibi facile paret calida mulier (1), quibus profit, quibus noceat, quippe quidem mulieris vafrae nemo ab insidiis tutus (2).

Prius-

§ 28, „fatus cuique filius ex casta parente natus, „non in cella emtae nutricis, sed gremio ac sinu „matris educabatur, cuius praecipua laus erat, tue- „ri domum et infervire liberis”.

(1) Huiusmodi artium gnara certe Sempronia illa, qua usus Catilina, quae versus facere poterat, iocum movere, sermone uti vel modesto, vel molli, vel procaci; caet. Vid. Sallust. Bell. Catil. p. 72. cf. Meiners, über den Verfall &c. p. 199. sub fin.

(2) Si turpissimae, ast equidem vafrae, mulieris in
his-

Præiusquam autem de ipsa foeminarum Romanarum vi disquisitionem historicam incipiamus, a re nostra haud alienum arbitror, paucis de iis præmonere, quæ civilium bellorum temporibus vim muliebrem auxerunt. Quum rerum itaque statum, foedo, et teterrimo illo furoris civilis tempore, consideremus, primum ea de re cogitandum, quod licentia maiore multo foeminae usæ sint, neque ab iis, quæ dedecori olim fuissent matronæ Romanæ, nunc abstinere necesse ductum sit. (1).

Quum aquis legibus, quæ historia Romana exemplum e multis unum afferre liceat, *Sassiam* nominamus A. Cluentii matrem, quam itre acerbe verbis sectatus est Cicero in Orat. pro Cluent. cap. 5. et seq. — „ Nihil, ait „ cap. 6, in vita vidit calamitatis A. Cluentius, „ nullum periculum mortis adiit, nihil mali timuit, „ quod non totum a matre esset conflatum et pro- „ sectum. — Hoc enim ipsum iudicium, hoc „ periculum, illa accusatio, omnis testium co- „ pia, quæ futura est, a matre initio est adornata, „ a matre hoc tempore instruitur, atque omnibus „ eius opibus et copiis comparatur: caet.”

(1) „ Quæ Oppiis quondam aliisque legibus con- „ strictæ, nunc vinculis exsolutis, domos, fora, iam „ et exercitus regerent”. Severus Caecina apud Tacit. Ann. III. 33.

quae tantopere modestiam atque temperantiam tuebantur, Roma floreret, omne quod potuerunt foeminae, intra domi parietes potuerunt. Interdictum illis frequens cum viris alienis erat commercium. Quod si per matronalem modestiam licuisset, viri tamen a sua maiestate alienum arbitrati essent, cum foeminis frequenter versari. Deleta autem maiorum austera gravitate, amplior mulieribus campus patuit. Omnes quos libuisset viros, mulier adire potuit, commercium instituere et de suis illecebris periculum facere. Quantam virorum characteris conversionem illa foeminarum aucta licentia efficere debuerit, ex ea inprimis morum mutatione patebit, quam in aulas regias matronae attulerunt. Iam *Imperium Romanum* hac de re exempla protulit luculentissima et recentiorum rerum historiâ adhuc clariora (1). Hac autem de re agere vetat operis nostri ratio. Liceat potius sententiam memorare Severi Caecinae antiquam quam

(1) Cf. Montesq. Espr. des Loix, Tom. I. ch. 9. Siquidem Francisco I. vel Carolo IX. vel Ludovico XII. regnantibus, Gallorum mores et res consideremus, de foeminarum vi nihil dubii erit reliquum. Conferri hac de re meretur doct. Meiners, Gesch. des Weib. Geschl. Tom II. cap. 4. pag. 204. sqq. et cap. 6. pag. 365. sqq.

quam legem vindicantis, ne quem magistratum, cui provincia obvenisset, uxor comitaretur (1). „ Haud — frustra, inquit, placitum olim, ne foeminae in socios aut gentes externas traherentur: inesse mulierum comitatu, quae pacem luxu, bellum formidine morentur, et Romanum agmen ad similitudinem barbari incensus convertant. Non inbecillum tantum et imparem laboribus sexum, sed, si licentia adsit, saevum, ambitiosum, potestatis avidum: incedere inter milites, habere ad manum Centuriones: praefedis se nuper feminam (2) exercitio cohortium, decursu legionum” caet. Haec cum sub Tiberio Imperatore mutatam foeminarum conditionem monstrant, tum de sexu sequiore memorabilem Romani viri sententiam continent (3).

Videntur autem iam bellorum civilium temporibus foeminae quam plurimum valuisse (4):

Ma-

(1) Tacit. l. 1.

(2) Tangunt haec Plancinam, prout vult Lipsius. Assentiuntur Ernesti et Oberlinus.

(3) Quanta saepius Romanarum matronarum exercitus comitantium vis in negotia fuerit, vel sola Agrippina, Germanici praestantissima coniux, docuit.

(4) Secundum veritatis legem Meiners (Gesch. des Weibl. &c. Tom. 1. p. 392.) scripsisse arbitror, ubi haec, „ Selbst die größten Staatsmänner unternahmen

Maiorem earum praesertim licentiam huc conduxisse, facile perspicitur; at vero exigua illa mulierum vis fuisset, nisi simul quoque Romani viri a maiorum virtutibus descivissent. Corruptis autem viris, luxu et fastu, qualis incognitus nobis, quemque vix nobis cogitatione adumbrare possumus, salus publica nulli, paucis saltem, cordi fuit, et antiquus ille erga patriam amor, quo ad magnitudinis fastigium evecta a maioribus Roma erat, abiectus iacebat. Neque hoc mirandum profecto. Etenim respublica libera nominari amplius Civitas non merebatur. Quippe diversi vicissim, pro armorum fortuna, quibus se invicem necem inferre studebant cives, tyranni illam tenuerunt, et civium maxima pars patriam fere non recordabatur. Quum igitur viri minus reipublicae

„ nichts wichtiges, ohne Weiber um Rath zu fragen,
 „ oder ohne sie wenigstens als Werkzeuge zu brauchen,
 „ und es fehlte also weiter nichts, als das
 „ man Weiber in die Volksversammlungen, wie in die
 „ Amphiteater zugelassen, oder sie, wie Heliogabalus
 „ seine Mutter förmlich in den Senat eingeführt
 „ hätte, um sie öffentlich für das, was sie wirklich
 „ waren, für Herrinnen ihrer Männer und Liebhaber,
 „ und für Regentinnen des ganzen Volks zu erklären“.

moderandae studerent, mirum profecto non est, illos leviori etiam momento impulsos et subactos fuisse (1).

Accesit summa illa univerforum impudentia, qua pluribus palam concubinis vir, pluribus procis foemina blandiretur et amore saepius insaniret (2). Turpissimae meretricis cedere voluntati, pluris apud degeneres Romanos ponderis fuit, quam nervos ad salutem publicam intendere; suamque sententiam reiicere, si vellet ita sordida muliercula, leve existimatum fuit. Hoc modo revera mulieres coniunctas rebus suis habere interfuit multum istorum virorum, qui in summa luxuria, immemores nunquam scopi fuerunt, quem pessima uniuscuiusque peteret ambitio. Principes itaque, qui tyrannidem occupare conabantur, optimatum quoque matrimoniis suas partes firmare studebant, et eae fre-

(1) Cf. Plutarch. in Lucull. Tom. 1. pag. 495 seq.

(2) Tanta iam diu ante bella civilia morum erat contagio, ut honori fuerit Scipioni minori, illum ab amoribus Romanorum solitis abstinuisse, et, „ μίνας ούτος (uti ait Polyb. de Virt. et Vit. pag. 1457.) και „ δυσφικτός ο στιφάνος, ευθρατος ην κατ' εκείνον τον καιρον „ εν τη Ρώμῃ δια την επί το χειρον ορμην των πλειστων οι μαν „ γαρ εις ερωμίτους των νεων, οι δε εις ιταίρας εξεκέχυντο. „ κ. τ. λ.”

frequentes sponſiones ac nuptiae fuerunt, quae arcte cum bellorum civilium eventu cohaerebant, verum totidem repudia et divortia haud minus celebrata (1). Postquam ſemel itaque bellorum civilium et civitatis moderatores, foeminas rebus ſuis infervire, utile duxerant, latior inde campus mulieribus patuit. Varia porro ipſa ſtudia partesque, quae Romanam civitatem tantopere turbabant, viam quoque ad foeminarum vim apertam praebuerunt. Quum a neutris partibus aliena mulier, loquacitate ſua callida abuſa, arcana olim ſibi commiſſa, conditione mutata, proderet, facile intelligatur, quantum in res valuiſſe proditio debuerit.

Sed et alia exſtitit norma, qua in rebus politicis maximi momenti fuerunt mulieres. Neque enim praetereunda ſunt, quae laudationibus honoribusque foeminarum addiderunt, virtutes puto et ingenium cultum. Vis autem virtutis maioris ea de cauſa ponderis exiſtimanda eſt, quod contagio morum et peſtis integram fere Romam occupaviſſet. Quum callidae eo uſque eſſent matronae, quod temporibus ſapienter uterentur, rectaque viâ ad ſcopum ſuum tenderent, ipſa

VIR-

(1) Cf. exempli gratia Plutarch. in Syll. Tom. I. p. 473. et in Pomp. p. 623. Id. in Cat. min. p. 770.

virtus nunquam et nusquam quiescendi, neque vitam desidiose trahendi, fuit calcar: virtus quippe mala et vitia avertere iisque mederi amat. Timide autem et cunctanter hinc aliquis roget, ubinam Romae quaerat probam simulque sapientem matronam? Ipsa Urbs praebuit; licet abiecta virtus iacuerit, in nonnullarum tamen praecordiis penitus remansit et probis Roma nunquam plane caruit. Sint testes tot inter Romanos conjugalis amoris exempla, quum tyrannorum crudelitas caedem spargeret: sint testes foeminae, quae coniuges maximò saepe ipsarum periculo saevitiae subtraxerunt.

Fuerunt nonnullae quidem eaeque principes matronae virtutis laude et ingenii celebritate nobiles. Sic laboriosissimi Caesaris filia, magni Pompeii casta coniux, turpissimâ aevi sui nota iniusta nunquam fuit. Sic Porciam Uticensis filiam, venerandique Bruti fortem et probam uxorem, maiorum virtutis patrisque exempli memorem, civitatis Romanae maculas auxisse, nemo est, qui affirmare, qui existimare audeat. Sic Octaviae Augusti Imperatoris sorori, miserandaeque Marcelli viduae sapientiam nemo denegabit, et virtutes eius omnium saeculorum probi homines sibi exemplo sument. Sic Livia Augusti coniux et magni facienda,

„ Nam vitiis nemo sine nascitur : optimus ille est ,
 „ Qui minimis urgetur : — — — ” (1).

Addamus iam literarum studium , quo multae
 etiam mulieres inclarescebant ; hoc enim prae-
 buit cum viris et principibus et doctis commer-
 cium foeminarum ; hoc auctam vim , aucto lepo-
 re et venustate , dedit (2). Iam ante bellorum

ci-

(1) Horat. Sat. I. 3. 68. sq.

(2) Non possum , quo minus verba , rei nostrae fa-
 cientia , doctissimi et elegantissimi Thomas (Esf. sur
 les Femm. Tom. IV. p. 208.) memorem. „ Remar-
 „ quons , ” inquit , „ que cette époque des talens
 „ dans les femmes se trouve à Rome dans le temps
 „ où la société devoit être beaucoup plus perfection-
 „ née par l'éloquence , par le luxe , par l'usage et
 „ l'abus des arts et des richesses. Alors la retraite des
 „ femmes dut être moins austère ; leur esprit plus
 „ actif fut plus exercé ; leur ame eut de nouveaux
 „ besoins ; l'idée de la réputation naquit pour el-
 „ les ; leur loisir augmenta par la distinction des de-
 „ voirs. Il y eut des devoirs vils , et que les fem-
 „ mes opulentes laissoient , pour ainsi dire , au peuple :
 „ il y en eut de nobles , et qui étoient bientôt rem-
 „ plis. Pendant six cents ans les vertus avoient suf-
 „ fi pour plaire ; alors il fallut encore l'esprit. On
 „ voulut joindre l'éclat à l'estime , jusqu'à ce qu'on
 „ apprit à se passer de l'estime même ; car , dans tout
 „ pays ,

civilium tempora mater Gracchorum doctissima exstiterat (1). Erat perita literarum Semproniana illa, Catilinae coniurationis focia (2): uxor illa Pompeii, junioris Crasfi vidua, quae nomine Cornelia, doctrina sua matre Gracchorum haud inferior erat (3). Nec non eloquentia

„pays, à mesure que l'amour des vertus diminue, le
 „prix des talens augmente” caet. Ingenii autem existimationem augeri, dum virtutis pretium minuitur, sententia est, quam integram auctori relinquimus. Cf. porro Meiners, Gesch. des Verf. der Sit. und Staatsv. der Röm. qui pag. 199. haec habet de foeminis, „Zwar
 „wurde ihr Leib, und ihr Geist durch eine jede
 „Kunst und eine jede Gattung von Kenntnissen ge-
 „bildet, wodurch die Reize von beyden erhöht, und
 „für Kenner der Schönheit und des sinnlichen Ver-
 „gnügens anziehend und verführerisch werden konn-
 „ten” caet.

(1) Vid. apud Corn. Nepotem, Epist. eius fragmenta pag. 745 et sq. Edit. Staveren. Cf. Quintilian. Inst. Or. I. 3. Cicero ad Brutum, Cap. 27. et Cap. 58. Ubi haec habet Tullius, „Legimus epistolas Corneliae matris Gracchorum — apparet filios non
 „tam in gremio educatos, quam in fermone matris”, Add. Plutarch. in Graech. Tom. I. p. 824.

(2) Vid. infra C. III. et auctores ibi cit.

(3) Vid. infra C. IV. et auct. ibi cit.

tia insignis fuit filia summi Oratoris Hortensia (1).

Literarum hocce studium cum principibus et in civitate doctis viris commercium auxisse, ipsa res docet et probat historia. Summus enim Romanorum orator, rhetor et philosophus Cicero ornatum uxoris Scaevolae sermonem amabat, eiusque Mucias filias earumque Lucinias neptes loquentes lubenter audire solebat (2). Sic propter philosophiae studium, familiaris et necessaria (3). Ciceroni Academica Caerellia, quam Tullius magnopere curasse et magni fecisse videtur (4).

Haec igitur fere, bellorum civilium temporibus, foeminarum Romanarum vim, quae antea satis exigua vel nulla potius in res politicas fuerat, auxisse videntur.

Fuit autem duplicis speciei illa mulierum vis, vel directa (sit venia verbis) vel indirecta. Quum quidem, e. gr., Fulvia quaedam Curii pellex, qui Catilinae erat partium, omnia quae

(1) Vid. infra C. V. et auct. ibi cit.

(2) Vid. Cicero in Bruto. Cap. 58.

(3) Vid. Cicero ad Familiares. XIII. 72.

(4) Vid. imprimis de Caerellia Aëg. Menag. Hist. mul. phil. (Edit. Weissen.) p. 33. et ad Diogenem Laertium. Tom. II. pag. 495. Cf. Thomas, Essai sur les Femmes. Tom. IV. p. 41. ubi de Stoicorum philosophia.

quae de coniuratione noverat, compluribus nar-
ret, atque ita primam consilii detegendi viam
Ciceroni aperiat (1), vel consulem de Manlio
et Cethego, eum interficere studentibus, certio-
rem faciat, *directa* haec foeminae vis habenda
est. *Indirecta* autem, quum Caesar parceret
et Bruto parcere militibus mandaret propter Servi-
liam (2). De quibus si separatim agere institua-
mus, ne multâ saepissime repetenda sint vereor;
neglecta itaque illa distinctione, ad disquisitio-
nem historicam ordine chronologico peragen-
dam, nos conferamus.

(1) Vid. Sallust. Bell. Cat. p. 66. et 72. Florus IV.
I. Plutarch. in Cic. Tom. I. p. 868. et Appian. Bell.
civ. Lib. II. p. 429. Ed. Steph.

(2) Vid. Plutarch. in Brut. Tom. I. p. 985 et sq.

CAPUT SECUNDUM.

DE VI FOEMINARUM APUD ROMANOS IN EORUM RES POLITICAS, A PRIMO BELLO CIVILI MARIUM INTER ET SYLLAM, USQUE AD HUIUS MORTEM.

Si ferret operis nostri ratio, iucundum sane officium nobis foret, de Gracchorum matre Cornelia praemonere. Illa enim exemplum prae buisse existimetur, quantum foemina posset Romana; et ipsa Gracchorum facinora et disfidia in civitate inde orta, bellorum civilium praefagia appellari merentur: quin imo nihil, quod sanam rationem oppugnat, me affirmare existimo, dum Corneliam bellorum civilium remotissimam causam nominaverim. Semel enim Gracchorum tempore belli civilis exemplum datum erat, semel armati cives contra cives prodierant et asfuefieri disfidis civilibus Romani coeperant.

Breve tempus post Reges eiectos, tranquilla libertate Romani fruebantur; subinde fed-

ditiones exortae sunt, quae ex ipsa Senatus re-
 ctione originem duxerant. Patricii enim, populo
 vel plebe depressa, magnitudini et divitiis viro-
 rum Senatorii ordinis studere videbantur. Iam
 ante secessionem in montem sacrum, rumores
 plebs moverat, quae tamen decimo libertatis
 vindicatae anno facta est. A Senatu et ordine
 omni Senatorio plebs premi noluit, ac iure ma-
 iorem auctoritatem sibi petiit. Tribunos ergo
 suos, invito Senatu, sibi adscivere cives, post-
 quam ingeniosissima Menenii Agrippae oratio,
 animos civium, iniuriarum mole oppresos, ad
 moderamina sapientiora reduxerat. Sed eadem
 illa Tribunitia potestas, quae quidem iura ple-
 bis acriter vindicaret, maximum saepe civitatis
 damnum evasit (1).

Rei nostrae profus non convenit, tot et tan-
 ta enumerare mala, quae in civitate Romana Tri-
 bunorum plebis Senatusque disfidia genuerunt.
 Ut mare ventis agitatum, aggeribus imminens,
 victum saepius recedere cogitur, sed iterato ic-
 tu, tandem triumphans per regiones late sese
 diffundit et diu misera devastationis vestigia
 relinquit; sic et Romana libertas luctationibus
 plebis et Senatus defessa, fracta sensim, sublata
 tan-

(1) Seditio omnium causam, Tribunitiam potesta-
 tem existimat Florus III. 13.

randem est. Nostrum fert officium, ut videamus, quid valuerint foeminae civilis discordiae temporibus. Prius tamen breviter de origine civilium bellorum inter Romanos nonnulla praemonenda habeo.

Iam multorum civium sanguine maculata Roma erat, quum Patricii, imperii cupiditate, et praesertim avaritia incitati, audacia atque proba Gracchorum facinora publica vi constringerent; sed nulli huc usque cives, pessima ambitione instigati, suam magnitudinem multorum civium caede condere studuerant. „Hoc deerat unum „populi Romani malis, iam ut ipse intra se „parricidale bellum domi stringeret; in urbe „media ac foro, quasi arena, cives cum civibus suis, gladiatorio more, concurrerent (1).” Prima in civitate Romana Marius et Sylla, immani in cives crudelitate, nomina famosa habuerunt; qui ante „decora et ornamenta saeculi „sui (2)”, deinde aemulatione et invidia Romanam luctu impleverunt. Huic malo invidia Patriciorum et plebeiorum ansam quoque praebuisse quodammodo videtur. Marius enim natus e parentibus perobscuris (3), qui opere fa-

(1) Sunt verba Flori III, 210. init.

(2) Eiusdem eod.

(3) De Marii stirpe omnes consentiunt. Plutarchus, quem secuti sumus, affirmat eum γεννηθῆναι γενναίῳ

ciendo se alerent, satis rustice a matre Fulcinia educatus, cum infima plebe in pueritia rem habuerat (1): variis deinde casibus in militia, sua virtute ad summos magistratus pervenit, ita ut hominis novi honoris fastigium, magna cum invidia, Patricii adspicerent: Syllam contra e nobilissima gente Cornelia natum, libentius ideo Patres fovisse videntur. Quum de Imperatore contra invictissimum Mithridatem creando ageretur et uterque imperium ambirent, dictus Consul et Imperator Sylla est. Hinc Marii laesa ambitio, id studere coepit, quo potissimum vindictam sumeret et suo honori adderet (2). Fuit autem Marius, ut Velleii verbis utar (3), „ quantum belli optimus, tantum pace pessimus, immodicus gloriae, insatiabilis, semperque inquietus”; illiteratus et literas spernens (4) neque facundia neque opibus, quibus eo tempore imprimis studium populi parabatur, *πολιτικὴν ἀρετὴν ἐπιμαρτυροῦντες* (5) *πολιτικὴν παρὰ πᾶσιν ἄδοξαν, αὐτοουργῶν δὲ καὶ πνητῶν*, et sic passim apud alios, nisi excipias unum Velleii Paterculi locum, qui Hist. Rom. II. 9. *equestri* loco natum ait. Recte forsan *agresti* coniecit Lipsius. Vid. viri docti ad d. l. Velleii.

(1) Cf. Juvenal. VIII. 245. seqq.

(2) Vid. Appian. Alex. Bell. Civ. Lib. I. pag. 383.

(3) Hist. Rom. II. 9.

(4) Vid. Plutarch. in Mar. Tom. I. pag. 466.

pollebat; sed ipsa eius laboris assiduitas, in bellis fortitudo, vita et animus popularis ei honores et magistratus summos paraverunt (1). Neque autem a veritate discessisse credimus affirmantes, nuptias eius cum Iulia (2), e gente Caesarum illustrissima, multum illi opitulatas fuisse.

Iam dudum odio in Syllam flagraverat Marius, cuius originem a Iugurthae capti et a Boccho Syllae traditi honore repetendum esse, cum Plutarcho (3) credimus. Mirandum nobis quoque non videtur, Patricios odio in Marium abiectae originis virum, qui nuperrime adhuc Consulatum geserat, lubentius Iugurthae capti gloriam Syllae Patricio nobilissimo tribuisse; ut ita simul hunc honore auferent, illum immiuerent. Ipsius autem Syllae sigillum, in quo Bocchum Iugurtham sibi tradentem insculpserat, non parum Marii iram auxit. Quum vero ipse Sylla gloriae suae Marium invidiosissimum atque aemulum videret, qui grave nihil ei amplius committeret, bello Cimbrico a Consule Mario descevit et alteri Catulo se coniunxit: cuius belli, quum Catulus maiorem gloriam tulisset (4),

no-

(1) Vid. Plutarch. in Mar. pag. 408.

(2) Vid. eod. et Vell. Pat. II.

(3) Plut. in Mar. pag. 410.

(4) Vid. id. eod. pag. 421.

Novum inde invidiae calcar Marius traxit. Bocchus denique, dona multa Romam ad Capitolium ornandum mittens, auream quoque Jugurthae traditi Syllae statuam addidit, quo facto culmen Marii odio quoque additum erat. Iam ad arma res spectare videbatur; ne autem eruperit contentio, bellum cavit Mafficum (1).

Ita res sese habebant, quum belli Mithridatici Imperator crearetur; et hinc origo belli primi post Gracchos civilis repetenda videtur; hinc millia optimatum civiumque Romanorum crudeliter caesa, hinc matrum de filiis, filiorum de patribus fletus.

Quum itaque nunc de vi foeminarum Romanarum in res politicas, quaestionem instituamus, ea imprimis accommodentur, quae generatim priori capite diximus. Sed et alia observare liceat.

Quum Marius proconsulari potestate, post Syllam, belli Mithridatici Imperator a plebe creatus esset (2), quum paulo post a Sylla fractus (3), in exilio degens, ad summam miseriam pervenisset, quum captum eum Min-

tur-

(1) Id. l. l. p. 424.

(2) Per Tribunum Sulpicium. vid. Appian. Bell. Civ. Lib. I. pag. 383.

(3) Id. l. l. pag. 385.

türnenses tenerent, vitam, quin imo salutem Fanniae mulieri Romanae acceptam tulit (1). Erat toti illi regioni mandatum, ut infortunatum Consulem persequerentur captumque morti darent. Nullus autem quum adeo ferox inveneretur, qui tantae dignitatis virum Romanum, bellica fama celeberrimum, e medio tollere auderet, Senatus Minturnensis eum Fanniae tradidit; quam illum necaturam sperabant ob iniuriam sibi olim a Consule illatam (2). Sed proba mulier, nulla offensorum habita memoria, Imperatorem miserum curavit, et consolatione firmavit eius animum. Quum autem paulo post Gallus quidam, Marium se necare posse, diceret, et magistratus auctoritate caedem peracturus esset, Fanniae arte (3), Marius servatus fuga salutem habuit.

Magnum sane damnum civitati Romanae nobilis haecce foeminea virtus attulit, sed

„ *Rebus in humanis divina Prudentia ludit* ”.

Nostri non est, ut quaeramus, cur vixerit

(1) Vid. Plutarch. in Mar. p. 427. sqq.

(2) Cf. Id. l. l.

(3) Nisi *dolo* quodam usa fuerit Fannia, difficillime explicabuntur, quae de Gallo, metu percusso et fugiente narrat Plut. l. l. p. 428.

amplius bellator crudelis, cur postea Romam redux, urbem quin et totam Italiam summis doloribus affecerit. Horrenda quippe et ingentia mala exinde Roma tulit; neque enim Sylla, morti datus si fuisset teter senex, tanta saevitia in miserrimos egisset Romanos, neque demonstrasset, civitatem Romanam sub tyranno esse posse (1).

Alia etiam foemina, quamvis barbarâ, nonnihil salutis, fortunae certe Marii magis prosperae, contulit. Iunior enim Marius, postquam a patre aberraverat, benigne exceptus et cum suis in honore habitus est a Rege Numidiae (2), sed ubi cum sociis discedere vellet, Rex e contrario eum detinere studebat, καὶ δῆλος ἦν ἐπ' οὐδενὶ χρηστῷ ποιούμενος τὴν ἀνάβολην (3). Una tamen e Regis pellicibus, sive Marii minoris for-

(1) Non certe illud fuisset bellum „quod”, ut verbis utar Flori, III. 21. „non civicam modo, sed „hostilem quoque rabiem supergressum est, quum armorum furor totius Italiae viribus niteretur, eo usque odiis saevientibus, donec deessent, qui occiderentur”. Cf. de Sertoriano bello Syllanae proscriptio*nis hereditate* idem l. l. 22. pr.

(2) Apud Hiempsaem Marium iuniorem remansisse narrat Plut. in Mar. p. 429. Appian. autem l. l. p. 388. Mandresalem dixit.

(3) Plutarch- l. l. p. l.

fortunaë commiseratione, sive amore erga eum commota, viam illi ad patrem, quem in Carthaginis versari rudibus rumor erat, aperuit.

Mala multa igitur quum uterque Marius evitasset, bona satis fortuna in Italiam venit, sibi coniunxit quotquot militum secum haberet Consul Cinna, ab Octavio expulsus Urbe, atque, praeterea multis aliis paratis copiis, eum exercitu Romam petiit: et tum ferox senex, sanguinem sitiens, immani crudelitate caedem instituit (1).

Videtur generatim affirmandum, summam Bardiaeorum (2) libidinem, qui foeminas et matronas fere omnes stuprabant, animos mulierum, in crudelem eorum magistrum, summo odio conplevisse, et hinc postea Syllae partes, de quo mitiora omnia sperabantur, auxisse. Sylla autem, perfecto bello Mithridatico, solus rerum potitus,

om-

(1) Inter tot a Mario interfectos bini fuere Crassi, pater et filius, cuius frater minor natus, idem ille, qui postea cum Caesare et Pompeio triumviratum iniit, a foeminis quoque per Vibium quemdam adiutus in fuga videtur. vid. Plut. in Crass. Tom. I. pag. 545.

(2) Bardiaeos vocavit Marius servos illos, qui e numero erant eorum, qui *spon*te ad illum se contulerant. vid. Plutarch. in Mar. p. 431. et 432. cf. idem in Sertor. Tom. I. p. 570. cf. Vossius, Etym. in v. Bardeacus.

omnium spes fefellit. Nam atroci caede plura millia civium necavit, bona eorum publicavit et tyrannus prorsus crudelissimus evasit, qui tantum mactare desiit, ut superessent nonnulli quibus imperaret (1).

Nulla unquam supplicatione motus dirus ille Dictator, ab uxore tamen Metella saepius ad misericordiam revocabatur (2). Magno cum amore usque ad extremum uxorem hanc coluit, et eius causa cum mitius leniusve, tum durius et crudelius egit. „Miro”, inquit Plutarchus (3), „et infano tenebatur (Sylla) expug-

„nandarum ardore Athenarum, vel quod aemulatione quadam umbratilem pugnam susciperet, cum antiqua illius civitatis gloria, vel quod

(1) In mentem veniebant verba Furfidii (apud Florum III. 21.) admonentis, vivere aliquem debere, ut essent, quibus imperarent.

(2) Tempore caedis Marianae Metella haec cum liberis suis fuga tantum salva esse potuit (vid. Appian Bell. Mithr. pag. 204.), quae postea maximam fane vim in res Romanas habuit. „Τὴν μόντοι Μετέλλαν (inquit Plutarch. in Syll. Tom. I. p. 455.) ἐν πᾶσι θρασυπέταν διετίχασε (Sylla), ὥστε καὶ τὸν Ρωμαίων δῆμον, ὅτε τοὺς περὶ Μάριον Φυγάδας ἐπιθύμοι καταγαγεῖν ἀρεαυόμενον τοῦ Σύλλα, δέομενοι ἐπιβοήσασθαι τὴν Μετέλλαν”.

(3) In Syll. pag. 459. sub fin. Verisionis, quae Xylandr. edit. adiicitur. cf. id. p. 455.

„ esset irritatus dicteriis et scurrulitatibus, qui-
 „ bus eum Metellamque assidue ex muris de-
 „ ridendo et insultando exacerbavit tyrannus
 „ Aristion ”.

Coniicimus igitur, Metellam et postea in res Syllanas vim saepius magnam habuisse; dolemus interim rerum deesse famam (1).

Quamvis Sylla iam summo polleret Dictaturae imperio, non sine anxietate quadam, alios in civitate viros valentes conspexit; et sunt qui putent, imperii Dictatoris abdicationem, quae caeteroquin explicatu difficillima videtur, ex auctoritate Cn. Pompeii indies accrescente explicandam esse: ita ut opinaretur Sylla, absolutum et tutum imperium sibi nunquam fore; qua cogitatione instigatus privatam in senectute vitam sibi desideravisset (2). Ut ut sit, certum videtur, Syllam, uti milites largitione, ita et variis artibus praepollentes viros in suas partes, quum Dictatura iam gauderet, adducere conatum esse. Huc facit res a Plutarcho tradita (3). Quip-

(1) Non sola Metella, sed plures foeminae eiusque uxores de vi sua in Syllam periculum facere potuerunt. vid. Plutarch. l. l.

(2) Vid. Stuart, Rom. Gesch. Deel. 13. bl. 343. sq. et auct. ibi cit.

(3) Licet h. l. verba Plutarchi adicere, quae per-

pe, *assentiente uxore Metella*, Pompeio persuasit, ut matrimonio acciperet privignam eius, Scauri et Metellae filiam, quae quidem tunc temporis utero ferebat. Neque autem fieri poterunt hae nuptiae, nisi uxorem Antistiam Pompeius dimitteret; illam quoque dimisit, sed patrum laeta huius rei fuit sequela.

In odio Caesarem Sylla habuit variis de causis, praesertim, quia Iulius Syllae, uxorem dimittere mandanti, obsequi noluerat (1). Quum autem Sylla victor, οὐδ' ἐλπίσιν οὐδε φόβω, Corneliam Cinnae filiam a Caesare divellere potuisset, dotem eius publicavit.

Magno sane amoris vinculo nobilis illa patris-
 spicue sequelas nuptiarum Pompeii cum Aemilia exponunt. „ Ἦν (inquit in Pomp. Tom. I. pag. 623.)
 „ οὐ τυραννικὰ τὰ τοῦ γάμου, καὶ τοῖς Σύλλα καιροῖς μᾶλλον,
 „ ἢ τῷ Πομπηίου βίῳ, πρέποντα, τῆς μὲν Ἀμιλίας ἀγομένης
 „ νης ἐγκύμωνος παρ' ἑτέρου πρὸς αὐτὸν, ἐξελαυνομένης δὲ τῆς
 „ Ἀντιστίας ἀτίμως καὶ οἰκτρῶς, ἅτε διὰ καὶ τοῦ πατρὸς
 „ ἰσχυροῦ ἐστερημένης διὰ τὸν ἄνδρα. Κατισφάγη γὰρ ὁ
 „ Ἀντίστιος ἐν τῷ βουλευτηρίῳ, δοκῶν τὰ Σύλλα τηρεῖν διὰ
 „ Πομπηίου. ἡ δὲ μητὴρ αὐτῆς ἐπισκοῦσα ταῦτα, προήκατο
 „ τὸν βίον ἐκουσίας, ὥστε καὶ τοῦτο τὸ πάθος τῆς περὶ τὸν
 „ γάμου ἐκεῖνον τραγῳδίᾳ προσγενέσθαι, καὶ ἢ διὰ τὸ τὴν
 „ Ἀμιλίαν ἐυθὺς διαφθαρῆναι κατὰ τῷ Πομπηίῳ τίκτουςαι.”
 Cf. idem in Syll. p. 473.

(1) Vid. Plutarch in Caes. init. cf. etiam Vell. Pat. II. 41. et Sueton. in Iul. Caes. cap. 1.

trisque dissimilis filia in morum illa peste, qua vel fida coniugia rara erant, maritum sibi coniunctum tenuit, ut ne crudilissimi quidem tyranni iussum Caesarem a coniuge divelleret: et cum iam hac occasione, tum et defunctâ Corneliâ, ipse Caesar certa amoris sui integritatis documenta praebeuit. Nam quum Iuliam patruam publica oratione laudavisset (1), ipsam quoque Corneliâ suam funebri oratione decoravit honoravitque (2).

Quantum autem Cornelia apud maritum valuerit atque in res politicas, ex mulieris indole et Caesaris amore facile intellectu est.

Habuit autem Sylla animum Caesari ob foeminas duas infensum: nam illum odisse Marii affines nemini mirum erit (3). Plutarchus ipse, Syllae odium e propinquitate Caesaris cum Mario explicandum esse, affirmat; adiiciendum tamen huic rationi credimus, ipsum Caesaris matrimonium cum filia Cinnae. Quippe quidem
Ma-

(1) Erat profecto laudatione digna mulier illa, quae magna cum moestitia et dolore Marii saevitiam viderat.

(2) Vid. Plutarch. 1, 1. pag. 709. et Sueton. 1. 1. cap. 6. cf. Thomas Esf. sur les femmes Op. Tom. IV. pag. 209. sqq.

(3) Vid. Plutarch. in Caes. prin.

Marii socios et propinquos aegre quum tulerit Sylla, iure quoque in Cinnae progeniem, quia infidus hic Mario se coniunxerat (1), animadverterit.

In percurrenda Romanorum historia hoc tempore, virum etiam obviam habemus, qui patriae amore motus ingenium exauit suum, ut civium miseriei folamen daret, qui, ut Gracchi quondam, a matre vidua summo studio educatus, ad eius voluntatem in rebus gerendis se accommodasse videtur, magnum nomino Sertorium (2). Antea Cinnae partibus iunctus, magna tamen cum laude ea tempestate probum se esse manifestavit. Tenebat a matre virtutis praeccepta, quae malum eum fieri prohibebant. Mansuetus, moderatus et clemens infortunatis opem tulit (3). Terribima crudelitatis monstra, Mario duce digna, Bardaeos illos, iusto supplicio interfici curavit (4).

Quum

(1) Vid. Plutarch. in Syll. pag. 458.

(2) De nomine et familia matris Sertorii constare parum certi videtur.

(3) Legatur testimonium Plutarch. de Sertorio, in vita Tom. I. pag. 570. et imprimis pag. 572. 573. et 580.

(4) Vid. Plutarch. l. l. p. 570. et id in Mar. pag. 431. et seq.

Quum Sylla in Italiam reversus esset, Sertorius in exercitū Consulis Scipionis erat et rebus in Urbe planè desperatis, in Hispaniam se contulit, ut miserimis ad eum refugientibus refugium pararet, (1) omniaque, quae potuit, multum autem valebat, magnifice confecit (2). Quum per longum satis tempus omni fere Romanorum armorum potentiae restitisset, tandem bello defessus honeste in patriam redire cupiebat et ob matris amorem patriam iam diu desideraverat (3). Nam obscure vivere in Urbe praetulit summo extra patriam imperio. Maximo semper amore matrem, *a qua totus pendebat*, coluit, et mortem eius non sine gravissima moestitia tulit (4).

Interim iam naturae debitum terribissimo morbo (5) Sylla solverat privatus, iam vita defunctus ille vir, quem magistram trium pestiferorum vitiorum, luxuriae et avaritiae et crudelitatis vocat Cicero (6). Superstes autem illi fuit

Va-

(1) Cf. Plutarch. l. 1. in fin. pag. in vit. Sertor.

(2) „ Ου γὰρ ἰν τότε τοῦ ἀνδρὸς οὔτε πολεμικώτερος „ ἄλλος ἔντε ἐπιτυχέστερος”. Appian. Bell. Civ. Lib. I. pag. 421.

(3) Cf. Plutarch. in Sert. l. 1.

(4) Cf. idem eod.

(5) Vid. Plutarch in Syll. p. 474. Nihil had de re habet Appian. Bell. Civ. Lib. I. p. 416 seq.

(6) De Finib. Bon. et Mal. I. 22. De Sylla quo-

que

Valeria Mesfalaē filia, quam post Metellae obitum in senectute uxorem duxerat (2).

Est observatio omnino digna, matronas Romanas magnam aromatum copiam in Syllae cadaver ingessisse. Sic itaque inter foeminas niger ille nonnullas habuit, quae tyrannum tantum et saevum honorare videbantur (3).

Varia post Dictatoris mortem fata Romanae reipublicae acciderunt, priusquam Caesar, Pompeius et Crassus triumviratum inirent: videamus ergo de iis, quae, hocce temporis intervallo, in civitate Romana ad foeminarum vim in res politicas pertinere videntur.

que historicus Alexandrinus Bell. Civ. Lib. I. pag. 409. *πρωτες*, inquit, *ἐκόλασε θανατα προγράψαι.*

(1) Vd. Plutarch. in Syll. pag. 1.

(2) idem in Syll. sub fin. vit.

CAPUT TERTIUM.

DE VI FOEMINARUM APUD ROMANOS IN EORUM RES POLITICAS, A SYLLAE MORTE USQUE AD PRIMUM TRIUMVIRATUM.

Iam florente Sylla, magnam satis auctoritatem vindicaverat sibi Pompeius, cuius ambitio gloriaeque cupiditas ad maiora adspirabat. Erat et Crassus divitiis praepollens, qui honores et magistratus summos, quos venales populus habebat, in se conferret et ita Pompeio aemulus evaderet (1).

Quamvis hi viri iam tunc temporis essent in civitate primarii, in eorum tamen contentione, an foeminarum partes nonnullae fuerint, parum constat. Verum paulo post, cum ultimum exoriretur bellum Mithridaticum, Praeciam quandam obviam habemus, quae quidem maximam vim in res Romanorum urbanas habuit; quam ut cognoscamus, paululum ad superiora redeundum erit.

Et-

(1) Vid. Plutarch. in Crasf. Tom. I. p. 546. et Appian. Bell. Civ. Lib. I. p. 426.

Etsi principes existimentur Pompeius et Crassus, Lucullus tamen haud obscurus fuit. Erat honore auctus a Sylla, qui et illi sua commentaria inscripserat (1), atque filii tutorem, praeterito Pompeio, nominaverat (2).

Non diu post Dictatoris mortem, Lucullus et Cotta Consules erant, et a multis de bello contra invictissimum Mithridatem instaurando consilia agitabantur. Interim Consules fortiebantur provincias; Gallia Comata Lucullo obtigit. Aemulus Pompeii magnitudinis, et gloriae studio flagrans aegre tulit, suam provinciam claris facinoribus nullam praebere materiem, dum Pompeius in Hispania gloriam acquirere facile posset. Urebat, autem ea inprimis de causa gloria Pompeii Lucullum, quod metueret, ne *ille* cum imperio in Regem mitteretur, cuius imperii cupiditate *ipse* flagrabat (3).

Erat

(1) Erat Lucullus homo literatissimus, vid. Cicer. testimonium Acad. Quaest. IV. init.

(2) Hinc Plutarchus discordiarum exordium Pompeium inter et Lucullum repetit; cf. praep. de omni hacce re auctor in Lucull. Tom. I. pag. 494.

(3) Hinc explicetur illa Luculli erga Pompeium, pecunias a Senatu petentem, obsequentia, ne ulla Pompeio in Italiam redeundi causa foret. Cf. omnino Plutarch. in Pomp. p. 628.

Erat autem in Urbe Cethegus, primas qui obtinebat apud populum partes, vir turpibus deditus voluptatibus et amoribus, atque ob vitia sua Lucullo odiosus. Sed cum tantopere Imperium concupisceret, Cethegi opera uti necesse, saltem utile videbatur. Interim moriebatur, qui praecerat Ciliciae, Octavius. Multi ad hanc provinciam adipiscendam conatus parabant; in his etiam Lucullus, ratus scilicet, illum qui Cappadociae finitimam teneret provinciam, belli Mithridatici Imperatorem delectum iri, et ad extremum, ut cum Plutarcho loquar (1), „ ἔργον οὐ σεμνόν, οὐδ' ἐπαινετὸν, ἀλλως δ' ἀνύσιμον πρὸς τὸ τέλος ἐκ τῆς ἀνάγκης ὑπέμεινε, παρὰ τὴν ἑαυτοῦ φύσιν”. „ Degebat in Urbe mulier quaedam, cui Praecia nomen, forma et protervitate famosissima; quae cum publico scorto nihil praestaret modestia, eo tamen ad innatam gratiam addito, quod, qui cum ea consuetudinem habebant, opera ipsius, in amicorum conatibus promovendis, et honoribus in republica adipiscendis, utebantur, amicorum studiosa et efficax credita, plurimum potentiae sibi paraverat”. — „ Postquam haec Cethegum, tum florentem et urbanas res sua voluntate moderantem in suam potestatem redegerat, atque

(1) In Lucull. pag. 495.

amore eius corrupto se coniunxerat, omnis civitatis potestas ad Praeciam pervenit. Etenim, neque quidquam publice actum est absque Cethego, neque is iniusfu Praeciae fecit quidquam. — Hanc ubi semel Lucullus donis et adulatione suam fecerat (ἦν δὲ πού καὶ τῷ Λυκούλλῳ σύμφιλοτιμούμενην ὀρᾶσθαι, μεγάς γυναικὶ σοβαρᾶ καὶ πανηγυρικῆ μισθός) (1) statim habuit Cethegum laudatorem, qui ei quoque Ciliciam provinciam tribuit. Hanc semel nactus „ οὐδέν” ut ait Plutarchus (2), „ ἔτι „ Πραικίαν, οὐδὲ Κέθηγον ἔδει παρακαλεῖν, ἀλλὰ „ πάντες ὁμαλῶς ἐκείνῳ φέροντες ἐνεχείρισαν τὸν „ Μιθριδατικὸν πόλεμον, ὡς ὑφ’ ἐτέρου μηδεὸς „ ἄμεινον διαπολεμηθῆναι δυνάμενον”.

Quamvis itaque nihil aliud in egregio hocce de mulieris Romanae potentia exemplo effecisse Praecia videatur, nisi quod Lucullo imperium tribuerit, temporis tamen lapsu, haec ipsa res maximi momenti fuit in res Romanorum publicas. Pompeius quippe, celeriter et magna cum gloria, post Sertorianum, bello quoque Piratico confecto, tantam populi gratiam tulit, ut summa iniuria Lucullum afficere

po^o

(1) Erat enim ditissimus. Cf. Plut. in vit. p. 519. Plutarch. l. 1. pag. 495.

(2) l. 1.

populus Romanus non dubitaverit, dummodo Pompeii honores auferentur. Hoc consilio, imperium belli Mithridatici Lucullo abrogatum, et Pompeio populari viro traditum est. (1).

Haec res inprimis duorum principum virorum acerbitatem magnopere auxit, et Lucullo causam praebuisse videtur, quod Marium minime imitatus (2), a rebus publicis agendis in posterum se abstineret. Neque enim ulla partes in rebus Crassi, Caesaris et Pompeii egit, sed voluptatibus deditus, luxuriose mollem et privatam vitam traxit. Quantopere autem Lucullus faciem rerum postea gestarum mutare potuisset, cum divitiae eius affirmant, tum ingenium satis docuit (3).

Idem ille Cethegus, cuius auxilio Praeciae ope imperium contra Mithridatem nactus erat Lucullus, maximum, quod antea nemini

qui-

(1) „ Ἐπὶ (inquit Plutarch. in Luc. p. 516.) τῇ
 „ γε βουλῇ καὶ τοῖς ἀρίστοις ἀδικὰ πάσχειν ἰδοὺ Λούκου-
 „ λος, οὐ πολέμου διαδόχου ἀλλὰ θριάμβου λαμβανάν· οὐδὲ
 „ τῆς στρατηγίας ἀναγκαζόμενος, ἀλλὰ τῶν ἐτάθλων τῆς στρα-
 „ τηγίας ἐξίστασθαι καὶ παραχωρεῖν ἰπέροις. Ἐτι δὲ μᾶλλον
 „ ἰφανὴ τὸ γινόμενον τοῖς ἐκεί· παροῦσι, νημέσθητόν· ἔντι κ. τ. λ.”
 Cf. id. in Pomp. p. 634.

(2) Plutarch. in Luc. p. 518.

(3) Cf. Cicer. Acad. Quaest. 1. 1. Plutarch. in Luc. p. 519 seq.

quidem concessum fuit, imperium maritimum M. Antonio tribuit (1).

Dedit igitur Praecia exemplum de vi foeminarum in res politicas luculentissimum, ac licet taceant historiae, nemo tamen infitias ibit, plurima et manifesta exempla nobis futura fuisse de eius et aliarum meretricum potentia, dummodo amplior rerum domesticarum Romanarum historia ad nos pervenisset. Probabile enim videtur, ad Catilinariam quoque coniurationem promovendam nonnihil valuisse eandem illam Praeciam; quippe Cethegus isre, quo usus Lucullus, idem est, de quo, priusquam morte damnaretur Catilinarum partium socius, „ ignoscite”, in Senatu ad Patres inquit Cato, „ Cethegi adolescentiae, nisi iterum iam patriae bellum fecerit” (2). Neque Praecia si quidem in coniurationem Catilinariam quidquam potuerit, sola vim habuit: alia enim meretrix, summo illo periculo civitatem liberavit, detectis, quae de coniuratione noverat, rebus. Animis coniura-

to-

(1) Vid. Cicer. in Verr. Lib. II. Cap. 3. et ibi Ascon. Paed. Add. id. in Verr. Lib. III. 91. — Erat M. ille Antonius Triumviri pater, homo fordidus et avarus. Perit in expeditione Cretenfi.

(2) Cato apud Sallust. Bell. Cat. p. 169. ubi vid. viri docti.

torum caeterorum hinc quodammodo afflictis, Catilina solus eo acrius rem persequi conatus est; et, ut sibi omni modo socios compararet, foeminis quoque abiectissimis usus est (1). Rem omnem gravis ille, Thucydidis aemulus, Romanarum rerum scriptor princeps, Crispus Sallustius exposuit (2). „Ea,” inquit, „tempestate (apertum quum esset Ciceroni consilium) plurimos cuiuscunque generis homines adscivisse sibi dicitur (Catilina); mulieres etiam aliquot, quae primo ingentes sumptus stupro corporis toleraverant: post, ubi aetas tantummodo quaestui, neque luxuriae modum fecerat, aes alienum grande conflaverant per eas se Catilina credebat posse ferivitia urbana sollicitare, urbem incendere, viros earum vel adiungere sibi, vel interficere; sed in his erat Sempronia, quae multasaepe virilis audaciae facinora commiserat. Haec mulier genere atque forma, praeterea viro (3) atque liberis satis fortunata fuit: literis Graecis et Latinis docta; psallere, et

(1) Cf. Plutarch. in Cic. pag. 866.

(2) Bell. cat. pag. 69. et seqq. Idem. l. l. p. 112. et 113. vid. viri docti ad h. l.

(3) De marito parum constare videtur, nisi fuerit D. Brutus, sed hic Catilinae partium non erat.

„ saltare elegantius; quam necesse est probae;
 „ multa alia, quae instrumenta luxuriae sunt,
 „ sed ei cariora semper omnia; quam decus,
 „ atque pudicitia fuit: pecuniae, an famae
 „ minus parceret, haud facile discerneres; lu-
 „ bidine sic accensa, ut saepius peteret viros,
 „ quam peteretur; sed ea saepe antehac fidem
 „ prodiderat, creditum abiuraverat, caedis con-
 „ scia fuerat, luxuria atque inopia praeceps ab-
 „ ierat. Verum ingenium eius haud absurdum;
 „ posse versus facere; iocum movere; sermo-
 „ ne uti vel modesto vel molli vel procaci.
 „ Prorsus multae facetiae, multusque lepos in-
 „ erat.”

Haud dubium est, quin mulier hisce faculta-
 tibus praedita consilio Catilinario quam maxi-
 me favere potuerit; et siquidem numerum talium
 foeminarum in suas partes traxerit pessimus con-
 iurationis princeps, nihil mirandum fuisset, si
 totam civitatem, tot etiam rerum novarum stu-
 dioforum ope evertisset; minimeque mirum, tam
 amplam, sociorum numero, coniurationem fac-
 tam esse, ut omnium animi formidine imple-
 rentur. „ Ex summa enim laetitia, atque la-
 „ scivia, quam diuturna quies pepererat, repen-
 „ te omnes tristitia invasit: festinare, trepida-
 „ re, neque loco, neque homini cuiquam satis
 „ credere: neque bellum gerere, neque pacem
 „ ha-

„ habere: suo quisque metu pericula metiri. Ad
 „ hoc, *mulieres*, quibus pro reipublicae mag-
 „ nitudine belli timor insolitus incenserat, af-
 „ flictare sese; manus supplices ad coelum ten-
 „ dere; miserari parvos liberos; rogitare; om-
 „ nia pavere; *superbia, atque deliciis omisfis*,
 „ sibi patriaeque diffidere” (1).

Quum autem nonnullae mulieres ad civitatis Romanae damnum contulerint multum, Fulvia quaedam contra, quae consuetudinem habebat cum Curio, rei Catilinae socio, non tantum necem a Cicerone propulit, indictis insidiatoribus; sed etiam omnia, quae per Curium de coniuratione noverat, Ciceroni prodidit (2). Cum Catilina quoque, Aureliae Orestillae uxoris consilio, quae pessima erat mulier (3), sectam suam firmare studeret, et Praeneste urbem, olim Marii iunioris arcem (4),
 ma-

(1) Ita Sallustius statum describit urbis Romanae, Bell. Cat. c. 87.

(2) Vid. Sallust. Bell. Cat. 66. et 72. Florus, IV. 1. Appian. Bell. Civ. Lib. II. pag. 429. et Plutarch. in Cic. pag. 868. Cf. Conradus Quaestura pag. 128. et seq. Add. Middleton, Leven van Cicero door Zillèsfen Tom. I. pag. 212.

(3) Vd. Sallust. Bell. Cat. p. 36.

(4) Vd. Plutarch. in Mar. sub fin. Cf. idem in Syll. pag. 470. et Middleton, l. 1.

maximi momenti duceret, eam sibi vindicare acriter conabatur. Fulvia autem consilium turbavisse videtur; nam Cicero ea de re certior factus, Catilinae in periculo futuro refugium ademit (1).

Denique multorum et Fulviae Allobrogumque indicibus et testimoniis, vigilantia praefens magni Consulis totam coniurationem restinxit.

Maximam inde Cicero gloriam tulit, et, Româ salyâ, Pater patriae, summo honoris gratiaequetitulo, salutatus est (2). Quum autem integrum huius rei honorem soli Ciceroni tribuerimus, parum iusti in Terentiam esse videamur, quam prudenti consilio opem Tullio tulisse, ex ipsa vel mulieris indole affirmari liceret, nisi praeterea ipsius Ciceronis epistolae, nisi et historica fide scriptores affirmassent antiqui (3).

Erat

(1) Vid. Cicer. Orat. Cat. I. 3.

(2) Cf. praeter multos alios Appian. Bell. Civ. Lib. II. p. 431. in fin.

(3) Vid. Plutarch. in Cicer. pag. 870. Miraculum illud de quo Plutarchus l. 1, vel ostentum potius flammae ex cinere in ara exortae, Middletono nihil aliud est, nisi dolus et res conventa inter Terentiam et Ciceronem. En ipsius verba: „ Het is „ niet onwaarschijnlijk, dat dit gewaande *Wonderver- „ schijnsel* ontworpen was tuscheu Cicero en Teren- „ tia; wier zuster eene der *Vertaalsche Maagden* zijn- „ de,

Erat Terentia mulier haud timidi aut demissi ingenii, sed animo elato praedita, et ut ipse dixit, secundum Plutarchum (1), Cicero, „ μάλλον τῶν πολιτικῶν μεταλαμβάνουσα παρ' „ ἐκείνου φροντίδων, ἢ μεταδιδούσα τῶν οἰκεια- „ κῶν (vel οἰκιακῶν) ἐκείνῳ”. Sed cum iam hoc loco Terentiam verbo memoraverimus, tacenda non erit vis eius aliarumque foeminarum in ea negotia, quae maximi momenti reipublicae Romanae fuerunt, quae exilio Ciceronis animum praebuerunt.

Quisquis Romanam historiam legerit, illi notissimum est, Clodii odium praecipuam Cicero-

(1) Plutarch. in Cicero. c. 1. 1.

„ de, en het bestuur over de gansche plegtigheid „ hebbende, zonder achterdocht konde helpen ten „ uitvoer brengen, het geen zij heimelijk onder el- „ kanderen afgeproken hadden. Want het was van „ groot belang voor Cicero, om de gemoederen van „ het volk, zoo sterk hij maar kon, eene vrees „ voor hun gevaar in te boezemen, om ze des te ge- „ makkelijker te bewegen tot het goedkeuren van het „ besluit, om de zamenzweerders ter dood te brengen, dat hij reeds in zijne gedachten gemaakt had”. Vid. Middlet. Lev. van Cic. Tom. I. p. 250 et 251.

Fuisse inter Vestales Terentiae sororem patet e Plutarch. in Cat. min. pag. 768. ubi ἐν οἷς (ἱεραῖαι, vestalibus scil.) Φαβία Τερεντία, ἀδελφὴ τοῦ Κικέρωνος γυναικὸς.

(1) in Cic. l. 1.

ni causam fuisse, qua in exilium abire coactus sit. Prius autem de alio Ciceronis adversario aliqua adnotanda in promptu sunt.

Simulac Tullius gloria honoratus summa, omniumque aestimatione ornatus, vitam privatam publicae praetulerat, invidi statim multi, rem, postea a Clodio confectam, movere incipiebant. Metellus inprimis Tribunus plebis Ciceroni exprobrabat, illum indicta causa cives Romanos necasse. Sed summus vir pacisque amans a litibus quam maxime refugiebat. Ut itaque cum Metello in gratiam rediret foeminis quoque usus est. Ipse ad Tribuni fratrem Celerem „ ego cum comperissem, scribit (1), „ omnem sui tribunatus conatum in meam perniciem parare atque meditari: egi cum Claudia, uxore tua, et cum vestra sorore Mucia, „ cuius erga me studium, pro Cn. Pompeii necessitudine, multis in rebus perspexeram, ut „ cum ab illa iniuria deterrentur” (2). Non-

(1) Vid. ad Famil. V. 2.

(2) Ex illo *multis in rebus* caet. patere videtur, saepius iam foeminarum auxilio gavisum fuisse Ciceronem. Videntur praeterea haec ad Celerem scripta affirmare, nihil hoc tempore, a moribus Romanorum alienum fuisse, ut mulierum vim et auxilium viri implorarent. — Erat profecto Q. Metellus Celer Ciceroni amicissimus, quo etiam ad Clodium

nulla interim evenerunt, quae et alium inimicum Ciceroni pararent, Clodium nempe, virum loco illustrissimo natum.

Iuvenis Patricius audaci animo praeditus, Caesaris uxorem Pompeiam amabat (1). Difficilis Clodio ad eam aditus fuisse videtur: quippe per noctem Caesaris, tunc temporis Praetoris, domum, ubi sacra Bonae Deae peragebantur viris adire prohibita (2), vestitu puellari introire ausus est: iuvenilis et imberbis aetas rem patratu faciliorem reddebat. Clodio in magnis aedibus alias erraturo, ancillae cuiusdam opera erat utendum; sed forte fortuna ab illa aberrans a Caesaris matre Aurelia detectus est; quae, multo edito clamore, mulieres omnes et Vestales conclamavit, ut Clodium foribus eicerent. Mox sacrorum pollutorum Clodius

pos-
 iras aufugiendas usus est. Habebat Celer Claudiam Clodii sororem in matrimonio, quae, marito subita morte extincto, caedis suspicione vacua non fuit. Cf. Cicero pro Coel. cap. 24.

(1) Vid. Plutarch. in Cic. p. 374. et seqq. Id. in Caes. p. 711 sqq. Cicer. ad Att. I. 13. Dio Cass. Lib. XXXVII. cap. 45. pag. 139. Ed. Reimar. Cf. Sueton. in Caes. cap. 6. et praecipuis Asc. Paed. Orat. pro Mil. Add. Middleton, Lev. van Cic. Tom. 1. pag. 303 et seqq.

(2) Conferri potest Iuvenal. VI. 339 seqq.

postulatus est (1); Caesar autem impudicam repudiavit uxorem. Dum causa agebatur, variis artibus et falsis testimoniis reus sese defendit; quin imo a Caesare ipso, ut Clodium sibi pararet amicissimum, purgatus est (2). Cicero autem, quamquam caeteroquin Clodio haud infensus (3), testimonium contra tulit, minus veritati studens, quam Terentiae mandato (4); quae erat irata reo, propter Clodium sororem, quam matrimonio cum Cicerone studere suspicabatur (5). Terentia igitur, (ut cum Plutarcho loquar (6)) *καλεπὴ τὸν τρόπον οὔσα, καὶ τοῦ Κικέρωνος ἀρχούσα, παρώξυνε τῷ Κλωδίῳ συνεπιθέσθαι καὶ καταμαρτυρῆσαι.* Hinc Clodius ira accensus, malum malo reddere (7), acriter et summa cum calliditate (8) contendit,

(1) Vid. Cic. l. 1. Ep. 13. 14. et 16.

(2) Vid. Plutarch. in Caes. p. 712. id. in Cic. p. 875.

(3) Cf. autem Conrad. Quastur. p. 195 sqq.

(4) Vid. Plutarch. l. 1. et Valer. Max. VIII. 5. 5.

(5) Cf. Cic. ad Att. l. 1. et Plutarch. l. 1.

(6) In Cic. p. 875. ubi quoque multa de Clodii turpissimis moribus atque flagitiis, quae quidem ad morum pestem comprobendam faciunt.

(7) Vid. Plutarch. in Cic. pag. 876.

(8) Cf. Plutarch. l. 1. et Dio Cass. Lib. XXXVIII, Cap. 12. pag. 157.

annuentibus Caesare Pompeio et Crasso (1); qui auctoritatem Ciceronis, in dies accrescentem, minime amare videbantur. Erat quoque Caesar Ciceroni infensus omnia spernenti munera, quae a Triumviro offerebantur. Res denique omnis ad exilium Ciceronis rediit, quod maximi interfuisse civitatis, luctus fere omnium manifestavit.

Summo odio in adversarium Clodium iure postea flagrabat Tullius, qui, illum ita iudicia poenamque contempsisse, affirmat, ut eum nihil delectaret, quod aut per naturam fas esset, aut per leges liceret (2).

Quamvis itaque videatur Terentia ad exilium summi viri aliquid contulisse, hoc tamen quoque constat, illam marito semper opitulatam esse atque omnibus suis viribus eo incubuisse, ut in urbem Cicero revocaretur. Erat enim mulier, quamvis morosa (3), prudens tamen et auxili-

(1) Cf. Vell. Pat. II. 45. et Plutarch. l. l. add. Sueton. in I. Caes. c. 74. Ut absolveretur poena Clodius, Crasus, dum non valeret pecunia, certas mulieres et adolescentes, pro mercedis cumulo per noctem iudicibus tradidit. Cf. Cic. ad Att. l. l.

(2) Vid. Cicer. pro Mil. cap. 16. Cf. de scelesto Clodio Plutarch. in Cic. p. 875. et Vell. Pat. II. 45.

(3) Ex illa indole lites nonnunquam constabat cum Quinto. fr. Cf. Cicer. ad Fam. XIV. 1.

auxilio praesens, in omnibus Ciceroni efficax. Quum non sine magno strepitu de Cicerone revocando Romae ageretur, ipsa Terentia, aliis adjuvantibus, inprimis Pifone, Quinto fratre, et Attico, haud quievit. Liceat enim absque dubio hoc affirmare ex ipsius Ciceronis ad coniugem epistolis, e quibus eius erga maritum diligens patet studium. „ Mihi, ” ad uxorem scribit Tullius (1); „ mihi ante oculos dies nocentesque versaris. Omnes labores te excipere, video. Timeo, ut sustineas, sed video in te esse omnia. Quare, ut id, quod speras, et *quod magis*, consequamur, servi valetudini. Ego, ad quos scribam, nescio, nisi ad eos, qui ad me scribunt, aut ad eos, de quibus vos ad me aliquid scribitis”. — *Quantum* autem reditus Ciceronis civitati Romanae fuerit, si exponere velimus, disquisitionis nostrae fines nos excessuros vereror (2).

Florebat quoque hisce temporibus Cato, vir integritate vitae clarus, severitas dignitatem addi-

(1) Ad Fam. 1. 1. Ep. 2.

(2) Quamvis posterioris temporis haec omnia fuerint, origo tamen repetenda erat ex illo tempore, de quo hoc capite agebamus: itaque haec apte h. 1. nobis tractari posse videbantur.

diderat, si constantia erati laudabilis, et modestus; non divitiis cum divite, neque factione cum factioso, sed cum strenuo virtutis, cum modesto pudore, cum innocente abstinence certabat; esse, quam videri bonus malebat. In coniurationis Catilinae periculo fortis et patriae studiosissimus: evasit. Antea, puer adhuc, avorum virtutum haud degener extiterat (1). Sed Parum quidem in huius gravissimi Romani viri rebus gestis de vi foeminarum liquet. Matrimonio licet habuerit duas uxores, quarum altera dubiae virtutis (2); licet in sensus Metello fuerit propter mutatum eius de Lepida, a Catone ad amata, ducenda consilium (3); licet impudicas habuerit sorores, et Caesarem magis oderit Serviliae causa (4); nulla tamen, quantum novimus, mulier quidquam apud Catonem valuit. Neque enim coniux, neque filia neptisque eum in affinitatem Pompeii adducere potuerunt. Quippe quidem Pompeius, Lucio Afranio consularum deferre studens, et adversante imprimis Catone, hunc

(1) Cf. Plutarch. in Cat. min. Tom. I. pag. 759 et seq.

(2) Vid. idem l. l. p. 770.

(3) Vid. idem eod. pag. 762.

(4) Cf. Plutarch. in Brut. Tom. I. init. vit. et pag. 984. id. in Cat. min. l. l.

hunc binis matrimoniis in suam sententiam rali-
cere conatus erat (1). n. e. i. v. b. m. u. o. m. i. v. b. n. o. n.
Caeterum, ut huic capiti finem imponamus,
parum amplius de vi foeminarum apud Roma-
nos in eorum res politicas, hocce temporis inter-
vallo, constare videtur. Et quae vis earum hoc-
ce tempore fuerit, capite demonstrabitur sequen-
te, ubi de vi foeminarum sub Triumviris primis
agendum erit.

(1) Cf. Plutarch. in Cat. min. pag. 773 et seq.
Singularis res de uxore Marcia Hortensio tradenda Ca-
toni fuit. Qua de re vidd. Plutarch. h. l. p. 770. in
fin. et Appian. Bell. Civ. Lib. II. pag. 490.

(97)

CAPUT QUARTUM.

DE VI FOEMINARUM APUD ROMANOS IN RES-
EORUM POLITICAS, A PRIMI TRIUM-
VIRATUS TEMPORE, USQUE AD
CAESAREM INTERFECTUM.

Erant aemuli in civitate Crassus et Pompeius; prudens autem Caesar, illis reconciliatis (1), se in amicitiam tertium adiunxit atque ita primi evaserunt Triumviri Caesar, Pompeius et Crassus (2). Iureiurando se sibi invicem obstrinxerant, ne quidquam in civitate fieri sinerent, absque communi ipsorum consensu. Summum olim in republica honoris fastigium consulatus fuerat; sed post

(1) Iam ab eo inde tempore, quo sacrorum pollutorum reum obviam Clodium habuimus, triumviratus origo et exordium repetendum est, indeque illius belli remotissima causa repetenda est, „ quod (uti Florus ait IV. 2.) totum, qua patebat imperium, quasi „ diluvio et inflammatione corripuit.”

(2) Conferri potest Sueton. in Iul. Caes. cap. 19.

post Marium et Syllam Romani didicerant, consulatum iter tantum ad magnitudinem esse; magnus autem qui haberetur, illum potentiam longe maiorem sibi quaerere.

Callidus et prudens Iullus perspectum subito tenebat, utile omnino sibi fore, Pompeio coniunctissimo uti amico (1). Noverat autem probos Iuliae suae mores, noverat ingenium eius: et apta videbatur, quae amicitiam et studium Pompeii erga Caesarem firmaret. Rerum quoque conditio matrimonium fovebat. Pompeius enim victor de bello Mithridatico in urbem rediit et triumphans, uxorem Muciam repudiaverat (2), atque Iuliae amore erat captus. Filiam igitur uxorem illi Caesar dedit (3): ne autem in se Servilium Caepionem infensum redderet, cui Iulia desponsata erat, huic iterum Pompei filiam promisit (4). Eodem fere tempore ipse Calpurniam, Lucii Calpurnii Pisonis, Consulis designati, filiam duxit, ut et Calpurnium in suas partes traheret (5). Nunc autem

(1) Vid. Plutarch. in Pomp. pag. 644.

(2) Vid. eod. p. 641.

(3) Idem eod. l. l. pag. 644 et in Caes. pag. 714.

(4) Vid. loca laud.

(5) Cf. Sueton. in I. Caes. cap. 21. et Dio Cass. Lib. XL. cap. 63. pag. 261.

tem nimis manifestum erat, Caesarem per matrimonia res suas agere studuisse, quam ut Cato, indignatione motus, tacuisset: qui rem omnem contemnens, „ palam testatus est clamavitque; „ rem indignam esse, ut addiceretur nuptiarum „ lenociniis imperium, ac per mulieres mutuo „ se ad provincias, imperia, exercitus prove- „ herent (1).” Habuerunt tamen per aliquod tempus (2) vim saluberrimam hae nuptiae in res Romanorum; quippe nobilis Pompeii coniux maritum et patrem caritatis vinculo diu cohibuit: illâ vero defunctâ, furor denuo belli civilis exarsit (3). Erat Iulia Pompeii amore dignissima uxor, et qui Pompeii cum Caesare amicitiam minime laudarent, eius tamen erga coniugem amorem non improbabant (4).

Haud

(1) Vid. Plutarch. in Caes. pag. 714.

(2) Hinc Cicero „ utinam,” inquit, „ Pompeii! „ cum Caesare societatem aut nunquam coisces aut „ nunquam diremisses!” Phil. II. 10.

(3) Vid. Plutarch. in Pomp. p. 647. id. in Caes. p. 719. Dio Casf. Lib. XXXIX. cap. 64. p. 224. id. Lib. XL. cap. 44. p. 250. Appian. Bell. Civ. Lib. II. p. 438. Veil. Pat. II. 47. Flor. IV. 2. Val. Max. IV. 6. Seneca Conf. ad Marc. cap. 14. et Lucan. I. 114. seqq.

(4) Iuliae erga maritum amoris exemplum egregium leg. apud Plutarch. l. 1. in Pomp.

Haud iniuria conferas cum Iulia Octaviam Caesaris Augusti sororem, rebus gestis, vitae conditione, virtutibus et ingenio; sed dolendum est periisse antiqua monumenta, quibus Iuliae vis in res Romanas luculentius exemplis probaretur. Nihil autem a veritate alienum nos existimare arbitror, illam, cuius laudes omnium ore ferebantur, multum Romanae civitati profuisse: affirmant rem civium luctus de morte et honores in eius sepultura (1), „ quae magno” uti inquit Valerius, „ cum totius terrarum or-
bis detrimento exspiravit.” Nam mortuâ in partu Iuliâ et paucis post diebus filiolâ, Caesar et Pompeius „ οὔτε ἐμετριάζον, οὐδ’ ὑγιᾶς οὐδὲν ἐποιοῦν· ἀλλὰ ἐπ’ ἀλλήλους παρώρμηστο, πολλὰ μὲν δαπανωμένοι, πολλῶ δ’ ἔτι πλεῖω μαχόμενοι κ. τ. λ. (2), manebatque furor ille, donec Pompeius *solus* Consul crearetur.

Pugnabat hoc tempore Crasus contra Parthos, ibique cum interfectus esset (3), duo superstites triumviratus viri, palam bellum gerere civile atrocissimum acriter conabantur.

Al-

(1) Cf. Dio Casf. Lib. XXXIX. cap. 64. pag. 224.

(2) Idem Lib. XL. cap. 46. pag. 251.

(4) Vid. Plutarch. in Crasf. pag. 563. et seq. et in Caef. p. 721.

Alteram quoque duxit uxorem Pompeius Corneliam, Metelli Scipionis (1) filiam, P. Crassi Marci filii viduam. Videtur illa, iam ita tantum apud maritum valuisse, ut Metellum focerum ambitus reum poena solverit; in qua res gratiam Pompeii apud populum minime auxit (2). Magna autem si fuerit Corneliae apud Pompeium auctoritas, nullo modo illud mirandum est. Quippe quidem ingenti ardore Pompeius uxorem amabat; et terat uxorio quoque, ut ait Plutarchus (3), praeter juvenilem formam, multum gratiae, *καὶ γὰρ περὶ γράμματα καλῶς ἤσκητο, καὶ περὶ ἄλγαν καὶ γεωμετρίας, καὶ λόγων φιλοσόφων εἰθιστο χρησίμως ἀκοῦειν, καὶ προσῆν τοῦτοῖς ἦθος, ἀηδίας καὶ περιεργίας καθαρὸν, ἀοδῆ ἕταις προστρέβεται γυναιξὶ τὰ τοιαῦτα μαθήματα* Acutum quoque Corneliae ingenium res omnes recte perspexisse videtur.

(1) Adoptatus scilicet fuit Metellus in illa familia. De Metellorum autem familia vid. Vinerus ad Eutrop. II. 24.

(2) Vid. Plutarch in Pomp. p. 649. Metellum illum hoc modo Pompeio coniectum, Caesar postea inimicum habuit, qui una cum Catone in Africa, post Eneii magni mortem, bellum gessit. vid. Plutarch. in Cat. min. pag. 787.

(3) In Pomp. pag. 648. Vid. Appian. Bell. Civ. IV (4)

recteque de rerum eventu iudicia tulisse, neque ignarum illorum fuisse, quae mariti Imperatoris essent. Nam quum magnus Imperator Pompeius culpari meruerit, quod, victoria apud Dyrachium potitus, Caesarem nullo modo persecutus fuisset, uxor Cornelia rem melius ceperat: quippe certior de victoria facta (1), hoc unum marito restare opinabatur, ut Caesarem sequeretur (2). Verum bello Pharsalico, quod reipublicae liberae interitum attulit, confecto, Pompeiique fortuna mutata, uxor Cnei necis *indirecta* forsan causa extitit. Morabatur illa Mytilenis: ubi aliena navi adventus coniux miser, qui quingentis navibus per aequor illud quondam navigaverat, uxorem fugae comitem et infortunii solatium sibi recepit (3). Incertus quo dein tenderet iter, et fato adverso afflictus, Corcyra et Africa neglectis, ubi classes et exercitus illi erant (4), maluit in Oriente a Parthis opem petere. Amici vero, iis in itinere consilio detecto, opinabantur omnes, a Parthis, nuperrime a Crasso patre et filio lacescitis,

- (1) Vid. Plutarch. l. 1. p. 654.
 (2) Idem eod. pag. 658. sub fin.
 (3) Legatur, quod habet Plutarchus colloquium Pompeium inter et Corneliā in Pomp. 659. seq.
 (4) Vid. Appian. Bell. Civ. Lib. II. pag. 479.

cavendum esse, praesertim comitante Iunioris vidua (1): Aegyptum petere pluribus magis placuit, insciis, ab huius regionis incolis, annuente Ptolemaeo, miserandum Imperatorem de medio sublatum iri (2).

Inter illos, qui nobile et famosum hoc tempore nomen sibi vindicarunt, et apud quos foeminarum vis valuit, aut vim valuisse facile coniicitur, e partibus Pompeii prae aliis nominandus est Brutus. Cum iam armis et furore civili perturbaretur respublica a Caesare et Pompeio, Brutus, licet pater mandato Pompeii necatus esset, huius tamen partes fovit. Non quae ad privata, sed quae ad publica commoda spectabant, apud hominem nobilissimum valebant (3). Iustitiam quam Iulio, Cneio belli causam esse ratus, Caesaris adversarius evasit. Ast Bruto, nisi Serviliam matrem salutasset, parva pars vitae superfuisset; et nisi Serviliae amore flagrasset Caesar, numerus civium a civibus interfectorum tantopere auctus, miseriei Romanorum culmen non addidisset. Ignorasti Caesar! quum Brutum ex inimicis inter amicos reciperes, te interfectorem tuum amavisse: neque tu Servilia! filium peperisse cogitabas,

(1) Vid. Appian. l. l. pag. 480.

(2) Vid. Plutarch. l. l. pag. 661.

(3) Idem. in Brut. Tom. I. pag. 985.

bas, qui causa belli civilis atrocissimi evaderet (1). Persuasum sibi habebat Caesar, Brutum filium esse suum; quem e Servilia fuseperat: et quum ad Pharsalicam pugnam bellum cum Pompeio pervenisset, Brutum neque captum teneri, neque interfici, militibus suis mandavit (2). Pugna

(1) Licet enim merito opinari, nulla deinde civium discordia Romanae civitati tanta mala illata fuisse, nisi necatus esset Caesar. Vir enim egregius, fortitudinem cum literis iungens, clementia et magnanimitate laudabilis, temporibus plane conveniens, tanta iam potentia valebat, ut facile rerum arbitrium apud ipsum mansisset. Necarunt certe Brutus et Cassius et interfectores reliqui virum summum ipsorumque amicum, sed etiam tyrannum e medio sustulerunt, qui quidem talia iam perpetraverat, ut nulla amplius existeret res publica libera, sed sub tyranno essent omnia. Conferri meretur Herder Ideen. Tom. III. cap. 15. pag. 329. seq.

(2) Vid. Plutarch. l. I. p. 1. et p. 986. In gratiam Serviliae ita factum fuisse a Caesare, narrat Plutarchus; neque id profecto mirandum: nam Servilia certe multum apud Caesarem valuit, inprimis cum de Bruto res esset; veruntamen videtur mihi Caesaris magnanimitas et clementia, etiam non adhortante Servilia, Bruto pepercisse. Saepius Caesarem iam benigne Brutum tolerasse constat: nimirum cum de Vettii, Pompeii interficiendi consilio (simulato) ad Atticum scribat Tullius (II. 24.) non nul.

confecta, Brutoque salvo, quam maxime laetabatur magnus ille vir; cui cum vitiis multum virtutis erat mixtum. Brutum deinde ad se vocavit, inter amicos tenuit et cum Cassio honoribus auxit (1). Sed Brutus, cui inter proavos (uti ipse faltem simulabat (2)) Lucretiae ultor et libertatis vindex; cui Catones propinqui; cui in ipsius praecordiis flagrans erga patriam amor; tyrannum ferre diu non potuit (3). Attamen aequo animo consilium Caesaris interficiendi concoquere haud valuit, et quum foris quietum omnino se esse simularet, domi anxius et perturbatus erat. Sed Porciam habebat uxorem, quae animum eius reficeret. Nobilis illa et mag-

nulla obviam habemus, quae huc spectare videntur. Nam quum Vettius reus a Caesare in rostra productus, „illuc”, ait Cicero, „factus institutusque venisset, „primum Caepionem” (Brutum nempe ab avunculo Caepione adoptatum) „de oratione sua sustulit, quem „in senatu acerrime nominaverat; ut appareret, noctem „et nocturnam deprecationem intercessisse”.

(1) Plutarch. l. 1.

(2) An re vera e gente Iunia ortus sit Brutus, valde dubitandum. Vid. Ernesti in Clav. Histor. in v. *Brutus*.

(3) Accessere incitamenta populi, literas spargentis, in quibus, Βροῦτι κατ'ὄψει, καὶ οὐκ ἰσ Βροῦτες ἄλλῃως, κ. τ. λ. Cf. Plutarch. in Brut. p. 988. et Dio Cass. Lib. XLIV. cap. 12. pag. 389.

magnanima mulier, coniurationis conscia, tanta re dignam sese praestitit (1); neque enim talis erat, cui Brutus dicere posset

„ Ἴστον τ' ἠλακάρην τε καὶ ἀμφιπόλοισι κέλευε (2) ”

verum decebat illum potius, uti fecit, Deos imprecari „ δοῦναι αὐτῷ, κατορθοῦντα τὴν πράξιν, „ ἀνδρὶ Πορκίας ἀξίῳ Φανῆναι (3). ” Quantum autem Bruti et caeterorum coniuratorum facinus in res Romanas valuerit, tetra nobis docet secundi triumviratus historia. Taceo mala illa, quae bellum contra Brutum Cassiumque genuit.

Procedamus iam ad historicam disquisitionem nostram sub triumviris alteris; quo tempore de vi foeminarum in res politicas luculenter admodum constat.

(1) Plutarch. l. 1. p. 989. seq. add. Dio Casf. Lib. laud. cap. 13. pag. laud.

(2) Plutarch. in Brut, pag. 994. Hectoris haec verba Graecae potius, quam Romanae huius temporis matronae conveniunt.

(3) Plutarch. l. 1. p. 990.

CAPUT QUINTUM.

DE VI FOEMINARUM APUD ROMANOS IN EORUM RES POLITICAS, A CAESARE INTERFECTO USQUE AD AUGUSTUM IMPERATOREM.

M. Antonius iam florente Caesare primarius in civitate vir, Lepidus, et mox Caesaris adoptatus filius Octavius, post Iulium interfectum, principes exstiterunt. Erat Octavius summa cura a matre Attia (1) educatus vidua, et literarum peritus. Mortuo Caesare, statim Apolloniâ Romam tendit, ut Iulii heredem sese ferret, necem ulcisceretur et mandata exsequeretur (2). Haec res autem exordium et origo novi belli civilis fuit (3), Propter Caesaris hereditatem

(1) Vid. Sueton in Aug. cap. 4. cf. Appian. Bell. Civ. Lib. III. pag. 532. — In rebus suis agendis Octavianum iuvenem saepius matris consilio usum fuisse, luculenter apparet ex Appian. l. l. et p. l. et p. 534.

(2) Vid. Plutarch. in Anton. Tom. I. pag. 928. et 929.

(3) Sueton. l. l. cap. 10. (4)

et coniurationis suspicionem cum Antonio mox inimicitias exercebat Octavianus (1), dum Lepidus Antonio coniunctissimus erat (2). Post unam alteramve pugnam conventum tamen inter illos est, multorum eorumque Optimatum suasio: et tum quidem triumviri primum fidem sibi invicem dixerunt; sed, qua horret natura humana crudelitate, caedes caedibus inter se compensarunt. Multum autem militum hoc foedus iniri intererat; quo etiam factum est, ut triumvirorum amicitiam firmari matrimonio cuperent: hoc consilio Octavianus Clodiam Fulviae, tunc temporis Marci uxoris, filiam duxit (3). Sed cum fulius de Fulvia erit agendum, misis Octaviano et Lepido, de collega primum videamus.

Filiam Caii Antonii, in consulatu Ciceronis collegae, uxorem primam habuit Marcus, ob cuius a Dolabella violatae pudicitiae suspicionem, cum, Caesare Dictatore, Magister equitum esset, partes in civitate fovisse videtur, quas ex animi sententia oppugnare malisset (4). Repudiata dein uxore, Fulviam in

(1) Vid. Plutarch. l. l. —

(2) Idem eod. pag. 923.

(3) Vid. Plutarch. l. l. p. 924. et Dio Cass. Lib. XLVI. cap. 56. pag. 490. cf. Vell. Pat. II. 65. et Sueton. in Aug. cap. 62.

(4) Vid. omnino Plutarch. in Ant. p. 919. (5)

matrimonio sumpsit, quae nupta prius Clodio
 et postea Curioni fuerat, ἡ γυναικὶν, testimonio
 Plutarchi (1), τοῦ ταλασίαν, οὗ δὲ οἰκουρίαν
 φρουρῶν, ἐν δὲ ἀνδρὶς ἰδιώτου κρατεῖν) ἀξίον, ἀλλ'
 ὁ δὲ ἀρχόντος ἀρχεῖν, καὶ στρατηγόντος στρατη-
 γεῖν βουλόμενον. Neque a ioco elegans ille
 auctor se abstinere potuit, quippe Κλεώπαι-
 τραν pergite, διδασκαλίαν Φουλβίαν τῆς Αὐ-
 τωτικῆς γυναικοκρασίας ὀφείλεν, πολὺν χειροῦθη
 καὶ πεπαιδευμένον ἀπ' ἀρχῆς ἀκροῦσθαι
 γυναικῶν, παραλαβούσαν αὐτὴν (2). Stude-
 bat autem ipse Triumvir coniugem variis ar-
 tibus mitiorem reddere, quod tamen parum
 prospere illi cecidisse, mox apparebit.

Sed ut integram mulieris indolem cognosca-
 mus, quae in historia Romana nomen satis fa-
 mosum sibi comparavit, parumper ad superiora
 revertendum erit.

Quum atrocem Clodium Milo interfecisset,
 Fulvia mariti necis acerrima exstitit ultrix.
 Nam ubi cadaver vesperâ Romanam perlatum es-
 set, et infima plebs ac fervorum maxima turba
 lugentes circum corpus, in atrio domus posi-
 tum, adstant; Fulvia invidiam facti auge-
 bat,

(1) l. l. p. 920. cf. id. eod. p. 929. et Florus
 IV. 5.
 (2) Plutarch. l. l. pag. 920.

bat, quae cum effusa lamentatione eius vulnera ostentabat: quo facto, ortis inter plebem rumoribus, magna populi caterva in foro per noctem degit (1). Sed quum interfectoris Milonis causa ageretur, ipsa Fulvia et Clodii focus gemitu et fletu suo magnopere circumstantium animos commoverunt (2); tantoque metu perculsus fuit Cicero, ut ne auderet quidem effari, quae vellet. Hoc modo mariti necem ulcisci conata est.

Postea nuptiis Antonio iuncta, in Triumvirorum proscriptionibus sese eius indoles atra explicuit. Nam ipsa multos, Romanos quoque cives, marito suo saepius vix vel nequaquam cognitos, necari curavit (3). Silentio eius in Ciceronis cadavere crudelitatem obtegere malim (4). Alia etiam occasione mores eius perspici potuerunt; quippe cum Triumviri, pecuniâ, licet iam opibus foedisimo modo cum-

(1) Vid. Ascon. Paed. in Arg. Orat. pro Mil. Cf. Appian. Bell. Civ. Lib. II. pag. 439.

(2) Vid. Ascon. Paed. l. l. sub fin. arg.

(3) Vid. Dio Casf. Lib. XLVII. cap. 8. pag. 496.

(4) Vid. Dio Casf. l. l. cap. 1. pag. 497. Fulvia certe Ciceronis morti multum conduxit, Antoniumque (si aliter instigatione opus esset) instigavit. Sed et alia Antonii in Ciceronem invidiae causa fuit, quae a foemina repetenda est. Vid. Plut. in Ant. init.

mulatis, indigentes, matronas ditiores numero mille quadringentas pecunia mulctarent, quae in sumprus belli impenderetur, omnesque statim adirent Triumvirorum cognatas, ut deprecatrices haberent, laudabilis Octavia Octaviani soror, et mitis mater Antonii (1) faciles sese praestiterunt; Fulvia autem arroganter mulieres supplices foribus expulit (2).

Hoc loco non possum, quin Hortensiam verbo memorem, mulierem eloquentiae laude et animi fortitudine celeberrimam, quae mulierum causam apud Triumviros feliciter dixit (3). Repraesentata enim patris celeberrimi Oratoris facundia (4) impetravit, ut maior pars imperatae pecuniae foeminis remitteretur: „revixit tum,” inquit Valerius Maximus (5) „muliebri stirpe
 „Q. Hortensius verbisque filiae aspiravit: cuius si virilis sexus posteriori vim sequi voluissent,
 „Hortensianae eloquentiae tanta hereditas una
 „foe-

(1) Iulia nempe, de qua vid. disq. nostrae pag. 98.

(2) Vid. Appian. Bell. Civ. Lib. IV. p. 607. et 638.

(3) Leg. eius Orat. ad. Triumv. ap. Appian. l. l. p. 608 et 609.

(4) Vid. de Hortensio Cicer. in Brut. 88. et Luzac, Disf. Inaug. de Hortensio Cicer. aemulo. L. B. 1810.

(5) VIII. 3. 3.

„foeminae actione abscissa non esset”. Unica igitur mulier gloriari potuit, se uno eodemque die, viris praebuisse audentiae, foeminis eloquentiae, et tyrannis virtutis exemplum (1).

Duo deinde Triumviri, Lepido Romae relicto, in Macedoniam Bruto Casioque arma illaturi, profecti sunt, belloque confecto, cuius praecipua gloria Antonio tribuenda videtur, aegrotante Octaviano (2), hic Romam tendit, ille in Orientem deflexit; ubi, maximo civitatis Romanae damno, Cleopatrae amore corruptus est. Sed misfam faciamus, quae Romana non erat mulier, reginam, ut ad Fulviam Romanae imperantem redeat disquisitionis. Plurimorum, quae nobis de Fulvia restant, accuratam notitiam Dionii imprimis Casio debemus (3).

Erat Romae sparsus rumor, Octavianum in Macedonia obiisse. Varias inde oriebantur animorum commotiones; erat nonnullis id gratum, plurimi autem iniquo animo rumorem audiebant,

(cum

(1) Cf. Thomas, *Ess. sur les femm.* Tom. IV. pag. 208.

(2) Vid. Appian. *Bell. Civ. Lib. V. p. 677.* cf. Plutarch. in *Anton.* pag. 925. — Magnus sane Imperator erat, ipso Caesare teste, Antonius. Pugn. Pharsalicâ Iulius sinistro cornu cum praefecit. vid. Plutarch. in *Ant.* p. 919.

(3) *Lib. XLVIII. pag. 529 et seqq.*

eum de nova rerum conversione nihil boni sibi augurarentur. Interim ipse Caesar Romam properabat, ne, languente Lepido, tumultus concitarentur. Erant Consules frater Antonii Lucius et P. Servilius Isauricus, vel potius tenebant hi consulum insignia, dum imperium apud Fulviam et Octavianum Romam reducem esset. Fulvia autem iam ante adventum Caesaris, ignavum Lepidum spernens, rerum gubernacula sumpserat; et adeo rebus suis erat intenta, ut neque Senatus, neque populus praeter illam de aliquo negotio statuere auderet.

Gesserat Consul Lucius paucula armis contra populos nonnullos Alpinos, et Romam redux triumphi honorem petebat. Sed Fulvia adversante, nemo concessit: annuente, omnes decrevere; ita ut, τῷ λογῷ, inquit Dio (1), τὸν Ἀυτῶνιον, καθ' ὧν περ κερρατηκένοι ἐλέγεον (nihil enim triumpho dignum gesserat), τῇ δ' ἄλλῃ θείῃ τὴν Φουλόϊαν, καὶ Τιμηθῆναν, καὶ Πομπεῦσαι.

Haec quum agebantur, Romam venit Octavianus. At rebus gerendis, animi infirmitatis causa se abstinuerat Lepidus, Caesar autem eo acrius negotia agitabat, et Fulvia ob propinquitatem cum eo, parum amplius movebat, neque Lucium agere quidquam volebat. Exorta tamen de agro-

(1) l. l. Cap. 4. p. 530. (2) l. l. p. 530.

rum divisione rixa, ad bellum mox apertum Fulviam inter et Octavianum res spectabat (1). Multa, ut Caesari adversaretur, Fulviam propulfabant. Callidum mulieris ingenium persuasum sibi habebat; Octavianum; remotis periculis praesentibus, omnem militum gratiam in se collaturum esse, agris nempe inter illos divis, atque ita facillime, ut Lepido; ita M. Antonio potentiorum futurum. Postulat igitur Fulvia, ut pars militum, qui imperatore marito militaverant, fratri eius Lucio traderetur: Caesar, iure milites a se retineri, contendit. Quum autem verbis nihil proficeret Fulvia, primum turpissimam arte, (2) deinde vi usa est. Hinc Octavianus, Fulviae mores detestatus, uxorem Clodiam *intactam* remisit (3). Hoc facto, concordia inter Triumvirum et Fulviam prorsus dissoluta est. Tum Marci coniux et frater, collega languescens; junctis viribus id studuerunt, quo damnum Octaviano potissimum adferrent. Ad eos statim callida mulier sese conferre optimum existimabat; qui animos in Caesarem propter possessiones ademptas infensos habebant. Hos

in-

(1) Vid. praeter Dionem l. l. Appian. Bell. Civ. Lib. V. p. 679. et p. 682.

(2) Cf. Martial. Ep. XI. 20.

(3) Vd. Sueton. in Aug. cap. 62.

inter se coniunxit sibi que conciliavit et his quo-
 que opera sua praesens fuit: effecit autem, ut,
 qui Caesarem metuisent, adepti patronos Ful-
 viam et Lucium, animum mutarent, neque de
 agris suis cuiquam cederent. Erat interim a
 muliere provida cautum, ne Octaviani militibus
 adversariis uteretur, demonstrando, nihil agro-
 rum divisione opus esse, victorum populorum
 bona sufficere, pecunias praeterea largiendo,
 affirmando denique de praeda ex Asiae regioni-
 bus, ubi maritus, multa illos sperare posse.
 Sed quid multa? Variis modis Octavianum pla-
 ne ad angustias redegit, qui, modo ob populi,
 modo ob militum studia, male audiens (1), ni-
 hil proficiebat; sed in dies odio populi in mi-
 lites, militum in cives ad crescentem, pacem com-
 ponere cum Fulvia et Lucio studebat. Per suos
 autem, de conciliatione nihil procedens, ad
 milites veteranos confugit, ut illorum ope in
 componenda pace uteretur. Hinc Fulvia et
 Consul audaciores, magis palam omnes qui
 agros amiserant, sibi adiunxerunt. Postremo
 suos omnes in agmen unum cogebat Lucius;
 dum Fulvia, urbe Praeneste in suas partes ad-
 duc-

(1) Fulviae consilium, quo milites ab Octaviano
 abalienaret, recte cessisse, Nonius testatur necatus; qua
 de re vid. Appian, Bell. Civ. Lib. V. pag. 680.

ducta; Senatores ibi multos et equites sibi devin-
ciebat. Cum his de rebus gerendis consilium
inibat; et gladio cincta reserant saepius militi-
bus dabat concionemque in apud illos habebat.
Iteratis vicibus reconciliationis spūtra iam stu-
diērat Octavianus; misissvetiani Senatorii ordi-
nis legatis, cum tandem litis arbitri veterani mi-
lites iudici sint. Gabios convenirent Caesar,
Fulvia et Lucius (1): promptum sese exhibuit
Caesar, neque adfuere tamen Marci frater (2)
et uxor. Absentibus damnatis; Caesaris cau-
sam Veterani fovērunt (3). Bellum iam ab
utraque parte, omni conatu, conflatis undique
copiis, parabatur. Interim, oppugnante Cae-
sare Sentinates, Urbem repente superveniens Lu-
cius cepit (4). Hac re cognita; Octavianus,
iratus Lepido, cui custodiae Romae erat
mandata, ad urbem properavit: Lucius, autem
eum non exspectavit; sed Romam exiit atque in
Galliam deflexit.

Verum neque Fulviae, neque Antonio res

(1) Vid. Dio Cass. Lib. 1. cap. 12. pag. 534.

(2) Cf. Appian. Bell. Civ. l. 1. pag. 684. Refert
historicus Alexandrinus, Lucium Gabios tendentem
propter insidias Octaviani a proposito destitisse. (1)

(3) Vid. Dio l. 1. pag. 535.

(4) Vid. Dio. l. 1. et Appian. l. 1. pag. 688.

prospere ceserunt (1) et eo tandem res pervenit, ut capta urbe Pérusia, Fulvia cum liberis suis ad maritum aufugeret (2), quo in itinere Sicyone morbo consumpta obiit (3).

Haec omnia dum fiebant, M. Antonius vitam mollem, nugis et voluptatibus deditam, apud Aegyptorum Reginam trahebat (4): quae abiecta vivendi ratio Fulviae causam praeberat, ut tantos rumores, tanta dissidia, tanta mala agitare. Opinabatur enim, nec immerito, si rixam Octavianum inter et maritum moveret, Antonium, urgente necessitate, Cleopatram relicturum esse (5). Opinio quoque eam non fefellit, nam tamen serius e somno tandem surrexit Antonius. Metus primum eum excitaverat, Labienō cum Parthis ingruente: et in itinere literis Fulviae, lamentationum plenis, acceptis,

(1) Vid. Dio l. 1. cap. 15. p. 537. cf. Appian. l. 1. p. 686. ubi de proeliis antea contra Caesarem gestis.

(2) In itinere Sextio cuidam Africam invadendam suavit; rebus autem male gestis, Sextius ille parum effecisse videtur. Vid. Dio l. 1. cap. 22. pag. 542.

(3) Vid. Plutarch. in Anton. pag. 929. et Dio l. 1. cap. 28. pag. 546.

(4) De amoribus Antonii et Cleopatrae vid. praeter alios Plutarch. in vit. p. 928. seq.

(5) Plutarch. l. 1. p. 229. et Dio Casf. l. 1. pag. 547.

versus Italiam sese converſit (1) atque, Fulvia obviam habita, cum ea collucutus est (2) et arma Caefari intulit. Mortua autem breve post uxore, pacem ſtatim cum Caefare fecit (3): quippe Octavianus ſe in Antonio nihil culpandum habere, ſed Fulviam bellum moviſſe, profitebatur.

Tantum igitur unius foeminae Romanae vis potuit, immo dicam trium foeminarum: quis enim Cleopatram excipiat vel quis de Glaphyra non cogitet? Verum ſi in Fulvia, cui nihil muliebri praeter corpus (4), virtus haefiſſet, Romani infelices illam laudibus in coelum certe tuliſſent, quippe quidem ingenium eius aptum erat, quo mala multa in civitate fanaret.

Defuncta Fulvia paceque inter Caefarem et Antonium compoſita, tempus iam aderat, quo Octavia, ſilla diverſae plane indolis matrona, prodiret. Habebat hanc Caefar ſororem natu maiorem (5), Marcelli viduam egregiam, quam et maximi ob virtutes faciebat et fraterno amore ama-

(1) Plutarch. l. 1.

(2) Cf. Dio l. 1. ſub. ſin. p. 546. add. Appian. Bell. Civ. Lib. V. p. 701.

(3) Cf. Appian. l. 1. p. 706.

(4) Ita Vell. Pat. Hiſt. Rom. II. 74. 3.

(5) Vid. Plutarch. in Ant. pag. 929.

amabat atque honorabat (1). Erat Octavia per Urbem celeberrima, non tantum forma, sed etiam morum gravitate, integritate vitae, atque animo sapienti. Haec ut Antonio nuberet, omnes fere cupiebant, ut vinculum amicitiae inter Triumviros binos exstaret firmisimum (2).

Agebat illa post Marcelli mortem vitam quietam, nullis intentam rebus publicis, sed educationi liberorum dicatam, neque secundi matrimonii desiderio tenebatur, atque amavisset in sepulcro inscriptionem:

„ *In lapide hoc uni nupta fuisse legar* (3) ”.

Fratre tamen Octaviano suadente et rogante, illa annuit, patriae fratrisque amore ducta, atque cum Antonio nuptias iniit. Noverat procul dubio Octavia, quae de Antonii et Cleopatrae amoribus ferebantur, sed publicam salutem privata fortuna antiquiorem habuit. Erat illi suave et iucundum, si civitati Romanae prodesset servando concordiam inter fratrem et maritum. Matrimonio igitur magna cum omnium laetitia

con-

(3) Cf. Dio Cass. Lib. XLIX. cap. 38. pag. 596. et id. Lib. LIV. cap. 35. pag. 766.

(4) Cf. praeter Plutarch. l. l. Appian. Bell. Civ. Lib. V. pag. 709.

(3) Propert. IV. 12. 36. Conferri potest d'Arneau de la vie priv. des Rom. ch. 5. p. 365.

contracto, Athenas cum marito petiit (1) ibique per aliquod tempus cum coniuge morabatur, atque in Graecia remansisse videtur, quum Antonius iterum in Orientem rediret (2).

Sed brevi tempore post novae contentiones inter Triumviros duos exortae sunt. Antonius certe cum trecentis navibus contra Caesarem in Italiam navigavit. In itinere Tarentum appulsus, ibi uxorem Octaviam obviam habuit. Proba mulier, varias novi belli civilis metuens calamitates, maritum exoravit, ut ipsam de pace ad fratrem mitteret (3). Quo facto, adjuvantibus Maecenate et Agrippa, amicis suis, Caesarem obtestata est, ne ex beatissima muliere miserrimam se fieri sineret „ ἴδὼν μὲν γὰρ ἅπαντα ἀνθρώπους εἰς αὐτὴν ἀποβλέπειν, αὐτοκράτορων δυοῖν, τοῦ μὲν „ γυναῖκα, τοῦ δ' ἀδελφῆν οὖσαν „ Εἰ τὰ „ „ χεῖρω κρατήσῃ, ἐφ' ἣ καὶ γένοιτο πόλεμος, „ „ ὑμῶν μὲν ἀδελφὸν ὄτῳ κρατεῖν ἢ κρατεῖσθαι, „ „ πέπρωται, τὰ ἐμὰ δ' ἀμφοτέρως ἄθλια.” (4)

Fractus hisce Caesar, ipse Tarentum animo ad pacem pronus venit, ubi praesens intuebatur turba „ θέαμα κάλλιστον — πολὺν μὲν ἐκ γῆς „ στρα-

(1) Cf. Plutarch. in Ant. pag. 931. praepar. autem l. l. p. 942.

(2) Cf. Appian. Bell. Civ. Lib. V. pag. 716.

(3) Cf. praeter alios Plutarch. l. l. pag. 931.

(4) Plutarch. l. l. et seq.

„ στρατὸν ἡσυχάζοντα, πολλὰς δὲ ναῦς ἀτρέμα
 „ πρὸς τοῖς αἰγιαλοῖς ἐχούσας, αὐτῶν δὲ (Antonii
 „ nempe et Octaviani) καὶ φίλων ἀπαντή-
 „ σεις καὶ φιλοφροσύνας.”

Paci igitur facta, discescere Imperatores: in Siciliam Caesar, in Syriam revertebatur Antonius; ubi iterum amore Cleopatrae, gravi illo malo, corruptus est. Ab eo inde principio coepit, Romanas provincias Cleopatrae largiendo, iram populi Romani in se convertere (1).

Octavia rursus omnia tentare cupiens, quibus maritum sibi devinciret, et duos Triumviros pace coniunctos teneret, ad Antonium navigavit, annuente Octaviano; non in gratiam sororis dilectae, sed ut, illa ab Antonio iniuriose spretâ, ipsi honestior belli causa foret.

Ut Octavia Athenas pervenit, literas ibi ab Antonio misas invenit, sibi mandantes, ut Athenis subsisteret. Dona autem multa secum Antonio offerenda attulerat, et quamquam magna moestitia, magnoque dolore literis acceptis affecta esset, per epistolam tamen maritum percontata est, quo vellet, mitterentur vestes multae militares, equi, pecuniae et duo millia militum, quae omnia Antonio dono offerebat.

Cleopatra hinc metuens, ne tanta magnanimitate,

(1) Vid. praecipim's Plutarch. 1. 1. p. 932.

tanta benignitate, tanta virtute Antonius moveretur, omni arte efficere studuit, ut sibi Antonium devinctissimum teneret; quod bene illi cesit (1).

Tum Caesar, Octaviam magna contumelia affectam existimans, illam Athenis reversam, deserta Antonii domo, seorsim habitare iussit; sed illa mariti domo non excessuram professa, fratrem praeterea, tanta eius erat miranda magnanimitas, precata est: „ εἰ μὴ δι’
 „ ἑτέρας αἰτίας ἔγνωκε πολεμεῖν Ἀντωνίῳ,
 „ παρεκάλει τὰ καθ’ ἑαυτὴν ἔαν’ ὡς οὐδ’ ἀκοῦσαί
 „ καλὸν, εἰ τῶν μεγίστων αὐτοκρατόρων, ὁ μὲν δι’
 „ ἔρωτα γυναικῶς, ὁ δὲ διὰ ζήλοτυπίαν, εἰς ἐμφύλιον
 „ πόλεμον Ῥωμαίους κατέστησε” (2). Nunquam profecto destitit nobilis matrona Antonio favere; liberos eius e Fulvia natos cum suis honeste et liberaliter (3) educavit, et, cum de rebus suis Romam legatos misisset Antonius, uxor cum fratris, tum ipsa aliorum ministerio id egit, ut mariti res curarentur. “Ἀκουσα δ’ ἔβλαπτε (inquit Plutarchus, quod haud parum Octaviae honori est (4)) διὰ
 „ τούτων Ἀντώνιον ἐμισεῖτο γὰρ ἀδικῶν γυναικῶν
 „ τοῖ

(1) Vid. praeprimis Plutarch. in Anton. pag. 941.

(2) id. eod. pag. 940. sub fin.

(3) Καλῶς καὶ μεγαλοπρεπῶς inquit Plutarch. pag. 941 inquit.

(4) Plut. l. 1.

„τοιχούτην.” Neque, Caesare contra Antonium bellum parante, quiete omnia Romae peragebantur. Habebat Triumvir Marcus multos suae partis, et augebat horum numerum et potentiam Octavia, ita ut in Senatu graviores interdum moverentur rixae (1).

Ad bellum decernendum contra Antonium, res tandem ab Octaviano perducta est; quod tamen ab utraque parte eadem *ἐνεργεία* non parabatur; nam libidine immerfus Antonius languebat. Sed Cleopatra, ubi noverat, Octaviam iterum mariti defensionī studere, metuens ne tandem summa bonitate victus adulter ad meliorem animum rediret, ipsa Antonium ad bellum comparandum fuscitavit et comes illi adstitit (2). Effecit praeterea Regina crudelis, ut saevo iusfu Antonius Octaviae doloribus culmen adderet. Quippe quidem tantum apud ferocem Marcum valuit, ut vel ille Romam miserit, qui uxorem domo sua eiicerent (3). Miseranda mulier abiit cum omnibus Antonii libe-

(1) Dio Casf. Lib. L. cap. 2. pag. 604 et 605.

(2) Vid. Plutarch. in Ant. pag. 941.

(3) Vid. Plutarch. l. l. pag. 942. Narrat Dio, quod eodem redit, Antonium repudiasse Octaviam Lib. L. cap. 3. pag. 605. cf. Caesaris Oratio ad exercitum apud Dion. l. l. pag. 622. seq.

beris, ,, κλαίουσα δὲ καὶ δυσφοροῦσα, εἰ δόξῃ μὲν
 ,, τῶν αἰτιῶν τοῦ πολέμου καὶ αὐτῇ γεγονέναι. Ῥω-
 ,, μαῖοι δ' ἄκτειρον οὐκ ἐκείνην, ἀλλὰ Ἀντώνιον,
 ,, καὶ μᾶλλον οἱ Κλεοπάτραν ἑωρακότες, οὔτε καλ-
 ,, λεί τῆς Ὀκταβιάς, οὔτε ὄρα διαφέρουσαν." (1)

Quum igitur de binis Antonii uxoribus multa facta memoraverimus, de matre eius haud omnino tacendum est. Nihil unquam benigne egit Triumvir Marcus, uti ait Dio (2) ,, πλήγγε
 ,, ὅτι τὸν θεῖον, πολλὰ τῆς μητρὸς τῆς ἑαυτοῦ
 ,, τῆς Ἰουλίας ἰκετευσάσης, ἀφῆκεν." Erat au-
 tem, teste Plutarcho (3), Iulia e gente Caesa-
 rum orta, virtutis et pudicitiae laude praestan-
 tissima matrona, quae, cum Lucium Caesarem
 proscripsisset Antonius, fratrem ad illam fugien-
 tem audacter primo defendit, insidiatoresque pro-
 pulit (4), sed deinde tantum apud filium potuit,
 ut a nece avunculi abstinuerit. Quum pos-
 tea, Fulvia et Lucio Antonio ab Octaviano
 Caesare bello oppressis, captis urbe Perusia
 multisque Italiae urbibus, complures ex Italia
 aufugerent, nonnulli ad Antonium, alii ad Sex-
 tum Pompeium, qui Siciliam adhuc tenebat,
 ten-

(1) Plutarch. l. I. pag. 942.

(2) Lib. XLVII. cap. 8. in fin. pag. 497.

(3) in Anton. pag. 916.

(4) Vid. Plutarch. in Ant. pag. 94.

rendentes, Iulia quoque deserta patria in Sici-
liam abiit ad Pompeium, et benigne ab illo ac-
cepta est. Illa deinde reconciliationi inter
Pompeium, Caesarem et Antonium, apud filium
studuit (1).

Exstitit etiam foemina magni in historia Ro-
mana nominis, Livia Drusilla, quae Octaviano
nupta, multum profecto apud maritum valuerit,
quippe qui eius amore captus cum Scribonia uxore
divortium fecerat (2). Erat certe belli civilis
tempore, ante imperium fundatum, eadem for-
ma, gratia atque ingenio insignis, quibus pos-
tea tantam in Augustum et in res Romanas vim
sibi adscivit. Parum autem de illius vi bello-
rum civilium temporibus annotaverunt scripto-
res; et nobis tantum conicere licet, illam
tunc temporis magna iam potentia in civitate
Romana inclaruisse.

Fusus haec omnia tractari possint; sed tan-
dem disquisitioni finem imponamus. Satis iam ad-
ad-

(1) Cf. Dio Casf. Lib. XLVIII. cap. 15. pag. 537. ibique Fabric. et ab eo cit. auct.

(2) Vid. Dio Casf. l. l. cap. 34. pag. 551. —
Cf. Idem. l. l. cap. 43. pag. 559. et seqq. et cap.

adduximus exemplorum, quae foeminarum vim apud Romanos in res eorum politicas, bellorum civilium temporibus, explicare videntur; et quamvis nequaquam haec recte a nobis fuerint tractata, in magnis *voluisse* fat est.

CORNELII ANNE DEN TEX,

TILBURGENSIS,

PHIL. THEOR. MAG. LITT. HUM. DOCT.

ET IUR. CAND.

IN ACADEMIA RHENO-TRAIËCTINA,

R E S P O N S I O

AD QUAESTIONEM

AB ORDINE IURISCONSULTORUM

PROPOSITAM,

„ *Quaeritur, an ipsa natura obligationis civilis liberam e patria migrationem civi permittat? si vulgo permittat, quae sint exceptiones, quibus facultas illa migrandi coarctetur, ex Iure Publico vel communi omnium Europae populorum, vel singulari huius illiusve imperii, repetendae? Quae porro praecipuae sint causae impeditae illius libertatis? an tandem omnia iura et officia mutua, et civis, qui iure suo migravit, et patriae, quam dereliquit, post migrationem penitus intereant?*”

QUAE PRAEMIUM REPORTAVIT.

O iura praeclara atque divinitus iam inde a principio
Romani nominis a maioribus nostris comparata,
ne quis invitus civitate mutetur, neve in civitate
maneat invitus. Haec sunt enim fundamenta firmis-
sima nostrae libertatis, sui quemque iuris et retinen-
di et dimittendi esse dominum.

CICERO pro Balbo.

* * *

Habet hanc sibi peculiarem iuris publici tractatio laudem, ut non huius illiusve hominis, non paucorum quorundam commoda et iura inde definiantur, verum ut universae societatis humanae, omnium omnino civitatum, universorum etiam civium commoda, officia, iura, obligationes, eodem hoc iure publico contineantur. Ex hoc fonte petenda sunt omnis libertatis, felicitatis, salutis nostrae fundamenta. Veruntamen ea est naturae nostrae imbecillitas, ut saepe naturalia iuris principia non pariter omnes ratione atque iudicio assequi possimus. Ita factum, ut in

in iis etiam rebus definiendis, a quibus libertatis civilis pendeat conservatio et tutela, saepe alii aliud sentiant. Et sane, in ea tractanda quaestione, quam explicare constituimus, in alia omnia viri docti, cum veteres, tum recentiores abierunt, quo magis nobis annitendum erit, ut quoad eius fieri possit, certis principiis sententia nostra nitatur.

Ex antiquis Cicero liberam migrandi facultatem „ firmissimum vocat libertatis fundamentum (1)”. Ex recentioribus Bynkershoekius affirmare non dubitavit, ubivis civibus e civitate licere discedere, „ ubi civitas carcer non est (2)”. Eodem tendit Burlamacqui (3) sententia: „ *c'est un droit naturel à tous les peuples libres, que chacun a la liberté de se retirer ailleurs, s'il le juge convenable*”. Praeclara quoque verba sunt in opere *Principes de la législation Universelle* (4): „ *Une loi, qui nous défendrait de sortir d'un pays, où le hasard nous a placés, attaquerait directement la liberté de l'homme. Une défense semblable ne peut être prescrite,*
„ qu'à

(1) Cic. pro Balboc. 13.

(2) Quaest. Iur. Publ. I. c. 22.

(3) *Droit Politique* P. II. c. 5. § 13. cf. de Felice *Droit de la Nat. et des Gens* Tom. III. p. 247.

(4) Tom. I. p. 174. cf. Tom. II. p. 247.

„ qu'à des esclaves, ou à des serfs attachés à la
 „ glèbe, et il est contre la nature d'y assujettir
 „ des citoyens d'une société policée”. Nec minus
 acrem se prodit huius migrandi libertatis defen-
 sorem Ampl. I. Meerman (1), qui existimat,
 eam a simplicissima libertatis notione sciungi
 omnino non posse.

Sunt sane acerrimi illi huius iuris vindices.
 Non defuerunt tamen, qui in contrariam
 abirent sententiam, arbitrati, civem tam arcto
 cum ipsa civitate vinculo constringi, ut libera dis-
 cedendi venia prorsus ei sit neganda (2). Ita Wolf-
 fuis (3) statuit, per naturam obligationis civilis
 civibus liberum non esse discesum, sed a pacto
 expreso, aut ab imperantis vel assensu vel dis-
 sensu omnem e civitate discedendi veniam unice
 pendere.

Multum itaque nostra intererit, in hoc docto-
 rum virorum dissidio certa quaedam posuisse,
 eaque naturae congrua principia, unde haec Iu-
 ris Publici quaestio rite definiatur. Saepe enim
 de-

(1) *Berichten omtrent de Pruisf. Oosters. enz. Mor.*
 Tom. I. p. 192.

(2) Huber, *de Iure Civit. II. Sect. 2. c. 1. §*
 29. 33.

(3) I. N. § 1019. et 1107. Magis libertati favet
 Luzac ad. d. §. 1019.

desunt apud populos expressae de hoc argumen-
to leges. Vel si quae habentur, de earum ius-
titia quaestio moveri potest. Utroque autem
casu, e solo iure naturali, hominum civiumque
iura poterunt cognosci.

Sunt argumenta quaedam, quae prope ad hanc
nostram accedunt quaestionem, ab ea tamen om-
nino separanda esse videntur. Huc pertinet v. c.
ius mutandi domicilii in ipsa patria. Sed haec
facultas adeo pertinet ad libertatem civilem, ut,
ubi migrare e patria vel omnino non liceat, vel
non nisi difficulter concedatur, ibi tamen migra-
re in ipsa patria omnino permittatur (1). Sic
in Anglia, teste Blackstono (2), cuivis licet se-
dem rerum suarum constituere, quocunque loco
velit. Et merito. Etenim, „ *forcer la rési-
dence, ce serait blesser la liberté. On doit
être aussi libre dans le choix, et dans le chan-
gement de son domicile, que dans ses autres ac-
tions*” (3). Facultati migrandi e patria affinis
eti-

(1) Wolff. I. N. et G. § 1103. Huber, de I.
Civit. II. Sect. 2. c. 2. § 14.

(2) *Comm. sur les lois Angl.* Tom. I. p. 197. quae
tamen libertas, ratione pauperum et egenorum imprimis
hominum, nonnihil coarctatur. *Voyage d'un Franc. en
Anglet.* Tom. I. p. 303.

(3) *Conférence du Code Civil* I. p. 276.

etiam est *libertas in exteris regiones se conferendi peregrinationis causa*. Haec scilicet ubique non aequè conceditur (1). Sic Romae e. gr. Imperatores vetabant, ne quis Senator, se invitis, peregre proficisceretur (2). Pariter edixerunt recentiori aetate Principes, ne qui cives sine consensu suo extra patriam iter suscipiant.

Agendum vero mihi erit *de libertate civis migrandi e patria*, id est, „ e terra illius nationis in qua quis natus est, cuiusque nationis partem obtinet”, „ seu in eam sis delatus sorte nascenti ex parentibus, qui intra eius fines habitaverunt, seu eam maturiori aetate domicilium prosperitatis manentis tibi ipse constitueris” (3). Et istiusmodi hic esse debet e patria discessus, ut is, qui migret, antiquam patriam abdicet, novam nanciscatur. „ Tales enim patriae amissiones novimus, quibus quis ex ea migrat, abit, fugit: quibus autem quis in ea manet, vivit, servatur, migrationes non novimus” (4).

In

(1) Vattel, *Droit des Gens*. I. c. 19. § 221. sq.

(2) Vid. citt. ab Averranio, *Interpr. Iuris*. I. c. 12. § 12.

(3) Cl. Wytttenb. *Protrept.* in *Philomathiae lib.* II. p. 180. et Pestel, *additam.* § 69. cf. Vattel, *Droit des Gens*. I. c. 11. § 122.

(4) Cl. Wytttenb. I. c. p. 185.

In argumenti huiusce nostri disquisitione eam secuturus sum viam, quam ipsi indicasse videntur. Viri Clarissimi, qui publicae disceptationi hanc quaestionem proposuerunt. Primum scilicet breviter considerabimus obligationis civilis naturam, quantum ad propositum atque institutum nostrum hoc pertinere videbitur. Deinde inquiramus, an obligationis civilis natura liberam e patria migrationem civi permittat. Porro videndum, an et quatenus leges publicae positivae hanc migrandi facultatem adimere possint, et quatenus eam ademerint nonnullorum, Europaeorum imprimis, populorum iura positiva publica. Tum nonnulla disputabimus de praecipuis quibusdam causis impeditae illius apud diversos populos libertatis. Tandem hisce subiicietur disputatio de eo, an omnia iura et officia et civis et patriae post migrationem penitus intereant.

Natura obligationis civilis.

Ut obligationis civilis natura rite cognoscatur, nonnihil dicendum videtur de civitatum origine, atque sine.

Coerunt homines in societates. Quiete sic magis vitae commodis frui sunt, incommoda, quae in statu naturali experti fuerant, evitarunt, fe-

felicitatem suam adauxerunt, et nova nacti sunt, eaque firmiora vitae felicitis praesidia. Hoc itaque quietis et felicitatis tam internae quam externae studio omnis continetur civilis societatis finis (1).

„ Omnes civium obligationes atque iura metienda sunt ex fine, in quem consenserunt omnes” (2). Iam vero civitatum finis, publicum est et commune omnium bonum. Ita fit, ut civium obligationes omnes ad unum facile referri queant praeceptum: *Omnem operam intendende ad bonum commune publicum promovendum* (3). Etenim quod utile est civitati, quidni hoc singulis prodesset civibus? „Potest autem, quod inutile reipublicae sit, id cuiquam civi utile esse?” (4). Praecepti illius vim recte perceperunt et enunciarunt antiqui illi philosophi, qui cives civitatis considerabant, ut unius

(1) Wolff, I. N. et G. § 972. Filang. *sc. de la legisl.* init. Pestel, addit. § 56.

(2) Wolff, I. N. et G. § 836.

(3) Pestel, Fund. I. N. § 156. et eius Orat. de studio boni communis, lege civitatum prima. Wolff, I. N. et G. § 887, 975 sq.

(4) Cicero, de Off. III. c. 27. de quo d. vid. Barb. ad Puff. VII. c. 1. § 4. sect. 1.

cuiusdam corporis partes. „ Nihil, ut ait Arrianus, Disi. Epictet. (1) civis privatim utile ducat, et nulla in re existimet, se omni obligatione esse liberum: sed ita cum civitate se coniunctum sentiat, ut manus aut pes, si ratione uterentur, et naturalem ordinem intelligerent, nunquam concitarentur aliter, nec desiderarent quidquam, nisi habita ratione universi.” Unum hoc sed primum civium in civitate officium praeclare exprimit quoque Filangieri (2). „ *Il est un devoir rigoureusement obligatoire pour tout homme dans toute société. Ce devoir subsiste aussi longtems que la société, et personne n'en peut être exempt, sans être exclus de la société, ou sans que l'ordre de cette société soit troublé. Ce devoir est de contribuer, autant qu'il est possible, au bien de la société à laquelle on appartient*.” Quodsi ergo quis privatim commodum publico anteposendo civitati vere noceat, hic sanctissimam

(1) Lib. II. c. 12. ap. Barb. l. c. sect. 2. Eandem civitatem inter et humanum corpus comparationem egregie persequitur Plato, de Rep. V. 462. C. D. 464. B. Volebat enim hic, civitatis eiusdem cives συμπνῖσαι, καὶ καθάπερ ἴππων ζῆγος καθ' ἕνα εἰς ταυτὸν (τὸ λεγόμενον) ζομφισῆσαι. Legg. IV. 708. D.

(2) Science de la legisl. Tom. 7. p. 271.

mam omnium obligationum violasse dicendus est (1).

Ex hac prima civitatis lege complures possunt repeti mutuae obligationes, quae inter civitatem et civem intercedunt.

Est in illis obligatio quaedam primaria, qua scilicet sola ipse societatis civilis finis obtineri queat, ut *civitas se ipsam conservet atque perficiat*, et removeantur adeo ea omnia, quae civitatis perfectioni obesse videntur, vel ei interitum minitantur (2).

Scilicet felicitas illa et valida iurium defensio, quam sibi proponunt, qui in civitate vivunt, obtineri non potest, nisi omnium vires in recte constituta civitate bene consocientur. Hoc ut fieri possit, tenentur cives societatem civilem conservare atque defendere. Praeterea haec civium obligatio ex ipsa etiam hominis natura recte ducitur. Etenim, quia animal sociale homo est, ideoque status socialis unice naturae convenit, tenetur homo civilem societatem, in qua ipse degit, tueri atque servare (3).

Accedit etiam altera quaedam civium obligatio, ut ipsam civilis consociationis rationem non

(1) Vattel, *Dr. d. Gens* I. § 123.

(2) Wolff, I. N. et G. § 1093-1095.

(3) Vattel, *Dr. des Gens* I. § 16.

non tantum conservent, sed et reddere perfectiorem conentur. Vult enim naturae lex, ut homo se ipsum perficiat. Haec perfectio plene obtineri non potest, nisi in civili societate, ubi omnes ad eandem perfectionem vires suas intendunt (1). Iam pacti civilis indoles postulat, ut non suae tantum singuli, sed et ceterorum civium perfectioni et felicitati omnes prospiciant (2).

An ipsa natura obligationis
civilis liberam e patria migrationem
civi permittat?

Considerandum hic inprimis erit, an obligatio civium ad civitatem conservandam atque perficiendam, et obligatio civilis universa, salva esse possit, si civibus liber concedatur e patria discessus.

Naturam obligationis civilis hanc migrationem civibus nequaquam denegare, inde facile apparet, quod cives nec *voluerint*, nec *debuerint* abdicare eam migrandi facultatem, quum in societates venerint.

Non voluerunt consensu suo cives hac se libertate privare. Nam, qui in civitate de-
gunt,

(1) Wolff, I. N. et G. § 44.

(2) Vattel, *droit des Gens* I. § 21.

gunt, ideo cenferi non poffunt, curam fui rerumque fuarum abieciſſe, imo eo propoſito in civitate ſunt, ut ſibi rebusque ſuis bene conſulant. Retinuerunt iccirco liberam ſibi migrandi facultatem, quam primum alia in civitate melius ſibi ſe proſpicere poſſe exiſtiment. Venerunt in civitatem, brevi forte diſplicituram. An cenſebuntur perpetuo ſeſe huic civitati mancipare voluiſſe? Nequaquam profecto. Homini propria eſt cura naturalis libertatis, ideoque non maiorem huius libertatis partem cives abdicarunt, quam quae ad civitatis quietem et ſalutem neceſſaria erat. (1) Quodſi igitur migrandi etiam facultas cum civitatis fine conſiſtere queat, (quod deinde oſtendere conabimur) dicendi etiam ſunt cives noluiſſe hac ſe libertate privare. Ita fit, ut, qui in ſocietatem civilem venerit, cenferi debeat, tacite ſervaviſſe ſibi facultatem ex ea diſcedendi, quamprimum ſibi liberit (2).

Nota

(1) Spectat huc obſervatio Mandrillonii, Spect. Americain P. II. p. 8. „*Chez tous les peuples de l'univers l'amour de la liberté paraît l'avoir emporté sur celui même de la patrie. Rarement on a vu ſacrifier la liberté à la patrie, très ſouvent la patrie a été ſacrifiée à la liberté.*

(2) De Felice, *Dr. d. N. et d. Gens* Tom. III. p. 147. de Réal, *ſc. du Gouvern.* Tom. IV. p. 548.

Non debuerunt cives, per naturam pacti civilis, liberum sibi e patria exitum praecludere, quia incommoda, quae in civitatem ex libera illa migrandi facultate forte possint redundare, leviora, commoda contra, quae merito inde expectare licet, magna sint, et non parum ad ipsam civitatum perfectionem atque felicitatem valeant. Quae si ita sint, certum est, hanc migrandi facultatem societatis conservationi aut perfectioni nequaquam obstare, ideoque non esse defuturum officii suis civem, qui e civitate alio discedat.

Deinde non ea est obligationis civilis natura, ut sit perpetua, ut ea se liberare cives numquam possint. Finis quidem civitatis est, ut sit perpetua (1), sed illud pactum, quo cives se obstrinxerunt ad reipublicae commoda promovenda, non ita est perpetuum, ut eo se exsolvere cives numquam possint; i. e. non se obstrinxerunt, ut

(1) Pertinent eo eximia Ciceronis verba Rep. III. Ed. Ernesti, fragm. p. 1157. „Debet constituta sic esse civitas, ut aeterna sit. Itaque nullus interitus est reipublicae naturalis, ut hominis, in quo mors non modo necessaria est, verum etiam optanda praesaepe. Civitas autem cum tollitur, deletur, exstinguitur, simile est quodammodo, ut magnis parva conferamus, ac si omnis hic mundus intereat, ac concidat”.

ut perpetuo in una eademque civitate sint mansuri. Ideo penes civitatem ius non est, civem invitum, quasi rem aut mancipium, quod in dominio quis tenet, retinendi (1).

Non desunt quidem, qui ex instituta comparatione officiorum, quae inter civitatem et cives mutua sunt, statuunt, per pacti civilis indolem, non magis civi licere, invita civitate discedere, quam liceat civitati, civem invitum non delinquentem e patria eiicere. Sed haec comparatio non procedit. Cives enim, quum irreparabile damnum essent passuri, si inviti e civitate eiici possent, omnibusque vitae civilis commodis pro lubitu privari; sive tacite, sive expresse hanc posuerunt civitati legem, ut ne inviti e patria eiiciantur, nisi in poenam criminis (2). Civitas contra non eadem patietur ex libero civium nonnullorum discessu incommoda; satis enim virium retinet, ut se defendat, et salutem suam rite prospiciat; egregium praeterea civem, alio migrare parantem, muneribus ac praemiis facile retinebit. Ideo non debuit illa civibus suis exitum e patria adimere. Civi porro, cui patria sua minus placet, nullum re-

(1) Kant, *Metaph. anfangsgr. der rechtslehre* p. 207.

(2) Moreau, *Pligten der Overheden* p. 130 sq.

remedium superest, nisi ut vel patienter rerum conditionem ferat, vel alio migret; et hoc ultimum malorum effugium adimi ipsi non debet (1). Ex hisce observationibus, ni fallor, non difficulter proposita argumenta dissentientium refelluntur.

Sunt etiam, qui existiment, libera manente civibus migrandi facultate, rempublicam exhauriri civibus, et nimium sic viribus frangi. Sed his opponere liceat Barbeyracii (2) eximia verba: „ On ne voit pas, que les pays, où chacun a pleine liberté de s'en aller ailleurs, si cela l'accorde, soient moins peuplés, que les autres. Au contraire, cette même liberté, et la douceur du Gouvernement, qui la laisse, font que pour un qu'on perd, on en recouvre mille, qui augmentent les forces et les richesses de l'état”.

Non parum autem iuvabit, paucis hic consi-

(1) Puffend. *dr. de la N. et des G.* VIII. c. II. § 6. de Réal, Tom. IV. p. 553 sq. „ Un citoyen mécontent d'un contrat, que ses ancêtres ont fait sans sa participation, et se trouvant réduit à une horrible pauvreté, peut, sans qu'on ait droit de s'y opposer, fuir l'association générale, et se retirer. *Essai sur la politique et la législat. des Romains* p. 363.

(2) *Préf. ad Grot. dr. de la N. et des G.* p. 41.

derasse, quanta *commoda* civitates vulgo ex ipsa hacce libera civium migratione percipiunt. Quae commoda si adsunt, non potest obligationis civilis natura liberum denegare civibus discessum. Absurdum enim videretur id prohiberi, quod non potest non civitati prodesse, eiusque perfectionem augere.

Mutuum itaque commercium et libera inter diversas gentes migrandi facultas efficiunt, ut alii apud alios maioris humanitatis et morum ingenique cultus auctores existant, artes atque doctrinas perficiant, et sic societati civili quietem, salutem, felicitatem maiorem afferant. Docet historia, quantum Graeci debuerint coloniis, aliunde ad se adventantibus (1), quantum Graecis item debuerit Romanorum cultior aetas. Recentior etiam historia docet, quantum Europaeae gentes mutuo profecerint ab extraneis, quos in suas terras reciperent (2). Multi principes externos ad se vocarunt artifices, qui opificia perficerent (3). Neque ignoratur, quantum profecerint Americani ab opificibus illis peregrinis, qui magnis primum praemiis, fa-

VO-

(1) Heeren, Ideën Tom. III. p. 104 sqq.

(2) Cf. Bodin, de Rep. I. c. 6. p. 93.

(3) Vie de Franklin et Oeuvr. posthum. Tom. II. p. 163.

voribus et privilegiis invitati, in Americam habitatum cedebant (1). Sublata itaque migrandi libertate, magnum civitatum emolumentum, et princeps aliquod perficiendae societatis humanae praesidium necesfario interiret.

Fateor, ea, quae hic observavi, proprie pertinere ad universae humanae confociationis comoda, quae ex libero civium e patria discesfu oriantur, non vero proprie ea referri ad comoda illius civitatis, unde quis decedat; docemur quoque, mensuram officiorum, quae cives praestare patriae debent, vulgo non esse exigendam ad universam humani generis societatem, sed ad peculiarem illam, ad quam illi cives proprie pertineant (2). Videri itaque possent haec minus recte fuisse allata, ut inde intelligatur ipsa obligationis civilis natura hac in causa. Verum, aut fallor, aut ea, quae ad universam societatem generis nostri perficiendam valent, haec eadem singulis civitatibus aequè proderunt. Praeterea, quando in obligationis civilis indolem inquiritur, semovenda inde videtur omnis legum positivarum consideratio, et in nostra definienda quaestione, vel universe prohi-

ben-

(1) Franklin, Op. I. Tom. II. p. 351, 158 sq.

(2) De Réal, *sc. du Gouvern.* Tom. IV. p. 550.

benda, vel ubivis libera est relinquenda migrandi potestas. Quodsi ita res consideretur, nullum est dubium, quin univēse ubivis permīsa migratio singulis etiam civitatibus magis sit profutura, quam univēsa huius libertatis ablatio. Deinde observandum, non etiam hic propriē agi de officiis, quae univēsaē humanae societati quis debeat, sed considerari commoda, quae ex libero civium e patria discesu univēsum humanum genus percipiat, quaeque necesario iccirco ad peculiāres etiam civiles societates pertinent; et ex his peculiarium adeo etiam civitatum commodis, iura et officia civium hac in causa definiri possunt.

Vidimus sic de commodis, quae ex libero civium discesu vulgo oriuntur. Saepius autem plura adesse possunt *incommoda*, quibus civitas prematur, si cives pro lubitu possint discedere. Videndum itaque, an haec *incommoda* tanta sint, ut ideo ipsa obligatio civilis nonnumquam dici queat impedire, quominus civibus alio migrare liceat.

Ea certe est civitatum conditio, ut non paucorum quorundam, sed univērsorum ope felix sit et quieta civitas. Generatim itaque dici nequit, migratione singulorum tantum civitati dānum inferri, ut sic conservari et perfici ea non possit. Veruntamen fieri possit, ut vel ex univē-

us,

us, vel ex plurium etiam discesfu gravia patia-
tur civitas incommoda; et hoc casu distingui
oportere videtur, inter boni civis *officia*, quae sunt
perfecta, et ea, quae sunt *imperfecta*, „ ad
quae praestanda per vim compelli non debet,
sed quibus strenue exsequendis de civitate bene
mereri potest” (1). Perfecte a cive exigitur,
ne societatem laedat, imperfecte, ut ea agat,
quibus societati proficit. Quoties itaque migratio-
ne civium perfecte laeditur civitas, toties mi-
gratio erit illicita habenda; quoties vero hoc
non obtinet, toties etiam liber discesfus civi
non negatur. De singulis videamus.

Laudabilis est civis, et internorum officiorum
observantissimus, qui patriam non relinquit,
quia prospicit, civitati inde forte damnum posse
oriri (2), sed perfectis officiis non deërit migrans,
si modo civitatem discesfu suo vere non laedat.
Nihil itaque obstat, quominus is, qui patriae
suae antea profuit, alio iam migret, ita ut no-
vae patriae, in quam venerit, deinde proficit.
Est enim in rerum natura situm, quod canit
Lucretius (3).

Augescunt aliae gentes, aliae minuuntur.

Sed

(1) Peste l, additam. § 65.

(2) Cf. Vattel, *Dr. des G. I. c.* 19. § 220. sect. 2.

(3) de Rer. Nat. II. vs. 76.

Sed si civitas inde tantum patiatur damnum, ut sibi ipsa non amplius sufficere posse videatur, quando talia agere civibus liceat; tum perfecte civis manere tenetur, et patriam non relinquere (1).

Omnis itaque migratio, quae vel intempestive fit, ita ut sic societati vere nocetur, vel quae dolo malo instituitur, perfectis civium officiis, adeoque obligationis civilis naturae contraria est habenda.

Dolo malo fiet migratio, si civis discedat proposito nocendi patriae suae, vel fraude se iis liberat officiis, quae civitati ipse debet. Huc pertinent, qui bello imminente, vel agi iam coepto, solum vertunt, et ad hostem profugiunt, veluti ut patriam prodant. Sic enim obligationi civili maxima infertur vis, quia perfecte tenentur cives omnes suam ipsi patriam ab exteris hostibus defendere. Potest autem sine dolo migrantis, tam *intempestivus* civitati etiam esse discessus, ut obligatio civilis hanc quoque migrationem omnino ferre nequeat. Obtinet hoc v. c. in iis, qui metu belli instantis aufugere conantur. Sic iure post cladem Cannensem Scipio iuvenes nobiles prohibuit, ne Italia excederent. Iure etiam Q. Fabius Maximus urbis Romae portis custodes apposuit, ne

cui

(1) Cf. Wolff, I. N. et G. § 59,

cui excedere liceret. Haec scilicet, et quae alia huiusmodi sunt, adeo civitatum conservationi et quieti obstant, ut admitti nequaquam possint. Non incommode itaque ad hanc intempestivam migrationem trahi forte poterit dispositio legis civilis, quae iubet, ne unus socius societati renunciaret, si ceterorum interest societatem non dirimi: „semper enim non id, quod privatim interest unius ex sociis, servari solere, sed quod societati expedit” (1).

Sic iam posuimus universa quaedam principia, unde iuris naturalis publici dispositio de migrandi facultate intelligi possit. Consideravimus autem obligationem civilem, qualis illa ad omnes omnino cives pertinet. Non raro tamen *peculiaris nonnullorum civium conditio*, et singularia, quae in se receperunt, officia efficiunt, ut arctiori quam ceteri cives vinculo civitati adstricti sint (2), quod eiusmodi esse potest, ut per eam, quam in se receperunt, peculiarem obligationem, omnis e civitate discessus iis interdictus sit. Pertinent huc, quotquot munere publico ornati, in regenda republica et curando bono communi praecipuam suam

(1) l. 65. § 5. D. pro Socio l. 14. l. 17. § 2. Eod.

(2) Puff. de O. H. ac C. II. c. 18. § 1.

suam polliciti sunt operam (1). Pertinent eo prae ceteris milites, qui totos se civitati manciparunt, quibus adeo, neque etiam per brevissimum tempus, sedem mutare licet, principe inconsulto, aut invito: his ideo migratio e patria nunquam esse libera potest. Sunt etiam alii, qui non consensu quidem, ut illi, quos memoravi, sed facto tamen se obligarunt, ne relinquunt patriam, veluti qui ex delicto, vel ex gestra administratione, vel alia quacunque de causa civitati vel ad poenam, vel ad pecuniae summam, vel denique ad aliud quoddam sint obligati. Imo hi manere non tantum in patria debent, verum etiam si excesserint, a magistratu regionis revocari per literas, quae dicuntur requisitoriales, omnino possunt. Ceterum, quae de his civium ordinibus dixi, ad id tantum tempus pertinent, quo munus illud gerunt, quo peculiari illo vinculo civitati adstringuntur. Postquam enim iure hoc vinculo se exsolverint, ad communem *civium* ordinem redeunt, neque aliis tenentur, quam ceteri cives, obligationibus.

His ita expositis, paucis adhuc videndum de celebri illa quaestione, an, prouti singulis, ita

(1) Cf. Montesq. *Espr. d. Loix* XII, c. 30. not. ult.

etiam pluribus hominibus, sive *magnae civium copiae* e civitate discesum permittat obligationis civilis indoles. Nota hic obtinet Grotium inter et Puffendorium dissenso. Negat ille (1), hic affirmat (2). Alii aliter item distinguunt (3). Sed hac quaestione facile careri possit, quum non separatim tractanda, sed ex iis, quae iam proposita sunt, rerum momentis diiudicanda esse videtur. Scilicet, si civis unus migrando non violet obligationem civilem, nec plures etiam cives singulatim sumti peccabunt, si e patria alio migrent. Deinde singuli homines sua sibi iura habent propria. Iccirco mihi meum migrandi ius adimi non potest, quod alii item suo migrandi iure uti velint. Praeterea difficile negotium sit, accurate definire magnam illam hominum copiam, magnum illum numerum. Per rei naturam accurati limites hic non facile statui queunt, nec tamen iuris et naturalium obligationum definitio ab incerto quodam numero

pen-

(1) I. B. ac P. II. c. 5. § 24. sect. 2.

(2) I. N. et G. VIII. c. 11. § 4. Hunc iterum Wernherus, Elem. I. N. et G. c. 26. § 4. refutavit.

(3) Sic Wolff, I. N. et G. § 1019, plurium discesum tum tantum admittit, „ ubi tanta est rerum penuria, ut extremae vitae necessitati discedentium prospicere non detur „, cf. Noest, *Staatsregt* p. 210.

pendere debet. Dicunt, qui hanc plurium migrationem omnino prohibitam existimant, eiusmodi discesſu civitatem nimium labefactari, imo eius interitum cinde toriri ſaepius (debere (1)). Neque nos etiam haec fieri poſſe negamus. Nam ſi talia ſunt rerum momenta, ut haec migratio civitatem vere laedat, ſi illicita ea profecto eſt habenda, ſed non ideo tantum, quia plures ſimul migrant, ſed quia ſic, ſi in tali rerum conditione hac migratione patriam iure ſuo profecto privatur.

Sic quaestio de migratione magni, qui dicitur, numerici civium, non peculiariter tractanda, ſed ex communibus principiis definienda eſſe videtur. Probe quoque ſe habet Barbeyracii (2) obſervatio, huic catervarum migrationis locum fere non futurum, dummodo curent principes, ut felices ſint cives. Illi hoſ bene regant, et proſpiciant, ut eorum, quae ad vitam neceſſaria ſunt, copia adſit: tunc profecto cives alio catervatim non migrabunt, ſed in patria vitae commodis quiete frui pergent.

(1) De Réal, *Science du Gouvern.* Tom. IV. p. 550.

(2) not. ad ſupra cit. Grotii et Puffend. loca.

Quatenus leges positivae hanc liberam migrandi facultatem (1) civibus adimere possint? In iure publico positivo exponendo qui versantur, illis duas quaestiones ante oculos versari oportet, unam, quid princeps et cives promittere sibi potuerint, alteram, quid voluerint? (1). Primum itaque videbimus, an cives migrandi libertatem adimere sibi potuerint, dein autem, an eam sibi adimere voluerint; quae posterior quaestio ex recensione legum positivarum diversorum populorum modo cognoscetur. (2) Videntur profecto cives posse abdicare liberam illam e patria migrandi facultatem. In genere enim, permisa ac rata abdicatio iuris est ea, quae non e diametro repugnat consilio, quo natura distinxit iura hominum; hoc est, quae abdicazione non efficitur, ut homines vivendo cum hominibus deterioris fiant conditionis, quam futuri erant in solitudine, vel ut ad eum statum prolabantur, in quem solertia hominum redigit brutam animantiam. (2). Tale autem quid fieri, quando cives migrandi e patria libertate se privant,

(1) Pestel, additam. § 9.

(2) Pestel, Fund. I. N. Part. II. sect. 8. § 437.

vant, nullus est, qui contendat. Videtur quidem huiusmodi libertatis coarctatio esse odiosa et ad servilem prope ea conditionem accedere sed ne vel sic tamen pateat, civem non posse omnino hanc sibi libertatem adimere. Imo vero, quum homo in servitutem ita se tradere possit, ut actiones suas ad alterius iustam voluntatem regere teneatur, ut nihil proprii habeat (1), siccirco multo etiam magis licebit homini, libertatem suam naturalem coarctare, ratione certae cuiusdam et licitae actionis, qualis est migrandi facultas, nam non debet, cui plus licet, quod minus est, non licere" (2).

Posunt itaque cives liberum sibi e patria discesum praeccludere; quod si fecerint, imperans iure istiusmodi leges feret, quae migrationem illam impediant. Nonnunquam etiam fieri poterit, ut talis migrandi iuris abdicatio civitatis commodis et saluti admodum prodesse debeat. Quoniam enim gens se conservare atque perficere tenetur, ideo cuilibet genti ius est ea iubendi et vetandi, quibus ab interitu sibi caveat (3). Potest itaque discesus civium vetari, si civitas nimium ita labefactari videatur. Pertinet

(1) Grot. I. B. ac P. II. c. 5. § 27. n. 2.

(2) l. 21. D. de R. I.

(3) Wolff, I. N. et G. § 1095.

net enim haec migrandi libertas ad ea iura, „ quibus si nescias uti, eorum possessio conservata magis nocet, quam prodest” (1). Sponte hinc etiam sequitur, non iniuste agere principem, qui migrationem e patria ita coarctat, ut migrans modicam bonorum partem relinquere, vel pecuniae quamdam summam solvere cogatur, eo quidem consilio, ut damnum, quod ex eius discessu pati possit civitas, ita resarciatur. Quod si itaque lex civilis migrandi libertatem coarctet, vel prorsus adimat, huic legi obsequium praestare debent cives, quia in eam vel expresse, vel tacite consenserunt (2).

Patet ex dictis, posse omnino imperantem ius migrandi e patria coarctare, si civitatis ratio id flagitet. Potest tamen aliquando eiusmodi existere rerum conditio, ut nec civis naturalem migrandi libertatem abdicare, adeoque nec princeps eam civibus adimere possit. Tunc, etiam si lex prohibeat, tuto tamen migrare licebit (3). Etenim, quoties civitas civi non praestat eam

(1) Cf. Pestel, Fund. I. N. § cit.

(2) De Réal, *Science du Gouv.* Tom. IV. p. 547

(3) Hoc argumentum tractat quoque de Réal, l. l. p. 550 sq. fed vereor, ne hic nonnulla eo retulerit, quae, iure perfectio saltem, non semper absolutam dare possint migrandi facultatem.

tutelam, eam felicitatem, quam sperare ipsi liceat, quamque consequi debeat ex ipso sine societatis civilis, toties ius discedendi civium in dubium vocari, aut tolli nulla lege poterit. In civitate non singuli tantum universis, sed et universi, seu civitas, singulis obstringuntur. Has obligationes si civitas negligit, cuique liber debet esse discessus (1). Nam prout civitati ius est, civem noxium et pacto civilium inferentem e medio tollendi, sic civi semper licet discedere e societate civili, quae sua erga cives officia non implet. Obtinet haec rerum conditio universe, quando valida non praestatur a civitate defensio, quies atque felicitas (2), v. gr. si bene vivendi copia civi in istiusmodi civitate desit, et offerat illam alia regio. Sic his ipsis temporibus, magno numero in Americam concesserunt Helveti, ea spe ut feliciori lautiorique vita ibi fruantur, quam in patria frui ipsis licuerat. Pariter migratio civibus libera esse debet, si ea imperii forma, quam ipsi antea probarant, deinde in aliam mutatur, in quam consentire cives nolint. Idem obtinet, si posteri imperii rationem, a maioribus acceptam, commutare velint, neque hoc tamen per rerum

(1) Cf. Wolff, I. N. et G. § 442.

(2) Vattel, *Dr. des Gens* I. § 33. 223.

aut temporum conditionem perficere queant. Haec enim istiusmodi sunt, ut ab iis probari necessario debeant, qui imperio illi eo tempore subsunt. In haec nemo nisi pro se tantum, nunquam vero pro aliis consentit (1). Sic quoque ob pacti civilis violationem cives libere semper discedent, si princeps arrogare sibi velit imperium in eas res, quarum arbitrium vel ex sola lege naturali, vel ex civium etiam expressa voluntate penes eum esse non potest; veluti, quando opiniones religiosas civium suo imperio subiicere conatur. Ludovicus itaque XIV, Franciae rex, formulam Catholicorum vi et armis acerrime propugnans, iniuste egit, quum vetaret, ne ii, qui alii formulae addicti essent, Francia excederent (2). Pariter, quando rudiores nonnullos in gente sua, princeps ad humaniorem vivendi rationem adigere tentat, non debet iis, quibus haec cultior ratio minus placet, discedendi facultas adimi. Sic, qui in Scotia Septentrionali habitant, (Highlanders) frequentes in Americam migrarunt, ut effugerent regis Anglici iussum, avitam ut relinquerent vivendi rationem,

(1) Raynal, *Staatsomwent. van Amerika* p. 34. Meerman, *Ber. ontr. Pruisf.* I. p. 192.

(2) *Negotiatien van den Grave d' Ayaux*, V deel. passim.

nem, severe illis praecipientis: Hoc nisi effugiat
 uti adimere inhumanum foret, si imo etiam ini-
 iustum (1). Leges itaque omnes, quae his gel-
 rerum momenti immigrandi facultatem civibus
 adimerent, iniustae forent, quia non facere ci-
 ves iuberent, quod hi se non facturos principi
 spondere vel non potuerunt, vel non volue-
 runt (2). Profecto nec possunt, nec volunt
 cives exitum sibi ex patria praeccludere, quando
 eiusmodi sunt res, eiusmodi tempora.

Dispositiones iuris publici
 -Europaei, et aliorum populorum,
 nonnullorum. Quatenus ius immigrandi apud varios Europae
 populos vel liberum sit, vel magis coarctatum,
 cognosci debet, ex peculiari singulorum populo-
 rum iure publico, et pactionibus hac de re inter
 gentes initis (3). Ad hoc autem argumentum
 accurate et plene tractandum, tanta requiri-
 tur historiae et legum diversarum gentium cog-
 ni-

(1) *Voyage d'un Franc. en Anglet.* Tom. I. p. 438.
 (2) *Pestel, Additam.* § 25.
 (3) v. *omn. Martens, Einl. in das posit. Europ. Völkerr.* § 78.

nitio, quanta iam iuveni scriptore expectari vix possit; quocirca, id solum agam, ut, quas leges cognoscere mihi licuit, has excitem, et ita qualemcunque exhibeam iuris positivi publici de argumento nostro expositionem.

Antiquissimorum populorum legum ea universe ratio fuisse videtur, ut cuique volenti liberam migrationem concederent. Ad migrandum facilis esse solebant populi veteres (1). Patet hoc ex eorum coloniis magno numero in omnes terrarum partes emisissis.

Neque hinc etiam discedebant *Atheniensium* leges, quae apud Platonem sic loquentes inducuntur: „ Edicimus nos, quod cuicumque Atheniensium permittimus, ut, postquam exploraverit, et viderit negotia et rationem civitatis, item nos, leges, tunc, si ei non placeamus, liceat illi, suis rebus secum sumtis, discedere, quocumque velit. Et nulla nostrum, legum, impedit, aut prohibet, sive quis vestrum, cui nos civitasque minime placeamus, in coloniam

—

(1) „ Ces anciens peuples avaient une humeur inquiète, qui les rendait très-sujets aux migrations, et qui les portait à changer de séjour avec une facilité, qui nous étonne toujours à présent”. Goguet, de l'orig. des loix. V. p. 95.

aliquam velit discedere, sive habitationem alio transferre, quominus id pro arbitrio faciat, et secum sua perferat" (1). Patet hoc etiam ex ratione, qua coloniae illae Athenis a metropoli mitti solebant; scilicet non desiderabatur vulgo populi aut Magistratum auctoritas, sed principes quidam viri, alio coloniam ducturi, quotquot poterant, sibi adiungebant itineris socios, et cum his sua auctoritate in aliam regionem concedebant. Liber sic erat omnibus e patria discessus (2).

Zaleuci leges rem esse maxime reprehendendam iudicabant, si quis *Locrensiū* patria terra orbatus, in peregrino solo habitaret (3). Venerat etiam Lycurgus, ne cives peregrinarentur, vel alio habitatum irent (4). Similem fuisse

Cre-

(1) Critone 51 D. In civitate tamen, quam finxerat ipse Plato, edixit: οὐδ' ἂν ἀποδημῆσαι βούλωνται ἰδίᾳ, ἔξεταί αὐτοῖς Rep. IV. 420 A. Facultatem vero peregrinandi in lib. de Legg. non omnem prohibuit Plato: „ τὸ δ' αὖ μήτε ἄλλους δεχέσθαι, μήτε αὐτοὺς ἄλλοσε ἀποδημῆν, ἀμὰ μὲν οὐκ ἐγχαρῆ τό γε πικρὰ πάν' ἐτι δε' ἀγροῖσ' καὶ ἀπῆγῃς φαίνοιτ' ἂν τοῖς ἄλλοις ἀνδράποισ' ". Peregrinari ideo licet ei, qui 40 annis maior est, si modo accedat auctoritas publica. Legg. XII. p. 950. A. D.

(2) Pertinent eo verba Platonis, in loco Criton. cit., ubi dicitur nulla lex ἔμποδαν εἶναι, οὐδ' ἀπαγορεύουσι, ἵᾳν τις βούληται εἰς ἀποικίαν ἵέναι.

(3) Stobaei Serm. XLII. p. 278. v. 9.

(4) Plutarch. Lycurg. 56. C.

Cretenſium rationem docet Plato (1): „ Nul-
lum iuvenem in alias exire civitates ſunt *La-
cedaemonii*, uti neque *Cretenſes*, ne dediscant
ita, quae ipſi eos docuerunt”. *Argivi* nulla
omnino uſi ſunt migrandi facultate. Cecinit de
iis Ovidius (2).

„ ————— *prohibent diſcedere leges:*
Poenaque mors poſita eſt patriam mutare volenti”.

Romae erat „ de ſua cuique civitate conſti-
tuendi libera facultas” (3): Hinc Cicero (4) in
Oratione pro L. Corn. Balbo fuſius de hoc ar-
gumento dicens: „ O iura praeclara, inquit, at-
que divinitus iam a principio Romani hominis
a maioribus noſtris comparata, ne quis invitus
civitate mutetur, neve in civitate maneat invitus.
Haec ſunt enim fundamenta firmiſſima noſtrae
libertatis, ſui quemque iuris et retinendi et di-
mittendi eſſe dominum. Iure enim noſtro neque
mutare civitatem quiſquam invitus poſteſt, ne-
que, ſi velit, mutare non poſteſt. Multi etiam
ſuperiore memoria cives Romani, ſua voluntate
indemnati et incolumes, his rebus relictis, alias

(1) Plato, Protag. 342. D.

(2) Metamorph. XV. v. 28.

(3) l. 12. § 9. D. de captivis et poſtlim. cf. l. 22.
§ 2 D. ad municipal.

(4) pro Balbo c. 11 - 13.

se in civitates contulerunt. Prouti itaque omnibus civitatibus via est in nostram, sic nostris civibus patet iter ad ceteras civitates". Observandum autem est, non semel per rerum momenta factum fuisse, ut haec migrandi facultas Romae coarctata fuerit: quo etiam referri potest illud, quod supra attigi, juvenum illorum exemplum, qui de patriae salute diffidentes, urbe excessuri, a Scipione Africano, ut manerent, fuerunt coacti (1). Aliud etiam huius rei memorabile exemplum est in Scto, quo plures, qui ex urbibus Latii, Romam vel alio habitatum iverant, iubentur in suam, quisque civitatem redire. Questae enim fuerant legationes socium nominis Latini, cives suos plerisque Romam commigrasse, quod si permittatur, per paucis lustris futurum, ut deserta oppida, deserti agri, nullum militem dare possent (2). Scilicet id studiose agebant socii illi et Latini populi, ut,

(1) Livii Histor. XXII. c. 53. Videntur autem hii adolescentes non migrationem adeo, sed potius proditionem patriae moliti esse. Habuerunt enim, verba orationemque adversus rempublicam, quo coniuratio deferendae Italiae causa fieret. Livii XXIV. c. 18.

(2) Liv. XLI. c. 8. 9. qui XXXIX. c. 3. tradit, non multis annis ante idem accidisse. cf. Niebuhr, *Röm. Gesch.* I. p. 388. 372. Pertinent eo Leges Claudia et Papia. vid. Bach. H. I. p. 151. 166. 177. fq.

nominibus tabulis censualibus inscriptis, Romam commigrarent, et furtim sic ius civitatis consequerentur. Quae ut irrita fierent, ipsa migrandi facultas adempta fuit. Haec vero, uti dicebam, speciatim ita nonnullis de causis fuerunt constituta. Universe enim iure Romano, posteriori etiam tempore, migratio libera erat; quod testantur verba Graeci interpretis: *ἐξέειν ἡμῖν, ὅταν βουλόμεθα, τὴν κατοικήσιν ἐναλλάσσειν* (1). Ceterum animadvertendum est, hanc migrandi libertatem a Romanis saepius alio sensu accipi, quam qui nostro argumento convenire videatur. Nonnunquam enim magis de migratione in ipso orbe Romano ex alio in alium locum quaestio est, quam de discesu ex ipso imperio in peregrinas terras. Sed quoniam ea erat imperii Romani ratio, ut singulae regiones, singulae etiam civitates peculiari uterentur iure, vel Latii, vel Italici, vel Municipiorum, vel alio, ideo singulae illae civitates rite ita considerari posse videntur, ut peculiarem quasi patriam constituerint; eo effectum, ut commutatio domicilii ex una in alteram Imp. Rom. partem, omnino haberi posset veluti ex ipsa patria migratio quaedam. Veruntamen illi, quos adduxi, loci satis indicant,

Ro-

(3) Basilicon lib. 54. ad l. 4. Cod. de munic. et originar. cit. a Cuiac. paratitl. ad ill. leg.

Romanis etiam ex imperio suo in peregrinas regiones abire licuisse. Prouti in Oriente raro quid reperitur, quod libertati faveat, ita summam quoque hac in causa severitatem proderent solent leges Orientalium, aliorumque populorum, qui despotis subsunt, pro arbitrio quidvis iubendi potestatem exercentibus. Hi enim hominum se arbitantes rerumque dominos, sanctissima subditorum iura, migrandi etiam libertatem omnem auferre solent (1). Sic Imp. Sinenfis poenam capitalem et publicationem bonorum iis minatur, qui vel patriam reliquerint, vel relinquere conati sunt. Eorum consanguinei in perpetuum sunt deportandi, et qui illius migrationis conscii sunt, nec rem denunciarunt, fustibus victi, extra imperium exsules mittuntur, quod si opem tulerunt, capite plectuntur (2).

Similiter in Moschovia subditi, olim capitis poenam (1) Persae, forte soli Orientalium, migrandi libertate usi sunt. Recte Montesquieu, *Espr. d. Loix*, XII. c. 30. „La coutume de Perse, qui permet à qui veut, de sortir du royaume, est très bonne, l'usage contraire a tiré son origine du despotisme, où l'on a regardé les sujets comme esclaves, et ceux qui sortent comme des esclaves fugitifs”.

(2) Code Pénal de la Chine, sect. 255. art. 1. (Tom. 2. p. 7 sq.)

poena statuta, prohibebantur, & quominus patria excederent, et ibi, ut et in Tartaria, Aethiopia, aliisque Orientis regionibus, non tantum civibus, sed ipsis etiam aliquando peregrinis exitus negabatur (1). Humaniores quidem fuerunt redditae hae in Russico imperio leges per Petrum, Russiae principem, qui in cognomine Magnus vocatus est (2). Sed neque postea Russis patriam excedere licuit, nisi consentiente imperante (3). Nuper etiam Imperator *Maroccanus* Edicto 24to Maii 1816 mortis supplicium scripsit, in eos non solum, qui e regno alio habitatum cederent, sed in eos etiam, qui peregrinandi tantum causa in Europam pergerent. In iure publico *Germanicarum* gentium exponendo, fere solae in considerationem venire possunt recentiorum populorum leges. De legibus antiquissimorum Germanorum parum innotuit. Videntur Germani, Insubres, Helveti, Iapides, non

(1) Grot. I. B. ac P. II. c. 5. § 24. sect. 1. Bodin. de Republ. I. c. 6. pag. 90. Hinc Montesquieu de Moschis: „tous les sujets de l'empire, comme des esclaves, n'en peuvent sortir, ni faire sortir leurs biens sans permission. Espr. d. Loix XXII. c. 14.

(2) Cf. Schrock, *Algern. Geschied.* VI. p. 55.

(3) De Réal, *Science du Gouv.* Tom. IV. p. 539.

nonnulli item ex Gallia barbari discessum e regionibus suis prohibuisse, „ quorum in foederibus exceptum erat, ne quis eorum a Romanis civis reciperetur” (1). Deinde autem, mediis aevi temporibus, iura certa omnino deérant, quum iuris naturae atque publici prima etiam ignorarentur principia. Acerbum etiam odium inter diversarum civitatum cives intercedebat. Prouti ante Romani, ita hunc Germanici populi peregrinum *hostis* nomine significabant, et si quis peregrinus per aliquod tempus alicubi degeret, eius persona et bona imperanti regionis cedebant (2). Patet hinc, eo tempore nullum omnino huic migrandi libertati locum esse potuisse, quum naturalia gentium iura adeo spernerentur, ut nullam putarent sibi cum aliis gentibus, cum hominibus exteris, intercedere iuris communio-

Leges vero publicae recentiorum Europae gentium non omnes consentiunt. In *Hispania* liberum est cuique alio commigrare, et alienae civitati adscribi, dum id testato apud principem fiat (3). Exstat etiam pactum quoddam

(1) Cic. pro Balbo, c. 14.

(2) Meiners, *Mittelalter* I. pag. 616 sq. Montesq. *Espr. des Loix* XXX. c. 15.

(3) Bodin. de Republ. I. c. 6. p. 91.

dam inter Regem Hispaniae, et Ordines nostrarum regionum Generales, d. 30. Ian. 1648, quo conceditur Hispanis liberè e regno discessus (1). In *Portogallia* quoque cives liberè alio migrare possunt, modo expresse personam civis abdicent, et relinquunt, quòd ex liberalitate principis ad eos pervenerit. Contra vero *Sabaudiae* Rex, a. 1721, subditis suis discedendi facultatem interdixit. Cui dispositioni convenit edictum a. 1732 Caroli VI. Imp. Rom. Germ. quo vetuit, ne *Bohemi* regno excederent.

In terris illis, quae imperio *Romano-Germanico* continebantur, libera erat subditis migratio, quotquot scilicet liberae erant conditionis homines. Qui vero inter servos numerabantur, quique glebae adscripti erant, his, nisi expresse consentiente imperante, discedere non licebat. Imperans autem, cuius imperio eiusmodi se homo subtraxerat, eum, ubicunque reperiretur, prehendere, et in terram suam reducere poterat, quod imperantis ius *Wildfangiatus* vocabatur (2).

Grz-

(1) Bynk. Q. I. Publ. II. c. 25. § 7.

(2) De Réal, *Science du Gouv.* Tom. IV. p. 540 sq. De iure publico Germaniae, vid. Seidensticker, de iure emigrandi ex moribus Germanorum. (Gött.

Gravis aliquando de hoc migrandi iure quaestio fuit exorta, quum Episcopus Salzburgensis satis magno numero eorum, qui novis sacrorum formulis adhaerent, e terra sua discesum negaret. Hi scilicet ea conditione in ditionem illam habitatum ceserant, ut sacra sua libere coleant. Quum autem deinde libero cultus divini exercitio eos privasset Archiepiscopus, liberum illi sibi discesum postulabant, quem summa tamen ille iniuria denegavit. Legati quidem exterarum gentium, ipse etiam Imperator Romano-Germanicus, cum monuerunt, ne contra leges imperii illos homines invitos retineret, sed neque his moveri se passus ille fuit, imo, ut exules et criminibus damnatos, eos e ditione sua eiecit, bonis eorum omnibus publicatis (1).

In regno *Borusico* admodum etiam impedita est civium in exteras terras migratio. Universe, nunquam, nisi antea certiore de hac re facto imperante, discedere licet. Saepius etiam expressus eius consensus requiritur. Semper autem a migrante decima bonorum pars reipublicae ae-

ra-
Gött. 1788, et Leth, de eod. arg. eod. anno, citt. a Martens, *Europ. pos. Völkerr.* § 78. n. 6.

(1) P. le Clercq, *Geschied. der Vereenigd. Nederl.* Tom. I. p. 433 sq.

rario perfolvi debet. Qua necessitate hanc Borusorum e patria migrandi libertatem maxime coarctatam esse, satis apparet (1).

Quod leges *Anglicas* attinet, Magna Charta, a. 1215 a Rege Ioanne, cognomine *sine terra*, Anglico populo concessa, haec ipsa verba continet (2). „In posterum cuius liberum erit e regno excedere, et in illud denuo reverti, salva fide nobis debita”. Assentitur de l’Olme (3). „Leges Anglicae ab initio inde peregrinis manendi et discedendi potestatem liberam fecerunt; et cuius civi plenam concesserunt de bonis et persona sua disponendi facultatem”. Nec minus aperte huic sententiae favet Blackstone (4), quum dicit: „Omnis civis Anglus potest habitare et degere in Anglia, quamdiu ipse velit”. Habemus vero alius sententiae fautorem Ampl. Bynkershoekium (5), qui non uno loco expres-

(1) Meerman, *Berichten omtrent de Pruisf. enz. Mon. I. p. 192. Allgem. landr. für die Preussf. Staaten*, Part. II. tit. 17. c. 2. § 127 sqq.

(2) De Réal, *Science du Gouv. IV. p. 541. Cf. Hume, Histor. van Engeland II. p. 111.*

(3) *Staatsgesteldheid van Engeland p. 237.*

(4) *Comm. sur les lois Angl. I. p. 202.*

(5) Q. I. Publ. I. c. 22. in primis II. c. 25. § 6. cf. de for. legat. c. 3. p. 440.

se negat, Anglis licere subditi conditionem exuerre, et civitatem, ut libet, mutare. Imo eiusmodi hic excitat ex historia facta, quibus omne dubium tollere videatur. Adducit lites, quae inter nostrates et Anglos hac ipsa de causa agitatae fuerunt. Tolle autem hic dissentus potest, si animadvertimus, Regem posse edicto vetare, *ne quis exeat regnum*; hoc casu subditi non possunt Anglia excedere, nisi impetrato Regis consensu. Magna Charta quoque libertatem migrandi negat, si bellum adsit, vel necessitas publici commodi causa id flagitet; item si gens, ad quam cives sunt migraturi, populo Anglico sit hostilis. Videtur ideo Bynkershoekius, libertatem migrandi Anglis non tribuens, existimasse, universe prohibitum esse illud, quod vulgo quidem licet, sed quod nonnunquam peculiare ob causas prohibetur. Facta igitur, quae quidem ille retulit, ita accipienda esse videntur, ut Rex eo tempore rescriptum dederit, *ne exeat regnum*, aut obtinuerit ea rerum ratio, qua discessum e patria, ceteroquin liberum, impediendum censuerit ipsa lex Anglica. Sane illis temporibus, Nostrates inter et Anglos, continuas erant lites et bella; quocirca non immerito Angli civium suorum in nostras terras migrationem eo tempore impedivisse videntur, non ex universa legis suae

dis.

dispositione, sed in casu exceptionis in eadem illa lege memoratae. Praeterea exceptio illa, quae pertinet ad regni commune bonum, satis vaga est, atque indefinita, ut facile hac in re ipsi forte Angli non semper sibi satis constiterint. Imo fuerunt, qui Anglos ideo carperent, quod cives ipsi suos eo excitaverint, ut patria exirent. Existimabant, oportuisse potius, ut eam migrationem prudenter legibus impedivissent, ne civibus Anglia exhauriretur (1).

De legibus *Francicis* more suo multus est de Réal. Antiquitus liberum erat civibus, quodcumque lubebat, in alias regiones se conferre, ibique habitare, relicta antiqua patria. Primus vero Ludovicus XIV. Edicto 13 Aug. 1669 capitis bonorumque poenam statuit, si quis Francus, venia ab ipso non impetrata, Franciam relinqueret, animo non revertendi (2). Idem dein Edicto mensis Octobris 1685 peculiarem legem tulit, de omni migrandi facultate iis adimenda, qui novis sacrorum formulis, quae post reformationem prodierant, adhaerebant (3).

Me-

(1) Filangieri, *sc. de la legisl.* Tom. I. p. 58.

(2) Bynkersh. Q. I. Publ. I. c. 22. cuius Edicti dispositiones exhibet Merlin, *répertoire universel*, voce *Emigration* § 1.

(3) De Réal, Op. I. Tom. IV. p. 543.

Memorable est, in historia patriae etiam nostrae, hoc Regis placitum, quo celebre illud Nannetense Edictum revocatum fuit. Scilicet erant eo tempore in Francia plurimi nostrorum civium, qui Protestantium partes sequebantur, quique a Rege Francico id solemniter pacti erant, ut libero fruerentur cultus Divini exercitio. Hoc quum negaret Rex, petierunt Nostrates, ut liceret sibi in patriam suam reverti; quas civium suorum preces merito adiuverunt Ordines nostri, qui dicebantur, Generales. Sed Rex Franciae his rogationibus profus se opposuit, neque eos non tantum detinuit e civibus nostris, qui iura nativitatis in Francia nacti erant, ibique habitabant; sed et ipsos nostros cives coërcuit, qui negotiorum et mercaturae causa forte eo tempore in Francia degebant, non nisi paucissimis ab hac lege veniam concedens (1). Utrumque iniustissimum profecto facinus. Nam, etiam si ceteroquin ii, qui alicubi nativitatis iura consecuti sunt, non magis facultatem migrandi habeant, quam ii ipsi cives, qui in eo imperio nati sunt (2); tamen aderant hic peculiare concessiones, ipsis naturalisationis, quae barbaram dicitur,

(1) Wagenaar, *Vaderl. hist.* ad a. 1685. Tom. XV. p. 317. sq.

(2) Cf. von Martens, *pos. Eur. Völker.* §. 78.

tur, literis insertae, de cultu divino libero relinquendo; quod quum iis non permitteretur, inviti in Francia retineri non debebant (1). Leges illae Ludovici XIV, migrandi ita facultatem tollentes, vim suam deinde retinuerunt. Benignitate Regis, aliquando venia migrandi impetrabatur, sed vel tunc eiusmodi addebantur conditiones, secundum quas Francico imperio adstricti manerent discedentes. Valuit haec iuris conditio ad annum usque 1789. Quum vero eo tempore civiles turbae ingravescerent, et discordiis distraheretur Francia, quum everso deinceps imperio Regio, commutata esset plane regni ratio, tum severae latae sunt leges in eos, qui aliarum partium essent, et patriam reliquissent. Eo pertinet lex data 10 Augusti 1791. Brevi vero alia iterum successit iuris ratio. Eodem scilicet anno, mense Septembris con-

(1) Fuscè tota haec res exposita exstat in opere, *Negotiatien van den Grave d'Avaux*, V. 118. et sqq. VI. p. 11. sq. Dici possunt Franci non satis sibi constare, qui eo tempore contendant, cives nostros, ab iis receptos, Francos evasisse cf. de Réal, IV. p. 594. sq. deinceps autem contra statuant, cives suos, ab aliis receptos, Francos semper manere. *Confér. du Code civil*. I. p. 64-67. Sed non admodum mirum est, alio tempore aliud eos sensisse, prouti ipsorum commodum ferret.

dita lex imperii cuius concedit liberam abeundi, manendi, migrandi facultatem (1). Sequenti vero anno, in alia iterum omnia abierunt Franci. Eorum, qui migraverant, bona publicae administrationi subici coepta sunt; deinde publicata, et vendi iussa fuerunt. Tandem perpetuo exilio eos, qui patriam reliquerant, plectendos censuerunt, et ultimum iis supplicium minati sunt, qui spreto exilio in Franciam redirent (2). Redolent sane hae leges, tristem et conturbatam plane rerum illo tempore conditionem. Deinceps rebus magis ad tranquillitatem compositis, humaniores evaserunt. Etiam si enim emigrationis poenam omnino sustinerent, qui ante diem 4 mensis *nivose* anni 7 patriam reliquisent, poena tamen vacui declarati sunt, cum qui deinde migraturi essent, tum qui post sancitam legem imperii iam migrassent (3).

Tandem emigrantium causam omnem definivit Senatusconsultum, datum die 6. mensis *floréal* anni

(1) *Constitut. du 13. Septembre 1791. Cf. Art. 5. de la loi du 18. Sept. même année. La constitution garantissait „ comme droit naturel et civil, la liberté à tout homme, d'aller, de rester, de partir”.*

(2) *Loi de 28. Mars 1793.*

(3) *Art. 3. loi 12 Ventose an 8.*

ni 10; quo redeuntibus in Franciam poenae venia concessa est, redditis iis, quae nondum vendita essent, bonis (1). Hodie lex Francica, cives ex imperio libere discedere, omnino finit. Refertur enim ad modos, quibus quis civis esse desinat, „ *tout établissement, fait en pays étranger, sans esprit de retour* (2).

Leges etiam publicae libertatem migrandi, saepe non nisi deducta certa bonorum parte, concedunt, quod apud plerosque Europae populos in mores ivisse, novimus (3). Sic v. gr. Hamburgae civis, qui alio migrabat, decimam debebat cedere bonorum suorum partem (4). Hoc autem vectigal, quod migrantes solvere deberent, *iure patrio* plurimis in locis obtinebat. Vocabatur illud *regt van isfue of exue* (5). Varia quippe erant in Belgio et alibi urbium privilegia, ex quibus illi, qui inde discederent, ali-

(1) Cf. Merlin, *répert. univ.* voce *Emigration*. Fleurigeon, *Code Administratif. Police v. Emigrés*.

(2) Art. 17. sect. 3. Cod. Civ.

(3) Heineccii, El. I. N. et G. II. c. 10. § 232.

(4) de Réal, l. c. p. 540.

(5) Noest, *Staatsr.* p. 209. Schorer, *Aan- zeeck. op de Groot, Inleid.* I. 13. § 3. p. 91. sq.

aliquam bonorum suorum partem voor *exue* of *isfue*, ut vulgo appellant, tenebantur solve-
re (1). Haec bonorum pars aliis in urbibus
erat vel decima, vel quinta, vel vicesima, aliò
loco alia (2). Urbs Zierickzee tertiam partem
exigebat (3). Ex Amstelodamensium statutis
effici potest, non ab omnibus migrantis bonis
vectigal illud ibi exactum fuisse, sed ab illis
tantum, quae in ea civitate possidebat, quaeque
inde secum esset vecturus (4). Quum vero ali-
quid hostile spirare viderentur hae exactiones,
non uno modo hoc ius *Exue* coarctatum fuit,
cum, quod plurimae civitates inter se pacisce-
rentur, ne altera ab alterius civibus huiusmodi
tributum exigeret (5), tum, quod illud vesti-
gal postea non amplius exigi coeperit ab iis,
qui solum verterent, sed a peregrinis tantum,
ad quos bona hereditaria civium nostrorum per-
tinere incipiebant. Frequentia quoque sunt
pacta a Nostratibus cum exteris principibus con-
ven-

(1) Bynk. Q. I. Publ. II. c. 25. § 7.

(2) Zurck, Cod. Bat. voce *Exue*, num. 1. de
toto hoc argum. vid. Arntzen. Instit. I. Belg. I.
p. 181. tit. 12. § 8.

(3) Schorer, *over de ongerijmdh. in de prak-
tijk* p. 81.

(4) Wagenaar, *Amsterd.* X. p. 60-68.

(5) Wagen. I. c. p. 64-67. Zurck, I. c. n. 2.

venta, quibus omne ius detractus, gabella hereditaria, et census migrationis, quae alter ab alterius civibus exigere posset, abrogantur (5). Sensim itaque hoc vectigal ex usu nostro recessit, vel expresse etiam sublatum penitus fuit. Nec tamen iure nostro antiquo, hoc vectigal unice coarctabat discedendi facultatem e civitatibus nonnullis. Erant alia etiam, quibus libertas migrandi permultis in locis coarctabatur. Sic saepe non licebat civi, alio migrare, nisi per aliquod certum et definitum tempus in istiusmodi urbe habitasset (6). Imo non omnino deerant civitates, ubi non tantum discedere cives prohibebantur; sed ii etiam, qui iam migraverant, gravi nonnunquam poena statuta revocabantur (7). Sed haec attigisse sufficiat: plenius haec persequi a proposito nostro alienum est. Proprie enim ea, quae attuli, pertinent ad domicilii mutationem, ex alia patriae nostrae urbe in aliam, non vero ad discessum ex ipsa pa-

(5) Cf. Bynk. 1, 1. Pertinent huc quoque conventiones illae, a Rege nostro cum Hannoveriae Rege, Duce Mecklenburgiae, aliisque principibus contractae, de quibus vide *Nederl. Staatsc.* 4 Nov. et 26 Decemb. 1816.

(6) Arntzen. Instit. I. Belg. I. p. 168. tit. 11 § 13.

(7) *Beschrijv. van Oudewater*, p. 401. sq.

patria terra. Sed quod supra de Romano imperio observavimus, idem ratione patriæ nostræ illo tempore valet. Etenim ea tunc illius ratio erat, ut urbès et civitates sua sibi propria iura haberent, et peculiarem adeo quasi patriam constituerent singulae. Sic altera civitas ratione alterius quasi externa quaedam regio considerari poterat. Et hæc fuit causa, cur nonnulla de hac etiam re dicenda viderentur.

Quodsi quaeratur de migrandi facultate ex patria nostra in peregrinas regiones: „ In Belgio certe foederato non est lex, quæ impediat, quominus liceat in alterius principis imperium transire, imo et militare licet sub principe illo, qui patriæ novæ præest (1). In Belgarum itaque finibus nemo invitus manet (2).” Hodieque, secundum leges illas, quas etiam nunc cum Francis communes habemus, libera apud nos quoque est discedendi e patria facultas (3).

De præcipuis causis impeditæ illius libertatis.

E multis, quæ ad causas hæc referri possunt, præcipua tantum quaedam exponemus.

Nonnunquam prohibita migrationis nulla po-

(1) Bynkersh. Q. I. Publ. I. c. 22.

(2) Pestel, Comm. de Rep. Bat. § 82.

(3) Art. 17. sect. 3. Cod. Civ. supra cit.

potest inveniri alia ratio, nisi quod omni sublata libertatis civilis notione, subditos suos servorum instar sibi proprios esse iudicet imperans, eosque imperio suo, veluti carcere inclusos, in perpetuum retineat. Haec solet esse Orientalium regnorum conditio.

Saepe tamen aliae existant, eaeque probabiliores causae prohibendi e patria discessus. Huc pertinet metus, ne civium numerus migrando nimium minuatur, et civitas ita debilitetur. Prouti enim ex officinis artificum meliora solent opera prodire, si maior est numerus operariorum, qui conjunctim operi perficiendo incumbunt; sic etiam, quando maior est civium numerus, qui commune bonum provehant, felicitior futura est reipublicae ratio.

Potest quoque imperans artificum et operariorum frequentem discessum impedire. Sic enim rerum ad vitam utilissimarum defectus oriri posset: sic artes et opificia vel male tractari, vel omnino negligi inciperent. Quod quidem damnum ut a civitate avertatur, iure meritoque princeps cavebit, *et* eorum migrationem prohibendo, *et*, quod potius etiam est, curando, ut honeste vivendi occasio in patria iis non desit, et opportunitas illis detur, ex arte atque operibus suis honestum lucrum faciendi (1).

Ex

(1) Vattel, *Dr. des Gens* l. c. 6.

Ex eadem ratione, si civitas in rerum angustiis versetur, et pecuniae adsit indigentia, qua respublica queat sustentari, divites, ut ne e patria discedant, merito coguntur. Idem dicendum videtur de mercatoribus, si ex frequenti eorum discesu metus sit, ne mercaturae sedes e patria alio transferatur.

Vidimus supra, ipsam obligationis civilis naturam, ut intempestivam et pacto civili contrariam, prohibere migrationem civium, tempore belli eo consilio susceptam, ut se exsolvant obligatione civitatem defendendi. Iure itaque princeps illorum discesum impedit, inprimis, si migrare velint ad ipsos illos peregrinos, quibuscum nobis bellum est, ne ceteroquin migrandi praetextu patriae proditores fieri possint. Nam qui iusto et legitimo bello patriae detrectet defensionem, non tantum iners erit et ignavus dicens, sed et sanctissimum violasse patriam tuendi officium, iure meritoque censebitur (1). Ita fit, ut minime rara sint edicta, quibus belli tempore vetitum fuerit civibus, civitatem deserere. Sic lege Wisigothorum, (2) capite plectitur, qui ad adversam gentem vel ad extraneam partem

(1) Barb. ad Grot. II. c. 26. § 5. sect. 2. not. 3.

(2) II. c. 7. ap. Heinecc. Corp. iuris German. p. 1860.

tem perrexit, sive perrexerit, aut etiam ire voluit, vel quandoque voluerit, ut sceleratissimo ausu contra gentem Gothorum vel patriam ageret, aut fortasse conetur aliquatenus agere”.

Nec alia est ratio eorum, qui gregatim e patria alio migrant. Quodsi enim inde societas civilis damnum patiatur, nullum est dubium, quin hanc libertatis coarctationem, ipso etiam civili pacto iussum, lege confirmare queat princeps (1).

Saepe etiam, per diversas res et tempora, libertas migrandi optimo iure coarctatur, imo penitus tollitur. Sic in urbe, hostium vi undique obsessa, aliquando merito impedit militiae praefectus, quominus quis urbe excedat. Sic si qua in civitate pestis grassatur, aliusve morbus gravior epidemicus, principis est vetare, ne quis civium alio se conferat; hoc enim tantum modo contagio morbi arceri poterit. Quin etiam solet fere poena mortis scribi in eos, qui tali loco, peste infecto, excedant.

His itaque exempli causa enarratis praecipuis coarctatae per leges migrationis causis, breviter videndum, qua ratione optime videantur caveri posse incommoda et detrimenta, quae

(1) De Felice, *Dr. de la N. et des Gens.* Tom. III. p. 149.

e nimis frequenti civium migratione civitas pati possit.

Hominum vero gentiumque saluti bene consuli, minacibus illis regum edictis, quibus libertas migrandi, gravissimis etiam statutis suppliciiis, civibus adimatur, haud profecto existimamus. Acerbae leges a Ludovico XIV latae, migrationes e Francia non coëreuerunt, sed per easdem illas leges, et revocatum Edictum Nannetense, Francia civibus exhausta fuit.

Aliud igitur suadent sanae prudentiae civilis praecepta. Tot sunt et tam fortia vincula, quibus in patria sponte nostra tenemur, ut non facile quis sine idonea causa alio videatur migraturus. Maiores nostri in ea floruerunt, parentes in ea habemus et liberos nostros, est in ea rerum nostrarum fortunarumque sedes, cives nostros magis nobis benevolos, quam peregrinos experimur, eadem habentur studia, iidem mores, sensus iidem, opiniones, religiones. Haec tanta sunt, ut nemo facile in peregrino solo oberrare, quam in patria terra felix esse malit. Et vero

„ Nescio qua natale solum dulcedine cunctos

„ Ducit, et immemores non sinit esse sui”. (1)

Prae-

(1) Ovid. Ep. ex Ponto I. Ep. 3. vs. 35. sq.
Cf. verba Furii Camilli, apud Liv. Histor. V. c. 54.

Praeterea, si quam ob causam subditi ad discedendum e patria invitentur, vix illi vi retineri poterunt. Quo severior fuerit prohibitio, eo maius id iis erit ad migrandum incitamentum. Optima via, qua eorum discessus cohiberi possit, ea profecto erit, qua tanta civibus praebentur vitae commoda, tanta felicitas, ut perspiciant sua ipsorum interesse, ut in patria degere pergant (1), „ et hac quidem via, primum cives aliunde princeps alliciet, deinde quos potestati suae subiectos habet, eos certius, quam edictis minacibus retinebit, deficientibus migrandi causis.” (2) Hanc felicitatem quando civibus suis civitas praestat, videntur ipsa naturalia praecepta sufficere, quae migrationem e patria satis coarctent, nec opus esse videretur alia lege positiva, nisi quae simpliciter confirmet iuris publici naturalis hac in causa principia. Non diffiteor esse (3), qui, etsi existiment libertatem migrandi e civitate omnino dari oportere, sed

(1) Egregie haec principia persequitur auctor operis *Princ. de la legisl. univ.* Tom. I. p. 175. sq. item Barbeyrac, ad Puff. I. N. et G. VIII. c. 11. § 4. sect. 1. cf. Wolff, *Staatk.* II Deel. 6 Hoofdst. § 483.

(2) Pestel, *Additam.* § 107. in fine.

(3) Vattel, *Dr. d. Gens* I. c. 19. § 222.

putent tamen, in republica bene constituta ferri non posse, ut civibus, quodcumque velint, nulla reddita discessus causa, migrare liceat: imo etiam arbitrentur, hanc, quam vocant, licentiam esse non posse, nisi in eiusmodi regione, quae necessariis vitae careat, et eiusmodi in civitate, quae civium felicitati prospicere nequeat. Existimant itaque illi, hanc libertatem lege positiva admodum esse coarctandam. Sed aut fallor, aut ea, quae proposui iuris naturae principia, et civitatis saluti, et commodis civium, et denique societatis civilis conservationi satis prospiciunt. Itaque in ea civitate, qua cives sui tutelam atque defensionem gaudent, qua quiete rebus suis et fortunis uti possunt, ibi nulla est ratio, cur libera manere non possit civium e patria migratio, quatenus haec libertas ipso iure naturali civibus concessa fuit. Veruntamen possunt omnino, (ut) civitati consulatur, nonnulla addi, quibus eius facultatis exercitium definiatur, veluti ut is, qui patriam est relicturus, hac de re Magistratum legitime certiores faciat. Possunt etiam peculiariter existere huiusmodi rerum momenta, ut ipsa migrandi facultas coarctanda sit. Sed si haec non adsunt, univèrse recte dicitur ipsa migrandi facultas per legem positivam tollenda, vel impedienda non esse.

An omnia iura et officia, et civis et patriae, post migrationem nem penitus intereant?

Alii in hoc argumento tractando aliter sentiunt, prouti magis minusve liberae civium migrationi favent. Sic, qui omnem civibus e patria discedendi facultatem denegant, non possunt non quoque statuere, per migrationem, utpote illicitam, nequaquam interire civis et civitatis officia atque iura. Sic putant aliqui, cives discedentes ideo non liberari obligatione civili, quia ius domini, quod fingunt, imperantibus adimi non possit (1). Alii item negarunt, per migrationem legitime aliquem solvi posse, obligatione sua erga patriam priorem, putantes civem eum manere in veteri republica, incolam eum tantum fieri in regione, quo postremo habitatum ivit (2). Scilicet non pauci iuris publici interpretes vetustiores ius civile Romanum considerabant, ut iuris etiam publici fontem (3). Ita factum, ut, quod hac in causa

(1) Huber, de Iure Civit. II. sect. 2. c. 1. § 32. Heinecc. ad Grotium, II. 5. § 24.

(2) Vid. ap. Huber, l. l. § 29. sq.

(3) Quem errorem notat Montesq. *Espr. d. Loix* XXVI. 16. „ Qu'il ne faut point décider par

sa, ratione municipiorum constitutum erat (1), hoc ad ipsas liberas civitates, et republicas transferrent. Verum facile intelligitur, non tuto e iure Romano argumentum peti posse de eo, quid ius publicum naturale velit: cum quia mali doctores iuris Gentium Romani fuerunt, tum quia saepe in iure Romano agitur de solo iure civili, et de re, quam maxime diversa ab ea, quae ex iure Gentium naturali debeat declarari, quod hoc etiam loco observatur. Multum enim interest inter eum, qui in eodem imperio duobus in municipiis iure civili utitur, et alium, qui in duobus diversis imperiis vel civis vel incolae iure gaudere dicitur (2). Haec et similia argumenta misa facere licet. Nos vero primum inquiremus, an iura civis et obligationes civitatis post migrationem intereant. Deinde explorabimus, an obligationes civis, et iura civitatis eodem illo modo pereant.

Qui

les règles du droit civil, quand il s'agit de décider par celles du droit politique."

(1) l. 29. D. ad municipalem l. 1. et 5. C. de municip.

(2) Huber, l. 1. § 24. sq. cf. Grot. II. 15. § 24. n. 1. ibi Barb. Leyfer, ad D. spec. 662. X. p. 634. cf. Bynkersh. de foro Legat. c. 6. p. 461. sq.

Qui sponte alio migrat, semper *amittit iura sua in patriam*, adeoque patria iure perfecto libera est ab omnibus iis obligationibus, quibus illa erga cives suos adstricta est. Etenim qui sponte civium numero se exemit, deinceps nequaquam arrogare sibi potest eiusmodi iura, quae civibus solis competunt, quaeque ille sponte abdicavit. Quodsi quis optime de patria sua meritus fuerit, perfecta quidem officia pariter cesant, etsi accepta beneficia remunerare imperfecto iure teneatur respublica.

Quod vero attinet *officia civis et iura patriae*, videtur distinguendum esse inter eos, qui iure suo, nulla prohibente lege, vel consentiente summo imperante, e patria discedunt; et alios, qui contra legem, five naturalem, seu positivam migrant, modo huius ferendae potestatem cives et dederint, et dare potuerint. De singulis videamus.

Ii, qui *permittente lege patriam relinquunt*, omni videntur solvi perfecta erga patriam obligatione. Nullum superest in eos veteri patriae ius perfectum (1). Omne scilicet ius, quod ab alio quodam iure vel re pendet, perit cum ipso illo iure vel re, quacum cohaeret. Iccir-

(1) de Felice, *Dr. de la N. et des G.* Tom. III. p. 149.

co ius civitatis in cives suos, quod ex pacto civili oritur, perit, quoties cives iure et legitime illo se pacto exsolvunt. Officia sic societati alicui praestanda pereunt cum ipso vinculo, quo societati illi adstringimur: „ hoc igitur vinculo semel legitime soluto, pristinae civitati nihil amplius iuris in civem demissum competit” (1). Pactum illud, quo civitas defensionem, civis obedientiam promiserunt, solutum est.

Haec ita dicta sunt de officiis perfectis, quae nulla amplius patriae debent, qui eâ excesserunt cives.

Aliter paulo de imperfectis civium officiis sentiendum esse videtur. Antiquae enim patriae omnia debemus bona nostra: quippe accepimus ab ea omnia vitae commoda. Defendit illa nos et tuita est adversus omnem quietis, felicitatisque nostrae perturbationem. Haec accepta beneficia ad gratum animum, i. e. ad officia imperfecta praestanda civem obligant, etiam quando patria iam excessit (2).

Principia, quae proposui, populorum historia non raro confirmata reperiuntur: saepius tamen
eti-

(1) Titius ad Puff. de O. H. et C. H. c. 18, § ult. nota g.

(2) Ita accipiendus est Perreau, *Elémens de législ. natur.* p. 124.

etiam, populos et principes ab iis recessisse, eadem docet historia.

Romanis, teste Cicerone (1), haec erat iusta régula, „ ut duarum civitatum civis esse nemo possit”. Sic fiebat, ut cui aqua et igni interdictum erat, hic omni erga veterem civitatem obligatione plane solveretur. Migrabat enim volente, imo iubente populo, quocirca merito iis liberabatur officiis, quibus antea suae civitati adstrictus fuerat. Eam ob causam putant (2) nonnulli, iuste Coriolanum adversus urbem Romanam bellum gessisse, quia patria eum eiecerat, et vinculis mutuae obligationis ipsa sic sese exuerat.

Recentior autem historia exemplum quoddam praebuit perquam illustre, Patkulii cuiusdam, nobilis Livoniensis (3), qui adolescens adhuc, venia a rege impetrata, Sueciam reliquerat. Hic deinde Saxonum, in bello contra Suecos, dux, captivus, iussu regis, quasi civis esset Suecus rebellis, ultimo supplicio affectus fuit. Injustis-

(1) Cic. pro Balbo c. 11.

(2) Leyseri, *Medit. ad D. spec.* 662, in fine. cf. Livii, *Hist.* II. c. 35. sqq. de quo tamen Leyseri iudicio in utramque partem disputari possit.

(3) Rem totam enarratam vide apud Vattel, *Dr. d. G.* § 220. sect. 2. nota.

finum profecto facinus. Patkulus enim, consentiente rege, iure patriam mutaverat. Cessaverant sic officia, quae erga veterem illam patriam antea praestare debuerat, et novam nactus, pro hac summo et optimo iure arma sumserat.

Non plane etiam propositis his principiis adhaesisse videntur Francici legum conditores. Hi de eo homine loquentes, qui, relicta Francia, pro nova patria sua arma adversus Franciam gessit, ita fere ratiocinantur, quasi gratiam illi faciant, quod ultimo eum non afficiant supplicio (1). Sed quam illi gratiam putant, revera est iustitia. Nulla enim poena affici debet, si is, qui sinente lege e patria discescit, dein adversus eam militavit, quia nulla amplius civili obligatione erga eam tenetur, qui eius imperio non amplius subest.

Haec sufficiant de illis, qui, volente lege, aut consentiente imperante, e patria migrant. Videntur nunc de iis, qui *contra legem civitate excedunt*.

Videntur hi non liberari obligatione civili, etsi ex voluntate ipsi sua amittant omnia iura, quae sibi in civitatem antea competebant. Civitas ergo in posterum eam ipsis defensionem,

(1) Cf. Maleville, *Anal. rais. du Code*. Tom. I. p. 35.

quietem et tutelam praestare non debet, quam civibus suis illa debet. Videtur autem civitas sua retinere in illum civem iura, qui secundum legem naturalem, aut constitutionem publicam civitatis, iniuria patriam reliquit (1). Nam noluit civitas ius suum in civem abdicare; quod ex lege eius migrationem prohibente apparet; nec tamen ius civitati invitae adimi potest. Istiusmodi itaque migratio non inepte comparari possit cum dispositione illa iuris civilis, qua is, qui callide et intempestive societati renunciavit, commodis omnibus privatur, sed damnorum tamen suam fert partem (2).

Haec de eo, qui migravit, quum leges hoc omnino vetabant. Alia erit causa, si, non plane prohibita migratione, poena quaedam scripta sit in eos, qui ita migrant. Tunc enim plane quidem etiam intereunt civilia iura, sed soluta et praestita poena, antiqua civitatis iura denuo recuperari possint.

Eorum, qui contra leges e patria migraverunt, Bynkershoekius (3) exemplum adduxit, quod supra iam attigi. Scilicet cives Angli, qui

(1) de Felice, *Dr. de la N. et des C.* Tom. III. p. 149.

(2) § 4. Instit. de societate. l. 65. § 3. sqq. D. pro socio.

(3) Q. I. Publ. c. 25. § 6.

saeculo 17, in nostras terras habitatum venerant, patriam reliquerant, lege id vetante, sive istiusmodi rerum causae, veluti bellum, obtinerent, quae secundum legem publicam migrationem impediabant, sive Rex eo tempore dedisset rescriptum, *ne exeat regnum*. Ideo Angli non deserunt eos, ut subditos et cives suos considerare, et illos Maiestatis damnaverunt. Pariter, ex causa utilitatis publicae, seu communis regni boni Magnâ Chartâ—memorata, repetendus videtur mos Anglorum, in medio aliquando mari naves exteras perquirentium, num forte inter nautas sint, qui in Anglia nati ad suos pertineant cives; hos repertos, etsi alibi civitatis ius impetraverint, sibi tamen, ut suos semper cives vindicant, illud tenentes hac in causa principium: „Anglus semper Anglus manet” (1).

Ex dictis facile etiam intelligitur, quatenam sit in cives migrantes literarum, quae dicuntur, *Avocatoriarum* vis, quibus civitas monet, et iubet civem suum, qui alio secescit, ut in patriam redeat. Obstringent haec omnes illos, qui contra ius et fas patriam reliquerunt. Sed nulla

(1) *Voyage d'un Franc. en Anglet.* Tom. I. p. 344. sq. Tom. II. p. 395 - 397.

la erit earum efficacia, ratione habita eorum, qui ex naturae et positivae legis praeceptis, iure suo usi, e civitate disceserunt (1). Inprimis huiusmodi literae mittuntur ad eos, qui, non consentiente civitate, militiae peregrinae ad tempus se adscripserunt. Hoc casu sine dubio reverti debent cives nostri, aut rebelles et hostes patriae merito iudicantur (2).

Abfolvi sic, quam susceperam, huius quaestionis explicationem. Longior aliquando fui, quam et ipse voluerim, et huiusmodi forte disertationis proposito conveniat. Sed non potui non, quae ad ius in primis naturale referuntur, accuratius exponere, quum viderem, in eodem tractando argumento, aliquando iura positiva a legum naturalium consideratione non factis fuisse separata. Non raro enim, non ex naturae solis legibus res definita reperitur, sed vulgo hoc attenditur tantum, an legislator *pos-*

(1) Puffend. I. N. et G. VIII. c. II. § 3.
De Felice, *dr. de la N. et des G.* Tom. III. p. 149.

(2) De Réal, *Science du Gouv.* Tom. IV. p. 552 sq.

fit migrationem lege impedire. Videntur autem ius positivum, et facultas ferendi legem positivam, ab ipsis dispositionibus iuris publici naturalis omnino esse seiungenda. Praeterea tot erant ab interpretibus motae quaestiones, et tantas reperiabam in iis definiendis eorum disensiones, ut longior paulo esse cogerer, quando omnes, quae mihi occurrebant, factorum species principiis univarse positis comprehendere conarer. Quod tamen quum tentaverim, accuratior rerum consideratio, et perspicuitatis cura nonnunquam me brevem esse non siverunt. Ea enim solet esse disquisitionum, de iure inprimis naturali ratio, ut, nisi dilucide et perspicue ipsam scriptoris sententiam enuncient, aequo ipsarum iudici diiudicatu difficillimae sint habendae. Quatenus autem propositae quaestioni nos satisfecerimus, iudicium eorum VV. CII. declarabit, qui hoc argumentum ad publicam studioforum disceptationem proposuerunt.

BERNARDI NIEUHOFF

O R A T I O,

P R O

NOSTRA Aevi Hora, Humanitatis,
Felicius Amplificandae,
Praenuncia,

HABITA HARDEROVICI,

DIE XXV IUNII MDCCCXVII,

ATHENAEI NATALI.

BERNARDI NIEUHOF

O R A T I O

P R O

„ Me vate mox iras perosis
„ *Socla fluent meliora Belgis* „
M. C. SARBIEVIUS.

HABITA HARDEROVICI

DIE XVI JUNII MDCCCLXII

ATHENAEI NATAE

(378)

O R A T I O.

QUI MIHI, ANNIVERSARIA PALLADIS SACRA
CELEBRATURO, ADESTIS, VESTRAQUE PRAESEN-
TIA HOC ATHENAEI NOSTRI, FESTUM CONDECO-
RATIS! IN PRIMIS, VIRIS PERILLUSTRES, SINCLY-
TI ATHENAEI MAECENATES, HUMANITATIS DE-
CORATI, ET VOS, (DOCTRINARUM) PROFESSIONE PRAE-
CLARI, TOGATI MUNERIS SOCII AESTUMATISSIMI,
HUMANITATIS ANTISTITES!

ET QUOTQUOT MINERVAE ARAM ORNETIS, SI-
VE MUNERUM SANCTITATE REVERENDI, SIVE PA-
CIFICA TOGA, MARTIALIVE SAGO SPECTABILES,
SIVE SCIENTIARUM ARTIUMVE CULTU HONORANDI!

AUDITORES NOBILISSIMI, HUMANITATE POLITI!

~~-----~~

O Tempora! o Mores! Quorsum tandem ver-
gitis homines! qui, nescio quo specularicis

culturae numine inflati augures, iactitantes rationem et moralitatem, iactitantes iustitiam et religionem, iactitantes sapientiam, morumque probitatem, fidem, animique candorem, castam legum et aequi reverentiam, bonique publici curam sanctam, iactitantes aurea ex Hesperidum hortis mala, humanitatisque, felicius, amplificatae, profectus inauditos, nos censetis, nunc denique natos, felices!

Et, quis ille, quem non circumvallent castra dolorum! Quem mihi dabit, qui non illacrymetur temporum nostrorum iniquitati! Cuius vitae gaudia non dispellant, hinc domestica, illinc publica mala! Qui non, flebiles repetendo naenias, ingemiscens accinet Lyrico:

Damnosa quid non imminuit dies!

Aetas parentum, peior avis, tulit

Nos nequiores, mox daturos

Progeniem vitiosorem.

Haec, haec una demum est rauca civium, haec anhela populorum vox, furdo malorum sensu excita. Hanc reboat casa plebeia, inedia pressa, marmoreumque palatium, luxu ambitioso splendide miserum.

Hanc

Hanc resonat in familia rara fratrum gratia,
hanc in civitate hospes, non ab hospite tu-
tus.

Ad hanc emugit miseriae domus, ferri strido-
re, horrido catenarum strepitu, crudisque man-
cipiorum vulneribus.

In hanc erumpit doctae cohors, rediturae bar-
barici praesaga, doletque sanctorum vatum cho-
rus repudiatam patrum auctoritatem.

Hanc concitat vastatrix Bellona, rapto vi-
vens, horrente cive licentiosam praedandi libidi-
nem, horrente colono conculcatam segetem, hor-
rente populo aerumnarum saevientis ferri et
ignis agmen.

Et hanc elicit furens dominandi ausus, sub-
dola suavis patriae amoris simulatione, foedum
obtegens proprium amorem, aestuansque impla-
cabili seditionis monstro, quo saeviente, „ Fran-
cus vocat in certamina Francum.” Vipereo-
que istius contagio, quot, quantaene prodierunt
regnantium populorumque calamitates? cala-
mitates, an unquam superandae?

Ad humanitatem, hominis decus, metamque,
hac in vitae periodo summam, tendere homi-
nem, dicitur speculatrix schola, meditationum

suada, pulchre colorata, superbiens. Quis iste, tantum qui non deveneretur decus, ad tam sublimem qui non adspiret metam!

Sed quam deploranda tua, O humanitatis cultor! fors, modo tibi, mi Humane! dolenda factis, cum decus tam sublime, metam adeo celsam respicias, ut respicis in vitae speculo adulationis nescio, tantum non in dies retrogradam! cum respicias, ut respicis in vitae theatro, hominem per vastum opinionum oceanum iactatum, et circumagitatatum, qui, surgentibus undis, ad nobiliorem veri, pulchri, boni cultum adspirare videtur; cuius vero humanitatis gloria, subsidentibus iisdem, tantum non sepulta iacet.

In homine respicere datum est hominem, in sui opprobrium, in aliorum perniciem pronum, humana pariter ac divina perfringentem. In obscuro improbitatis cum tyrannide et discordia triumviratu, parantur civium libertati vincula et laquei, piaeque fraudes in Druidarum coetu

Quid, quod ipsum humanioris culturae numen non sit discriminum expers. Quis obsecro, cui, ex tot mille uni, contigit radians id intelligentiae lumen, radians ille ingenii splendor,

animi sensum movens, excitans, pectusque inflammans, quo vigeat generoso incoctum, honesto, specteturque recte agendo! Non sinceram humanitatis, at fervide suam agere causam: sic, sic fert seculum, culpaec fecundum.

Digladiantes conspiciote cultioris humanitatis propugnatores, hos purioris rationis oraculo subiicientes humana, atque divina; illos sensum constituentes veri, bonique censorem; illos ex interno, at quam alto! sapientes mysticae sapientiae fonte. In excelsis isto culturae theatro applausus comitatur rationalismum et materialismum, indifferentismum et egoismum, libertinismum et mysticismum, dogmatismum et scepticismum. Haec non raro speciosa castae religiositatis umbra obvelantur.

Sed et quoties mire culta laudantur ingenia, illa scilicet, quae arte pollent scite simulandi, et dissimulandi, fasque nefasque tuendi, et extenuandi. Luxuriantibus his ingeniis quandoque cedere debet veritas, moralitas, religio.

Ne non dicam de diviso, inter eruditorum ordines, doctrinae cultioris imperio. Philosophiam ad ancillaria dimittit munia theologiae domina; huiusque dominatum parum curat.

The-

Themidos antistes. Quem fugit tetrum medicorum opprobrium: tres medici, duo athei! Quin et apud ipsos humaniorum praecones humanitatis ara inornata friger.

Neque haec sunt avita, multo minus ex vagis priscorum traditionibus, conquifita lamenta. Haec, sed quis cuncta enumerando est? Spiscescunt haec aerumnarum spectacula, ut nubium agmina. Haec omnem personant vitam. Hos gemitus extrudit, quin effundere cogit, nostra, adeo mire culta, aevi hora. Eorumque ea est vis, ut solitudinem quaeret sapiens; ut sine teste dolens malorum Iliada, fractusque calamitate, inlacrymetur aevi invidiae.

Profecto, si antiquitatis incanae auctoritas, si plurium, in aevi horam declamantium; (horum vero, qui opinanti oraculo sacros, coeca fide, libant honores, legio quam numerosa!) consensus, haud ambiguus, intemeratum praestaret veri patrocinium; si quascunque hominum querelas, haud raro intempestivas, si quorumvis vellicationes, haud raro ineptas, ac malefanas, cumulare liceat; si rauci morosae pervicaciae clamores aestimandi sint, nec iure, nec ratione destituti: quis ille, qui vel somniare foret ausus

de

de temporum felicitate, quid dicam, de eadem, nostra aevi hora amplificata, deque nostri aevi genio, ad meliora nato! Fallor, an proborum optimum a Simonideis non temperet lacrymis, lacrymis lacrymas urgentibus, infausta temporum iniquitas, in dies iniquior. Animosissimo quid superesfet, nisi ut ingemiscat humanitatis genio, lethargo inexpugnabili occupato.

Et, si quis, ego profecto! haud diffiteor, obvia esse neutiquam pauca, pio et aequo factorum censori merito illacrymanda, durae iniquitatis plena! obvia esse, eheu! nimis multa, in aevi cultioris dedecus, in gliscentem civium perniciem, in tetrum regnantium opprobrium, probrosae perversitatis flagitia, humanitate, eaque hodie ad tantum culmen ducta, prorsus dedigna, sine piaculo abominanda.

Et, si quis, ego acerbo me sentio affectum dolore, tam densum adhuc vagare errorum, tam densum malorum agmen, tam atram adhuc morari ciyes, morari populos, quin Europaeos, opinionum, temere conceptarum, morumque intemperatorum, atque calamitatum, inde manantium, nubem; idque in tanto ingeniorum adeo excultorum lumine!

Ve!

Vel sic tamen, si quis, ego vereor nullus gratisimo laetantis animi sensu, faustos celebrare nostrae diei in meliora progressus. Nullus vereor, invitis eorum, qui aevum increpant, expostulationibus, ut ut non omni ex parte morose effictis, aut promiscue vituperandis, nostrorum temporum celebrare felicitatem.

Crebrique isti querulorum questus, ut ut rauri sonent, nec tamen, si non cum aliquo favoris, saltem indulgentiae sensu, sunt excipiendi. Contueamur aegrotantes hos, medicorum exemplo, mali moralis sensu percitos; contueamur, in hoc sensu, constitutionis, aegritudine fractae, nec desperabundae, omen, haud infaustum. Contueamur et in iis, quod quantumve superfit ad expoliendam humanitatem! Ea denique A. A.! his non intempestiva sit, animadvertio. Admirari solent homines priscaevi mores. Disperierunt quippe, spissa sub umbra, mentis, animique morbi, aequae ac ingrata vitae incommoda: nostri aevi mala, pleniori luce collustrata, et in apricum prolata, ac si praesentia, cernuntur. Illa si cogitentur, haec sentiuntur.

Sic denuo nullus vereor, Nasoni accinere:

„ *Pris-*

„ *Prisca iuvent alios, ego nunc me denique natum!*
 „ *Gratulor*”.

Mihi gratulor, vobisque cunctis, A.A. humanissimi! *praesentem aevi horam, humanitatis, felicius amplificandae praenunciam.*

En vobis festi huius sermonis argumentum. Idque spero, quin confido, vobis probabile, illustri procerum, humanitatis praesidium, solemni virorum, humanitatis causam agentium, splendidae auditorum, humanitatis studio flagrantium, panegyri, nec ingratum, nec intempes- tivum, fretus causae, pro qua milito, gravitate, argumenti pulchritudine ac suavitate, nec non habitu, ad animum erigendum atque nobilitandum perquam insigni.

Quo in argumento, aequae ac speculo benefido, resplendet sanctissimi hominum Rectoris sapientia et amor. Neque minus eo nos vocat pia providentiae meditatio, et reverentia. Anxius iste animi planctus divinitati est iniurius. Eo nos vocat divinitus sancita hominis destinatio, illudque ipsi insitum studium sine fine enitendi ad ampliorem, homini non terminandam, perfectionem; summum illud humanitatis privi-
 le-

legium! Eo denique nos vocat intemeratum historiae hominis oraculum.

Tanta vero argumenti sublimis amplitudo, tantum ipsius momentum ac decus, me dicturum haud parum reddunt sollicitum. Ut ut enim vix aliud noverim effatum, me magis alliciens, intimumque animi sensum movens; ut ut hoc ipsum mihi, in numerofo annorum decurfu, sese passim obtulerit, ultro obvium pieque demirandum; ut ut id ipsum mihi, in lubrico rerum privatarum aequae ac publicarum vicissitudinibus, neque enim tristi caruit nube nostrae vitae orbis, nunc solatium attulerit, nunc refugium obtulerit: huic ipsi tamen animi sensui, humanitatis decus si expendam, si expendam sublimes sanctasque providentiae gubernatricis vias, me oratorem persentio, nimis imparem.

Hominem ecce Vobis, artis dicendi, vestris auribus congruae, parum peritum, in comptiori Attica, in puriori Latio, tantum non hospitem. Quid magis! respicitote canos, occiduamque senectutem, gelidam, invalidam, ad opus tarde surgentem! in senium qui, fatorum gravidum, vergens, languentem experitur aetatis vigorem, viresque ingenii quasfas. Disperiit, si
 quae

quae fuerit fandi gratia, eloquiique nitor. Labascit memoria; neque oculis ampla humanitatis arva collustrare iam licet. Temerarium censerem perorandi ausum, ni mihi, breviter et plane dicturo animum firmaret benevola vestra facilitas, favorque largus. Suggestat, obsecro, sermonis argumentum, huiusque gratia, quae desunt sermonis nitori, de eo, quod in homine pulcerrime nitet, habendi.

Neque enim usquam nitidius splendet homo, quam ante humanitatis aram culturae face coruscantem, calente benevolentia odorantem, aequitate ornatam. Ecce in mundi cive, mundi ornamentum, sublime naturae prodigium!

In natura si quid admirandum vigeat, est sane! vis agendi, uberrimum recludens vitae fontem, integrumque tot virium quasi complexum. Non miror equidem, hanc celebrasse praeceptorum sapientes, tamquam mundi animam, ex divinitatis sinu, at ex nostro cogitandi tenore, divino potestatis arbitrio, atque divinae providentiae moderamine, manantem, cunctaque animantem. Haec prodit, Deo, universi opifice, illius modificatore, in coelorum orbibus, nostroque terreno, attractrix, in crystallo forma-

trix,

trix, in planta vegetatrix, in animante sentiens. Haec vero in homine, sed in eo stupendo virium complexu, prodit divina prorsus! In homine haec summum attigit culmen; attigit in perfica illa vi, quae praec̄st reliquis omnibus, cuiusque numini auriganti subservit cum organismo sensus, in ratione.

Eo munitum numine, humanum animans, vitali vescentium aura dominus, sese supra animantium, nudam sentiendi sphaeram non egredientium, sortem effert, nobilitate ac maiestate conspicuum. Mundi rationalis civis verum indagat, verique principia; rerum causas perquirat, causarumque nexum; suaeque sibi intelligentia viam munit ad aeternum veritatum regnum.

Eo munitus numine prodit homo, mundi moralis civis, non nubilo sensationum aestu proiectus, at diva pollens libertate. Sic, sui arbiter, praelucente rationis face, sibi quae conveniunt, appetit, ipseque suum sibi figit virium exercitium.

Eo munitus numine absolutum, pretio quovis superiorem, sibi vindicat valorem, dignationemque, summo rationis ac moralitatis tribunali sancitam.

Eo munitus numine homo prodit, sociae vitae

tae socius, qui in homine reveretur hominem, nihilque humani reputat a se alienum, in proximi causa, suam.

Eo munitus numine supra terrenae indigentiae sphaeram ascendit homo, operum diviniorum contemplator et admirator! divinitatemque cognoscendi pietate ardens, religionisque cultu pius, se Dei amore, nunc et olim, praestare dignum, annititur. Ita demum in homine splendet humanitatis decus!

Et, profecto! ad ipsum, alte insitum, vobisque sanctum, humanitatis sensum, provocare fas duco, quo innotescat, si quis supinam foveat, in virium cultu recte cogitandi, caste sentiendi, rationaliter appetendi negligentiam, probrosum, isto in homine, dedecus. Quo innotescat, si in putidis senescat opinionum commentis, avitisque erroribus; si sordidis indulgeat sensationum igniculis, grata specie fallentibus; si, affectuum fervis, damnosae feratur libidinis ardore, fastidiosa sui abiectio, cuius abominanda. Quo innotescat, si, rationis acie improba cudad fallendi artificia; si gelido contueatur animo afflictos, gaudeatque aliorum aerumnis; si homine utatur, sui commodi instrumento ambitioso, ven-

di-

dibilique, si superstitionem arripiat religionis, si
 immortalitatem, virtutis specie fallentem, laesac-
 tum humanitatis, tum divinitatis crimen.

Vestrum erit nemo, qui non sentiat huius in-
 humanitatem, illius humanitatem; simulque,
 quam praegnans sit humanitatis, cui hic milito,
 theoria! Ea quippe recludit principem hominis
 characterem, nobilitatemque nativam. Haud te-
 mere eam dixerim hominis, in hac terrena mo-
 ra, metam ultimam, felicitatisque partem pri-
 mariam.

Te ergo, qui hanc promotes, qui hanc feli-
 cius excolis, nostri aevi Geni! salutare fas est,
 ut humanitatis, felicius amplificandae, fauto-
 rem, sic et praenuncium haud fallacem. Hanc
 causam placide, ex humanitatis a concertatione
 alienae, praescripto acturus, antea nonnulla,
 quae parum tempestive, nec opportune, ad
 hunc locum coguntur, amovebo.

Sic deprecor enixe mystica millenariorum,
 qui audiunt, somnia, visionesque abstrusas. Phi-
 losophus non oberro in spectris apocalypticis,
 calculorumque mysteriis inviis. Providentiae di-
 vinae moderamen caste meditari, hominis natu-
 ram, et indolem, et historiam, sedulo consule-

re,

re, praesentis horae genium, atque culturae statum, ingenue expendere, ut meum esse sentio, sic et inde sapere studet mea humanitatis philosophia.

Eamque non confundunt horum intempestivi, istorum atrabillarii, in aevi protervitatem clamores, minus adhuc ironicae ludificantium ominationes, ac si obvium nobis occurreret Saturni regnum, quo, sine ense et milite, pax perennat, cunctique, sine iudice tuti, sine fraude probi, aurea ista aetas, quae colit sine lege rectum, arva ultro foeta, quercusque fidentes roscida mella.

Quae, in ingenua de humanitatis statu commentatione, sese ultro offert conclusio, non praenunciat terrestrem nostram progeniem, nectare et ambrosia epulandam, vitaeque elysiacae puritate beandam: praenunciat humanitatem, eamque, non sine labe, perfectam, sed ulterius, sed felicius, amplificandam. Ea vero, quantum amplificari potest, quamvis terricola experiatur humana fata, nec erroris, nec vitii immunis, non sine strenuo virium exercitio, naturae munera lecturus, non sine intenso mentis animique robore, sapientiae, virtutisque nobilitate gavisu-

-furus. Neque enim, in nimis hiemante globi nostri atmosphaera, maturescit intaminata consummatae beatitudinis gloria.

In lugubrem malorum, quae vitam felle tingunt, exagitationem, erumpit utcumque sui impotens animus. Tantum non dominans censenda est ardens plerorumque pronitas, damnosa flagitia, aerumnasque luctuosas prolatandi, in dispendium veri, faustique. Avide prosequitur limus oculus culpanda piacula; videtque cuncta in deterius vergentia, veri, pulchri bonique sensum in dies magis infectum, sinuosumque barbarici gurgitem latius hiantem. Spreta veri et aequi, spreta divinae sapientiae reverentia sancta, praecipites ruunt exaggeranda ea, quae displiceant. Vitae bona, animoque grata, si quando veniant in censum, protinus attenuantur. Quis nesciat, quam sint homines fatorum iniqui censores!

Oculo qui non distorto hominis rimetur historiam, hominem contuetur, haud raro ab errore in errorem; a vitio in vitium labantem, progredientem tamen, ambages et discrimina elucantem, incommoda superantem, placidiorique vitae commercio appropinquantem. Eoque

ffi-

stimulatur, tum natura et ratione, tum tempore et necessitate.

Transeuntem conspiciere datum est hominem a nomadico vitae genere, ad aliquem agrorum cultum, a barbarie ad quoddam humanioris vitae institutum, ab ignavia ad industriam, a crassa sensualitate ad aliquem rationis usum, a violentia ad liberalitatis, a licentia ad aliquam legis reverentiam, ab armorum strepitu, a superstitione, et crasso egoismo ad aliquem pacis, religionis, bonique publici cultum. Tardos si quis dicat hos progressus, vereor ne suam magis consulat, quam naturae, tempus dimetiendi mensuram.

Faustum illum in virium, vere humanarum, explicatione et cultu, in delendis tot opinionum commentis, in dilatando veri regno, in depurando humanitatis religionisque statu, progressum, intuendum praebet grande id fatorum theatrum, aequae ac priscae Europae facies, Taciti, obliviosi temporis vindicis, auctoritate commendata.

Fecundo huic scrutinio id mihi fuit consequens, ut, quinque abhinc lustris, haud dubi-

taverim, non paucis licet id paradoxum censere-
tur, pro temporum felicitate perorare.

Obstupesco, et quis non mecum, qui repu-
tet, quae dein perluctati sumus tumultuosa fata!
In truces si redeam irrequietae discordiae, belli
nutricis, Martis comitis, fastos, mihi, et cui
non? nihil benignius, nihil homini salutaris,
nihil magis pie admirandum, refulget, quam in-
temeranda futurorum ignorantia.

Nec minus obstupesco, respiciens, in tam fae-
vo discordantium civium, populorum, princi-
pum, disfidio, in tam ambitioso dominatus,
iusti et aequi nescii, usurpatione, salutiferam
calamitatum vim, quae cunctos tantum non coë-
git, ad tuendam humanitatis causam, revocavit-
que horam, humanitatis, feliciter amplificandae,
praenunciam, victricem cultura, humanitatis prae-
sidio uno summo!

Uti natura manu satis larga, homini concedit
facultates, viresque excelsas: sic et serio de-
mandat eidem sollicitam illarum explicationem,
harumque strenuam exercitationem, qua prode-
at, in homine, hominis decus. Eam vero in
homine formam quid dexterius elaborando est,
nisi cultura!

Suum prosequitur natura finem in brutis. Ad suam destinationem ipse tendit homo, sese perficiens veri intelligentia, pulchri, recti, honestique sensu. Eam vero personae perfectionem quid conciliando est, nisi cultura?

Resplendet vitae sociae gratia, privatae, publicaeque, salus in religiosa officiorum diligentia, morum humanitate, huiusque sensu caro, quo humanus cum afflicto dolet, gratulaturque laetanti, sibi gaudens. Ea vero pectoris aequi caritas, ea animi comitas, is iuste agendi tenor, quem ornabit, destitutum cultura?

In libertate, mortalium nemini serva, in libero virium rationalium, atque moralium, exercitio, in votis, et factis, ratione natis, fulget, homini decora, nobilitas. Eam vero sibi comparaturo quid est opus, et quo duce? cultura.

Quid demum opinionum spectra, vitae suavitatem et tranquillitatem suffodientia, quid superstitutionis tyrannidem, metu saevientem, quid tot alia, immitia humanitatis flagella, si non diffringerit, mitigaverit saltem; sic et nunc diffringere, eorumque vim nocendi ac vexandi domare potest, nisi cultura!

Huius sub Aegide humanitatis dignitas inte-

merata viget, animusque fovet sui reverentiam, aliorum benevolentiam, Deique amorem, quo humanius, quo homini decentius, nihil.

Ea cultura, quae neququam indiget compto elegantiarum habitu, ut ut simplicitatis atque urbanitatis faulrix, quae, eruditionis Charitumque amans, non superbit frigida eruditione, vanaque ingenii subtilitate: ea, inquam, cultura, virium explicatrix, errorum expugnatrix, veri propagatrix, recti cultrix, hominis formatrix, immoralitatis domitrix, non tantum allaborat mentem veri lumine collustrare, sed et animi sensum depurare, vitam, intelligentiae luminis congruam, ordinare, hominemque integrum ea munire nobilitate, qua praecordia sponte subeant moralitatis, qua lubens subeat ipse rationis, legisque, munia.

En vobis numen, cui uni ab aevo libarunt sapientes; cui uni debetur, quidquid humanitatem promovit. Idemque, nostris diebus, uti sese diffundit per omnes hominum classes, a cive ad principem: sic et, nec pauca, nec exigua, suggestit, atque suggerere pergit, quae illi amplificandae non minus sunt, idonea, quam exoptata.

Testor, ut ex multis delibaverim pauca, brevibus, educationem: sed haec, fatentibus omnibus, uti praesentis horae gaudia recludit, et futurae salutem, si fuscipiatur prudenter; sic malorum recludit voraginem, si negligenter. Tenellus animus, ac si humanitatis ager, ut fundum praebet frugiferum, mature est praeparandus, atque cura, semper vigili, colendus.

At quanto opere sapientes, probe experta humanae naturae notitia excellentes, sexus utriusque decora! tradendis regulis idoneis, quippe ipsius naturae praescripto attemperatis, ad corporis, animique vires, dextre explicandas, et prompte applicandas, de tenella aetatula sunt bene meriti censendi; tanto etiam opere, de humanitate ipsa, et nunc et olim. Hunc autem locum, quam eximie et ample, in aevi laudem, elaboratum esse ab iisdem, uti vestrum fugit neminem, sic et affatim constat ex recentissima humanitatis et hominis historia.

Testor adolescentiae informationem, altiorem aequae ac elementarem, cui patent ludi nostri litterarii. Profecto! non sine admiratione, non sine blanda animi affectione, contueor salutaria haec nostra instituta, nostri aevi genio, rectius
cul-

culto, debita, petentibusque gratuito accessa. Viget in iis digestio, concinno ordine disposita, docendi discendique methodus, puerili ingenio adaptata, aequae ac rerum percipiendarum fecunditate commendata. Viget in iis exercitationum liberalitas, docilitatem excitans. Compareret hic aevi genius, non uno de nomine laudandus. Centenarii, spectaculum re vera humanum et iucundum! sine strepitu, placide simul discunt, simul instruuntur, docente uno. Eaque exercent puerilem chorum, quae continent ingeniorum nutrimenta, ipsis apposita non tantum, sed et vitae praecepta, plana et salutaria, simulque saniora sermonis patrii elementa; totidem humanitatis germina. Lucidam mihi videor videre auroram, humanioris diei praenunciam!

Neque hic mittenda est informationis illius altioris mentio, cui dicatae sunt scholae, quas dicunt, doctae. Quanta sit illarum ad solidam eruditionem, aequae ac ad germanum humanitatis cultum, vis, nemo ingenuus nescit, testanturque affatim numerosa, ubivis in Europa, in patria nostra praesertim, lauta instituta avorum prudentia fundata. Discipulorum in iis frequen-

quentia, olim incredibilis ferme, nostris quidem diebus, populorum tumultu, bellorumve strepitu, ipsiusque comite, temporum difficultate nimis, eheu! decrevit; incorruptus tamen persistit illorum genius. Eximia ista Musarum sedes tantum abest, ut prisco sit valore orbata, ut potius liberalior vigeat in iis doctarum linguarum cultus, non nudis verborum formis servus, sed et Graecum prodens humanitatis genium. Harumque cum studio nunc coniuncta videmus alia exercitia, exacuandis ingenii viribus perquam idonea, viamque ad sublimiorem scientiarum, artiumve liberalium, cultum fructuose munientia. Quanto opere haec, idque, vere humanitatis ergo, mihi est persuasissimum, regiam exerceant providentiam, et testem vobis offero, regiam Regis nostri constitutionem Batavae iuventutis ingeniis, animisque, dextre formandis, dicatam. Iisque fovendis, excitandis, quanto cum fervore, tua invigilet, illustris Gelriae Maecenas! generositas, tua humanitas, tuum testatur nitidum Lyceum, quo Elburga superbit.

Ingenuum si expendam scientiarum et artium ingenuarum, in Academiis tradendarum et ex-

colendarum, institutum, quidni dixerim, te facimus, Pallas! humanitatis Deam, coeloque locamus. Uti ipsius aedes vere dicitur, boni publici sacra, sic et non alia datur universalis respublica, quam litteraria, humanitati dicata, vinculoque vere humano, homines ligans, populosque.

Tamet si calamitosa temporum nostrorum saevitia permultos, a Musarum commercio, prosperitatis, pacis, et tranquillitatis, sed haec Musis benigna! indigo, divulsit; ab aliis id eo ardentius fuit percultum, quo spissiores prodierunt nubes malorum gravidae, gentium coelum obnubilantes.

Tanta quippe est litterarum felicitas, illaque beati sibi gavisi sunt, olim et nostris diebus, viri, fortuna fatove maiores, qua ipsis, in procelloso vitae mari, recludant solatium, refugium, asylum.

Doctrinarum, si mihi liceret excutere singulas, orbem conspiceretis incorruptum, quin et, non uno de nomine, amplificatum. Neque enim ulla, vitae, humanitaeque, vere proficua, iacet neglecta. Excoluntur cunctae, nec sine successu, a mathematica demonstrati-
one

one ad usque sanctiorum oraculorum profunditates. Excogitatis, mira ingenii sagacitate, instrumentis, artificiisque, sine exemplo exquisitis, naturae scrutatores sibi viam straverunt, ad perquirenda ea, quae habita fuerunt olim in via, quin sinaccessa. Perquisiverunt sidereum naturae opificium Uraniae antistites, quos non divellit minax regnantium Erinnyes, non discors civium ardor, aut inhumanum nationum odium. De Olympo reduces nunciarunt nobis, planetarum solem ambientium chorum duplicatum, artisque divinatricis, quae coelum iactat fatorum codicem, futurosque nascentium casus, ex vago fideris motu pendentes, vanitatem.

Perquisiverunt impigri rerum naturalium scrutatores abditum naturae sacrarium, peploque revelato, introspectarunt quasi naturae componentis, et resolventis, et modificantis, per singula ipsius regna, mysteria. Eoque ex scrutinio, surgentem vidimus artem chemicam, facie nova indutam, fabricantis naturae aemulam.

Perquisiverunt rerum humanarum ac divinarum speculatores abstrusam principiorum veri, bonique, doctrinam; imperiosamque rationis,

vitae gubernatricis ditionem, non sine lauto rectius sapiendi emolumento, aequè conspicuo in caste regundis sensus ac speculationis finibus, quam in planiore, adcuratiusque deducta, commentatione de moralitate, officiorum sanctimonia, hominisque valore.

Sed, quorsum me delectabili disciplinae momento, praesidiorumque humanitatem fovendi atque ampliandi fertilitate, inde manante, deductum video! Vestra me destitueret audiendi patientia, nec ego finem dicendi reperirem, si hic auctum, ibi illustratum scientiarum et artium cyclum, vel ex longinquo, vellem indicare.

Eoque mihi coepto, forte non uno de nomine temerario, eo lubentius mihi interdico, ne, Sophiae meae sphaeram migrans, alienam oberrando, minus idonea hic loci proferam. Sed et eo tutius huic supersedeo, quo mihi magis habeam persuasissimum de vestro suffragio, praesentem scientiarum et artium cultum censendum esse, praesidium, mentis animique vires explicandi, exoptatissimum; principia veri et boni, pulchri et honesti, aequi et iusti percipiendi, atque recte sapiendi, tutissimum; eo-
que

que beneficio fruendi prostare copiam, publicam, privatamque, hodie uberrimam.

Interim id silentio praeterire, religionem duxerim, auctum esse nostrum academicarum doctrinarum orbem, regia Gulielmi Regis providentia, — tum Oeconomiae ruralis disciplina, quae, si quae alia, humanitati valde proficua! Id naturae studium, praeiudiciorum, tremulaeque superstitionis spernae, sua se commendat, et commodorum in vita ubertate, et voluptatum, non poenitendarum, suavitate, et fruitio- nis ultronea oblatione, et animi vi modera- trice, placida, piaque; — tum sermonis patrii provincia. Ea autem quid hominis cultura dignius, quid civi carius, quid populo sanc- tius! Fidem vestram, A. A! inclaruit uspiam aviti sermonis et studium, et pretium; incla- ruit novissima periclitantis patriae, periturique populi Batavi, hora, saeviente Gallorum domi- natu. Neque enim aliud erat istis gentium do- minis propositum, quam, cum populi genio, populi linguam (versutos istos non fugiebat huius cum illa necessitudo) expellere. Sed et hîc, ecce calamitatem, carae vernaculae vindi- cem! In voce Batava, uti Batavi sensus, sic et

Ba-

Batavae miseriae vehiculo, refulsit indivulsum gentis Batavae vinculum. Innotuit, invitata nationis magnae grandiloquentia, rei patriae cura et amor. Eoque patrocinio Batavorum Rex Batavis suis patrii sermonis et usum et cultum commendat non tantum, sed et inter publica humanitatis studia retulit.

De amplificata humanitate, ab omni aevo, Palladis numen optime fuisse meritum, quis neget? Idemque, de eadem amplificanda, non minus meritum esse, quis negabit? Eo quippe numine, humanioris culturae radii sese per omnes diffundunt hominum ordines; nationesque ipsae, eo quasi vinculo, colligantur, tantumque non coguntur ad aliquem progresum, quo desinant esse barbarae.

In scientiarum artiumve liberalium cultu veneratur Rex Frédericus, Borusforum Magnus! generis humani legislationem: eaque sublata, neque principes, neque nobiles, neque populus, censet barbariem devitatuos.

Uti enim solis splendore dissipantur tenebrae, et nebulae: sic et Palladis numine disperierant permulta noctis tempora tetricis opinionum commentis, credulisque erroribus gravida-

ta:

ta: sic et Palladis numine, huiusque splendore, dispellentur magis magisque; perfida mentis animique idola; accrescet magis magisque, virium rationalium, et moralium cultus, vitaeque humanioris studium.

Occurrentem ecce Vobis praesentem academi-
arum constitutionem, ipsa principum, eos
inter vero Batavorum rex, cui, in Batavorum
cultura, ipsa quoque humanitatis causa curae
est cordique; summa nobis cum laude celebra-
ndus est, auctoritate renovatam, atque virorum,
prudentiali sagacitate inclitorum, curis de-
mandatam.

Fateor equidem, luxurians ista frigidae eru-
ditionis pompa, nunc forte, dixisse vellem cer-
te! minus, quam olim, dicenda est luxurians;
idque revera sine ulla salutiferae eruditionis
iactura, sed omnino in ipsius decus, vera, soli-
da, mascula eruditio, et vanitate aliena, re-
rum, vere utilium intelligentiae studiosa, mo-
destiae amica, nitidissimo splendet apparatu,
caste et exacte selecto; eo maxime, qui, haud
neglecto tempestivo pulchri decore, ad saluta-
rem veri intelligentiam faciat plurimum, vitae-
que usui inserviat maximopere.

no-

nómíne laudandus merito est erúditorum nostri aevi sensus, humanitati amplificandae perquam favens.

Fateor denuo, eam esse quandoque in quibusdam degenerem cultioris ingenii vim, qua sese exacuant in cudendis artificiis nefandis, subtilitate arguta fallentibus, nec iis tueri erubescant, nunc opiniones male sanas, erroresve periculorum haud immunes, nunc denuo ambiguos fallacis ingenii lusus, argutiasve sinistras, specioso integritatis praetextu prolatas, limpidadam veritatem obnubilandi, indecorum in dictis, animique sensu, condecorandi, officii, legisque effata, quin et ipsa religionis sacra, eludendi. Non desunt illi, si diis placet, mire culti, versipelli acumine mire famosi. Nec desunt, qui dedignentur fastidiose, in isto versutiloquo ingenii habitu, probrosum, ingenuae culturae abusum, atque, in ista artificiosa animi perversitate, haud ambiguum probae culturae defectum.

Ea est optimarum rerum conditio, ut ipsarum abusus non possit non esse pessimus. Istiusmodi autem ausus id esse solet infaustum consequens, ut tendat, desinatque saepe, si non in

in propriam ludificantis perniciem, certe dedecus.

Et ea est ingenuæ, menti quæ facem, animo nobilitatem præbet, culturae vis, qua ipsa subministret, contra inhumanos istos abusus et ausus, præsidia, haud invalida, vindicetque, in iisdem, humanitatis ius et decus.

Sed non est, quod huic loco, qui sapienti cuivis facer habetur, intemerandusque, immerer fusus. Ecce vobis conspicua, uni culturae numini debita, splendida humanitatis instituta, ipsiusque amplificandae non vana auguria.

Testor ex his unum, industriae dicatum. Torpent inculti, otio dediti somnoque. Ad industriam ciet hominem, hominè digna, cultura; ipsiusque diligentiam liberaliter fovet culta liberalitas. Neque enim haec hodie ambit gloriam, nec sitit sanctitatem, in fundandis institutis, struendisque hortulis, pia otia nutrituris. Sanior viget vitae, morumque prudentia, quæ tætrum laborem nauseans, præiudicium vi sua soporifera denudavit, reposuitque salutiferam sentiendi rationem: dulcissimos esse propriae industriae fructus. Largam uti his fruendi copiam suggerit humanitas, pio in patriam amore

excita; sic et operis strenuitati invigilat severitas.

Neque tamen senectam, frigentem, et exhausto virium vigore infirmam, deserit humanitas. Eademque, — sed hic humanitatis locus, tuae, mi Arntzeni! industriae fautor nobilis! me non finit esse immemorem tuae liberalitatis, tuae prudentiae moderatricis, gratae et benevolae! — Eademque inopes, urgenti temporis difficultate, pascit cibo, non mendicato. Profecto! inter festa humanitatis retulissent prisci id, quod, nostro die, parant Rumfordiana iura, neutiquam nigro illi Spartanae gentis aemula.

Testor id institutum, cui fundando praefuit, cui perficiendo praeesse pergit, et quid ni pergeret? ipse cultioris humanitatis genius, quo coeci, miserissimi pulchri naturae spectaculi hospites! ex miseriae profundo tantum non extrahantur, neque destituantur, invita vitae forte, adeo deploranda, virium, quin et organearum, cultu, neque vitae gaudiis, vere humanis. Huc adestote, Vos! priscis qui aëvis addicitis, laute et ample, omnem humanitatis progressum, novissimo nostro vix ullum; ades-

rote visuri spectacula, incognita priscis, videntium exercitia peragentes coecos, artificium dexteritate operantes, quin, cum geographo, per Europae tabulas iter facientes.

Testor id humanitatis tantum non miraculum, quo furdo - muti nunc audiuntur, voce loquentes sonora, nunc conspiciuntur, visu quasi audientes, et sine voce sermocinantes: sermocinantes non tantum de iis, quae sensus afficiunt, deque vitae muniis; sed et de veritatibus, purioris rationis lumine perspiciendis, religionisque mysteriis.

Testor vaccinationem, humanitatis beneficium, perquam insigne! Nostra dies edidit hoc morbi, in se horridi, suoque contagio extimescendi, qui quoties reclusit aestuantem mortalitatis gurgitem! remedium efficax, nec satis admirandum. Sive spectatis fortuitam inventionem, sive remedii simplicitatem, sive vim ipsius salutarem, sive ipsius commendationem, praeiudicii, sed huius vis quam terribilis! triumphatricem, per omnes orbis regiones reverenter habitam, et grate susceptam. Divo hoc invento humanitatis mytae letalem istius morbi impetum, fausto cum successu, abhinc iam per longam annorum seriem,

temperarunt. Faxit summus hominum Sospitator, ut ferior generatio benignum hoc morbi maligni medicamen, praesidiumve, experiri pergat vere salutare, idque beneficium ab alia, vitae noxia, aegritudine non turbetur, aliòve malo excipiatur!

Testor, sed audiamus istum, lepide iocosum, mirifice extollentem dissimulanter, si Diis placeat, in gloriosum aevi decus! mirificas magnetismi animalis virtutes, non sine piaculo reticendas, Neque enim, sic iste, curandae debilitati nervosae, non tantum, sed et, quotae malorum, quae organismum labefactant, animumve arrodant, compertum fuit uspiam medicamen simplicius, simulque efficacius, vim suam exferens in id etiam, quod amplius distet. Eo quid admirandum magis! sive enim respicias Podalirium manipulantem, sive manipulationis directionem, sive somnambulismi productionem, sive aegrum clare videntem aegrae suae constitutionis sensum, sive definitam, in diem et horam, sanationis vaticinationem, sive . . . Stupet, profecto! attonitus, magneticum id qui conspiciat miraculum. Qui expendat magicam magnetismi energiam, aurigantem teneram virginem, Cinnuba sit,

fit, five sponsi non frigida virgo), magnetiforis ad ductum et nutum, Ecce lucidioris nostri aevi prodigium, inauditum prisco, gloriosum nostro! Haec ille.

Gaudeant sibi magnetici Themifones, manipularis mysticae potestatis miraculis superbientes. Sobrie sapienti hic ultro succurrit Juvenalis effatum: „*difficile est satyram non scribere*”.

De iis, qui ex vero pronunciet, atque ingenuè, sit ipse non tantum rerum probe gnarus, sed et incorrupta instructus solertia, strenue observandi, rite diiudicandi, tum manipulantem magistrum, tum personam curandam, ipsius situm, et statum sentiendi, imaginandique tenorem.

Testibus viris, artis peritis, fideque dignis, haud improbabile videtur, illam, quam dicunt, at parum concinne, operationem magneticam, excitatricem quasi debilitati vitalis principii, nonnullis fuisse salutarem. Sed et eum nostrae horae foetum, eo sub titulo priscis inauditum, nimis adhuc immaturum, maturiori expertorum iudicio et indagandum, et firmandum, et dirigendum, censent iidem artis prudentes, rei gravitate, et dignitate permoti. Sic decet. Ea

quippe virtutis vitalis idea, quid sit in se? haud facile est definitu. Saniore, vim explicaturi, sese conuertunt tantum non in ultimis intelligentiae humanae oris. Neque enim vis vitalis, aequae ac quaevis alia, innotescit, nisi nitendo vel operando. Eamque, procul dubio, aequae ac quamvis aliam, ambit, eique inservit medium quoddam, vehiculi, organive ad instar, quo mediante prodeant vitalia phaenomena. Siccine, vitalitatis intuitu, et ductu, pro nimis ambigua magnetismi denominatione, apposita magis substitui posse videtur illa *vitalismi*? Hanc vero dynamicam naturae operationem, sagacitati Medici, vere, quin religiose, ingenui, dedicatam, demiratur sagax naturae investigator: hanc illius energiae, quae cuncta in universo animat, modificationem Physicus obstupescit: huius penitior perspicientia, sapientiae studiosum ultro allicit, humanitati profutura.

Mihi si liceret in huiusmodi discussiones exspatiari, neutiquam deessem, et ea recensere, quae cultioris aevi genius dolet culpanda, non tantum in sexus utriusque vita, et moribus, veterum quoque in ecclesia et foro.

Sed et largam, delectabilemque, mihi praebent

rent disferendi copiam praeclara ingenii culti, inventa, pulchra artis producta, eximia commercii humani instituta, quae uti vitae commodis augendis, aptiusque concinnandis, haud parum favent, sic et permultum emolumentum afferunt rei geographicae, nauticae, mercaturae, agriculturae, et quibusvis opificiis, litterariis quoque. Atque cuncta illa, uti humanitati amplificandae nunc profunt, sic et olim sunt profutura.

Sed superesse mihi video alia, ingeniorum culturae, ipsiusque numini debita humanitatis praesidia, maxime insignia, neque hic omittenda.

Testor libertatem. Libertatem dico, A. A. ! et, in ea, quis non reveretur divinitatis in homine characterem ! Eamque non huius illiusve personae, non huius illiusve gentis, sed hominum nostra vidit dies inhonoris servitutis vinculis ereptam, atque humanitati vindicaram, uno favente culturae numine, in regnantium honorem non interiturum.

Ea enim uti est virium rationalium explicatrix, atque humanitatis fautrix, sic et homini reverendum praedicat hominis valorem, huma-

nitatisque dignitatem. Haec, etsi proprio micat fulgore in recto rationis usu, moralitatisque exercitio, respicit tamen abiectum servilis conditionis sensum, humanae nobilitatis igniculos suffocantem. Suus prodeat homo in humana persona.

Inhumanum istum foverunt sensum; eam profanarunt, ad nostros usque dies, dignitatem, qui hominem censuerint glebae emtae appendicem, fundique colonum, fundo adhaerentem, obiectum servile, pecoris ad instar, illi pretio venditum, huic dono datum. Nostra demum aetate Reges et Principes celebrare fas est, humanitatis vindices, qui nativae servitutis ignominiam, moremque inhumanum, hominem aestimandi, arboris instar, abrogarunt. Illiusque tributi, humanitati praestiti, pulchritudo, in Alexandri, Rusforum Imperatoris summi! diademate, gloriosius micat, quam quaevis alia gemma, maxime corusca.

Dirius adhuc, atque atrocius profanarunt eandem duri isti, ac irreligiosi, homines qui non erubescunt mancipare, ut rem in mercatum trudere, pretio vendere, vernasque adnumerare pecori servo. Si eo in flagitio huma-
ni-

nitatis sensus horreat atrox laesae humanitatis crimen : in nefanda ista hominum venatione abolenda, in delenda barbara ista hominum praeda, mercatuque probroso, deveneratur animus, humanitatis sensu percitus, victricem humanitatis gloriam.

Eamque sibi compararunt gloriosissimam Principes Europaei, nuperrime sordidum istud mercaturae genus non tantum severe prohibentes, sed et armorum vi, qua nulla reperitur iustior, nulla humanior, nulla honorifica magis, captivos miseros ex barbaris piratarum antris, orci quasi faucibus, eripientes, a ferri stridore, feratisque collo catenis liberantes, eosque sibi, et suis, et patriae, et humanitati, reddentes. Ecce generositatem, qua generosior nulla! Munifico humanitatis sensu inflammati, divo libertatis beneficio beaurunt cunctos, indiscriminatim, in barbaram praedam catenatos, quippe homines.

Eo ex humanitatis de inhumanitate triumpho, surgit monumentum humanitati carum, regiaque humanitate quovis alio sublimius, Nobisque Batavis eo carius, quod, eo in praelio, Batavorum heroismus compareat quoque triumphali laurea cinctus.

Nec-

Nec minor censenda est imperantium humanitas, acQUITATIS cultrix! in despotismum supprimendo, potestatem arbitriam deprecando, civilem libertatem vindicando, civibusque, sibi-que, leges constituendo. Sic miscet, post tot dubia rerum discrimina, rectius sapiens regnantium providentia res, dis sociabiles olim, principatum et libertatem, cuius munimen lex, huiusque vindex regnantium potestas.

Ne obsecro, A. A.! me reputet Vestrum aliquis adeo exorientis diei serenitate, meliorum praefaga, fascinatam, ut nimbofae noctis, cuius fiebiles adhuc patent ruinae ab Herculis columnis ad ultima Thules littora, horrida disfidia, damna, acrumnas, iam iam nihili faciam.

Gementem adhuc audire mihi videor populorum, qui, annis bis quinis ferme, ambitioso victori tantum non in praedam cesere, Genium, gementem: „ quoscumque luctus fleveris, flebis meos”.

Eum civium populorumque luctum, truncem et pugnacem, Gallorumque dominatum, furiose exaltatum, recolere, eo lubentius supersedeo, quo felicius bene multa iam sunt oblitterata, aliorumque memoria cuivis superest, satis
re-

recens; dein, quo ad pauciora revocari possunt, hic animadvertenda, utpote huc facientia.

○ Prodeuntem vidimus, ac si ex Cyclopiumantro, terrificam factionem, licentiose in principes, nobiles, civiumque cultissimos, faevientem, libertati, quam iactitabant, laqueos parantem, scelera certantem: sed et hanc vidimus, „ auctorem scelere repetente, ” fastidiose dispereuntem, non sine proprio ferocitatis supplicio.

○ Prodeuntem vidimus, illius in locum, Imperatorem usurpatorem, qui, audax, tamquam alter Geryon, fervens intemperato dominandi aestu, Europae imperio vix satiando, despotismum renovavit, quovis alio insolentiozem, omnemque reponens in ferro salutem, in Principum submissione, populorum subiugatione, regionumque occupatione, nullum novit usurpatricis potestatis modum. Neque enim ambitio, cui nihil sanctum, reperit, quod suppetat.

○ Sed et prodeuntem vidimus in regnantium humaniorum viribus foedere sancto consociatis, Herculem quasi, humanitatis vindicem; ausuque ipsius invicto, una sparsus est manu minax Geryon; revixit Regum auctoritas, populorum
li.

libertas, regionumque integritas. „ Neque enim retinentur diu invisa imperia”.

Prodeuntem vidimus Trimalcionem, giganteo monarchiae universalis aestu inebriatum, iura gestantem in armis, munitum flammis et mucronibus, populorum civitatumque flagellum, omnibus tremendum, potestatis et morum insuavi auctoritate, cuius invisum.

Sed et prodeuntia vidimus, in illustri principum coetu, generosa humanioris culturae decora, a vi vastatrice, a licentia populatrice, prorsus aliena, libertati, Deo, patriaeque militancia, restauratura civitatum ordinem, regnorum tranquillitatem, Europae pacem, omnibus cara, philophrosynes et maiestatis connubio cuius deveneranda.

Flammans si prodierit, ex austrina coeli plaga, crine ferali cometa, terribilis Europaei orbis fax! bella gerens et ciens, subitosque tumultus, arma cudens, clandestinis artibus surgentia, extrema minitans: Sed et ex Arctois plagis prodiit serenum blandae humanitatis fides, cuius ductu congregatos vidimus, ut nulla vidit aetas, Europae, in Viennensi congressu, Principes, non concertantes de vindicta, de re-

gio-

gionum raptu, deque immani belli iure. Sa-
cro istarum cladium horrore affecti, concertan-
tes audiuntur de generositate et humanitate, de
pace firmanda, praeveniendisque bellis, de ex-
stirpando dominatu arbitrario, regionumque fi-
nibus, contra usurpatricem apprehensionem tu-
tandis, quin de Gallia, non concremanda, sed
conservanda. Demirati sunt hunc, sine exem-
plo gloriosum, humanitatis genium, quotquot
inest pectus, generoso incoctum honesto.

Isque tibi maxime sit reverenter colendus,
Gallia! armorum avida, Corsicani insolentia tu-
mens, dominatu et praeda, ferro et igne: sed
inde surgunt tua per Europam vestigia, in tui
dedecus non delenda! populis Europaeis in-
visa.

Et quis ille, qui expendens, quorsum iste
decreverit gigas, regnorum qui sceptrum tenebat,
atque sibi gestanda parabat! in solitaria sanctae
Helenae insula, rupium diademate cincta! qui
non, expendens tot principum, populorumque
insperatas vicissitudines, rerumque conversio-
nes, perspicacissimorum votis maiores, admira-
bundus agnoscat sanctissimi, vanos qui mortali-
um ausus suo flectit sapientiae fato, modera-
men!

men! Eo prodiit summi Rectoris moderamine, sancte provido, ex Cimmeriis tenebris, lucidus splendens sol, libertati humanissime favens.

Ecce summi imperantes ipsi, placide praestantes civibus ea, quae affectari quondam per tumultuosos motus, partium turbas, statusque conversiones, nitebantur cives. Ecce imperantes, germani humanitatis fautores! constitutionisque, lege sancitae, antistites! Cultior eorum prudentia reatrix, aequi iustique tenax, civium culturam vertit in caram legum reverentiam, civium libertatem in patriae amorem, civium boni publici studium in imperii tranquillitatem, civium salutem in imperantium decus et gloriam. Sic peragit tranquilla potestas, quod violenta nequit.

Sic nostra aevi hora, principi, civique prius inhumana, dura, calamitosa, atque huius illiusve acerba castigatrix, sapiente vereque paterno Dei erga homines amore, fit humanitatis ferax, ipsiusque, feliciter amplificandae, fausta praenuncia!

Eminet inter humanitatis praesidia, non minus quam luna inter stellas minores, religio; ea maxime, cuius professione nos, Christo devotos,

tos, beavit paterna Dei providentia unice quippe tendens in moralem hominis perfectionem. Consummatissimum humanitatis exemplar conueniri nobis est datum in amabili Christianismi fundatore. Ipfiusque titulus: „Filius hominis,” quo nullus simplicior, simulve nobilior! haud obscure indicat hominis valorem et dignitatem. Huic feliciter amplificandae militat integer Christianismi genius, hominum generi exponens regnum moralitatis et libertatis. Is quo sese diffundat amplius, eo amplius perficitur vera humanitas.

Liberæ religionis professioni, libero cultus, Deo sacri, exercitio militarunt, ab ævo, ingenii, ingenii cultura, mentis perspicacia, animique nobilitate, inclyti, triumphante nostra ævi hora.

Publica auctoritas, in principum honorem, ævi cultioris decus, humanitatisque emolumentum! commendat loca, religioso cultui sacra, cuius reverenda.

Deferbuit persecutionis ardor, cuius religioni, Christianæ maxime, dehonestans opprobrium. Intemeranda censetur conscientie libertas, omni inquisitionis tribunali superior. Neque

que enim ex ecclesiae praescripto, aut cultus ritu, aut synagogae formula, aestimandus est hominis valor, ne Iudaeo quidem excepto. Neque hunc amplius premit, ut contumelioso presit alicubi, dehonestum tributum, pecori impositum. Humanitatis altari assideat cum Aethiope Arabs, cum Iudaeo Graecus.

- Si tantum potuerit quondam religio suadere malorum: quis sanus, eo in effato, non per sentiscit daemonem, religionis specie fallentem, hierarchico sacerdotum fastu tumentem, aut irreligioso politices astu circumvenientem?

Novi equidem lamentantes quosdam de religionis studio, olim ardentissimo, hodie frigente, tantumque non perditto. Et, quae iustior dolendi causa hac ipsa, si vera? Sed vix novi istos, tanquam religionis arbitros, incorruptos, aequos, fatisque idoneos, qui religionis pietatisque sensum, purum et sanctum, probe et caste, dignoscant ab affectato habitu, sine pietate devoto, mysticisque suspiriis, sine moralitate piis. Haec histrionalia frigida respuit, Deum qui timet atque amat, cultiore religionis numine, cui recte culta aevi hora esse debet dicata, inflammatus.

Cl-

Clamitantes novi de conculcata Patrum auctoritate, praecipitibusque Neologorum, ausibus. Speremus bene! Uti illam suo, nunc adhuc, legitimo pretio, aestimare norunt Theologi nostri, qui ingenio, animoque, strenue culto, religionis causam agunt, sic et hos norint temperare, ne praematuro quorundam culturae gressus, quos censent germanos progressus, dehoneſtent purioris religionis doctrinam, et sensum. Atqui, Deo grates! neque hoc, neque illa destitutus habendus est nostri aevi genius.

Haereticum sectarum studium aequè nauseat sapientiores theologos, candidos religionis antistites, ac servile istud, systemati alligatum. In eo elaborant ingenui, ut diviniora doctrinae decreta ingenio perlustrent systematico, quo ipsi sapiant, constituantque rerum divinarum notitiam homini concessam, ea ut sit vitae, animoque salutifera, intellecta perspicuam, rationibusque firmis innixam.

Neque aestimanda sunt probi Theologi merita ex intemperato disceptandi pruritu, atque acumine dialectico, artificiose subtili, inflato isto aevi medii abortu! sed solida et plana evangelica Christianismi expositione. Cultior aevi ge-

nus uti alienus est ab artificio theologico, religionis sanctioris simplicitatem iugulante, sic re-
 vocat polemicum scholae institutum ad irenicum, fovetque inter disidentes liberalitatem, sagaci
 atque humano religionis praefectui, (atqui hic, ut ut erranti non denegat amorem, errori ta-
 men neutiquam favet) decoram.

Dolet merito, cui res humana vere curae est, ex animo dolet, religionem his neglectam, illis irrisam. Sic suas habet maculas divini-
 oris sol, aequae ac aethereus Titan. Sic in mundo morali, aequae ac physico, non sine um-
 bra lux. Speremus bene! Animum erigit aevi
 genius, perficiendo religionis cultum invigilans;
 nec frustra. In mundo morali, aequae ac physico, decre-
 scit umbra, luce magis culminante.

Quis adeo ingratus, laete qui non agnoscat, per-
 carum id providentiae divinae beneficium, conspicuum in sanctioris religionis lumine, non
 tantum non retrogrado, sed progrediente, et
 profuturo.

Praedicant divini oraculi effata, precantur
 Christianismi vota, divinitus cultae rationis pro-
 genes! Venturum Dei regnum, regnum mora-
 litatis, quae purissima fulget in divinitatis cul-
 tu,

tu, Christo doctore, stabilito, humanitati, feliciter amplificandae, prorsus accommodato. Huiusmodi scopus, qui tendit in status morales perfectionem, per omnem temporis decursum continuandam, ex ipsa innotescit doctrinae illius indole, ipsiusque argumento.

Huic cultui conservando, propagando, depurando, non tantum non deest nostra aevi hora, sed et fausta valde suggerit auspicia.

Hucne referre fas est ecclesiasticum regimen, ipsiusque ordinationem, novissime redactam, puriori cultui haud parum faventem! Hucne hymnorum evangelicorum, — horum vero vis ad Deo gratum pietatis cultum praestandum, ad animum excitandum, sanctoque reverentiae sensu animandum, quantane! — praestantiam, evangelicam sapientiam, simplicitate aequae ac sublimitate excellentem! Hucne illustria caritatis, Christianismo honora, in religionis decus praestita, praestita non huic, illive, sectam profitenti, sed Christiano, quin homini! Hucne quot alia referre possem hic silentio praetereunda! Hora urgente, claudam hunc locum facta mentione instituti, quo humanius, quo religiosius, experta fuit aetas nulla, Biblici! novissime orti, vi-

gentisque sine exemplo laete, in decus religionis. Coëuntes ecce viros, religionis amore, humanitatisque studio sincero incensos, iunctis qui viribus Christianae doctrinae, revelationisque sanctioris codices, in quasyis populorum linguas translatos per omnes distribuunt, gentes, cunctas beaturi diyo illius sapientiae et salutis fonte, paraturi singulis, ad gratiae plenum Christianismi cultum, viam, exstimulaturi in Mauro et Indo hominem ad perfectionis moralis studium, humanitatis ac felicitatis non interiturum fontem unicum! Faustis faveat coeptis, piisque annuat votis, benignissimus hominum Pater! Faxit, ut hominum universitas, ac si euangelica respublica, aethereo hoc irradiata lumine, salutiferam sentiat euangelicae doctrinae vim et gratiam! Faxit, ut a polo ad polum, vescentibus singulis, aura illa diviniore, resonet Dei amor, hominum caritas, humanitatis decus!

Quodsi singula, quae, vastum decurrendo aevi nostri, saltem, quo ad mihi, cuius horizon arctis circumscribitur limitibus, patet, campum, hic illicve, magis arrepta, quam selecta, delibavi, expendatis ingenue, strenue quoque,

non

non vaga opinione, sed aequo erga Deum et homines iudicio, instituta collatione, et habitatione horum, cum integro opinionum errorum, perversitatumque agmine, nullus dubito de vestro suffragio pro nostra aevi hora, humanitati feliciter amplificandae, praenuncia!

Te, serenioris diei lucifera aurora, cara nobis praenuncia, praecedente, speremus bene! Spisfae licet prodeant, hic nebulae, illic atrae nubes: humanitatis sol, retrogradiendi nescius, altius altiusque surgit, si non sine nebulis, nebulose minus tamen; reditque ex nube serenior.

Te, cara nobis praenuncia, animum blande corroborante, speremus bene! nec terreamur opinionum spectris praeiudiciorumque idolis! Speremus bene! nec teneamur multorum vanitate, aliorum pravitate. Errores et vitia, nocte facta, umbris nutrita, in sui opprobrium, suique perniciem prona, ferius ocius, rectore Deo, subserviunt vero et bono, sapientiae atque virtuti. Culturae numen, rutilans humanitatis sol, ut lumine non mutuato illustrat, sic et vivo excitat ardore humanitatis igniculos.

Te, cara nobis praenuncia, timeamus quan-

doque, prudentes: desperantes nunquam. Spectemur agendo. Aevi genius, inhumanitatis diluvio eluctatus, humanitatis symbolo nitet; aevi hora humanitatis praesidiis large est beata; laete germinans nobis arridet humanitatis ager; eique percolendo invigilat, vacat, militat, ubivis locorum, in patria maxime, nobilium chorus, iuventutisque flos.

Testor regium Regis Batavi, regiaeque domus, genium, qui cum Frederico, Borusforum Magno, in humanitate, constituit virtutem regiam, atque, in civium cultura, ut vitae felicitatis, sic et patriae tranquillitatis, fontem uberrimum. Diu, favente Dei sapiente amore, diu perennet Batavorum Rex, humanioris culturae protector, religiose colendus, atque integra domus Auriaca, in Altissimi favore, regni prosperitate, civium amore, meritorum gloria!

Testor vestram, Viri perillustres, Athenaei Maecenates! quos inter tua me laetatur praesentia, nobilissime Staring! vestram, Maecenates! uti huius instituti, Palladi et humanitati sacri, florem et incrementa, sic et omnem culturae humanioris orbem promovendi et amplificandi curam. Eum in vobis genium, isque fuit

et

et est summorum virorum, venerari fas est, qui, de suis bene merendo, serae posteritati prodesse, et studeat, et optet. Conamina vestra, generositate nata, secundet; votis vestris, animi nobilitate, aequae ac patriae, humanitatisque amore, conspicuis, faveat summus rerum Rector! Fruamini nunc curarum praemio exoptatissimo, diu et large! Perennet olim vestra memoria gratiae posteritati carissima!

Testor vestrum, Viri clarissimi, muneris focii, inque Palladis, humanitatis cultricis, templo Sacerdotes! hanc causam tuendi ardorem. Inter omnes qui de cultura, atque, culturae ope, de humanitate, bene mereri et possunt, et debent, primum vos occupatis locum. Sive enim Dei causam agatis, divinitusque patefacta tractetis; sive populorum ac principum, hominum ac civium, iura, legesque; sive naturae organicae oeconomiam, rerumque naturalium miracula; sive operum divinorum contemplationi invigilatis, rationisque fontem ducatis per omnem veritatis, virtutisque ditonem; sive, in humaniorum cultu, populorum fata perquiratis, pulchrique sensum, Musarum Charitumque sacris, exerceatis; nusquam non humanitatis causam
 . agi-

agitis, eamque agatis. auspiciousissime! Palladis numine profuisse quam plurimis, a vobis dextre formatis, qui, veri lumine, errorum nebulas, opinionesque temere conceptas dissipando, veri, pulchri, honestique sensum in quibusvis excitant, atque inflamment: eo, eoque vobis, quo nec dulcius esse potest, neque exoptatius, eo meritorum de Palladis alumnis, de patria, deque humanitate, praemio, vobis contingat, faxit Numen! beari diutissime, copiosissime, felicissime!

Testor vestram, mihi cari, Athenaei alumni, scientiarum et artium cultores ingenui, amplificandae humanitatis Candidati! vestram testor, in excolendis humanitatis praesidiis diligentiam, laudabili morum honestate commendatam, nobilique animi sensu, bene meritis tendendi ad Honoris Aedem, inflammatam. Hos igniculos, hanc flammam, ut foveatis, non alio opus est incentivo, quam quod vobis, et quis vestrum non sentit tanti tituli nobilitatem et decus! vobis incumbat spes patriae, spes humanitatis!

Non addam plura, solennia diei non ante occupaturus; tamen haec non multa sunt. Athenaeum quippe, ex Academiae cinere renatum,

sub

sub vestris, illustrissimi Proceres! auspiciis, reviscere incipit.

Collegii nostri integritas, ut ut haud parum periclitata, perstitit salva, vacante licet nostri Amersfoordii, qui uxorem, mox mox primiparam, cui faveat Lucina! comitatur, sede.

Alumnorum frequentia nondum valde numerosa. Quid mirum! Cito destruitur Palladium; restauratur tarde. Quae adfuit autem, cultioris eruditionis ardore et amore, eximiam sibi comparavit laudem: nec defuerunt, qui egregia nobis obtulerint profectuum specimina.

Eaque me nunc vocant ad officium pergratum. Mihi gratulor, cui contingat, tibi, illustrissime Maecenas! meritis qui annos aequare non desinis, offerre tuae generositatis primitias.

Neque enim defuit noster ordo, quin discipulis praeberet occasionem aspirandi ad Palladium palmae honorem, ex tua lautitia, victoribus propositum. Neque defuerunt, sese qui praestare fuerint conati, praestiterintque laude praemioque, dignos.

Corruptum Noachidarum statum exponendum sibi proposuit L. L. van Loenen, futurus Theologus, deque ipsorum crudis moribus, libidine,

ultionis ardore, latrocinandique aestu, uti esse solet populorum incultorum, sensualitatis nudae, et phantasiae vi latorum, flatus, fufe diseruit et docte.

Aesrheticam Phyllidis descriptionem elaboravit A. Nyman, humaniorum cultor. Quante opere absentem lugeat Demophöontem Rhodepeia virgo, atque absentiae, nimis longae, (at quam bene hanc numerat amor) non patiens, defatigata causas fingendo, desperabunda, dolet spem frustratam, spretoque amore, undas petit, intumulata occifura Demophöonti.

Physiologorum par nobile, H. G. van Dale n et I. I. Kleinpennink, sese exercuit exponendo respirationis miraculo, stupendo vitae pendulo, soni animalis, vocisque humanae vehiculo, subsistentiae et sanitatis praesidio.

Tametsi singula vestra conamina, a Proceribus gratisime sunt accepta, atque ab iisdem multa laude sunt condecorata, ex instituti genio concerrantes evocantur ad praemium: idque, eo in physiologico certamine, tibi contigit, H. G. van Dalen! eoque te condecorandum iussit illustris noster Maecenas. Sed et tuae diligentiae, tuae, in organica et chemica corporis hu-

ma-

mani oeconomia, perspicaciae, nobilissime I. P. Klein pennink! eximia quoque, eo in certamine, dedisti specimen, eximia cum laude memoranda. Est, sane! quod Athenaeo gratuler, vobisque, de vestris tyrociniis.

Pergite vos, cunctique mihi carissimi Athenaei alumni! pergite, aetatis florem dicere studiis, quae iuventuti ornamenta praebent, viro emolumenta, feni solatia, omnique vitae alimentata. Pergite vos, eo mentem imbuerere sapientiae fumine, eo animum humanitatis studio, ut in huius amplificatione, vestrae inserviat salutis, deque aliis bene merendo, gaudeatis. Pergite vos, tanto providentiae divinae munere, quantum est salutifera ingenii cultura! beati, eoque nunc religiose fruamini, ut vobis olim liceat, aliis, et doctrina, et exemplo, praecire ad Aedem meritorum, honoris et humanitatis!

Id mihi superest vobis, illustrissimi Proceres! ut gratum obtester animum, pro vestra mihi nusquam non praestita benevolentia, ut et nunc pro benevola mihi que honorifica invitatione, Rectoris Magnifici munus continuandi. Sentio, quae vobis, Maecenates! qui me denuo tanto condecoratis honore, tanta dignitate! debeam officiosa ob-

observantiae studia : his deesse nunquam , id religiose meum duco . Vos , obsecro , muneris socii aestumatisimi ! ut mihi nunc denuo vestro consilio , vestra ope et amicitia , adesse pergatis !

Faxit Numen O. M. ut vestra , illustrissimi Proceres ! vestra , Viri clarissimi , munerisque socii ! conamina , tendant in Dei gloriam , patriae salutem , ecclesiae emolumentum , Athenaei florem , humanitatis decus !

ERRORES SIC EMENDANDI.

- Pag. 12. lin. 24. censulentis, *lege* consulentis.
 — 40. — 3. omin, *lege* omni.
 — 41. — 12. disciplnas, *lege* disciplinas.
 — 41. — 20. Raepelario, *lege* Repelae-
     rio.
 — 47. — 1. praoter, *lege* praeter.
 — 199. — 9. nostorum, *lege* nostrorum.
 — 202. — 26. πρόσισιν, *lege* πρόσισιν.
 — 232. — 11. Staasv., *lege* Staatsv.
 — 247. — 22. magua, *lege* magna.
 — 249. — 21. πολυμικώτερος, *lege* πολυμικώτερος.
 — 396. — 10. neget? *lege* negat?

1870

TABLE OF CONTENTS

1	1. Introduction
2	2. The first part of the work
3	3. The second part of the work
4	4. The third part of the work
5	5. The fourth part of the work
6	6. The fifth part of the work
7	7. The sixth part of the work
8	8. The seventh part of the work
9	9. The eighth part of the work
10	10. The ninth part of the work
11	11. The tenth part of the work
12	12. The eleventh part of the work
13	13. The twelfth part of the work
14	14. The thirteenth part of the work
15	15. The fourteenth part of the work
16	16. The fifteenth part of the work
17	17. The sixteenth part of the work
18	18. The seventeenth part of the work
19	19. The eighteenth part of the work
20	20. The nineteenth part of the work
21	21. The twentieth part of the work
22	22. The twenty-first part of the work
23	23. The twenty-second part of the work
24	24. The twenty-third part of the work
25	25. The twenty-fourth part of the work
26	26. The twenty-fifth part of the work
27	27. The twenty-sixth part of the work
28	28. The twenty-seventh part of the work
29	29. The twenty-eighth part of the work
30	30. The twenty-ninth part of the work
31	31. The thirtieth part of the work
32	32. The thirty-first part of the work
33	33. The thirty-second part of the work
34	34. The thirty-third part of the work
35	35. The thirty-fourth part of the work
36	36. The thirty-fifth part of the work
37	37. The thirty-sixth part of the work
38	38. The thirty-seventh part of the work
39	39. The thirty-eighth part of the work
40	40. The thirty-ninth part of the work
41	41. The fortieth part of the work
42	42. The forty-first part of the work
43	43. The forty-second part of the work
44	44. The forty-third part of the work
45	45. The forty-fourth part of the work
46	46. The forty-fifth part of the work
47	47. The forty-sixth part of the work
48	48. The forty-seventh part of the work
49	49. The forty-eighth part of the work
50	50. The forty-ninth part of the work
51	51. The fiftieth part of the work

ANNALES
ACAD.
RHENO-
TRAIECT.
1816 - 1817.

